

මානව හිමිකම් පර්යේෂණ

ශාස්ත්‍රීය ලිපි සංග්‍රහය

ජාත්‍යන්තර මානව හිමිකම් සංවිධානය

(IHRO SRI LANKA)

මානව හිමිකම් පර්යේෂණ

ශාස්ත්‍රීය ලිපි සංග්‍රහය

ජාත්‍යන්තර මානව හිමිකම් සංවිධානය

(IHRO SRI LANKA)

ප්‍රථම මුද්‍රණය: 2025

ISSN 3121-3715

කවර නිර්මාණය හා පරිගණක පිටු සැකසුම:

රඹිත නෙත්තිකුමාර

ප්‍රකාශනය:

ජාත්‍යන්තර මානව හිමිකම් සංවිධානය

(IHRO SRI LANKA)

මුද්‍රණය:

Crystal Graphics, No 380, Makola Rd, Kiribathgoda

මෙම වාර්ෂික ශාස්ත්‍රීය ලිපි සංග්‍රහයේ අන්තර්ගත ලිපිවල අදහස් ඒ ඒ ලේඛකයන් සතුය. ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ භාවිත ක්‍රමය ඒ ඒ කතුවරුන්ගේ රැචිකත්වය මත තීරණය වී ඇත. ඒ පිළිබඳව සංස්කාරකවරුන්ගේ හෝ ප්‍රකාශකයන්ගේ හෝ කිසිදු වගකීමක් නොමැතිබව කරුණාවෙන් සලකන්න.

ප්‍රධාන සංස්කරණය

ආචාර්ය එදිරිවීර ගුණසේකර

ජ්‍යෙෂ්ඨ කලීකාචාර්ය රවීන්ද්‍ර සමරවික්‍රම

ලිපි විමර්ශිත මණ්ඩලය

මහාචාර්ය ටීයුඩර් වීරසිංහ

මහාචාර්ය නෙරංජී විජේවර්ධන

මහාචාර්ය ධර්මකීර්ති ශ්‍රී රංජන්

ආචාර්ය සමන් එස්. හේරත්

ජ්‍යෙෂ්ඨ කලීකාචාර්ය උදයකුමාර අමරසිංහ

පිදුම

මානව හිමිකම් වෙනුවෙන් පෙනී සිටින ලොව පුරා
සියලු මනුෂ්‍යයන්ට

පෙරවදන

ශ්‍රී ලංකාවේ ජාත්‍යන්තර මානව හිමිකම් සංවිධානය විසින් වාර්ෂිකව නිකුත් කරන මානව හිමිකම් පර්යේෂණ ශාස්ත්‍රීය ලිපි සංග්‍රහය යනු, ගෝලීය මානව හිමිකම් සංවාදය ශක්තිමත් කිරීම, නව පර්යේෂණ මඟින් දැනුම ප්‍රවර්ධනය කිරීම, සහ ප්‍රායෝගික විසඳුම් සොයා ගැනීම සඳහා ඒකාබද්ධ වූ සම්මානීය පර්යේෂණ වේදිකාවකි. මෙම වාර්ෂික සංග්‍රහයේ අරමුණ වන්නේ ගෝලීය පරිසරයේ සිදුවන මානව හිමිකම් අර්බුද, ප්‍රතිසංස්කරණ, නීතිමය ප්‍රවණතා සහ ජාත්‍යන්තර ප්‍රතිපත්ති සංවර්ධන පිළිබඳ විද්‍යාත්මක සහ සාහිත්‍යමය ලෝකය අතර සම්බන්ධයක් යාවත්කාලීන කිරීමය. එමෙන්ම පර්යේෂකයින්ට, නීතිඥයන්ට, ප්‍රතිපත්ති නිර්මාණකරුවන්ට, මානව හිමිකම් සංවිධානවලට, සහ විශ්වවිද්‍යාලයීය හවුල්කරුවන්ට තම මතය ප්‍රකාශ කළ හැකි යාන්ත්‍රණයක් ලෙස ක්‍රියාත්මක වීමද තවත් අපේක්ෂාවකි.

අප ජීවත් වන නවතම යුගයේ, මානව හිමිකම් සම්බන්ධ අවදානම් හා අභියෝග සෑම වසරක්ම සුවිශේෂී ආකාරයෙන් පෙන්නුම් වෙයි. තාක්ෂණික නවීනත්වය, සමාජීය විපර්යාස, ආරක්ෂාව හා පුරවැසි හිමිකම් අතර ඇති සම්බන්ධය, පරිසර හා දේශපාලන දූෂණ, ව්‍යවස්ථාමය වෙනස්කම් සහ සංස්කෘතික අන්තවාදීත්වය වැනි ක්ෂේත්‍රවල ඇති වෙනස්කම් සම්බන්ධයෙන් විශේෂයෙන්ම අවධානයට ලක් විය යුතුය. එවැනි සංකීර්ණ ප්‍රභව හමුවේ, නව සිතුවිලි, විශ්වාසනීය දත්ත, සහ විද්‍යාත්මකව සාක්ෂි අවශ්‍යතාවය වර්තමානය වන විට වඩාත් දකින්නට ලැබේ.

මෙවර ශාස්ත්‍රීය සංග්‍රහය මානව හිමිකම් න්‍යාය සහ ඉතිහාසය, සමාජීය හා සංස්කෘතික න්‍යායයන්, රාජ්‍ය හා රාජ්‍ය නොවූ ක්‍රියාකාරීන්ගේ වගකීම්, විවේචනාත්මක නීතිමය විග්‍රහ සහ පෙර වගකීම් පදනම් කර ගත් නව නීතිමය අවබෝධයන් යන පර්යේෂණ ක්ෂේත්‍ර මත ගොඩනැගී ඇත. විශේෂයෙන් සංවර්ධනය හා පරිසරය අතර සම්බන්ධය, දුරස්ථ තාක්ෂණික පාලනයේ බලපෑම් සහ අන්තර්ජාල සමාජයේ පෞද්ගලිකත්ව ආරක්ෂාව වැනි නවතම මාතෘකා සංකීර්ණ ලෙස විග්‍රහ කර ඇත.

මානව හිමිකම් පිළිබඳ විමර්ශකයින්ට මෙම ශාස්ත්‍රීය සංග්‍රහය නව හඬක් වේ. මෙම කෘතිය තුළ ඇතුළත් සෑම ලිපියක්ම ද්විත්ව සමාලෝචන ක්‍රියාවලියකට ලක්වීම විශේෂත්වයකි. ගෝලීය මානව හිමිකම් සංවාදය පසුගිය වසරට වඩා තවදුරටත් ගැඹුරැතම ගමනකට ශ්‍රී ලංකාව තුළ යොමුකරවීම සඳහා මෙම ශාස්ත්‍රීය සංග්‍රහය මහෝපකාරී වනු ඇති බවද සඳහන් කරනු කැමැත්තෙමු. අවසන් වශයෙන්, මෙම වාර්ෂික ප්‍රකාශනය නිර්මාණය සඳහා දායක වූ සියලුම පර්යේෂකයන්ට, සමාලෝචන මණ්ඩලයට ස්තූතිවන්ත වන අතර, අඛණ්ඩව වාර්ෂිකව මෙය ප්‍රකාශයට පත්කිරීමටද ශ්‍රී ලංකාවේ ජාත්‍යන්තර මානව හිමිකම් සංවිධානය අපේක්ෂා කරයි. ලෝකයේ සෑම මිනිසෙකුම සමාන ගෞරවයකින් හා නිදහසකින් දිවි ගෙවිය යුතු අතර, මෙම සංග්‍රහය ඒ සඳහා වන යම් සංකථනයක් ලෙසද ක්‍රියාත්මක වේ.

ආචාර්ය එදිරිවීර ගුණසේකර, ජ්‍යෙෂ්ඨ කථිකාචාර්ය රවින්ද්‍ර සමරවික්‍රම

(ප්‍රධාන සංස්කාරකවරු)

පටුන

- 1. ආචාරධර්මික සහ සාධාරණ කෘත්‍රීම බුද්ධි පාලනය සඳහා වූ නව සුසමාදර්ශයක් වෙත වූ රෝල්ස්සියානු ආකෘතියක්**
ආචාර්ය ජේ.ඩී.ඒ. කුමාර, ශ්‍රීමත් ජෝන් කොතලාවල ආරක්ෂක විශ්වවිද්‍යාලය
- 2. සමකාලීන මාධ්‍ය හැඩගැසීම, පුද්ගල තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිය තහවුරු කිරීම කෙරෙහි ශ්‍රී ලංකාවේ යෝජිත ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියේ ප්‍රායෝගිකභාවය**
දේශාන් මධුරංග, කොළඹ විශ්වවිද්‍යාලය
- 3. පරිසරය හා මානව හිමිකම් : පරිසර විනාශය මිනිස් අයිතිවාසිකම් අභියෝගයක් ලෙස (විල්පත්තු වන සංභාරය ඇසුරෙන්)**
යූ.ජේ.එච්.අබේපාල, ශ්‍රී ලංකා විවෘත විශ්වවිද්‍යාලය
- 4. ශ්‍රී ලංකාවේ රූපවාහිනී ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේදී ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂාවීම**
නීතීඥ කළණි ඉරෝෂා ධර්මසිරි, ජ්‍යෙෂ්ඨ කථිකාචාර්ය, ජනමාධ්‍ය අධ්‍යයන අංශය, ශ්‍රී පාලි මණ්ඩපය, කොළඹ විශ්ව විද්‍යාලය
- 5. ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍යවේදීන්ගේ වෘත්තීය සහ පෞද්ගලික ජීවිත කෙරෙහි මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැරවල බලපෑම පිළිබඳ අධ්‍යයනයක්**
එච්. එම්. දිනුක මලින්ද, ප්‍රකාශන නිලධාරී, ජාතික පුස්තකාල හා ප්‍රලේඛන සේවා මණ්ඩලය
ආචාර්ය කුමේෂ් ප්‍රභාෂිණි ගමගේ, ජ්‍යෙෂ්ඨ කථිකාචාර්ය, ජනමාධ්‍ය අධ්‍යයන අංශය, ශ්‍රී පාලි මණ්ඩපය, කොළඹ විශ්වවිද්‍යාලය
- 6. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය, අයිතිවාසිකම් හා මාධ්‍ය වාර්තාකරණය**
සමන්තිකා ප්‍රියදර්ශනී, ජ්‍යෙෂ්ඨ කථිකාචාර්ය, ජනසන්නිවේදන අධ්‍යයනාංශය, කැලණිය විශ්වවිද්‍යාලය
- 7. The Modern Approach of the Supreme Court of Sri Lanka in Relation to the Protection of Human Rights**
Sandarekha Jayasundara, Lecturer, The Department of Legal Studies, The Open University of Sri Lanka
- 8. ADVANCING WORKPLACE EQUITY FOR INDIVIDUALS WITH DWARFISM IN SRI LANKA: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS**
Fernando MBIN, Ranasinghe RPDN
- 9. The Invisible Frontline: Rethinking Civilian Protection in Cyber Warfare**
A.M.S.M.K.A Mandakini Aththanayake, The Open University of Sri Lanka
- 10. Gender Equality and Sexual Rights in Sri Lanka (2020–2025): A Social-Justice Analysis**
R.P.S.T. Rajapaksha, Department of Sociology, Postgraduate Institute of Humanities and Social Science, University of Peradeniya
- 11. Menstrual Rights under Climate Stress: Lessons from India and Nepal for Gender-Sensitive Disaster Management**
L.M.S. Navodya, Department of Social Studies, The Open University of Sri Lanka
- 12. Balancing Public Health and Human Rights: A Comparative Analysis of Sri Lanka and India in the Context of Global Health Crises**
M.A.S. Nethmini, The Open University of Sri Lanka

13. From Catcalling to Violence: Understanding Street Harassment Against Women Through a Human Rights Lens

M.S.D.Fernando, Department of Legal Studies, The Open University of Sri Lanka

ආචාරධාර්මික සහ සාධාරණ කෘත්‍රීම බුද්ධි පාලනය සඳහා වූ නව සුසමාදර්ශයක් වෙත වූ
රෝල්සියානු ආකෘතියක්

ආචාර්ය ජේ.ඩී.ඒ. කුමාර

සමාජීය විද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව

ශ්‍රීමත් ජෝන් කොතලාවල ආරක්ෂක විශ්වවිද්‍යාලය

රත්මලාන

Email -darshanak@kdu.ac.lk

සංක්ෂේපය

කෘත්‍රීම බුද්ධිය (AI) යනු සමාජය වේගයෙන් පරිවර්තනය කරමින් සිටින ප්‍රපංචයක් වන අතර පුරෝකථන, ස්වයංක්‍රීයකරණය ඇතුළු පෙර නොවූ විරූ තාක්ෂණයන් නිර්මාණය කර ඇති ආයතනයක් බවට පත් වෙමින් තිබෙන්නකි. කෙසේ වෙතත්, මෙම දියුණුව සාධාරණත්වය, විනිවිදභාවය සහ ආන්තිකකරණය වූ කණ්ඩායම් ආරක්ෂා කිරීම ආදී වූ ගැඹුරු ආචාරධාර්මික, සමාජීය සහ යුක්තිය සම්බන්ධ ගැටලු ද ආමන්ත්‍රණය කරයි. මෙම අධ්‍යයනය මඟින් කෘත්‍රීම බුද්ධිය සැලසුම් කිරීමට සහ පාලනය කිරීමට මෙන්ම ඇගයීමට අදාළ වන ආචාර ධාර්මික සංකල්පීය රාමුවක් ඉදිරිපත් කර ඇති අතර එය ජෝන් රෝල්ස්ගේ යුක්තිය පිළිබඳ මූලධර්ම, එනම්, "නිදහස, සමානාත්මතාවය සහ විෂමතා මූලධර්මය" ආදිය යොදා ගනිමින් නිර්මාණය කෙරී ඇත. ගුණාත්මක සහ න්‍යායික ක්‍රමවේදයක් හරහා, මෙම පර්යේෂණය මඟින් සාහිත්‍ය සමාලෝචනයක් සිදු කෙරෙන අතර වත්මන් භාවිතයන් සඳහා රෝල්සියානු මූලධර්ම භාවිත කළ හැක්කේ කෙසේද යන්න ආකෘතිගත කර ඇත.

ප්‍රධාන යෙදුම් - කෘත්‍රීම බුද්ධිය, ජෝන් රෝල්ස්, යුක්තිය, සාධාරණත්වය, පාලනය

හැඳින්වීම

කෘත්‍රීම බුද්ධිය (AI) බුද්ධිය පිළිබඳ දාර්ශනික අදහස සියවස් ගණනාවක් ඇතට ඇදී යන්නකි. රෙනේ ඩෙකාට්, ලයිබ්නීට්ස් වැනි දාර්ශනිකයන් විසින් තර්කනය යාන්ත්‍රිකකරණය කිරීමේ හැකියාව පිළිබඳ සියවස් ගණනකට ඉහත දී අදහස් දක්වා තිබිණ (Valea, 2021). නූතන අර්ථයෙන් කෘත්‍රීම බුද්ධිය පිළිබඳ අත්හදා බැලීම් සිදු වන්නේ 20 වැනි සියවසේ දී ය. 1936 වර්ෂයේ දී ඇලන් ටියුරින් විසින් යන්ත්‍ර මඟින් බුද්ධිමය තර්කනයන් සිදු කළ හැකි බවට මතයක් ඉදිරිපත් කෙරුණු අතර ප්‍රකට ටියුරින් පරීක්ෂාව සිදු වූයේ 1950 වසරේදීය (Moor,2003,p.1). මෙය කෘත්‍රීම බුද්ධියේ ආරම්භය සම්බන්ධයෙන් වන ඓතිහාසික මොහොතක් වේ. කෘත්‍රීම බුද්ධිය පිළිබඳ අදහස නිල වශයෙන් න්‍යායගත වන්නේ 1950 දශකයේ මැද භාගයේ දී ය. 1956 වසරේ දී පැවති ඩාට්මචුන් සම්මන්ත්‍රණයේ දී ජෝන් මැකාති, මර්වින් මින්ස්කි, නේතනියල් රොවෙස්ටර් සහ ක්ලෝඩ් ෂැනොන් විසින් එය සංකල්පයක් ලෙස නිල වශයෙන් තහවුරු කෙරිණ. ආරම්භක කෘත්‍රීම බුද්ධි පර්යේෂණ පාදක වූයේ සංකේතාත්මක තර්කනය, ගැටලු විසඳීම, සහ

තර්කන මත පදනම් වූ වැඩසටහන් මත ය. 1960 දශකයේ දී කෘතිම බුද්ධිය පිළිබඳ පර්යේෂණ සංකේතාත්මක කෘත්‍රිම බුද්ධිය (Symbolic AI) කෙරෙහි දැඩි වශයෙන් යොමු වී තිබූ අතර කෘතිම බුද්ධි පර්යේෂකයන්ගේ අවධානය යොමු වූයේ දත්ත හෝ යන්ත්‍ර කෙරෙහි ඇති ඉගෙනීමේ හැකියාව මත නොව, තාර්කික තර්කනය මතය 1966 වසරේ දී හඳුන්වා දුන් ELIZA වැනි පද්ධති මානව සංවාද අනුකරණය කිරීමට උත්සාහ ගත් අතර MYCIN සහ ඩකඩහ වැනි විශේෂඥ පද්ධති විසින් මානව විශේෂඥයන්ගේ දැනුම හා තීරණ ගැනීමේ ක්‍රියාවලිය අනුකරණය කිරීම සඳහා නීති රීති (rules) පාදක ක්‍රමයක් භාවිත කිරීමට උත්සාහ කළේය (Fox, 2025, p. 496). මෙම උත්සාහයන් යම් ආකාරයක සාර්ථකත්වයක් පෙන්වුම් කළ ද ඒවායේ බොහෝ සීමාවන් පැවතිණ.

1970 දශකයේදී සහ 1980 දශකයේ දී කෘතිම බුද්ධිය සම්බන්ධ පර්යේෂණවල පසුබෑමක් ඇති වූ අතර මෙය කෘතිම බුද්ධියේ ශීත සෘතුව (AI winters) ලෙසින් ද හැඳින්වේ (Sarikaya, 2024). 1990 දශකය වන විට, කෘතිම බුද්ධිය සම්බන්ධයෙන් වන පර්යේෂණවල නව නැම්මක් ඇති වූ අතර රීති පාදක වූ පර්යේෂණ වෙනුවට දත්ත මත පදනම් වූ ඉගෙනීම වෙත පර්යේෂණ මාරු විය. මෙම මාරුව ඇතැම් විශේෂඥයන් හඳුන්වන්නේ යාන්ත්‍රික ඉගෙනීමේ (Machine Learning) යුගය ලෙසිනි. මෙහි කැපී පෙනෙන මොහොතක් ලෙස 1997 වසරේ දී ෂර්ඵ සමාගම විසින් නිර්මාණය කරන ලද ඇව ඊකමැ පද්ධතිය විසින් වෙස් ශූරයෙකු වූ ගැරී කාස්පරොව් පරාජය කිරීම දැක්විය හැකිය (Hsu, 2022, p. 74). මහා දත්ත (Big Data) සහ ග්‍රැෆික් සැකසුම් ඒකක (GPU)වල ඇති වූ දියුණුව හේතුවෙන් පසුකාලීනව මෙම පර්යේෂණ අංශයේ තවත් ශීඝ්‍ර වර්ධනයක් සිදු වූ අතර ඒ ඔස්සේ ගැඹුරු ඉගැන්වීම් (Deep Learning) පර්යේෂණ වෙත කෘතිම බුද්ධිය යොමු විය (Wang, 2024, p. 9). 2010 දශකය තුළ දී ස්නායුක ජාල (Neural Networks) භාවිතා කරමින් කෘතිම බුද්ධි අධ්‍යයනයේ දැවැන්ත ඉදිරි පිම්මක් පැනීමට හැකි විය. 2012 වසරේ දී AlexNet විසින් පරිගණක දර්ශන ක්ෂේත්‍රය සපුරා ම වෙනස් කළේය. ස්වභාවික භාෂා සැකසුම් (NLP) ක්ෂේත්‍රයේ ද විශාල දියුණුවක් ඇති වූ අතර 2020 දශකයේ දී ජනක කෘත්‍රිම බුද්ධිය (Generative AI) සම්බන්ධයෙන් විශාල පරිවර්තනයක් සිදු විය. මෙම ආකෘති ඔස්සේ විශාල දත්ත පද්ධති මගින් දත්ත පුහුණු කිරීමේ හැකියාව ලබා ගත් අතර GPT-series (OpenAI), BERT (Google), LLaMA (Meta), සහ Claude (Anthropic) ආදිය ඊට උදාහරණ වශයෙන් දැක්විය හැකිය (Hon, 2024, p. 457). පාඨයන්, රූප, ශ්‍රව්‍ය සහ විචියෝ අන්තර්ගතයන් ජනනය කිරීමේ හැකියාව කෘතිම බුද්ධිය ඔස්සේ ලබා ගැනීමේ හැකියාව ලැබුණු අතර එහි වතුරභාවය මිනිස් තත්ත්වයට ඇතැම් අවස්ථාවල දී ළඟා විය. කෘත්‍රිම බුද්ධිය මේ වන විට ඵදිනෙදා ජීවිතයට ද බලපා ඇති අතර ඒ සමඟම, සමාජීය සහ ආචාරධාර්මික ප්‍රශ්න රැසක් ද මතු වී තිබේ.

කෘතිම බුද්ධිය සමඟින් ඇති වී තිබෙන ආචාර ධාර්මික ගැටලු පිළිබඳ සාකච්ඡා කිරීම සඳහා මෙම අධ්‍යයනයේ දී ජෝන් රෝල්ස් (1921-2002)ගේ න්‍යාය පද්ධතිය භාවිත කෙරේ. ජෝන් රෝල්ස් යනු 20 වැනි සියවසේ දේශපාලන හා සඳාචාර දර්ශනයේ වඩාත්ම බලගතු චින්තකයෙකු වන අතර ඔහු විසින් ඉදිරිපත් කරන ලද යුක්තිය පිළිබඳ න්‍යාය ඉතා වැදගත් භූමිකාවක් හිමි කර ගනී. යුක්තිය පිළිබඳ

න්‍යායක් (*A Theory of Justice*) මැයෙන් ඔහු විසින් 1971 වර්ෂයේ දී රචනා කරන ලද මෙම කෘතිය දශක කිහිපයක් පැරණි වුව ද එයින් මතු කරන ලද න්‍යායික අදහස් වර්තමාන ලෝකයේ ගැටලු විශ්ලේෂණය කිරීම සඳහා ඉතා සාර්ථක ලෙසින් යොදා ගැනීමට හැකි වේ (Rawls, 2009). "යුක්තිය සාධාරණත්වය ලෙසින්" (justice as fairness) යොදා ගැනීම ඔහුගේ මූලික තර්කයක් වූ අතර මූලික පිහිටීම (original position) සහ නොදැනුවත්කමේ වැස්ම (veil of ignorance) යනුවෙන් නව සංකල්ප දෙකක් ද එහි දී ඉදිරිපත් කෙරිණ (Rawls, 2009).

මූලික පිහිටීම යනු චින්තන පර්යේෂණයක් (thought experiment) වන අතර සමාජයක් සඳහා නීති තෝරා ගැනීමට පුද්ගලයන් එකට එක්වන තත්වයක් මෙහි දී පරිකල්පනය කෙරේ. මෙම පුද්ගලයන් ඔවුන්ගේ ලිංගභේදය, ජාතිය, දක්ෂතා, සමාජ තත්වය, ධනය, හැකියාවන් හෝ පුද්ගලික අරමුණු ආදී වූ එකිනෙකා බෙදා වෙන්කරනු ලබන කිසිවක් සම්බන්ධයෙන් අවබෝධයකින් තොර බවට උපකල්පනය කෙරේ. එබැවින් මෙම චින්තන පර්යේෂණය සිදු කෙරෙන්නේ නොදැනුවත්කමේ වැස්ම (veil of ignorance) තුළින් (Oborune, 2010, p. 2). අපක්ෂපාතීත්වය සහතික කිරීම මෙහි අරමුණක් වන අතර පුද්ගලයන් වෙත සමාජයේ තම ස්ථානය පිළිබඳ අවබෝධයක් නොමැති බැවින් තමන්ට වාසිදායක වන නීති නිර්මාණය කිරීමට නොහැකි වෙනැයි මෙහි දී උපකල්පනය කෙරේ. ඒ අනුව පුද්ගලික තත්වයන් නොසලකා සියලු දෙනා එකඟ වන යුක්තිය පිළිබඳ මූලධර්ම හඳුනා ගැනීම මෙහි දී අපේක්ෂා කෙරිණ. මූලික පිහිටීම තුළ දී සියලු තාර්කික පුද්ගලයන් සිදු කරන්නේ ඕනෑම අයෙකුට අවම වාසි ලබන තත්වයක් පිළිබඳ පරිකල්පනය කිරීමයි. එබැවින් සියල්ලන්ටම සාධාරණ වන නීතිවලට ඔවුන් එකඟ වනු ඇත. ඒ ඔස්සේ රෝල්ස් විසින් යුක්තිය පිළිබඳ මූලධර්ම දෙකක් ඉදිරිපත් කරනු ලැබූ අතර ඒවා නම් සියල්ලන්ටම සමාන මූලික නිදහස හා සමාජ හා ආර්ථික අසමානතා ඇති කොන්දේසියි. යම් සමාජ ආර්ථික අසමානතාවක් ඇතිවීමට නම් ඒවා සිදු විය යුත්තේ අවම වාසි ලබන අයට ප්‍රයෝජනවත් වන තත්වයක දී ය. මෙය වෙනසීමේ මූලධර්මය (Difference Principle) ලෙසින් සලකනු ලැබේ (Chatterjee, 2011, p 403). වෙනත් වචනවලින් පවසන්නේ නම් ඕනෑම අසමානතාවයක් (ධනය, ආදායම හෝ සමාජ තත්වය තුළ ඇති) සාධාරණීකරණය කරනු ලබන්නේ, එය අවම වාසි ලබන අයගේ තත්වය වැඩිදියුණු කරන්නේ නම් පමණි. අවම වාසි ලබන පුද්ගලයන් කෙරෙහි රෝල්ස්ගේ න්‍යාය තුළ විශේෂ අවධානයක් යොමු වන අතර ප්‍රතිපත්ති හෝ ක්‍රමවේදයන් සකස් කිරීමේ දී සමාජයේ දුප්පත්ම හෝ වඩාත්ම අවදානමට ලක්විය හැකි පුද්ගලයන් කෙරෙහි අවධානය යොමු කරන්නේ කෙසේද යන්න ඔහු එයින් පැහැදිලි කළේය (Cohen, 2009, p 157). කෙසේවෙතත්, රෝල්ස් සමාජයක් තුළ අසමානතා ඇති බව පිළිගන්නා අතර නිරපේක්ෂ සමානාත්මතාවයක් පිළිබඳ අදහසක් මතු කරන්නේ නැත (Rawls & Kelly, 2001, p. 43). වෙනස්කම් සියලු දෙනාගේ වාසිය සඳහා, විශේෂයෙන්ම අවම වාසි ලබන අයගේ වාසිය සඳහා ක්‍රියා කරන්නේ නම් එය පිළිගැනීම මෙම රෝල්ස්ගේ මොඩලයෙන් සිදු වෙයි. නොදැනුවත්කමේ වැස්ම තුළ ඇති තාර්කිකකරණය නම් මූලික පිහිටීමේ සිටින පුද්ගලයන් මෙම මූලධර්මයට එකඟ වීම නොවැළැක්විය හැකි දෙයක් වීමයි.

සාධාරණත්වය, සමානාත්මතාවය සහ පුද්ගලයන්ගේ සහජ වටිනාකම ඔස්සේ නිර්මාණය වී ඇති මෙම මොඩලය කෘතීම බුද්ධිය සම්බන්ධයෙන් යොදා ගැනීම පරීක්ෂා කර බැලීම මෙම අධ්‍යයනයේ දී සිදු වෙයි. රෝල්ස්ගේ අදහස් - විශේෂයෙන්ම මූලික තත්ත්වය (Original Position), නොදැනුවත්කමේ වැස්ම (Veil of Ignorance), යුක්තියේ මූලධර්ම දෙක (Two Principles of Justice), සහ වෙනසීමේ මූලධර්මය (Difference Principle) කෘතීම බුද්ධිය පාලනයට හා සංවර්ධනයට යොදා ගත හැකි ආකාරය එහි දී ගවේෂණය කෙරේ. කෘතීම බුද්ධිය සඳහා යොදා ගනිමින් තිබෙන දත්ත සපුරා ම වෛෂයික නොවන අතර ඇතැම් දත්ත විවිධ වූ නම්‍යතාවන්ගෙන් යුක්ත වේ. උදාහරණයක් වශයෙන් රැකියා සහ විවිධ බඳවා ගැනීම්වල දී, ණය දීමවල දී, පොලිස් කටයුතු ආදියේ දී කෘතීම බුද්ධි පද්ධති මඟින් තෝරා ගැනීම් සිදු කිරීමේ දී විවිධ පක්ෂග්‍රාහීත්වයන් සහ නම්‍යතාවන් මතු වන ආකාරය පර්යේෂණවල දී හෙළි වී ඇත. සුදු කළු හේදය පවා ඇල්ගොරිතම තුළට ඇතුළත් වී ඇති අතර සම්ප්‍රදායිකව වරප්‍රසාද ලත් කණ්ඩායම්වලට වාසි සැලසීමේ ඉඩක් පවතී. යන්ත්‍ර ඉගැනීමේ රෝල්ස්ගේ දර්ශනය සමඟ න්‍යායික සහ දාර්ශනික වශයෙන් සම්බන්ධ කළ හැකි වන අතර එහි දී වෙනසීමේ මූලධර්මය ඉතා වැදගත් වේ. යන්ත්‍ර ඉගැනීමේ දී අවම වාසි ලබන පුද්ගලයන් වෙත ප්‍රතිලාභ සලසන බව සහතික කිරීම ප්‍රතිපත්තියක් කිරීමේ සුසමාදර්ශය තුළින් කෘතීම බුද්ධි ඇල්ගොරිතමයන් වඩා සාධාරණ ලෙස සංවිධානය කළ හැකිය. පුරෝකථන ආකෘති සැලසුම් කිරීමේ දී නොදැනුවත්කමේ වැස්ම භාවිතා කළ හැකිය. ඇල්ගොරිතම නම්‍යතාවන් (Algorithm bias) ඇති වන්නේ කෘතීම බුද්ධි ආකෘති විසින් රටාවන් ඉගෙන ගනු ලබන්නේ ඉතිහාසයේ භාවිත වූ දත්ත භාවිත කිරීම හේතුවෙනි (Verma, Singla, & Mittal, 2024, p. 297). දත්ත තුළින් දැනට පවතින සමාජ අසමානතා පිළිබිඹු කරන්නේ නම් කෘතීම බුද්ධි පද්ධති ඒවා ඉගෙන ගන්නා අතර ඒවා ප්‍රතිනිෂ්පාදනය කරනු ඇත. මෘදුකාංග ඉංජිනේරුවන්ගේ පක්ෂග්‍රාහීත්වයන් දැනුවත්ව හෝ නොදැනුවත්ව ඇල්ගොරිතම තුළට කාවැදීම ද සිදු වන්නකි. නිදසුනක් ලෙස ආන්තික ප්‍රජාවන් ජීවත් වන ප්‍රදේශ සම්බන්ධයෙන් මධ්‍යම පාන්තික ජීවිතයක් ගෙවනු ලබන මෘදුකාංග ඉංජිනේරුවන්ගේ අදහස් බලපෑමේ ඉඩක් ඇත. පුහුණු දත්ත කට්ටලවල නිසි පරිදි නියෝජනයක් නොමැති ජන කණ්ඩායම් සම්බන්ධයෙන් ද ඉස්මතු වන්නේ අසම්පූර්ණ විත්‍රයකි. බැලූ බැල්මට මධ්‍යස්ථ යෙදවුම් පවා නියෝජන විචල්‍යයන් (Proxy Variables) ලෙස ක්‍රියාත්මක වෙමින් ජාතිය, ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය හෝ සමාජ ආර්ථික තත්ත්වයන් සම්බන්ධයෙන් තීරණ ගැනීමේදී සියුම් ලෙසින් පක්ෂග්‍රාහීත්වය ලක්ෂණ පෙන්නුම් කළ හැකිය. පක්ෂග්‍රාහී කෘතීම බුද්ධි පද්ධති කාලයත් සමඟ මිනිසුන් තුළ පැවති වෙන් කොට සැලකීම් ඉගෙනුම සිදු කරන අතර ප්‍රතිපෝෂණ පුඩු (Feedback Loops) ඔස්සේ පද්ධතිය විෂමතා ඇති කරයි (Mohammed, 2024, P. 172). භාෂා ආකෘතිවලට ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය, ජාතිය, ආගම වැනි පූර්ව නිගමන ප්‍රතිනිෂ්පාදනය කළ වන අතර ම හැඟීම් විශ්ලේෂණය (Sentiment analysis) මඟින් ආන්තිකකරණයට ලක් වූ ප්‍රජාවන්ගේ හඬ වැරදි ලෙස වර්ගීකරණය කළ හැකිය (Rajput, Thakur, & Basha, 2018, p. xvi). රෝල්ස්ගේ දර්ශනය අනුව, සියලුම කණ්ඩායම් හරහා සමාන නියෝජනයක් සහ සාධාරණ සැලකීමක් සහතික කරන්නේ නම් කෘතීම බුද්ධිය පාදක ස්වභාවික භාෂා ක්‍රියාවලීන් මඟින් අසමානතා වැඩි දියුණු කරන්නේද නැතිනම් අඩු කරන්නේද යන්න ඇගයීමට ලක් කළ යුතුය (Richardson, 1999, P. 135). උදාහරණ ලෙස පරිවර්තන පද්ධති, වැට්බොට් (chatbots), බහු භාෂා සඳහා ප්‍රවේශ විය හැකි

කෘතීම බුද්ධි පද්ධති සඳහා නව සුසමාදර්ශයක් ඇති කළ යුතු වේ. මුහුණු හඳුනාගැනීමේ කෘතීම බුද්ධි තාක්ෂණය තුළින් ද බොහෝ විට කාන්තාවන් සහ විවිධ ජන වර්ගයන්ට අයත් පුද්ගලයන් නම්‍යතාවකින් යුතුව හඳුනා ගැනීම සිදු වෙයි. නිරීක්ෂණ තාක්ෂණයන්ට (Surveillance tech) අවදානමට ලක්විය හැකි ජනගහනය අසමාන ලෙස ඉලක්ක කළ හැකිය (Wich & Piel, 2021, p 242). ස්වයංක්‍රීයකරණය (automation) හේතුවෙන් සිදුවන රැකියා විස්ථාපනය මඟින් අඩු ආදායම්ලාභී සේවකයන් වැඩි වශයෙන් බලපෑමට ලක් වෙමින් තිබේ. එසේ ම හමුදා හෝ පොලිස් රොබෝවරුන් ඉගැනුම ලබන ඇල්ගොරිතමය අනුව ආන්තික ප්‍රජාවන්ට හානි කළ හැකිය. වෛද්‍ය විද්‍යාව, නීතිය හෝ මූල්‍ය ක්ෂේත්‍රවල ඇති පක්ෂග්‍රාහීත්වය ද මෙම පද්ධති මඟින් තත්ත්වාරක්ෂණය වීමේ අවදානමක් ඇත. කෘතීම බුද්ධි පද්ධති මඟින් ගන්නා තීරණ දැනටමත් බලයේ සිටින අයට වාසිදායක විය හැකිය.

වැරදි තොරතුරු සහ ඩීප්ෆේක් (deepfakes) මඟින් අවදානමට ලක්විය හැකි කණ්ඩායම්වලට අසමාන ලෙස හානි සිදු කරයි. අන්තර්ගත ජනනය මඟින් සංස්කෘතික පක්ෂග්‍රාහීත්වය ප්‍රතිනිෂ්පාදනය කළ හැකිය. රෝල්ස්ගේ දර්ශනය මෙහිදී නිර්මාණාත්මක කෘතීම බුද්ධිය සඳහා ප්‍රවේශය සාධාරණ බව සහතික කළ යුතු අතර, කෘතීම බුද්ධි ප්‍රතිදාන නිසා සිදුවන හානිවලින් ප්‍රජාවන් ආරක්ෂා කළ යුතුය. (උදාහරණ: ආචාරධාර්මික මාධ්‍ය ජනනය, අවම වරප්‍රසාද ලත් ප්‍රදේශවල අධ්‍යාපනය සඳහා කෘතීම බුද්ධි මෙවලම්.) යුක්තිය පිළිබඳ ගැටලුවල දී පැහැදිලි නොවන කෘතීම බුද්ධි තීරණ මඟින් ඇතැම් පුද්ගලයන් වෙත අයුක්තියක් සිදු වීමේ අවදානමක් ඇත. කෘතීම බුද්ධිය මනුෂ්‍ය ඉතිහාසයේ මීට පෙර පැවති තාක්ෂණික තත්ත්වයන්ට වඩා වෙනස් වන අතර මෙම තාක්ෂණික පොළොව පැනීම මඟින් මතු දැක්වෙන සදාචාරාත්මක ගැටළු මතු කරයි: කෘතීම බුද්ධියෙන් ප්‍රතිලාභ ලබන්නේ කවුද? හානියට පත් වන්නේ කවුද? මෙම තාක්ෂණය පාලනය කරන්නේ කවුද? එය අසාර්ථක වූ විට වගකිව යුත්තේ කවුද? සහ වඩාත්ම වැදගත් ලෙස, සාධාරණ සහ යුක්තිසහගත කෘතීම බුද්ධි-පාලන සමාජයක් කෙබඳු වනු ඇත්ද? මෙම ප්‍රශ්නවලට පිළිතුරු සැපයීමේ දී රෝල්ස්ගේ න්‍යාය බලවත් න්‍යායික පදනමක් සපයයි. රෝල්ස් උපයෝගිතාවාදී ප්‍රවේශය ප්‍රතික්ෂේප කරයි. සාධාරණත්වය හා සමානාත්මතාවය මෙන් ම අවම වරප්‍රසාද ලත් අය සඳහා ආරක්ෂාව මත පදනම් වූ යුක්ති ආකෘතියක් යෝජනා කරයි. කෘතීම බුද්ධි පද්ධති ව්‍යුහාත්මක මට්ටමින් සමාජ විධිවිධාන හැඩගස්වන බැවින් පුද්ගලයන්ගේ අවස්ථා, අයිතිවාසිකම් සහ ජීවන අපේක්ෂාවන්ට සාධාරණ ආකාරයෙන් කටයුතු කිරීමේ ආචාර ධාර්මික සුසමාදර්ශයක් නිර්මාණය කර ගැනීමට රෝල්ස්ගේ න්‍යාය උපකාර වෙයි. රෝල්ස්ගේ මූලධර්ම කෘතීම බුද්ධිය වෙත යෙදීමෙන්, තාක්ෂණයේ වර්තමාන භාවිතයන් යුක්තිසහගත සමාජයක පදනම් සඳහා දායක වන්නේද නැතහොත් ඒවා අඩපණ කරන්නේද යන්න අපට වඩා හොඳින් ඇගයීමට ලක් කළ හැකිය.

පර්යේෂණ ගැටලුව පිළිබඳ ප්‍රකාශය

පුරෝකථනය, හැඟීම් විශ්ලේෂණය සහ ඔත්තු බැලීම වැනි විවිධ ක්ෂේත්‍ර හරහා කෘත්‍රීම බුද්ධිය සහ ඩිජිටල් තාක්ෂණයන් වේගවත් වර්ධනයක් අත් කර ගනිමින් සිටී. මෙම තාක්ෂණයන් ආචාරධාර්මිකව නිර්මාණය කර ඇති බවටත්, විනිවිදභාවයෙන් යුතුව පාලනය වන බවටත්, යුක්ති සහගත ලෙස ක්‍රියාත්මක වන බවටත් සහතික කිරීම තවමත් තීරණාත්මක අභියෝගයක් ලෙස පවතී. කෘතීම බුද්ධිය

පාදක වූ වර්තමාන පද්ධති නිතරම සමාජ අසමානතා තහවුරු කිරීමටත්, පෞද්ගලිකත්වය උල්ලංඝනය කිරීමටත්, සහ ආන්තිකකරණය වූ ජනගහනයට අසමානුපාතිකව බලපෑම් කිරීමටත් යොමු වීමේ අවදානමක් ඇත. මෙම අධ්‍යයනය මගින් කෘතිම බුද්ධිය ආචාර ධාර්මික වශයෙන් නියාමනය කිරීම සඳහා ජෝන් රෝල්ස්ගේ යුක්තිය පිළිබඳ මූලධර්ම යොදා ගත හැක්කේ කෙසේද යන්න ගවේෂණය කරයි. එමගින් සාධාරණ, විනිවිදභාවයෙන් යුත් සහ සමාජීය වශයෙන් වගකිව යුතු නව ආචාර ධර්ම සුසමාදර්ශයක් කෘතිම බුද්ධිය පාදක වූ පද්ධති වෙත හඳුන්වාදීමට අපේක්ෂා කෙරේ.

පර්යේෂණ ක්‍රමවේදය

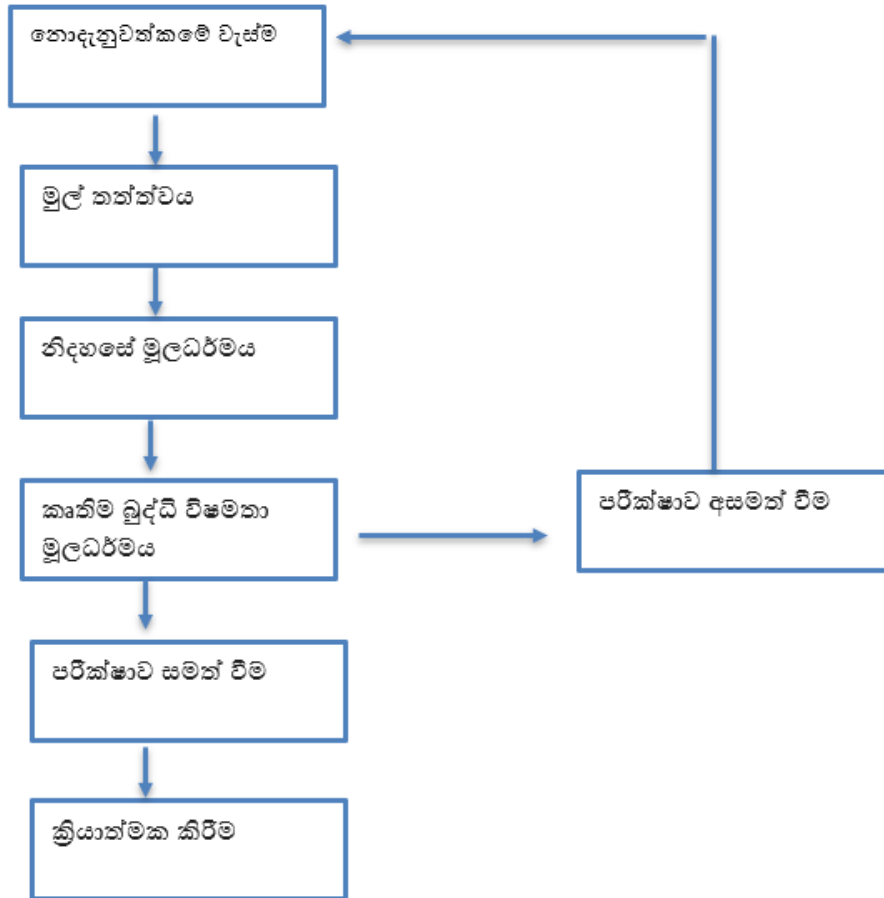
මෙම අධ්‍යයනයේ ක්‍රමවේදය මූලික වශයෙන් ගුණාත්මක හා න්‍යායික වන අතර, කෘත්‍රිම බුද්ධිය, ආචාර ධර්ම සහ රෝල්ස්ගේ යුක්තිය පිළිබඳ මූලධර්ම කෙරෙහි කේන්ද්‍රීය අවධානය යොමු කෙරේ. එහි දී කෘතිම බුද්ධිය සහ සහ රෝල්ස්ගේ දේශපාලන දර්ශනය හා සම්බන්ධ ශාස්ත්‍රීය කෘති ඇතුළු ද්විතීයික මූලාශ්‍රවල සවිස්තරාත්මක සාහිත්‍ය සමාලෝචනයක් ඇතුළත් වේ. කෘතිම බුද්ධිය නිර්මාණය සහ යෙදවීම තුළ නැවත නැවත ඇතිවන රටා, ආචාරධාර්මික ගැටලු සහ සාධාරණත්වයේ ගැටලු හඳුනා ගැනීම මෙම අධ්‍යයනය තුළ දී සිදු කෙරෙන අතර එම රටාවන් ආකෘතිගත කිරීම සිදු කෙරේ. මෙම විශ්ලේෂණයන් මත පදනම්ව, ආචාරධාර්මිකව විනිවිදභාවයෙන් යුත්, සමාජීය වශයෙන් වගකිව යුතු සහ සාධාරණ කෘතිම බුද්ධිය පාදක වූ පද්ධති සඳහා නව නියාමනයන් ඇතුළත් රෝල්ස්ගේ ආකෘතියක් සංවර්ධනය කෙරේ.

පර්යේෂණ අරමුණු

- පුරෝකථන, ඔත්තු බැලීම සහ ඩිජිටල් තාක්ෂණයන් ඇතුළු විවිධ ක්ෂේත්‍ර හරහා මතු වී ඇති කෘත්‍රිම බුද්ධි පාදක ආචාරධාර්මික අභියෝග සහ සමාජ බලපෑම් විමර්ශනය කිරීම.
- රෝල්ස්ගේ යුක්තිය පිළිබඳ මූලධර්ම වන නිදහස, සමානාත්මතාවය සහ විෂමතා මූලධර්මය කෘතිම බුද්ධිය පාදක පද්ධති සැලසුම් කිරීම, යෙදවීම සහ පාලනය කිරීම සඳහා යොදා ගත හැක්කේ කෙසේද යන්න විශ්ලේෂණය කිරීම.
- සමාජයේ සියලුම සාමාජිකයන්ට, විශේෂයෙන් අවම වරප්‍රසාද ලත් අයට විනිවිදභාවය, සාධාරණත්වය සහ සාමාන්‍ය ප්‍රතිඵල සහතික කරන කෘතිම බුද්ධි පද්ධති සඳහා වූ සංකල්පීය රාමුවක් සංවර්ධනය කිරීම.

ප්‍රතිඵල සහ සාකච්ඡාව

කෘතිම බුද්ධිය පාදක වූ පද්ධතීන්හි සාධාරණත්වය සඳහා වූ රෝලස් ආකෘතිය (The Rawlsian Model for AI Justice)

රූප සටහන 1 - කෘතිම බුද්ධිය පාදක වූ පද්ධතීන්හි සාධාරණත්වය සඳහා වූ රෝලස් ආකෘතිය (The Rawlsian Model for AI Justice)

නොදැනුවත්කමේ වැස්ම (veil of ignorance) පිළිබඳ සංකල්පය කෘත්‍රීම බුද්ධිය වෙත මූලික වශයෙන් ආදේශ කිරීම මෙම ආකෘතියේ දී සිදු වේ. ඒ අනුව කෘතිම බුද්ධිය හා සම්බන්ධ නිර්මාණකරුවන්, ප්‍රතිපත්ති සම්පාදකයින් සහ ආයතන සමාජයේ තමන් හිමි කර ගන්නේ කුමන තත්ත්වයක්ද යන්න නොදන්නා බව සිතා ගැනීමෙන් පරිකල්පනීය ලෙස නොදැනුවත්කමේ වැස්ම භාවිත කළ යුතුය. ධනවත් හෝ දුප්පත්, බලවත් හෝ අනාරක්ෂිත, ඉහළ අධ්‍යාපනයක් ලැබූ හෝ නොලැබූ නැතහොත් ඓතිහාසිකව වරප්‍රසාදිත හෝ අවවරප්‍රසාදිත ආදී වූ බෙදීම්වලින් තොර ව තමන් ව පරිකල්පනය කර ගැනීමේ හැකියාව ඇතැයි මෙම ආකෘතියේ දී අපේක්ෂා කෙරේ. කෘතිම බුද්ධිය පාදක තීරණ ගැනීමේ ආකෘතියක් තුළ නොදැනුවත්කමේ වැස්ම ආරම්භක ලක්ෂය වශයෙන් භාවිත කෙරෙන අතර තීරණ ගන්නන් නැඹුරුතාවන්ගෙන් තොර ව කෘතිම බුද්ධි පද්ධති නිර්මාණය කිරීමට පෙළඹවීම ඉන් සිදු

කෙරේ. ආකෘතියේ දෙවැනි අදියර වන්නේ මුල් තත්වය (original position) පරිකල්පනය කිරීමයි. එහිදී සමානාත්මතාවයේ කොන්දේසි යටතේ කෘතිම බුද්ධිය සඳහා වූ සාධාරණ නීති නිර්මාණය කෙරේ. පුද්ගලික වාසිය, දේශපාලන බලය හෝ ආර්ථික ආධිපත්‍යය අනුව කෘතිම බුද්ධිය හැඩගැස්වීමට අවසර නොලැබෙන සුසමාදර්ශයක් නිර්මාණය කර ගැනීම මෙහි දී සිදු වේ.

මෙහි දී කෘතිම බුද්ධි පද්ධති හුදෙක් වාණිජ නිෂ්පාදන වශයෙන් නොව මිනිසුන්ගේ අවස්ථා ආරක්ෂා කරන සහ වැඩිදියුණු කරන, අයිතිවාසිකම් සහ ජීවන ප්‍රතිඵල නැවත හැඩගැස්වීමට ලක් කරන නව සමාජ ආයතනයක් ලෙස සලකනු ලැබේ. කෘතිම බුද්ධිය සඳහා වූ පාලන මූලධර්මයක් ලෙස බලය වෙනුවට සාධාරණත්වය සහතික කිරීම මෙම ආකෘතියෙන් අපේක්ෂා කෙරේ. එසේ ම, කාර්යක්ෂමතාවය හෝ ලාභය වෙනුවට යුක්තිය මූලික ඉලක්කය වනු ඇත. මෙම ආකෘතියේ මිලඟ ප්‍රධාන මූලධර්මය වන්නේ නිදහසේ මූලධර්මය (Equal Liberty Principle) කෘතිම බුද්ධිය වෙත ආදේශ කිරීමයි. කෘතිම බුද්ධිය පාදක වූ පද්ධති සමඟ අන්තර් ක්‍රියා කිරීමේදී සියලු පුද්ගලයන්ට සමාන අයිතිවාසිකම් ඇති බව සහතික කිරීම මින් අපේක්ෂා කෙරේ. කෘතිම බුද්ධිය පාදක වූ පද්ධතියක් මඟින් තීරණ ගන්නා විට හෝ තීරණවලට බලපෑම් කරන විට එය දැනගැනීමේ අයිතිය, පෞද්ගලිකත්වය සඳහා ඇති අයිතිය, ඇතැම් දත්ත රැස් කිරීමේ ක්‍රම ප්‍රතික්ෂේප කිරීමේ අයිතිය සහ රැකියා ලබා දීම, ණය දීම, සෞඛ්‍ය සේවය සහ අපරාධ යුක්තිය වැනි ඉහළ අවදානම් සහිත තීරණවලදී මිනිස් සමාලෝචනයක් සඳහා ඇති අයිතිය ආදිය ඇතුළත් වේ. මෙම මූලධර්මය යටතේ, මූලික නිදහස හෝ පුද්ගලික ස්වාධීනත්වය දුර්වල කිරීමට කිසිදු තාක්ෂණික මෙවලමකට නොමැති බව පිළිගැනීමට ලක් කෙරේ. කෘතිම බුද්ධිය පාදක පද්ධතියක් ක්‍රියාත්මක වන්නේ රහස්‍යභාවය, හසුරුවීම හෝ මහා පරිමාණ ඔක්තු බැලීම අනුව නම් මෙම මූලධර්මය උල්ලංඝනය කරන අතර මෙම සුසමාදර්ශය තුළ දී නැවත සැලසුම් කිරීමට හෝ ප්‍රතික්ෂේප කිරීම සිදුවේ.

මෙම ආකෘතියේ දී භාවිත වන මිලඟ ප්‍රධාන මූලධර්මය වන්නේ කෘතිම බුද්ධි විෂමතා මූලධර්මය (AI Difference Principle) යි. එහි දී කෘතිම බුද්ධිය මඟින් විය හැකි අසමානතාවන් පෙරළා යුක්ති සහගත කළ හැක්කේ කෙසේද යන්න තීරණය කරයි. සියලුම අසමානතා අසාධාරණ බව රෝල්ස් තර්ක නොකරන නමුත්, අසමානතාව පිළිගත හැක්කේ එය සමාජයේ අවම වරප්‍රසාද ලත් සාමාජිකයන්ට ප්‍රතිලාභ ලබා දෙන්නේ නම් පමණි. කෘතිම බුද්ධිය පාදක පද්ධතිවල දී ද දරිද්‍රතාව, අවවරප්‍රසාදිත සහ අනාරක්ෂිත පුද්ගලයන්ගේ අසමානතාව පිළිගන්නා අතරතුර දී ම ප්‍රතිලාභ ලබා දීම සහතික කළ යුතුය. උදාහරණ ලෙස සෞඛ්‍ය, අධ්‍යාපන, සුඛ සාධන ආදී ක්ෂේත්‍රයන්හි දී කෘතිම බුද්ධි පද්ධති නිර්මාණය විය යුත්තේ අසමානතා නිසි පරිදි ග්‍රහණය කර ගන්නා සහ අවවරප්‍රසාදිතයන්ට ප්‍රතිලාභ සහතික කෙරෙන පරිදි ය. කිසියම් කෘතිම බුද්ධි පද්ධතියක් හුදෙක් අධිකාරීන් තත්වාරක්ෂණය කෙරේ නම් හෝ ධනවතුන්ට පමණක් ප්‍රතිලාභ සහතික කරන්නේ නම් රෝල්ස් පරීක්ෂණය අසමත් වනු ඇත.

මෙම ආකෘතිය රෝල්සියානු යුක්ති මූලධර්මවලට අනුකූල වන ආකෘතියක් වන අතර එය රෝල්සියානු කෘතිම බුද්ධි පරීක්ෂණය (Rawlsian AI Test) ලෙස හැඳින්වෙන ප්‍රායෝගික ඇගයීම් යාන්ත්‍රණයක් ද හඳුන්වා දෙයි. සෑම පද්ධතියක්ම කරුණු තුනක් මත ඇගයීමට ලක් කළ යුතුය: එය මූලික අයිතිවාසිකම්

උල්ලංඝනය කරන්නේද, එහි ප්‍රතිලාභ පුළුල් ලෙස ප්‍රවේශ විය හැකිද, සහ එය අවම වරප්‍රසාද ලක් අයගේ ප්‍රතිඵල වැඩි දියුණු කරන්නේද යන්නයි. පද්ධතිය මෙම පරීක්ෂණවලින් එකක් හෝ අසමත් වුවහොත්, එය ආචාර ධර්මවලට අනුව යුක්ති සහගත කළ නොහැක. මෙම පරීක්ෂණය ආචාරධාර්මික පෙරහනක් ලෙස ක්‍රියා කරන අතර, හානිකර තාක්ෂණයන් පුළුල් ලෙස සම්මත කිරීමට පෙර ඒවා නැවත සලකා බැලීමට හෝ ප්‍රතිව්‍යුහගත කිරීමට සමාජයන්ට බල කරයි. අවසාන වශයෙන්, මෙම රෝල්ස්ටු ආකෘතිය තුළින් කෘතීම බුද්ධිය සඳහා වූ නව අවාර ධාර්මික සුසමාදර්ශයක් ඉදිරිපත් කෙරෙන අතර එහි පදනම් සාධකය වන්නේ යුක්තියයි. ඒ සඳහා වන ශක්තිමත් ආයතන මෙමඟින් ඉල්ලා සිටිනු ලබන අතර තාක්ෂණික බලය සංකේන්ද්‍රණය වීම වැළැක්වීම සඳහා ස්වාධීන සමාලෝචන ආයතන, පොදු අධීක්ෂණය, ඇල්ගොරිතමයේ විනිවිදභාවය සහ ඒකාධිකාරී විරෝධී ප්‍රතිපත්ති පවත්වා ගෙන යෑම අවශ්‍ය වේ.

විමර්ශන

Chatterjee, D. K. (2011). *Encyclopedia of global justice: A–I*. Springer.

Cohen, G. A. (2009). *Rescuing justice and equality*. Harvard University Press.

Dingli, A., & Farrugia, D. (2023). *Neuro-symbolic AI: Design transparent and trustworthy systems that understand the world as you do*. Packt Publishing.

Fox, R. (2025). *Information technology: An introduction for today's digital world*. Pearson.

Hon, W. K. (2024). *Technology and security for lawyers and other professionals: The basics and beyond*. Edward Elgar Publishing.

Hsu, F. (2022). *Behind Deep Blue: Building the computer that defeated the world chess champion*. Princeton University Press.

Moor, J. (Ed.). (2003). *The Turing test: The elusive standard of artificial intelligence*. Springer Netherlands.

Mohammed, I. A. (2024). *AI-driven predictive supply chain optimization system using [full subtitle if available]*. RedShine Publication.

Oborune, K. (2010). *Abortion in J. Rawls's "A theory of justice" and "Political liberalism"*. GRIN Verlag.

Rajput, D. S., Thakur, R. S., & Basha, S. M. (2018). *Sentiment analysis and knowledge discovery in contemporary social media*. IGI Global.

Rawls, J. (2009). *A theory of justice* (Rev. ed.). Harvard University Press. (Original work published 1971)

Rawls, J., & Kelly, E. I. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Harvard University Press.

Richardson, H. S. (1999). *Development and main outlines in Rawls's theory of justice*. Garland Pub.

Sarikaya, F. (2024). *The cycles of AI winters: A historical analysis and modern perspective*. Retrieved from

https://www.researchgate.net/publication/385649183_The_Cycles_of_AI_Winters_A_Historical_Analysis_and_Modern_Perspective

Valea, E. M. (2021). *Artificial intelligence, reincarnation, and resurrection: An inquiry into the ultimate fulfillment of human nature*. Wipf and Stock Publishers.

Verma, B., Singla, B., & Mittal, A. (2024). *Digital technologies, ethics, and decentralization in the digital era*. IGI Global.

Wang, W. (2024). *Principles of machine learning: The three perspectives*. Springer Nature Singapore.

සමකාලීන මාධ්‍ය හැඩගැසීම, පුද්ගල තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිය තහවුරු කිරීම කෙරෙහි ශ්‍රී ලංකාවේ යෝජිත ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියේ ප්‍රායෝගිකභාවය

W.A. දේශාන් මධුරංග

කොළඹ විශ්වවිද්‍යාලය

dmdeshan99@gmail.com

හැඳින්වීම

ශ්‍රී ලංකාවේ ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් නොමැති වීම නිසා උද්ගත වූ බරපතල සමාජ, දේශපාලනික, ආගමික සහ ආර්ථික ගැටලු රාශියකි. එවැනි තත්ත්වයක් තුළ කටිකාවන් රාශියක් අවසානයේ මේ වනවිට ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්ති කෙටුම්පතක් ඉදිරිපත් කර තිබේ. ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් යනු මාධ්‍ය නිදහස ද ඇතුළු භාෂණයේ නිදහසට ඇති මූලික අයිතිය එක් පසෙකින්ද, මාධ්‍යයේ වගකීම, වගවීම සහ මහජන සුභසිද්ධිය රැක ගැනීමේ අවශ්‍යතාව අනෙක් පසින්ද තුලනය කර ගැනීමට රටකට මඟ පෙන්වන ඉහළ මට්ටමේ සංකල්පීය රාමුවකි (Ministry of Mass Media, n.d.). ඇමරිකානු මහාචාර්ය නොම් චොම්ස්කි (Noam Chomsky – 1928) පවසන ආකාරයට, “ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් තුළින් බලයේ සිටින අයගේ අභිමතයට යටත් නොවී සත්‍යය සහ විවිධත්වය ආරක්ෂා කළ යුතුයි. එය ජනතාවගේ බුද්ධියට ගරු කිරීමකි.” නමුත් එය රටක පවතින නීති, නියාමන සහ රෙගුලාසිවලින් ව්‍යුක්ත වූවකි. අදාළ ක්ෂේත්‍රයේ යහ පැවැත්ම සහ ප්‍රවර්ධනය සඳහා අවශ්‍ය සංකල්පීය මට්ටමේ පිළිගැනීම්, නිර්දේශ සහ මාර්ගෝපදේශන පමණක් එයට ඇතුළත් වේ (සමරකෝන්, 2025). රජය සහ මහජනතාව අතර අන්තර් සබඳතාව නිර්මාණය කරන පාලම ලෙස පොදුවේ පිළිගන්නේ මාධ්‍යයි. එමනිසා සමාජමය වශයෙන් මාධ්‍යයට ජනතාව වෙනුවෙන් පෙනී සිටීම වෙනුවෙන් ප්‍රබල වගකීමක් මෙන්ම වගවීමක් ද පවතී. එමෙන්ම රජයට ද මේ වෙනුවෙන් මාධ්‍ය වෙනුවෙන් පෙනී සිටීම සහ ඔවුන්ගේ ගැටලුවලට සාධනීය විසඳුම් ලබා දෙමින් කටයුතු කිරීමට ප්‍රබල වගකීමක් මෙන්ම වගවීමක් පවතී. ඒ අනුව ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් ගොඩනැගීමේ දී මෙම පාර්ශව ත්‍රිත්වය කෙරෙහිම අනිසි බලපෑමක් හෝ අසාධාරණ තීරණ නොගැනීමට කටයුතු කිරීම කාලීන අවශ්‍යතාවකි.

ඒ අනුව දැනට කෙටුම්පතක් ලෙස ඉදිරිපත් කර තිබෙන ශ්‍රී ලංකාවේ ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය සඳහා රටේ ජනතාවගෙන්, මාධ්‍ය නියෝජිතයන්ගෙන්, මාධ්‍ය විද්වතුන්ගෙන් අදහස්, ප්‍රතිචාර හා යෝජනා විමසා බැලීම සාධනීය තත්ත්වයකි. කෙසේ නමුත් මෙම ඉදිරිපත් කර තිබෙන මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය මඟින් සමකාලීන මාධ්‍ය හැඩගැසීම කෙසේ තීරණය වේද?, පුද්ගලයාගේ තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිය කෙරෙහි කවරාකාරයේ බලපෑමක් සිදුවේද? යන්න විමර්ශනය කිරීම මෙම ලිපියේ අරමුණ වේ.

මහජනයාට තොරතුරු දැනගැනීමට ඇති අයිතිය සහ මාධ්‍ය කාර්යභාරය

රාජ්‍යයක ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය රඳා පැවතීම වෙනුවෙන් තොරතුරු (Information) ප්‍රබල සාධකයක් වේ. දාහත් වන හා දහ අටවන සියවස්වල තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ මූලික සංකල්පයක් ලෙස පිළිගෙන ඇත. එනම් රාජ්‍ය පාලන කාර්යයේ දී මූලිකවම තොරතුරු දැන ගැනීමේ

අයිතිවාසිකම මූලික අයිතිවාසිකමක් ලෙස පිළිගෙන තිබේ. එසේම ලොව රටවල් ගණනාවක් මෙම තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිය නීතිගත කර ගැනීමට කටයුතු සිදු කරගෙන ඇත. රාජ්‍යයේ හස්තය ලෙස ක්‍රියාත්මක වන ආණ්ඩුව සිදු කරන ක්‍රියාමාර්ග පිළිබඳව විනිවිදභාවයකින් කටයුතු කිරීමට මෙය වැදගත් වේ. එතුළින් ජනතාවට තොරතුරු දැන ගැනීමේ අවකාශය හිමිවනු ඇත.

ශ්‍රී ලංකා ප්‍රජාතාන්ත්‍රික සමාජවාදී ජනරජයේ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ III වැනි පරිච්ඡේදයෙන් සිතීමේ නිදහසේ සිට භාෂණය, ප්‍රකාශනය, තොරතුරුවලට ප්‍රවේශ වීම දක්වා වූ අයිතීන් මූලික මිනිස් අයිතිවාසිකම් ලෙස පිළිගෙන තිබේ. ඒ අනුව,

- 10 වැනි ව්‍යවස්ථාව මගින් සිතීමේ නිදහස, හෘදය සාක්ෂියේ නිදහස සහ ආගමික නිදහස තහවුරු කරයි.

(ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව, 2015, 10 ව්‍යවස්ථාව)

- 14 වැනි ව්‍යවස්ථාවේ (1) (අ) වගන්තිය තුළින් සෑම පුරවැසියෙකුටම භාෂණයේ නිදහස සහ ප්‍රකාශනය ඇතුළු අදහස් පළ කිරීමේ නිදහස ආවරණය වේ.

(ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව, 2015, 14.1.අ ව්‍යවස්ථාව)

- 14 වැනි ව්‍යවස්ථාවේ (අ) මගින් සෑම පුරවැසියෙකුටම තොරතුරු වෙත ප්‍රවේශ වීමේ අයිතිය තහවුරු කෙරේ.

(ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව, 2015, 14. අ ව්‍යවස්ථාව)

1948 විශ්ව මානව හිමිකම් ප්‍රකාශනයේ සඳහන් වන සියලු දෙනාටම මත දැරීමට සහ ප්‍රකාශ කිරීමට ද ඕනෑම මාධ්‍යයකින් තොරතුරු සහ අදහස් ලබා ගැනීමට තිබෙන අයිතිය තුළ සන්නිවේදනය කිරීමේ අයිතිය ද ප්‍රකාශ වේ. තව ද යුනෙස්කෝවේ 18 වන සැසිවාරයේ දී සියලු දෙනාටම පෞද්ගලිකවම සන්නිවේදන ක්‍රියාවලිය සඳහා සහභාගීවීමට සමාන අයිතියක් තිබෙන බවත් එමෙන්ම සන්නිවේදනය මගින් කරන අයථා බලපෑම්, සන්නිවේදනයේ අනිසි භාවිතය, අනිසි ලෙස යොදා ගැනීමෙන් වැළකී සිටීමට අයිතියක් තිබෙන බව පිළිගනු ලැබී ය. 70 දශකයේ අග භාගයේ දී ලෝකයේ සන්නිවේදන ගැටලු අධ්‍යයනය කිරීම සඳහා මැක්බ්‍රයිඩ් කොමිසම (Sean Macbride Commission) පිහිටුවීමත් සමඟ මෙම තර්කවලට ජීවයක් ලැබිණි. විවිධ විශේෂඥයින්ගෙන් ලබාගත් තොරතුරු පදනම් කරගත් “විවිධ හඬවල්, එකම ලෝකයක්: සන්නිවේදන සමාජය අද සහ හෙට (Many voices, one world: communication society today and tomorrow) නම් මැක්බ්‍රයිඩ් කොමිසම් වාර්තාව මගින් සන්නිවේදනයට තිබෙන අයිතිය පෞද්ගලික මෙන්ම සමාජීය අයිතියක් වශයෙන් ද හඳුනාගනු ලැබීය (වීරසිංහ, 2013). ඒ අනුව තොරතුරු සහ සන්නිවේදන නිදහස මානවයාගේ මූලික අයිතිවාසිකමක් ලෙස ලෝක මට්ටමින් පිළිගැනේ.

ශ්‍රී ලංකාවේ මේ පිළිබඳ කපිකාව වඩාත් පුළුල් මට්ටමට පැමිණෙන්නේ 2010 වසරින් අනතුරුව ය. ඒ අනුව ශ්‍රී ලංකාව තුළ 2016 අංක 12 දරන තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම පිළිබඳ පනත

(Right to Information-RTI) සම්මත වීම සිදු වූ අතර 2017 පෙබරවාරි 03 වනදා සිට ක්‍රියාත්මක වීම ආරම්භ විය. පනතට අනුව එය බලාත්මක කිරීමේ අරමුණ මෙසේ ය.

“තොරතුරුවලට ප්‍රවේශවීමට ඇති අයිතිවාසිකම සම්බන්ධයෙන් විධිවිධාන සැලසීම සඳහා ද, තොරතුරු වෙත ප්‍රවේශ වීම ප්‍රතික්ෂේප කළ හැකි හේතු නිශ්චිතව දැක්වීම සඳහා ද, තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම පිළිබඳ කොමිෂන් සභාව පිහිටුවීම සඳහා ද, තොරතුරු නිලධාරීන් පත් කිරීම සඳහා ද; තොරතුරු ලබා ගැනීම සඳහා වන ක්‍රියාපටිපාටිය නිශ්චිතව දැක්වීම සහ ඊට සම්බන්ධ හෝ ආනුෂංගික කාරණා සඳහා විධිවිධාන සැලසීම පිණිස ද වූ පනතකි.”

(තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම පිළිබඳ පනත, 2016, පි. 01)

ආණ්ඩුකරණයේ තොරතුරු මහජනතාවට වැදගත් ය. මහජනතාවගේ ඡන්දයෙන් තෝරා පත්කරගනු ලබන පාලකයන්ගේ ක්‍රියාකලාපයද රාජ්‍ය නිලධාරීන්ගේ සේවාවන් ද පෙරළා ප්‍රශ්න කිරීමට ජනතාවට අයිතියක් තිබේ. ඒ අනුව තොරතුරු සඳහා ප්‍රවේශ වීමට සහ හෙළි නොවූ කරුණු රැසක් හෙළි කර ගැනීමට නීතිමය අයිතිවාසිකම ශ්‍රී ලාංකික ජනතාවට හිමි විය. ඒ අනුව මාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රයට ගවේෂණාත්මකව තොරතුරු විමර්ශනය කර ජනතාවට එළිදරව් කිරීමේ අවකාශය පුළුල් විය. ජයසේකර (2020) දක්වන ආකාරයට, මහජනතාව හෝ මාධ්‍ය ආයතන එම අවකාශය සාර්ථකව භාවිත වන්නේ ද සහ ප්‍රයෝජනයට ගන්නේ ද යන්න සම්බන්ධව ගැටලුකාරී තත්ත්වයක් පවතින්නේ එහි වටිනාකම පිළිබඳ අවබෝධයක් ඇත්තේ ඉතා සුළු පිරිසකට පමණක් වීම නිසාවෙනි. ඒ බව පසුගිය වසර කිහිපය තුළ විවිධ ආයතනවලට යොමු වූ තොරතුරු ඉල්ලීම් සංඛ්‍යාත්මකව විමසා බලන විට පැහැදිලි වෙයි. ගුණාත්මකව සැලකුවද ඒ පිළිබඳ ලැබෙන විත්‍රය සතුටුදායක නැත. එබැවින් තොරතුරු අයිතිය පිළිබඳ ජන සමාජය දැනුවත් කිරීම මෙන්ම, එය අර්ථවත් ලෙස භාවිතයට ගැනීම පිළිබඳව සමාජයට ආදර්ශ සැපයීමද මාධ්‍යවලට හා සිවිල් සමාජ සංවිධානවලට පැවරෙන භාරදැර වගකීමකි.

මේ අනුව රටක මහජනයාගේ පැවැත්මේ මූලිකාංගයක් ලෙස ලෝක මට්ටමින් මෙන් ම රාජ්‍යයක් ලෙස ශ්‍රී ලංකාවේ ද පිළිගැනීමට ලක් ව තිබේ. ඒ නිසා රාජ්‍යයේ ජනතාවගෙන් තොරතුරු සැඟවීම, තොරතුරු විකෘති කිරීම හෝ ජනතාව තොරතුරු සඳහා ප්‍රවේශ වීම වැළැක්වීම රාජ්‍යයට එරෙහි වීමකි. මේ අනුව නිරතුරුව තොරතුරු මත ක්‍රියාත්මක වන මාධ්‍ය ක්‍රියාකරුවන් රාජ්‍ය යහපැවැත්ම වෙනුවෙන් තොරතුරු මූලිකව ක්‍රියාත්මක වෙමින්, සාධුත්තම සමාජයක පෙර ගමන්කරුවෙක් ලෙස ක්‍රියාකාරී වීම කාලීන අවශ්‍යතාවක් වී තිබේ.

සමකාලීන මාධ්‍ය හැඩගැසීම, තොරතුරු බහුල සමාජයේ නූතන මිනිසාගේ ක්‍රියාකාරීත්වය හා මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක අවශ්‍යතාව

අද්‍යතන ගෝලීය සමාජයේ මුදලට තිබෙන වටිනාකම කෙමෙන් පහව යන අතර ගෝලීය අධිපතීත්වය තහවුරු කරන බලවත්ම ආයුධය බවට පත් ව තිබෙන්නේ තොරතුරු ය. මේ නිසා ලොව රටවල්

තොරතුරු යුද්ධයක (Information warfare)¹ නියැලී සිටින්නේ තොරතුරු අත්පත් කර ගැනීමට ය. ඒ අනුව ආයුධ මතින් සිදු වූ යුද්ධය මේ වනවිට ආයුධ නොමැති තොරතුරු යුද්ධයක් කර තිබේ. රාජ්‍යයක බිඳ වැටීමේ සිට ගොඩනැගීම දක්වා වූ සියලු කාරණා කෙරෙහි බලපාන ප්‍රබලතම සාධකය බවට පත්ව ඇත්තේ මෙම තොරතුරු ය. එමෙන්ම ලොව බලවත් ම පුද්ගල ලැයිස්තුවේ ඉදිරියෙන්ම සිටින්නේ ද මෙම තොරතුරු වෙළඳපොළ පාලනය කරන සමාගම්වල හිමිකරුවන් ය.

“ගෝලීය සමාජයේ ප්‍රධානතම වත්කම වන්නේ දේපළ හෝ කර්මාන්ත නොව තොරතුරු ය. නමුත් තොරතුරු කිසිදු විටෙක දේපළක් ලෙස සැලකිය නොහැකි ය. වර්තමානයේ මිනිසා ඉදිරියේ මතු වී ඇති ප්‍රබල ප්‍රශ්නයක් වන්නේ තව තවත් තොරතුරු ලබා ගන්නේ කෙසේද යන්න නොව මෙම අධි තොරතුරු වසංගතයෙන් මිදෙන්නේ කෙසේද යන්නය.”

(වීරසිංහ, 2002)

වීරසිංහ (2013) දක්වන්නේ, පොදුවේ ගත්කළ මෙරට මාධ්‍ය වෙළඳපොළ තරඟකාරිත්වය සහ දේශපාලන න්‍යාය පත්‍රයන්ට අනුකූලව කටයුතු කිරීම නිසා මෙරට පුරවැසියාට ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදී ක්‍රියාදාමයක් සඳහා සහභාගී වීමට ඉඩ සැලසෙන පරිදි සහභාගීත්ව ප්‍රවේශයක් අනුගමනය නොකරන බවයි (පි. 16). ඒ ඔස්සේ බොහෝ අවස්ථාවල අසත්‍ය මෙන්ම පදනම් වීරහිත තොරතුරු මෙන්ම සත්‍ය විකෘති කළ තොරතුරු සමාජගත කිරීම ඉහළ ගොස් තිබේ. සමාජ මාධ්‍යයේ භාවිතය ඉහළ යාමත් සමඟ මෙම තත්ත්වය තවදුරටත් පාලනයකින් තොරව සමාජගත වන බවක් නිරීක්ෂණය වන්නේ ජාලගත (Networking) වීමකිනි. වීරසිංහ (2015) අනුව මැනුවෙල් කැස්ටන්ස් (Manuel Castells, 1942) දක්වන්නේ, ‘ජාලගත සමාජය’ (Network society) සංකල්පය මඟින් ගෝලීය තොරතුරු සන්නිවේදනය ඔස්සේ නිර්මාණය වන විප්‍රදේශීකෘත ජාල, දැනට ආධිපත්‍යයක ස්වරූපයක් ගන්නා සමාජ ක්‍රියාවලියේ සියලු උපාංගයන් වන නිෂ්පාදනය, පරිභෝජනය, බලය, සංස්කෘතිය හා අත්දැකීම් විකරණයට ලක්කරන්නේය යන අදහස ගෙන එනු ලබයි. මෙම සන්නිවේදන තාක්ෂණයේ අඛණ්ඩ වර්ධනීය තත්ත්වයත් සමඟ අද්‍යතන ලෝක මානව සමාජය, සිය සමාජ පරිණාමයේ ගෝලීය යුගයකට අවතීර්ණ වී ගෝලීය සුපිරි සමාජයක් (Global super society) බවට පරිවර්තනය වී ඇත. මෙම නව තත්ත්වය හමුවේ දේශපාලනික හා සමාජීය වශයෙන් තත්‍යාසන්නව දෛනික ජීවිතය ගත කරන ප්‍රජාවලට (Virtual community) කළ හැකි බලපෑම ක්‍රමිකව වර්ධනය වී තිබේ. මෙම ප්‍රජාව නුදුරු අනාගතයේ දී ම තත්‍යාසන්න රාජ්‍ය (Virtual state) පවා බිහිකර ගනු ඇති බවට කැස්ටන්ස් නිගමනය කරයි (දිසානායක, 2021). ඒ අනුව රාජ්‍යයක පැවැත්ම, ප්‍රතිපත්ති කෙසේ සිදුවනු ඇති ද? එය අර්බුදමය තත්ත්වයකට ගොඩනැගෙනු ඇත.

නිදසුනක් ලෙස අරාබි වසන්තය (Arab spring), බංග්ලාදේශයේ ශිෂ්‍ය විරෝධතාව යනාදිය දැක්විය හැක. මෙවැනි ජාලගත වීම් නිසා පුද්ගල සමාජ එක් වී සිදු කරන රාජ්‍ය විරෝධතා තුළින් එම රටවල් බොහෝමයක් පවතින තත්ත්වයෙනුත් අවගමනය සහ අරාජිකත්වය කරා ගමන් කළ බවට

¹ තොරතුරු යුද්ධය යනු නවීන ආකාරයේ යුද්ධයක් ලෙස අර්ථ දක්වා ඇති අතර, එහිදී විරුද්ධවාදීන්ට වඩා වාසියක් ලබා ගැනීම සඳහා තොරතුරු උපායමාර්ගිකව භාවිතා කිරීම සිදු වේ.

නිරීක්ෂණය වේ. ඒ ආකාරයෙන් මිනසා මෙහෙයවීම් සහ ගැටලු නිර්මිතයන් තුළින් දේශපාලන වාසි ලබාගැනීමට සහ ලාභ අරමුණු වෙනුවෙන් පුද්ගලයා නොදැනීම ඔහුව මෙහෙයවන අදිසි හස්ත ගැන මෙම ජාල සමාජය තුළ ජීවත්වන තනි වූ පුද්ගලයා (Individual person) නොදැනී. ඔවුන් එම ජාලයේ එක් පුරුකක් බවට පත් වේ. එම මෙහෙයවීම් මඟින් රාජ්‍යයට එරෙහිව කුපිත වීම නිසා ඇතැම්විට එම පුද්ගලයාට ජීවිතයෙන් පවා වන්දි ගෙවීමට සිදු වනු ඇත.

“මාධ්‍ය වෙතින් මිනිසකුට දිය හැකි ලෝකය ඒ මිනිසාගේ ජීවන ලෝකයේ කොටසක් වීමෙන් ඔහු තුළින් ක්ෂණික සමාජ අත්දැකීම් තුරන් වීම නිරායාසයෙන් ම සිදු වන්නකි. මෙහි ප්‍රතිඵලය වන්නේ කුමක් ද? පුද්ගලයා වඩාත් පහසුවෙන් මාධ්‍ය තුළින් දෙනු ලබන දැඩි කොටගත් සම්මතයන්ට සහ දුරාවබෝධ සංකේතවලට යටත් වීමයි.”

(ඇතුල, 2016, පි. 21)

වීරසිංහ (2012) ට අනුව, මෙම තත්ත්වය සඳහා සමකාලීන මිනිසා හැඩ ගස්වන ප්‍රබලතම සාධකය මාධ්‍ය සහ වෙළඳපොළ බව දක්වයි. ලිබරල් වෙළඳපොළ (Liberal Market) විසින් පාරිභෝජක මිනිසකු (Consumer human) බිහි කර ඇත. ඒ අනුව පුද්ගලයා තුළින් “මම” යන්න ඉවත්වී ඔහු “අනෙකාට” අවශ්‍ය ආකාරයට ජීවත් වේ. අනෙකා ලෙස වෙළඳපොළ සහ මාධ්‍ය කටයුතු කරයි. ඒ අනුව මිනිසාගේ සිතීම, ජීවත්වීම සහ පැවතීම සඳහා මාධ්‍ය ප්‍රබල සාධකයක් බවට පත් වෙමින් මිනිසාගේ ඉදිරි අනාගතය නිර්මාණය කර ඇත. සමාජ මාධ්‍යයේ පැමිණීමත් සමඟ මෙම තත්ත්වය තවත් පුළුල් වී ඇත. හින්මන් සහ වොම්ස්කි (1998) පෙන්වා දුන් පරිදි මාධ්‍ය විසින් අසාධාරණ රාජ්‍ය තන්ත්‍රයක් සහ අසාධාරණ වෙළඳපොළ ප්‍රතිපත්ති නිර්මාණය කරන අතර දේශපාලන විවාදවලින් ආන්තික සහ සාමාන්‍ය පුරවැසියන් කොන් කරනු ලබයි (වීරසිංහ, 2013, පි. 16).

“මාධ්‍ය තොරතුරු ඒකරාශී කිරීමේ, ව්‍යාප්ත කිරීමේ, සම්ප්‍රේෂණය කිරීමේ මෙවලමක් වශයෙන් ක්‍රියාකරන බවට පවතින සාම්ප්‍රදායික මතය අද්‍යතනයේ අභියෝගයට ලක් වී තිබෙන අතර වර්තමානයේ මාධ්‍ය තොරතුරු නිෂ්පාදනයේ, තොරතුරු ක්‍රියාවලිය පාලනය කිරීමේ හා ඒ මත සිය ආධිපත්‍යවාදී බලය හා බලපෑම පවත්වාගෙන යමින් සමස්ත රාජ්‍යකරණ-සමාජකරණ ක්‍රියාවලියට තීරණාත්මකව මැදිහත් වීමේ උපකරණයක් පමණක් නොව එම ක්‍රියාවලියේ ම අවියෝජනීය පැතිකඩක් බවට පත් වී ඇත(දයාරත්න, 2014, පි. 15).

මෙම නව සමාජ තත්ත්වය සමාජය මාධ්‍යකරණය වීම (Mediatization) සහ එයින් අනුභවයට ගොස් පුරවැසි මාධ්‍යකරණයක් (Citizen journalism) දක්වා වර්ධනය වී තිබේ. මාධ්‍යයේ අන්තර්ගත නිර්මාණකරු (Creator) මෙන්ම ග්‍රාහකයා (Receiver) වන්නේ ද පුද්ගලයා ය. මේ නිසා පාලනයකින් තොර තොරතුරු ලෝකයක් (Information world) නිර්මාණය වී තිබේ. මෙහි දී පැවසිය යුතු කරුණක් වන්නේ ෆේස්බුක් (Facebook) වැනි සමාජ ජාලවල ආරම්භය පිළිබඳව සඳහන් කරන්නේ එය සමාජයේ එකිනෙකා අතර සබඳතා පැවැත්වීමට භාවිත කළ හැකි මාධ්‍යයක් ලෙසයි. නමුත් එය එසේම ද? එයට පිළිතුර ‘නැත’ යන්නයි. ඒ අනුව එම සියලු මාධ්‍යයන්ගේ බිහිවීම සිය ව්‍යාපාරික අරමුණු ඉෂ්ඨාර්ථවත් කර ගැනීමයි (දිසානායක, 2021). මෙම ව්‍යාපාරික අරමුණු වෙනුවෙන් මාධ්‍යයේ සාර සන්නිවේදනය

(Effective communication) අතිශයින්ම අවහානික වීමක් දක්නට ලැබේ. මේ සඳහා ප්‍රබලව බලපාන්නේ මාධ්‍යයේ තොරතුරු බෙදා හැරීම නිසි ප්‍රමිතියකින් හා ප්‍රතිපත්තියකින් තොරව ලාභ අරමුණු මූලිකව සිදු වීමයි.

මාධ්‍යමය ක්‍රියාකාරීත්වය ඔස්සේ මෙරට පුද්ගල දෛනික ජීවිතයට සිදුව ඇති බලපෑම මෙමගින් වඩාත් තහවුරු වේ. එනමින් සමාජයට නිකුත් වන තොරතුරු මූලාශ්‍රමය වශයෙන් තහවුරු කරගෙන ආචාරධර්මීය ලෙස ග්‍රාහකගත වීම අත්‍යවශ්‍ය කරුණක් වන්නේ මේ වනවිට මාධ්‍ය මගින් නියාමනයකින් තොරව සමාජගත වන වැරදි තොරතුරු (Misinformation), දුස් තොරතුරු/ වංචනීය තොරතුරු (Disinformation), අනර්ථදායක සත්‍ය තොරතුරු / දුෂ්ට තොරතුරු (Malinformation) නිසාවෙනි (Canadian center for cyber security, 2024). ග්‍රාහක විශ්වාසය සපුරා බිඳ වැටී ඇති තත්ත්වයකට වත්මනෙහි මාධ්‍ය මගින් බෙදා හරින තොරතුරු පත්ව තිබේ (Wierzbicki, 2018). ඒ බව තවත් තීව්‍ර කරන සාධකයක් බවට පත්ව තිබෙන්නේ මේ වනවිට කෘත්‍රිම බුද්ධිය (Artificial Intelligence) මාධ්‍ය අන්තර්ගත නිර්මාණය කිරීමට යොදා ගැනීමයි. එබැවින් මාධ්‍ය පරිශීලකයා සත්‍යයේ අතරමං වන තත්ත්වයකට පත්ව තිබෙන පශ්චාත සත්‍ය යුගයක් (Post true era) නිර්මාණය වී තිබේ. එනම් මාධ්‍ය මගින් නිර්මිත යාකාර්ථය කිසිදු සොයා බැලීමකින් තොරව පුද්ගලයා පිළිගන්නා මට්ටමට පැමිණීමයි. එම තත්ත්වය සමාජ ප්‍රගමනයට සිදුවන බරපතල තර්ජනයකි. එමනිසා මේ වනවිට ශ්‍රී ලංකාව ම එක් ප්‍රතිපත්තියක සිටිමින් එවැනි තොරතුරු පතුරුවන මාධ්‍යයන්ට එරෙහිව කටයුතු කළ යුතු තත්ත්වයක් කාලීනව මතුව තිබේ.

මාෂල් මැක්ලූහන්ගේ (Marshall McLuhan, 1911-1980) සුප්‍රකට කියමනක් වන 'මාධ්‍යයම පණිවිඩය වේ' (Medium is the Message) යන්නෙන් ම මාධ්‍ය මගින් පුද්ගලයා කෙරෙහි, සමාජයේ ජන මතය (Public opinion) කෙරෙහි ඇති කරවන බලපෑම විදහා දැක්වේ. ඒ අනුව ලබා දෙන පණිවිඩය මාධ්‍ය විසින් තීරණය කරන්නේ ඔවුන්ගේ දේශපාලනික හා පුද්ගලික න්‍යාය පත්‍ර, පක්ෂග්‍රාහීත්වය මෙන්ම ලාභ අරමුණු වැනි කාරණා කෙරෙහි අවදානය ලබා දෙමිනි. අදාළ පණිවිඩය තරමට ම මාධ්‍ය ද බලවත් වේ. ඒ අනුව සියලුම මාධ්‍යයන් මගින් සමාජයේ ජන මතය පාලනය කරයි.

එමෙන්ම දේශපාලනික අරමුණු වෙනුවෙන් අනවශ්‍ය ආකාරට මාධ්‍ය වාරණය හෝ නියාමනය සහ මාධ්‍ය පාලනය කිරීම ජනතාවගේ තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතියට, ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයට සහ මාධ්‍ය නිදහසට සිදුවන තවත් එක් බරපතල තර්ජනයකි. සමරකෝන් (2025) දක්වන ආකාරයට, නිදසුනක් ලෙස චීන කොමියුනිස්ට් පක්ෂයේ නායකත්වය යටතේ, ජනමාධ්‍යවේදීන්ට එරෙහිව 'අසත්‍ය තොරතුරු ප්‍රචාරය කිරීම' හෝ 'කලහකාරීකම් ඇවිස්සීම' (Picking quarrels and Provoking Trouble) වැනි චෝදනා යටතේ බරපතල මර්දනයන් සිදු වේ. ජනමාධ්‍යවේදීන් බන්ධනාගාරගත කිරීමේ ප්‍රමුඛතම රට ලෙස චීනය හඳුනාගෙන ඇති අතර, Committee to Protect Journalists (CPJ) සංවිධානයට අනුව, 2024 වසරේදී චීනයේ බන්ධනාගාරගත ජනමාධ්‍යවේදීන්ගෙන් බහුතරයක් 'අසත්‍ය ප්‍රවෘත්ති' හෝ 'රාජ්‍ය විරෝධී' චෝදනා යටතේ රඳවා තබා ඇත. එපමණක් ද නොව, ලෝකයේ වැඩිපුරම ජනමාධ්‍යවේදීන්

බන්ධනාගාර ගතකර ඇති රට වන්නේ ද විනයයි. Committee to Protect Journalists (CPJ) හි 2024 බන්ධනාගාර සංගණනයට අනුව (2024 දෙසැම්බර් 1 දින දක්වා), චීනයේ ජනමාධ්‍ය ක්‍රියාකාරකම් සම්බන්ධයෙන් බන්ධනාගාරගත කර ඇති ජනමාධ්‍යවේදීන්ගේ සංඛ්‍යාව 50ක් වන අතර, එය ලෝකයේ වැඩිම සංඛ්‍යාවයි.

මෙවැනි තත්ත්වයක් ශ්‍රී ලංකාවේ ඇති නොවිය යුතුය. ඒ අනුව ජනමාධ්‍යවේදීන්ටත්, පුරවැසියන්ටත්, රාජ්‍ය යාන්ත්‍රණයටත් හිතකර රාජ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් බලාත්මක කිරීම කාලීන අවශ්‍යතාවක් බවට පත් ව තිබේ.

ශ්‍රී ලංකාවේ යෝජිත ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය සහ එහි ප්‍රායෝගික භාවිතය

ශ්‍රී ලංකාවේ යෝජිත ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියේ මෙහෙවර ලෙස දක්වා තිබෙන්නේ මාධ්‍ය සංවිධානවලට, මාධ්‍යවේදීන්ට සහ අනෙකුත් මාධ්‍ය අන්තර්ගත නිර්මාණකරුවන්ට සිය වෘත්තීයභාවය ඉහළ නැංවීමටත්, සුරක්ෂිත සහ වගවීමෙන් යුක්ත රාමුවක් තුළ පොදු උන්නතතිය වෙනුවෙන් ක්‍රියා කිරීමටත් හැකි වන ප්‍රශස්ත පරිසරයක් නිර්මාණය කිරීමයි.

දේශසීමා රහිත වාර්තාකරුවන් (Reporters Without Borders) විසින් සම්පාදනය කරන 2025 ලෝක මාධ්‍ය නිදහස් දර්ශකයට (World Press Freedom Index) අනුව රටවල් 180ක් අතරින් ශ්‍රී ලංකාව 139 වන ස්ථානයේ පසුවෙයි. 2024 දී ශ්‍රී ලංකාවට හිමි වූයේ 150 වන ස්ථානයයි (RSF, 2025). 2024 වසරට සාපේක්ෂව 2025 වසරේ සාධනීය තත්ත්වයක් පෙන්වුම් කළත් මාධ්‍ය නිදහස තවමත් පවතින්නේ ඉතා අවදානම් කලාපයක ය. යෝජිත මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය මගින් එය තවදුරටත් සාධනීය කලාපයකට ගෙන ඒම සිදුවිය යුතුය. මාධ්‍ය නිදහස අත්තනෝමතික ලෙස අවහානිත නොවී ජනතා හිතවේදී, මානව සහ ජාතික සංවර්ධනයේ ප්‍රමුඛතම මූලයක් බවට පත්වීමට නම් ඉහත සඳහන් මෙහෙවර සංතෘප්ත කිරීම සඳහා මේ පිළිබඳව මාධ්‍යවේදීන් සහ ජනතාව දැනුවත් කිරීම සහ ඔවුන්ගේ සහභාගීත්වය ප්‍රබල වීම වැදගත් ය.

මාධ්‍යයේ ප්‍රධාන කාර්යභාරයක් ලෙස පිළිගැනීම වන්නේ අඛණ්ඩ සුපරීක්ෂාවයි (Watch dog/ Guard dog). එනම් සමාජය පිළිබඳ අඛණ්ඩ අවධානයෙන් සිටිමින් මිනිසා වෙත තොරතුරු වාර්තා කිරීමයි. ඒ අනුව මාධ්‍ය සමාජය, ආර්ථික, දේශපාලනික, පාරිසරික වැනි සෑම අංශයක් පිළිබඳව

අවධානයෙන් සිටිමින් අදාළ වෙනස්කම්, ජනතාව දැනගත යුතුම තොරතුරු වාර්තා කිරීම සිදු කරයි. මෙම තොරතුරු සාමාන්‍ය ජනතාවට නොලැබෙන තොරතුරු විය හැක. සමාජයෙන් සඟවන තොරතුරු විය හැක. ඒවා ගවේෂණාත්මකව සොයා බලා, නිශ්චිතව තහවුරු කොට ජනතාවට ඉදිරිපත් කිරීම මාධ්‍යයේ මෙම සුපරීක්ෂණ කාර්යභාරය වේ. නමුත් මෙම සංකල්පය මේ වනවිට බොහෝ දුරට වෙනස් වී ඇත. සම්මානිත මහාචාර්ය ආර්යරත්න ඇතුගල පවසන්නේ මාධ්‍යයේ මුර බල්ලාගේ (අඛණ්ඩ සුපරීක්ෂණ) කාර්යය මේ වනවිට සපා කන සුනඛයෙකු බවට පත් ව ඇති බවයි. ඒ අනුව පුද්ගලයාව, සමාජය අවගමනයක් කරා ගමන් කරවන ආකාරයට මාධ්‍ය භාවිතයක් මේ වනවිට දක්නට ලැබේ. මාධ්‍ය කෙරෙහි පවතින මහජන විශ්වාසය ද බිඳ වැටී තිබේ. ඒ අනුව මෙවැනි තත්ත්වයක් ඇති නොවී සමාජ

ප්‍රගමනය සඳහා සුපරීක්ෂණයක් සහිත ආචාර ධාර්මික මාධ්‍ය භාවිතයකට අදාළ ව මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියේ අන්තර්ගතය සකස් වීම වැදගත් ය.

ඒ අනුව හඳුන්වාදී ඇති ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්ති කෙටුම්පතේ මාධ්‍යයේ මෙම සුපරීක්ෂණ කාර්යභාරයේ වැදගත්කම සම්බන්ධව සහ මාධ්‍ය වගකීම හා විශ්වාසවන්තභාවය සම්බන්ධව ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්ත ගණනාවක් දක්වා තිබේ.

- අංක 02 ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය : “නිදහස් හා විවෘත සමාජයක සක්‍රීය ලෙස සහභාගී වීමට පුරවැසියන්ට අවශ්‍ය විශ්වාසදායක තොරතුරු ලබා දීමෙන් සහ ස්වාධීන සෝදිසිකරුවෙකු (Independent watchdog) ලෙස ක්‍රියා කිරීමෙන් සෞඛ්‍ය සම්පන්න සිවිල් ක්ෂේත්‍රයක් ප්‍රවර්ධනය කිරීමේ දී ජනමාධ්‍යවේදය තීරණාත්මක කාර්යභාරයක් ඉටු කරයි”
- අංක 07 ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය : “මාධ්‍ය ආයතනවල වගවීම හා සමාජයීය වගකීම සඳහා මාධ්‍ය ආචාර ධර්ම පිළිපැදීම අත්‍යවශ්‍ය වන අතර, අගතිදායක මාධ්‍ය අන්තර්ගතය පිළිබඳ මහජන පැමිණිලි විසඳීම සඳහා ආයතනික යාන්ත්‍රණයක් ද අවශ්‍ය වේ”
- අංක 13 ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය : “මාධ්‍ය කෙරෙහි මහජන විශ්වාසය ශක්තිමත් කිරීම මාධ්‍යයේ අනාගත පැවැත්ම සඳහා අත්‍යවශ්‍ය ය. ඒ සඳහා ආචාර ධාර්මික ප්‍රවෘත්ති කලාව, සෑම විටම වග වීමෙන් ක්‍රියා කරන මාධ්‍ය ආයතන සහ ඉහළ වෘත්තීයභාවයෙන් යුතු මාධ්‍යවේදීන් යන සාධක සියල්ල අවශ්‍ය වේ” යනුවෙන් දක්වා තිබේ.
- අංක 16 ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය : සාධාරණ, දැනුවත් සහ වගකිවයුතු මාධ්‍ය පරිසරයක් සහතික කිරීම සඳහා මාධ්‍ය ග්‍රාහකයින්ගේ අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීම ඉතා වැදගත් වේ.

(Ministry of Mass Media, n.d., p.7-9)

එමෙන්ම පවතින දේශපාලනික යාන්ත්‍රණය මාධ්‍යයේ සුපරීක්ෂණ කාර්යය බිඳ දැමීමට මැදිහත් නොවිය යුතුය. ශ්‍රී ලංකාවේ පවතින ආණ්ඩුවේ වැරදි අඩුපාඩු පෙන්වා දුන් මාධ්‍යවේදීන් ඝාතනය කිරීම හා අතුරුදහන් කිරීම (එම් නිමලරාජන්, ප්‍රගීත් එක්නැලිගොඩ, ලසන්ත වික්‍රමතුංග, ධර්මරත්නම් සිවරාම්...), පහර දීම සහ පැහැරගෙන යාම (කීන් නොයාර්, පොද්දල ජයන්ත, උපාලි තෙන්නකෝන්...), අත්අඩංගුවට ගැනීම (බිමල් රුහුණගේ, ජී.පී. නිශ්ශංක තරිඳු උඩුවරගෙදර...), වාරණය කිරීම (බුදුන්ගේ රස්තියාදුව කෘතිය, ඉගිල්ලෙන මාලුවෝ සිනමා නිර්මාණය), මාධ්‍ය ආයතනවලට ප්‍රහාර එල්ල කිරීම හා ගිනි තැබීම (සිරස මැදිරි සංකීර්ණය, ලංකා ඊ නිවිස්, උදයන් පුවත්පත් කාර්යාලය...) ආදී ධාර්මික කටයුතු සම්බන්ධව බොහෝ නිදසුන් 2025 මේ දක්වා ම පවතී.

“එඩ්මන්ඩ් බර්ග් (Edmund Burke, 1729-1797) මාධ්‍ය හඳුන්වනු ලැබූයේ රාජ්‍යයේ ‘සිව්වන ශාඛාව’ (The Press as the ‘Fourth Estate’) වශයෙනි. ව්‍යවස්ථාදායකය, විධායකය, අධිකරණය යන ත්‍රිත්වයම බලය අයුතු ලෙස පාවිච්චි කරන අවස්ථා පෙන්වා දෙමින් මහජනතාව වෙනුවෙන් ඊට එරෙහිව ක්‍රියාත්මකවීමේ සමාජ වගකීමක් මාධ්‍යට පැවරී තිබේ. ජනමාධ්‍ය රාජ්‍යයේ සිව්වන ශාඛාව ලෙසින් හැඳින්වෙනුයේ ඒ නිසා ය. එහෙත් ජනමාධ්‍යට පැවරී ඇති මෙම කාර්යභාරය පිළිගැනීමට බොහෝ රාජ්‍ය පාලකයෝ මැලිවෙති. ඔවුහු ප්‍රශස්ති මිස විවේචන තුරුස්සති.

ජනමාධ්‍ය සතුව පවත්නා අසීමිත බලය ගැන හොඳින් දන්නා පාලකයෝ, මාධ්‍ය තමන්ට එරෙහිව ක්‍රියාත්මක වන බව හැඟුන වහාම මාධ්‍ය මර්ධනය කිරීම සඳහා සිය බලය පාවිච්චි කරති.”

(ජයසේකර, 2009, පි. 02)

1981 සිට 2009 දක්වා වූ කාලය තුළ මාධ්‍ය ක්‍රියාකාරීන්, මාධ්‍ය සේවකයන්, කලාකරුවන් සහ සංස්කෘතික කාර්යධරයන් 116 දෙනෙකු ඝාතනය කරනු ලැබ ඇත. එමෙන්ම 2010- 2014 කාලයේ දී, මාධ්‍යවේදීන් සහ මාධ්‍ය සේවකයින් 40 දෙනෙකු ඝාතනය කරනු හෝ අතුරුදන් කරනු ලැබ ඇත (නිදහස් මාධ්‍ය ව්‍යාපාරය, 2021). ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදී සමාජවාදී ජනරජයක් ලෙස හඳුන්වන ශ්‍රී ලංකාවේ මෙවැනි පුවත් අසන්න ලැබීම සෝචනීය තත්ත්වයකි. එමනිසා ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය තුළ නැවත මෙවැනි සිදුවීම් සිදු නොවීමට අවශ්‍ය ප්‍රතිපත්තිමය සම්මුතියක් ඇති කර ගැනීම තවත් එක් කාලීන අවශ්‍යතාවකි.

ශ්‍රී ලංකාවේ ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්ති කෙටුම්පතේ මෙම ගැටලු නිරාකරණය සඳහා කොතරම් දුරකට අවදානය යොමු කර තිබේ ද යන්න විමසා බැලීමේ දී එහි ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්ත කිහිපයකින් මාධ්‍ය නිදහස සම්බන්ධව සිද්ධාන්තමය ප්‍රතිපත්ති ලෙස දක්වා තිබේ.

- ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය අංක 01 : භාෂණ සහ ප්‍රකාශන නිදහස (Freedom of expression) යනු සියලු පුරවැසියන්ගේ අයිතියක් වන අතර, එයට කතා කිරීමේ නිදහස, ප්‍රකාශනයේ නිදහස, මාධ්‍ය නිදහස, පිළිතුරු දීමේ අයිතිය, සන්නිවේදන මාධ්‍ය වෙත ප්‍රවේශ වීමේ අයිතිය, තොරතුරු දැන ගැනීමට ඇති අයිතිය සහ ප්‍රතිවිරුද්ධ අදහස් වෙතට යොමු වීමේ අයිතිය යනාදිය ද අඩංගු වේ.
- ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය අංක 03 : ජනමාධ්‍යවේදීන්ට සහ පුවත් කාමරවලට දේශපාලනික හෝ වාණිජමය බලපෑම්වලින් තොරව කටයුතු කිරීමේ අත්‍යවශ්‍ය කොන්දේසියක් වන්නේ කර්තෘ මණ්ඩල ස්වාධීනත්වය හෙවත් සංලේඛ නිදහස (Editorial independence) වන අතර, එවිට මහජන සුභසිද්ධිය ප්‍රමුඛ කොට ගනිමින් සහ ජනමාධ්‍ය ආචාර ධර්මවලට අනුකූලව ජනමාධ්‍යකරණයේ යෙදිය හැකිය.
- ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය අංක 04 : හිතකර ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයක් උදෙසා මාධ්‍ය බහුත්වවාදය (Media pluralism)² අත්‍යවශ්‍ය වන අතර, එමගින් සමස්ත මාධ්‍ය අන්තර්ගතය තුළ කිසිදු තනි ව්‍යුහයක හෝ තනි මතයක හෝ පමණක් ආධිපත්‍ය පැතිරවීමට ඉඩ නොතබා, වඩා සමබර මහජන කතිකාවකට අවස්ථාව උදා කර දෙයි.

---

² Doyle (2002, පි. 2-3) දක්වන ආකාරයට, මාධ්‍ය බහුත්වවාදය යනු මාධ්‍යයන්ගේ විවිධත්වයයි. විවිධ හා ස්වාධීන හඬවල් උදෙසා පෙනී සිටීමටත්, විවිධත්වයෙන් යුතු දේශපාලන මතවාදයක් ඉදිරිපත් කිරීමටත්, විවිධ සංස්කෘතින් නියෝජනය කිරීමටත් මාධ්‍ය ඔස්සේ අවස්ථාව ලබාදිය යුතුය (මාධ්‍ය හිමිකාරීත්වයේ බහුත්වය, මාධ්‍ය ආයතනයන්ගේ බහුත්වය, මාධ්‍ය නිෂ්පාදනයන්ගේ බහුත්වය)

- ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය අංක 05 : මහජන සුභසිද්ධිය වෙනුවෙන් මාධ්‍ය වෘත්තීයේ නියැලෙමින් සිටියදී, මාධ්‍යවේදීන් හට අඩන්තේට්ටම් කිරීම, සිරගත කිරීම, ප්‍රචණ්ඩ ක්‍රියා කිරීම හෝ මරා දැමීම වැනි ආකාරයන්ගෙන් තර්ජනයට ලක් වන්නේ නම්, ඔවුන් භෞතිකව, නෛතිකව සහ ආයතනමය වශයෙන් රැක ගත යුතුය.
- ප්‍රතිපත්ති සිද්ධාන්තය අංක 08 : මාධ්‍ය නිදහස වඩාත් හොඳින් සහතික කරනු ලබන්නේ පාර්ලිමේන්තු නීතියක් මගින් බලාත්මක කරන, එහෙත් සෘජු රාජ්‍ය පාලනයකට නතු නොවී මාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රයට අදාළ බහු පාර්ශ්වකරුවන් (රාජ්‍යය, පෞද්ගලික අංශය, සිවිල් සමාජය, මාධ්‍ය වෘත්තීය සහ ශාස්ත්‍රීය ප්‍රජාව) සම්බන්ධ කර ගනිමින් ක්‍රියාත්මක කරන සහයෝගී නියාමන යාන්ත්‍රණයක් (Co-regulatory mechanism) මඟිනි.

(Ministry of Mass Media, n.d., p.7-9)

ඉහත ප්‍රතිපත්ති ප්‍රතිපත්තිවලටම සීමා නොවී ඒවා බලාත්මක කොට නිශ්චිත අභිමතාර්ථ ඉෂ්ඨාර්ථවත් කරලීමට නම් මේ සම්බන්ධව පවතින අවදානය වඩාත් තීව්‍ර ලෙස යොමුවීම ඉතා වැදගත් ය. රාජ්‍යය විසින් මාධ්‍ය නියාමනයේ (State regulation) අන්තරායන් සහ මාධ්‍ය විසින්ම ස්වයං-නියාමනයේ (Self-regulation) ආවේණික දුර්වලතා ද සැලකිල්ලට ගනිමින්, එම අන්ත දෙක වෙනුවට සහයෝගී නියාමනය (Co-regulation) ලෙස හඳුන්වන තුන්වන ක්‍රමවේදයක් මෙම මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය යෝජනා කරයි. සහයෝගී නියාමනය යනු රාජ්‍ය නියාමනයේ සහ ස්වයං-නියාමනයේ සම්මිශ්‍රණයකි. එය රටේ නීතියකින් බලාත්මක කරන, එහෙත් රාජ්‍ය ආයතනයක් වෙනුවට බහුපාර්ශ්වික පාලක මණ්ඩලයක් හරහා ක්‍රියාත්මක කරන, වඩාත් සහභාගිත්ව පදනමකින් යුත් නියාමන ක්‍රමවේදයකි. ඒ අනුව මෙතෙක් සියලු මාධ්‍යයන්ගේ සිදුවන අනිසි බලපෑම් සහිත නියාමනය අවම කර ගැනීමේ හැකියාවක් පවතී. ජනතාවගේ තොරතුරු දැනගැනීම සීමා නොවීම සඳහා මෙවැනි සාධනීය පියවර අනුගමනය ඉතා වැදගත් ය. එසේ කියමින් පක්ෂග්‍රාහී ලෙස සහ අසාධාරණ ලෙස තවමත් සිදුවන ඇතැම් නියාමනයන් ඉදිරියටත් සිදු නොවීම ඉතා වැදගත් ය. එසේම මෙම ප්‍රතිපත්ති බලාත්මක වී, කිසියම් ආකාරයකින් මාධ්‍යයේ නියාමනයක් සිදු වන්නේ නම් එයට අදාළ විද්‍යාත්මක පදනමක් සහ තාර්කික පදනමක් ජනතාවට තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය පවතින නිසා සමාජගත කිරීම ඉතා වැදගත් ය. එය අදාළ මාධ්‍යයටත්, රටේ ජනතාවටත් සුපිළිසුදු මාධ්‍ය භාවිතයකට සහ වඩාත් විශ්වාසදායී ලෙස මාධ්‍යයේ පවසන තොරතුරු අන්තර්ග්‍රහණය කර ගැනීමට හේතු වනු ඇත.

සුපරීක්ෂණයක් සහිත මහජනයා වෙනුවෙන් වගකියන මාධ්‍ය කලාවක් වෙනුවෙන් මෙම මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය තුළ පුරවැසියන්ගේ සාක්ෂරතාව සහ මාධ්‍ය වෘත්තීයභාවය කෙරෙහි විශේෂිත අවදානයක් දක්වා තිබීම කාලීනව වැදගත් තවත් එක් සාධනීය කරුණක් ලෙස හඳුනාගත හැක. ඒ අනුව, ප්‍රතිපත්ති කෙටුම්පතේ 17 වන සිද්ධාන්තය තුළින් දක්වා ඇත්තේ “මාධ්‍ය අන්තර්ගතය විචාරශීලීව පරිභෝජනය කිරීමට සහ පරිශීලකයන් ජනනය කරන අන්තර්ගතය (user-generated content) වගකීමෙන් යුතුව නිර්මාණය කිරීමට මාධ්‍ය සහ තොරතුරු සාක්ෂරතාව (ඩිජිටල් සාක්ෂරතාව ඇතුළත්), වර්තමාන පුරවැසියන්ට අත්‍යවශ්‍ය ජීවන කුසලතා වේ” යනුවෙනි (Ministry of Mass Media, n.d., p. 9). ඒ

අනුව කිසියම් ලෙසකින් අසත්‍ය, නොමඟ යවන සුළු හෝ දේශපාලනික අරමුණු වෙනුවෙන් පුද්ගලයාව මෙහෙයවීම අරමුණු කරගෙන මාධ්‍ය නිර්මාණය කරන අන්තර්ගත සහ බොහෝ අවස්ථාවල කෘත්‍රීම බුද්ධිය (Artificial intelligence) භාවිතයෙන් නිර්මාණය කරන අන්තර්ගත හඳුනාගැනීමටත් මාධ්‍ය සාක්ෂරතාවක් සමාජීය පුද්ගලයාට පැවතීම කාලීන අවශ්‍යතාවක් වී තිබේ. ප්‍රතිපත්ති කෙටුම්පතේ 18 වන සිද්ධාන්තයේ දැක්වෙන ආකාරයට “මාධ්‍ය වෘත්තීයභාවය වැඩි කිරීමට නිසි ආකාරයේ මාධ්‍ය අධ්‍යාපනය සහ පුහුණුව බෙහෙවින් දායක වන අතර, නූතන මාධ්‍ය යථාර්ථයන්ට ගැලපෙන පරිදි අධ්‍යාපනය සහ පුහුණුව යාවත්කාලීන හා ප්‍රතිසංස්කරණය කළ යුතුය” යනුවෙනුත්, 20 වන සිද්ධාන්තයේ “මාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රයේ කෘත්‍රීම බුද්ධිය (Artificial intelligence) භාවිතයේ නව ප්‍රවණතා තුළින් අලුත් ආචාර ධාර්මික අභියෝග මතු වන බැවින් ඒ පිළිබඳ ප්‍රවේශමින් සලකා ඊට ගැලපෙන සහ කාලෝචිත ප්‍රතිපත්තිමය ප්‍රතිචාර සැපයිය යුතු වේ” (Ministry of Mass Media, n.d., p. 9) යනුවෙනුත් දක්වා තිබේ.

ඩිජිටල් මාධ්‍ය මූලික කරගත් තාක්ෂණය සම්බන්ධව සහ කෘත්‍රීම බුද්ධිය සම්බන්ධයෙන් මෙලෙසින් ප්‍රතිපත්තිමය අවදානයක් යොමු වී තිබීම සාධනීය ලක්ෂණයකි. ඊට හේතුව ශ්‍රී ලංකාවේ ඩිජිටල් සාක්ෂරතාව සහ පරිගණක සාක්ෂරතාව අවම මට්ටමක තිබීමයි. 2024 වර්ෂයේ ජන හා සංඛ්‍යාලේඛන දත්ත අනුව ශ්‍රී ලංකාවේ පරිගණක සාක්ෂරතාව³ 35.9% ක ඉතා පහළ අගයක පවතී. එසේම ඩිජිටල් සාක්ෂරතාව⁴ 65% ක අගයක් ගෙන තිබේ (Department of Census and Statistics, 2024). එවැනි තත්ත්වයක් තුළ ශ්‍රී ලංකාවේ සමාජ මාධ්‍ය භාවිතය හා ඩිජිටල් අවකාශය ඉතා වේගයෙන් පුළුල් වන ස්වභාවයක් මේ වසර වනවිට පෙන්නුම් කරයි. Dataportal (2025) දක්වන ආකාරයට, ‘Digital 2025: Sri Lanka’ යනුවෙන් සිදුකරන ලද සමීක්ෂණයේ දී 2025 ජනවාරි වනවිට ශ්‍රී ලංකාවේ ජනගහනය මිලියන 23.2ක් වූ අතර ඔවුන් අතරේ මිලියන 8.20ක ජනගහනයකට එනම් සමස්ත ජනගහනයෙන් 35.4% ක ප්‍රතිශතයක් සමාජ මාධ්‍ය භාවිත කරන බවත් දක්වා තිබේ. 2020 දී ශ්‍රී ලංකාවේ සමාජ මාධ්‍ය පරිශීලකයින් ප්‍රමාණය මිලියන 6.40ක් වූ අතර එය එවකට සමස්ත ජනගහනයෙන් 30% ක ප්‍රමාණයකි. ඒ අනුව 2020 වසර සමඟ ශ්‍රී ලංකාවේ මේ වනවිට සමාජ මාධ්‍ය භාවිතය සැසඳීමේ දී නිරීක්ෂණය වන්නේ දෛනිකව එහි භාවිතය ශීඝ්‍රයෙන් ඉහළ යන බවයි. ඒ අනුව වසර පහක් වැනි කෙටි කාලයක දී මිලියන දෙකකට ආසන්න ප්‍රමාණයකින් ශ්‍රී ලංකාවේ සමාජ මාධ්‍ය භාවිතය ඉහළ ගොස් තිබේ. මේ නිසා රටේ සියලුම පුරවැසියන්ට ඩිජිටල් සාක්ෂරතාව ඇති කිරීම තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම තහවුරු කිරීම කෙරෙහි ප්‍රබල බලපෑමක් ඇති කරන බව නිරීක්ෂණය වේ. ඒ අනුව මෙම කෙටුම්පතේ 06 වන කොටසේ දක්වා ඇති ප්‍රතිපත්ති ප්‍රකාශන අතර, T සහ W ප්‍රතිපත්ති තුළින් මේ කෙරෙහි වැඩි අවදානයක් යොමු කර තිබේ. ඒ අනුව,

³ පරිගණක සාක්ෂරතාව යනු පරිගණක භාවිත කිරීමට සහ ඒවා ක්‍රියාත්මක වන ආකාරය පිළිබඳ මූලික අවබෝධයක් පවත්වා ගැනීමට ඇති හැකියාවයි.

⁴ ඩිජිටල් සාක්ෂරතාව යනු යම්කුට පරිගණකයක්, ලැප්ටොප් පරිගණකයක්, ටැබ්ලට් පරිගණකයක් හෝ ස්මාර්ට් ජංගම දුරකතනයක් තනිවම භාවිත කිරීමට ඇති හැකියාවයි.

T. “ඩිජිටල් සාක්ෂරතාව ඇතුළුව මාධ්‍ය සහ තොරතුරු සාක්ෂරතාව ප්‍රවර්ධනය කිරීම : මාධ්‍ය සහ තොරතුරු සාක්ෂරතාව යනු මාධ්‍ය සහ තොරතුරු පද්ධති සමඟ ඵලදායීව සහ වගකීමෙන් කටයුතු කිරීමට හැකි වන පරිදි පුරවැසියන් නිපුණතා සහ කුසලතාවලින් සන්නද්ධ කිරීමයි. සාම්ප්‍රදායික මාධ්‍ය හෝ ඔන්ලයින් මෙවලම් ඔස්සේ තමන් වෙත ලැබෙන තොරතුරු සහ අනෙකුත් මාධ්‍ය අන්තර්ගත ගැන විචාරශීලීව සිතීමට එමගින් මිනිසුන් යොමු කරනු ලැබේ. සිවිල් ජීවිතයට සහ ප්‍රජාතන්ත්‍ර වාදයට සහභාගි විය හැකි ක්‍රියාශීලී සහ විචාරශීලී පුරවැසියන් බවට පත්වීමට මෙමගින් ඔවුන්ට හැකියාව ලැබේ. ඉන්ටනෙට් සහ ඩිජිටල් මෙවලම් භාවිතය වැඩි වූ පමණින් තොරතුරු සාක්ෂරතාව ඉහළ යාම සිදු වන්නේ නැත. ඒ සඳහා රාජ්‍යය, සිවිල් සමාජය සහ විද්වතුන් විසින් අවශ්‍යතා හඳුනාගෙන වයස් කාණ්ඩ අනුව සමාජයේ සෑම තරා තිරමකම පුද්ලයන් තුළ කුසලතා ගොඩනැගීම අවශ්‍ය ය.

W. “කෘත්‍රීම බුද්ධිය සහ ඒ ආශ්‍රිත තාක්ෂණයෙන් ප්‍රතිලාභ ලබා ගැනීම: මාධ්‍ය කර්මාන්තය කෘත්‍රීම බුද්ධිය මගින් විවිධ ආකාරවලින් බලපෑමට ලක් වෙමින් පවතී. AI තාක්ෂණයන් මාධ්‍ය අන්තර්ගත නිර්මාණය, සැකසීම සහ බෙදා හැරීම සඳහා වැඩි වැඩියෙන් භාවිත වේ. ස්වයංක්‍රීය ඇල්ගොරිතම මගින් ඒ ඒ සමාජ මාධ්‍ය පරිශීලකයාට ගැලපෙන පරිදි ඔන්ලයින් අන්තර්ගත නිර්දේශ කළ හැකිය. එමගින් පරිශීලක අත්දැකීම් සහ බැඳියාව වැඩි දියුණු කරයි. දැනටමත් ඇතැම් මාධ්‍ය ආයතන AI භාවිතා කරති. එමගින් වේගවත් හා වඩා කාර්යක්ෂම ප්‍රවෘත්ති කලාවක් සඳහා මග පෑදෙයි. ඉලක්කගත වෙළඳ දැන්වීම් හරහා මාධ්‍ය මුදල් ඉපැයීමේදී ද AI භූමිකාවක් ඉටු කරයි. කෙසේ වෙතත්, ඇල්ගොරිතම පක්ෂග්‍රාහීත්වය, සාවද්‍ය තොරතුරු සහ AI මගින් ජනනය කරන ලද අන්තර්ගතය හරහා වෛරී කථනය පැතිරීම සහ සම්ප්‍රදායික ප්‍රවෘත්ති කලාවට එහි ඇති බලපෑම ආදී අහිතකර විපාක ගැන ද අවධානය යොමුවී තිබේ. AI අඛණ්ඩව විකාශනය වන විට, ජන මාධ්‍ය කෙරෙහි එහි බලපෑම තවත් තීව්‍ර වීමට ඉඩ තිබේ. වගකීම් සහගත සහ අපක්ෂපාතී මාධ්‍ය භාවිතයන් සහතික කිරීම සඳහා මාධ්‍ය කර්මාන්තයේ AI භාවිතය පිළිබඳව ආචාර ධර්මය මාර්ගෝපදේශනයක් සකසා ගත යුතුව ඇත.”

(Ministry of Mass Media, n.d., p. 14-15)

මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය තුළින් මෙවැනි කාලීන අවශ්‍යතා කෙරෙහි අවධානය යොමු කර තිබීම තුළින් සමාජීය වශයෙන් සාර සන්නිවේදනයක් පවත්වාගෙන යමින් පුද්ගල තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම මනාව තහවුරු වනු ඇත. එසේම මාධ්‍ය මගින් පුද්ගලයා මුලාවට පත් කරන තොරතුරු මනාව හඳුනාගැනීමේ හැකියාව පුද්ගලයාට ලැබෙනු ඇත.

ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්ති කෙටුම්පතේ ප්‍රතිපත්ති ප්‍රකාශනය තුළ C ප්‍රතිපත්තිය මගින් ප්‍රවෘත්ති කලාව පොදු යහපතක් ලෙස හඳුනාගෙන තිබේ. එහි දක්වා තිබෙන්නේ නිදහස්, බහුවිධ සහ ස්වාධීන පුවත්පත් කලාව යනු, විශ්වාසදායක ප්‍රවෘත්ති සහ සමබර විශ්ලේෂණ සැපයීම හරහා ‘පොදු යහපතක් ලෙස තොරතුරු’ (Information as a public good) භාවිතයක් ලෙස ය. ඒ අනුව පොදු ජනතාවගේ

තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිය කෙරෙහි විශේෂිත මැදිහත්මක් හා ඊට නිසි වටිනාකමක් මෙම ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය මගින් හිමිව තිබේ.

ඒ අනුව සමස්තයක් වශයෙන් මෙම ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය 2025 වසරේ සිට 2034 දක්වා වසර දහයක කාලයක් බලාත්මක කිරීමට බලාපොරොත්තු වන බව එහි දක්වා තිබේ. උචිත යාවත්කාලීන කිරීම් සඳහා එය වසර තුනකට (03) වරක් සමාලෝචනය කිරීම ද සිදු කෙරේ. එය ද දිනෙන් දින සිදුවන මාධ්‍යයේ තාක්ෂණික වර්ධනය නිසා සාධනීය තීරණයක් ලෙස සැලකිය හැක. ඒ ඔස්සේ යමින් ශ්‍රී ලංකාවට සුදුසු, ජනතාවගේ තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය සීමා නොකරන යහපත් මාධ්‍ය සංස්කෘතියක් ගොඩ නැගීමට මෙම ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය යොදා ගැනීම සිදුවීම වඩාත් හිතකර ය.

සමාලෝචනය

ශ්‍රී ලංකාවේ පොදු මහජනතාව, මාධ්‍ය සහ දේශපාලන යාන්ත්‍රණය අතර කාලයක සිට පවතින බන්ධනය වූ අන්තර් සම්බන්ධතාව වඩාත් සාධනීයව ගොඩනැගීම සඳහා ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක අවශ්‍යතාව කාලයක සිට පැවතුණි. නව තාක්ෂණයේ වර්ධනයත් සමඟ එතෙක් පැවති ඒකාධිකාරී මාධ්‍ය ක්‍රියාකාරීත්වය මේ වනවිට බිඳ වැටී සමාජ මාධ්‍ය ඇතුළු ඩිජිටල් මාධ්‍යයේ පැමිණීමත් සමඟ පුරවැසි මාධ්‍යකරණයක් සිදු වේ. මේ නිසා ම අධි තොරතුරු සහිත වටපිටාවක පුද්ගලයා ජීවත් වේ. තොරතුරුවල අතරමං වෙමින් සත්‍ය, අසත්‍ය තෝරා ගත නොහැකි මට්ටමට පත් ව තිබේ. මෙවැනි කාලයක ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් නොතිබීම සමාජ අවගමනයක් කරා යාමට හේතු වේ. එම අවශ්‍යතාව අනුව විවිධ කටයුතුන් මගින් මේ වනවිට ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තියක් කෙටුම්පතක් ලෙස සමාජගත කර තිබේ. නමුත් එය බලාත්මක නැත. ඒ නිසා තවදුරටත් මෙහි පවතින ගැටලු සහ ප්‍රායෝගිකභාවය පර්යේෂණාත්මකව තහවුරු කොට ඉතා ඉක්මනින් බලාත්මක කිරීම සිදු විය යුතුය.

විමර්ශිත ග්‍රන්ථ නාමාවලිය

Canadian center for cyber security. (2024, April). *How to identify misinformation, disinformation, and malinformation*. <https://www.cyber.gc.ca/en/guidance/how-identify-misinformation-disinformation-and-malinformation-itsap00300>

Dataportal. (2025, March 03). *Digital 2025: Sri Lanka*. <https://dataportal.com/reports/digital-2025-sri-lanka>

Department of Census and Statistics. (2024). *Computer Literacy Statistics 2024*. <https://www.statistics.gov.lk/Resource/en/ComputerLiteracy/Bulletins/AnnualBuletinComputerLiteracy-2024.pdf>

Ministry of Mass Media. (n.d.). *National Media Policy*. Retrieved November 15, 2025, from <https://media.gov.lk/email-us/national-media-policy>

RSF. (2025). Sri Lanka Index 2025. Retrieved November 18, 2019, from <https://rsf.org/en/country/sri-lanka>

Wierzbicki,A.(2018). *Credibility of Social Media*. Research gate. https://www.researchgate.net/publication/326023651_Credibility_of_Social_Media

ඇතුගල, ඒ. (2016). මහජන මතය හා මාධ්‍ය සංස්කෘතිය. ෆාස්ට් පබ්ලිෂින් ප්‍රකාශන

ජයසේකර, ජේ. (2020, දෙසැම්බර්). තොරතුරු අයිතිය හා ජනමාධ්‍යයේ කාර්යභාරය. තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම සහ මාධ්‍ය භාවිතාව, 7-12. <https://www.cpalanka.org/wp-content/uploads/2022/04/RTI-Book-sinhala-web-file.pdf>

දයාරත්න, බී. ඩී. (2014). මාධ්‍ය සාක්ෂරතාව. රුවන් ප්‍රකාශන.

දිසානායක, එන්. එන්. (2021). සමකාලීන මාධ්‍ය සමාජය. සරසවි ප්‍රකාශන.

නිදහස් මාධ්‍ය ව්‍යාපාරය. (2021). ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය නිදහස වාර්ෂික වාර්තාව - 2020. නිදහස් මාධ්‍ය ව්‍යාපාරය.https://www.fmmsrilanka.lk/wp-content/uploads/2021/08/FMM_2020_Aug_Annual_Sin.pdf

වීරසිංහ, ටී. (2015). මාධ්‍ය සංස්කෘතිය: ජනමාධ්‍ය අධ්‍යයන සහ විචාර. මාධ්‍ය පර්යේෂණ අංශය :හොරණ.

වීරසිංහ, ටී. (2002). ගෝලීය සමාජය හා එහි මතවාදය. ගොඩගේ ප්‍රකාශන.

වීරසිංහ, ඩී. එන්. (2013). ජනමාධ්‍යවේදය : න්‍යාය භාවිතය සහ ගැටලු. ස්ටැම්පර්ඩ් ලේක්.

සමරකෝන්, එස්. (2025, නොවැම්බර් 25). මාලිමා ආණ්ඩුවේ ජනමාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය වයින්ස් ද?. <https://www.vikalpa.org/article/45374>

සමරකෝන්, එස්. (2025, මාර්තු 09). ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය කාගේද?. විකල්ප. <https://www.vikalpa.org/article/44535>

2016 අංක 12 දරන තොරතුරු දැනගැනීමේ අයිතිවාසිකම පිළිබඳ පනත. (2016). <https://www.rticommission.lk/web/images/pdf/act/rti-act-si-13122018.pdf>

පරිසරය හා මානව හිමිකම් : පරිසර විනාශය මිනිස් අයිතිවාසිකම් අභියෝගයක් ලෙස

(විල්පත්තු වන සංහාරය ඇසුරෙන්)

යූ.ජේ.එච්.අබේපාල

ශ්‍රී ලංකා විවෘත විශ්ව විද්‍යාලය

jayani100j@gmail.com

හැඳින්වීම

සෑම පුද්ගලයෙකුටම පුරවැසිභාවය හිමි වන රාජ්‍යය පදනම් කරගෙන මූලික අයිතිවාසිකම් හිමි වේ. ඒ අනුව ජීවත්වීමේ අයිතිය ප්‍රමුඛ කරගත් අයිතීන් ගණනාවක් හුක්කි විදීමට පුරවැසියාට ඉඩ ප්‍රස්තාව හිමිවන නමුත් පරිසර විනාශය යන සාධකය පදනම් කර ගනිමින් මනුෂ්‍ය වර්ගයා ඇතුළු සියළු සත්ත්ව ප්‍රජාවගේ ජීවත්වීමේ අයිතියට අභියෝගයක් එල්ල වී තිබීම දැකගත හැකි ය. මෙම අධ්‍යනය හරහා පුරවැසියෙකු වශයෙන් හිමි වන මූලික අයිතිවාසිකම් පරිසර විනාශය හරහා අභියෝගයට ලක්ව ඇති අන්දම විල්පත්තු වන සංහාරය පිළිබඳ මූලික අවධානය යොමු කරමින් ගවේෂණය කරයි. මෙම අධ්‍යනය හරහා පාරිසරික අණපනත් උල්ලංඝනය කරමින් විල්පත්තු වන සංහාරය සිදු කර ඇති ආකාරයත්, විල්පත්තු නඩුකරයන් පිළිබඳව අවධානය යොමු කරමින් පරිසර විනාශය හරහා ජීවත්වීමේ අයිතිය, තම පෞද්ගලිකත්වය පුරුණය කරගැනීමේ අයිතිය, පවුල් ජීවිතයක් ගත කිරීමේ අයිතිය සහ මනා සෞඛ්‍යයට සහ සංවර්ධනයට මිනිසාට පවතින අයිතිය ආදී මිනිස් අයිතිවාසිකම් අභියෝගයට ලක්ව ඇති ආකාරය පිළිබඳව 2010 සිට 2013 දක්වා නඩුකර, වන සංරක්ෂණ අඥා පනත් සහ ප්‍රතිපත්ති හරහා විශ්ලේෂණාත්මක අධ්‍යනයක් කර ඇත. පාරිසරික විනාශය හේතු කරගෙන ජීවත්වීමේ අයිතිය, තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය, තම පෞද්ගලිකත්වය පුරුණය කරගැනීමේ අයිතිය, පවුල් ජීවිතයක් ගත කිරීමේ අයිතිය සහ මනා සෞඛ්‍යයට සහ සංවර්ධනයට මිනිසාට පවතින අයිතිය ආදී මිනිස් අයිතිවාසිකම් අනිවාර්යයෙන් ම අභියෝගයට ලක් ව ඇති අතර ශ්‍රී ලංකාවේ පවතින වන සංරක්ෂණ අඥා පනත් හා ප්‍රතිපත්ති තුළ පවතින දුර්වලතා සහ හිඬැස් හේතු කරගෙන තිරසාර සංවර්ධනයක් කරා ලඟාවීම අසීරු කාරනාවක් බවට පත් ව තිබේ. මෙහි දී පාරිසරික සහ නීතිමය දෘෂ්ටිකෝණයන්ගෙන් විල්පත්තු වන විනාශය, පරිසර යුක්තිය සහ මානව හිමිකම් මූලධර්ම සහ ජාතික ප්‍රතිපත්ති පරතරයන් තනි රාමුවකට ලඝු කොට විශ්ලේෂණය කර පෙන්වයි. එසේ ම මෙම පර්යේෂණය මානව හිමිකම් අධ්‍යනය සහ පාරිසරික ප්‍රතිපත්ති යන සාකච්ඡා ද්විත්වය කෙරෙහිම අර්ථවත් දායකත්වයක් ලබා දෙයි.

හැඳින්වීම

මෙලොව ජීවත් වන සෑම මනුෂ්‍යයෙකුටම උපතින් මානව අයිතීන් රැසක් හිමි වේ. ඒවා විශ්වීය වන අතර කිසිවෙකුට එය අභියෝගයට ලක් කල නොහැක. මානව අයිතිවාසිකම් යන්න සරළ ලෙස ස්භාවික පියවි ජීවිතයක් ගත කිරීම සඳහා මනුෂ්‍යයකුට අත්‍යවශ්‍ය මූලික අයිතිවාසිකම් ලෙස අර්ථ දැක්විය හැකිය.(ශ්‍රී ලංකා නීතිය හා මානව අයිතිවාසිකම්,නීතිඥ වාරුක සමරසේකර) මානව හිමිකම් යනු

මිනිසුන් විම නිසා ලැබෙන්නා වූ අයිතින් වන අතර ඒවා සිවිල් දේශපාලන සංස්කෘතික හා ආර්ථික අයිතින් වන අතර මේවා මනුෂ්‍යයාගේ ගෞරවය මත රඳාපවතී.(විශ්ව කෝෂය,කොළොම්බියානු සරසවිය) මානව අයිතිවාසිකම් යනු යුතුකම්ය.(මහත්මා ගාන්දී). සෑම පුද්ගලයෙකුම උපතින් කිසිදු රාජ්‍යයකට හිමිකම් ලබන අතර එහි පුරවැසිභාවය පදනම් කරගනිමින් එම රාජ්‍යයෙහි ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවෙන් සෑම පුරවැසියෙකුටම මූලික අයිතිවාසිකම් හිමි වේ. ඒ අනුව රාජ්‍යයන් රාජ්‍යයට වෙනස් වන්නා වූ මූලික අයිතිවාසිකම් විවිධාකාරයෙන් මනුෂ්‍යයෝ හුක්ති විදිති. මූලික අයිතිවාසිකම්වලට ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව තුළ සුවිශේෂී ස්ථානයක් ලබා දී තිබීම විශ්වීයව හඳුනා ගත හැකි කාරණාවකි. මූලික අයිතිවාසිකම් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ හඳු සාක්ෂිය ලෙසත් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ ආත්මය ලෙසත් පිළිගනු ලැබේ.(මූලික අයිතිවාසිකම්, ශ්‍රී ලංකා මානව හිමිකම් කොමිෂන් සභාව)

ලාංකීය පුරවැසියන්ගේ සමාධිය සහ අභිමානය වෙනුවෙන් නිදහස, සමානාත්මතාවය, සාධාරණත්වය, මූලික අයිතිවාසිකම් සහ අධිකරණයේ ස්වාධීනත්වය ශ්‍රී ලංකා ප්‍රජාතාන්ත්‍රික සමාජවාදී ජනරජය මගින් ශ්‍රී ලාංකික පුරවැසියන්ට ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව හරහා සහතික කර ඇත. මිනිසෙකු වශයෙන් මේ ලෝකයට පැමිණෙන ඔබට මට නිතැතින්ම උරුම වන අයිතීන් රාශියක් පවතී. එකී අයිතීන් මානව අයිතිවාසිකම් යනුවෙන් දක්වන අතර, ඒ අතරින් වඩාත් සුවිශේෂී වූ අයිතීන් සමූහයක් උත්තරීතර වූ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව තුළ අන්තර්ගත කොට ඇත. ශ්‍රී ලංකා ප්‍රජාතාන්ත්‍රික සමාජවාදී ජන රජයේ දැනට ක්‍රියාත්මක වන 1978 ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව තුළ තුන් වන පරිච්ඡේදය යටතේ 10, 11, 12, 13 සහ 14 වන ව්‍යවස්ථා කුලින් මෙකී මූලික අයිතිවාසිකම් හඳුන්වා දෙමින් තහවුරු කොට ඇත.(ඉස්මා, lawfacrotaract)

මානව ක්‍රියාකාරකමක් හෝ ස්වභාවික හේතුවක් මුල් කරගනිමින් පරිසර පද්ධති, සතුන්, හුමිය, ජලය හෝ වායු ගෝලයට සිදුවන අහිතකර බලපෑමක් හෝ විනාශයක් පරිසර විනාශයක් වශයෙන් අර්ථ දැක්විය හැකි ය. මෙලෙස සිදු වන විනාශය මුල් කර ගනිමින් ජෛව පරිසරයටත් අජෛව පරිසරයටත් සුවිශාල අහියෝගයන් එල්ල වී ඇත. පරිසර විනාශය හෝ හායනය යනු මානව විද්‍යාත්මක පීඩනයන් හේතුවෙන් ස්වභාවික පරිසර පද්ධති, පස, ජලය සහ ජෛව විවිධත්වය ක්‍රම ක්‍රමයෙන් හානිවන හෝ ක්ෂය වන ක්‍රියාවලියයි.(සිංග්,2022, *Environmental Degradation: Challenges and Strategies for Mitigation.*)

මානව අයිතිවාසිකම් සහ පරිසරය අතර පවතින සබඳතාව අවියෝජනය වන අතර මිනිසාට ස්වකීය ජීවන තත්ත්වයක් පුරණය කරගැනීම සඳහා බාධාවකින් තොරව සුවපහසු වටපිටාවක් පැවතීම පරිසර අයිතිවාසිකම් තුලින් අවධාරණය කරනු ලබයි. ජනතාවගේ යහපත තකා රජය විසින් පරිසරය ආරක්ෂා කොට සුරක්ෂිත කොට වැඩි දියුණු කල යුත්තේ ය. එසේ ම ස්වභාව ධර්මය සහ ස්වභාවික සම්පත රැක ගැනීම ද ශ්‍රී ලංකාවාසී සෑම තැනැත්තෙකුගේ ම යුතුකම වන්නේ ය.(1978 ශ්‍රී ලංකා ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව) එසේම මානව අයිතීන් සහ පරිසරය සහජයෙන් ම එකිනෙක බැඳී පවතී. ඒ අනුව ජීවත්වීමට ඇති අයිතිය, සිය පෞද්ගලිකත්වය පුරණය කරගැනීමේ අයිතිය, පවුල් ජීවිතයක් ගතකිරීමේ අයිතිය සහ මනා සෞඛ්‍ය සහ සංවර්ධනයට මිනිසාට ඇති අයිතිය පරිසරය ආරක්ෂා කිරීම මත රඳා පවතින අතර

සෑම ජීවියෙකුගේ ම සම්පත් උත්පාදකයා වන්නේ පරිසරයයි. මිනිසුන් සහ පරිසරය අතර සබඳතාවය යනු මානව සමාජ පැවැත්ම සහ සංවර්ධනය සඳහා ස්වභාවික සම්පත් මත යැපෙනු ලබන ගතික අන්තර් ක්‍රියාවකි. එසේ ම මානව ක්‍රියාකාරකම් ජීවය පවත්වාගෙන යන ස්වභාවික පරිසර පද්ධතිවලට බලපෑම් කරයි. Adapted from Moran, *Human Adaptability: An Introduction to Ecological Anthropology* (2018)

මෙවන් සන්දර්භයක් මත සිට මෙම අවියෝජනීය සබඳතාව විශ්ලේෂණය කිරීම සඳහා 2010 වසර සිට 2013 දක්වා ශ්‍රී ලංකාවේ සිදු කල විල්පත්තු වන සංහාරය පිලිබඳ සිද්ධි අධ්‍යනයක් යොදාගැනීම මෙහි දී සිදු කර ඇත. ඒ අනුව මෙම සිද්ධි අධ්‍යනය ඇසුරින් පරිසර විනාශය මානව හිමිකම් කෙරෙහි අභියෝගාත්මක වී ඇත්තේ කෙසේද යන්න විල්පත්තු වන සංහාරය පිලිබඳ නඩුකරයෙහි සහ ශ්‍රී ලංකාවේ පාරිසරික ප්‍රතිපත්තිවල ප්‍රයෝගිකත්වය ඇසුරින් විශ්ලේෂණයක යෙදී ඇත.

න්‍යායාත්මක රාමුව

සමාජීය විද්‍යාවන් තුළ ඥාන සම්පාදනය සාමාන්‍යයෙන් සිදුවන්නේ න්‍යායික පැරඩයිම ඇතුලය. මෙම යෝජිත පර්යේෂණය හුදෙක් දත්ත හා තොරතුරු එකතු කරන, වර්ගීකරණය කරන හා පිලිවෙලට සකසන ව්‍යායාමයක් ම පමණක් නොවේ. එය වූ කලී අර්ථකතන ව්‍යායාමයකි. එම අර්ථකථන පරාමිතීන් හා හැකියාවන් තීරණය කරනුයේ මෙහි දී යොදා ගන්නා න්‍යාය විසිනි. මෙම පර්යේෂණය මගින් විල්පත්තු වන සංහාරය සිද්ධි අධ්‍යනය වශයෙන් යොදා ගනිමින් පරිසර විනාශය මිනිස් අයිතිවාසිකම් කෙරෙහි අභියෝගයක් වන අකාරය අධ්‍යනය කර ඇත. මෙකී තත්ත්වය පිලිබඳ පුළුල් න්‍යායික සාහිත්‍යයක් දක්නට ඇති අතර විල්පත්තු පාරිසරික විනාශය සමාජීය, පාරිසරික සහ අයිතිවාසිකම් පදනම් කරගනිමින් ප්‍රතිවිපාක ඇති කර ඇති ආකාරය පිලිබඳව පාරිසරික යුක්ති න්‍යාය සහ මානව හිමිකම් පදනම් කරගත් ප්‍රවේශය යන අන්තර් සම්බන්ධිත න්‍යායන් දෙක පදනම්ව සිදු කර ඇත.

පාරිසරික යුක්ති න්‍යාය යනු සියලු මිනිසුන්ට සහ ජීවීන්ට පිරිසිදු, සෞඛ්‍ය සම්පන්න පරිසරයක ජීවත්වීමට, පාරිසරික ප්‍රතිලාභ සඳහා සමාන ප්‍රවේශයක් ලැබීමට, පාරිසරික හානිවලින් මිදී සුරක්ෂිත ජීවිතයක් ගත කිරීමට අයිතියක් පවතින බවට තර්ක ගෙන එන තාර්කික රාමුවකි. කාර්මිකරණය හේතු කොටගෙන නිර්මාණය වී ඇති දූෂණය වැනි පාරිසරික බලපෑම් අඩු අදායම්ලාභී සහ ආන්තික ප්‍රජාවන් කෙරෙහි වැඩි වශයෙන් බලපෑම් ඇති කරන බව මෙමගින් අවධාරණය කරනු ලබයි. පැරණි යුරෝපීය සම්ප්‍රදායේ දී පාරිසරික ආචාරධර්ම, සම්පත් සංරක්ෂණය මෙන් ම ජනගහනයේ සෞඛ්‍යය පිලිබඳ සැලකිලිමත් වූ නමුත් වර්තමානයේ දී දේශගුණික විපර්යාස, දේශගුණික විපර්යාස, දේශසීමා දූෂණයන් වැනි ජාත්‍යන්තර පාරිසරික ගැටළු සලකා බලයි. (කුඹන්, 2000; ටේලර්, 2000; ෂ්ලොස්බර්ග්, 2007; විලා සහ වෙනත් අය, 2020).

මෙය පරිසරිකවාදය ඉක්මවා යන සංකල්පයකි. ස්වකීය යහපත වෙනුවෙන් ස්වභාවධර්මය ආරක්ෂා කිරීම පමණක් නොව පාරිසරික ගුණාත්මකභාවය සහ සමාජ සමානාත්මතාව හඳුනාගැනීමක් ද වේ. මේ

හරහා ගැටලුව හඳුනා ගන්නා අතරම ක්‍රියාකාරීව විසඳුම් සෙවීම පිළිබඳව ද අවධාරණය කරනු ලබයි. එසේ ම බලපෑමට ලක් වූ ප්‍රජාවන් නගාසිටුවීමට උත්සහ කරයි. නිදසුන් වශයෙන් නාගරික හරිත අවකාශී නගරයක් සහ කාර්මික ප්‍රදේශයක් ගත විට නාගරික හරිත අවකාශයේ සිටින ධනවත් පුද්ගලයන්ගේ නගරාසන්න උද්‍යාන, ගස්වැල් සහිත වීදි හොඳින් නඩත්තු කරන අතර හරිත අවකාශයන් සහිතය. කාර්මික ප්‍රදේශයක් ගත්විට මෙවන් සමාජ තුළ අඩු ආදායම්ලාභීන් ජීවත් වන අතරම මෙම ප්‍රදේශ මහාමාර්ගවලට සමීප බැවින් වායු දූෂණය ඉතා ඉහළ මට්ටමක පවතී.(Sustainability Directory,2025)

විල්පත්තු වන සංභාරයේ සන්දර්භය තුළ මහා පරිමාණ වනාන්තර එළිපෙහෙළි කිරීම සහ අනවසර ඉදිකිරීම් ප්‍රමුඛ කර ගනිමින් වනාන්තර සම්පත් මත යැපෙන දේශීය ප්‍රජාවන් වෙත මෙහි අහිතකර බලපෑම්වලට මුහුණ දීමට සිදුව ඇති අකාරයන් එහි දී ඉඩම්, සංවර්ධනය සහ සංරක්ෂණය යන මූලධර්මය බැහැර කොට ඇති ආකාරයන් එහි ප්‍රතිඵල වශයෙන් ජීවනෝපාය, සංස්කෘතිය, පාරිසරික ආරක්ෂාව සම්බන්ධයෙන් පවතින මූලික අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය වන ආකාරයන් පිළිබඳ විශ්ලේෂණය කරයි.

මානව හිමිකම් පාදක ප්‍රවේශය හරහා මනුෂ්‍යයන් ඇතුළු සියලුම ජීවින් පාරිසරික හානිවලින් ආරක්ෂා කිරීම සම්බන්ධව රාජ්‍යයට පවතිනා වගකීම, බැඳීම විශ්ලේෂණය කිරීමට න්‍යායාත්මක රාමුවක් සපයයි. මෙම ප්‍රවේශය හරහා සහභාගිත්වය, වෙනස්කම් නොකිරීම, වගවීම සහ විනිවිදභාවය වැනි මූලධර්ම මත පදනම්ව මානව හිමිකම්වලට ගරු කිරීමටත්, ආරක්ෂා කිරීමටත් රාජ්‍යට යුතුකමක් පවතින බව අවධාරණය කරයි. (UNDP,2006) මනුෂ්‍යන්ගේ ජීවත්වීමේ අයිතිය, සෞඛ්‍ය අයිතිය, පිරිසිදු ජල මූලාශ්‍රයන් භාවිතයට ඇති අයිතිය සහ ජීවනෝපාය අයිතිය සහ සෞඛ්‍ය සම්පන්න පරිසරයක් සඳහා ඇති අයිතිය වැනි අයිතිවාසිකම්වලට තර්ජනයක් එල්ල වන විට පරිසර විනාශය මානව හිමිකම් පිළිබඳ ගැටළුවක් බවට පත්වේ.

මානව හිමිකම් විශ්වීය වන අතර සෑම මිනිසෙකුටම නිදහස් හා ගෞරවනාත්මක ජීවිතයක් ගත කිරීමටත් සමාජීය හා ආර්ථික වශයෙන් සමාධිමත් වීමටත් පොදු කටයුතුවලට සහභාගී වීමටත් නිදහස පැවතිය යුතු අතරම තිරසාර සංවර්ධන ඉලක්ක මානව හිමිකම් මත පදනම් විය යුතු ය. එසේම මානව හිමිකම් පාදක ප්‍රවේශය හරහා ස්ත්‍රී පුරුෂ අසමානතාවන්, දේශගුණික විපර්යාසයන්, ළමා අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය කිරීම්, සාමය ආරක්ෂා කිරීම්, දේශගුණික විපර්යාස සහ පාරිසරික හානිය වැනි ගෝලීය අභියෝග ආමන්ත්‍රණය කරයි. (European Commision,2023)

ඒ අනුව මෙම ද්විත්ව න්‍යායන් හරහා පාරිසරික විනාශය හුදෙක් පාරිසරික ගැටළුවක් පමණක් නොව සමාජ අසමානාත්මතාවය, පාලන අසාර්ථකත්වයන් සහ මානව හිමිකම් උල්ලංඝනයන් ඇතුළු බහුවිධ සමාජ ගැටළු ආමන්ත්‍රණය කරන බව පිළිබිඹු කරන අතර මෙම න්‍යායාත්මක සංකලනය හරහා විල්පත්තු සිද්ධි අධ්‍යයනය පිළිබඳ පර්යේෂණය ශක්තිමත් කර ඇත.

ක්‍රමවේදය

මෙම අධ්‍යයනය සම්පූර්ණයෙන් ම ද්විතීක දත්ත මත පදනම් වන අතර පරිසරය සහ මානව හිමිකම් පිලිබඳ ශාස්ත්‍රීය ප්‍රකාශන, පරිසර ආරක්ෂණ නීති සහ ප්‍රතිපත්ති, UNDP, UNEP, Amnesty International වැනි ජාත්‍යන්තර සංවිධාන වාර්තා මත පදනම්ව ඇත. මෙම දත්තයන් ගුණාත්මක ක්‍රමවේදය අනුගමනය කරමින් විශ්ලේෂණය කර ඇති අතර මෙහි දී පාරිසරික විනාශය, මානව හිමිකම් උල්ලංඝනය, පරිසර යුක්තිය සහ පාරිසරික ප්‍රතිපත්ති සම්බන්ධ නීතිමය හිඬුස් හඳුනා ගනී.

සිද්ධි අධ්‍යනය

විල්පත්තුව ශ්‍රී ලංකාවේ පිහිටි පැරණිම ජාතික වන උද්‍යානය වශයෙන් පෙන්වා දිය හැකි අතර මෙය ශ්‍රී ලංකාවේ වයඹදිග පහත බිම් වියලි කලාපයේ පිහිටා ඇත. මෙය මුහුදු මට්ටමේ සිට මීටර් 1.5 ක් පමණ උසකින් පිහිටා ඇති අතර උතුරින් මල්වතු ඔය හා මෝදරගම් ආරු ද, දකුණින් කලා ඔය ද බටහිරින් කුඩා ගල් පර්වත සහිත තැනිතලා බිමක් සහ වෙරළ තීරයක් ද නැගෙනහිරින් හුනුවිල ගම, විලවිටිය, තන්තිරිමලේ යන ගම්මානවලට ද මායිම්ව ඇත.

මෙය ඉතා ඉහළ ජෛව විවිධත්වයක් උසුලන වනෝද්‍යානයක් වන අතර 2006 වසරේ දී සිදු කල සමීක්ෂණයක් අනුව පවුල් 101 කට අයත් සත්ත්ව විශේෂ 284 ක් හඳුනාගෙන ඇති අතර ඒ අතරින් මෙරටට අවේනික විශේෂ 21 ක් සහ ජාතික වශයෙන් තර්ජනයට ලක් වූ විශේෂ 30 ක් වාර්තා වී ඇත.

විල්පත්තුව හා සම්බන්ධ වන සංභාරයේ දී විල්පත්තු ජාතික වනෝද්‍යානයේ සිට මන්තාරම දක්වා දිවෙන ප්‍රධාන මාර්ගය දෙපස පිහිටි පරිවාර රක්ෂිත වනාන්තරයක් වන “කල්ආරු වනාන්තරය” හෙවත් “මරිච්චුක්කඩ්ඩෙයි කරඬික්කුලි” හි 2010 වසරේ සිට 2013 වසර දක්වා නීති විරෝධී ලෙස වනාන්තර එලි පෙහෙළි කිරීමක් සහ ජනාවාස පිහිටුවීමක් සිදු කෙරුණු අතර 2013 වසරේ දී රිෂාඩ් බදිච්චිදීන් අමාත්‍යවරයාගේ මැදිහත්වීමෙන් මෙයට නීත්‍යානුකූල මුහුණුවරක් හිමිවිය. එසේ ම විල්පත්තුව ශ්‍රී ලංකා ආරක්ෂක හමුදාවන් යටතේ පැවති කාල වකවානුව තුළ මෙම වනෝද්‍යානය හරහා ප්‍රධාන මාර්ග දෙකක් ඉදි කිරීම ආරම්භ කර ඇත. එක් මාර්ගයක් බටහිර වෙරළ තීරය දිගේ ද අනෙක් මාර්ගය නැගෙනහිර වෙරළ තීරය දිගේ ද විල්පත්තු වනාන්තරය දෙසට දිවෙයි. මෙම නැගෙනහිර දෙසට දිවෙන කිලෝමීටර් 35 ක් පමණ දිග මාර්ගය 2010.01.26 දින මහජනතාව වෙනුවෙන් විවෘත කල අතර මෙය මාධ්‍ය හරහා නිරූපණය කරනු ලැබුවේ පුත්තලම - මන්තාරම මාර්ගය නැවත විවෘත කිරීමක් ලෙසයි. නමුත් ගුවන් ඡායාරූප සහ ශ්‍රී ලංකා මිනින්දෝරු දෙපාර්තමේන්තුව විසින් 1924 වර්ෂයේ දී ප්‍රකාශයට පත් කර ඇති සිතියම් පිරික්සීමේ දී විල්පත්තු වනෝද්‍යානය තුළින් එවැනි ප්‍රධාන මාර්ගයක් හෝ මහා මාර්ගයක් පැවත ඇති බවට සාධක හමු නොවේ. නමුත් වෙරළ තීරය හරහා නීති විරෝධීව ඉදිකළ මෙම මාර්ගය හේතු කරගෙන විල්පත්තු වනයට අයත් සුවිශේෂී විල්ලු පරිසරය ආශ්‍රිතව අක්කර 300 ක පමණ භූමියක් සම්පූර්ණයෙන්ම විනාශ වී ඇත.

මෙම පරිසර හායනය හේතු කරගෙන මූලික මිනිස් අයිතිවාසිකම් කෙරෙහි ප්‍රභල අභියෝගයන් මතු වී ඇති අතර මිනිසුන්ගේ ජීවත් වීමේ අයිතිය, පිරිසිදු ජලය ලැබීමේ අයිතිය, මනා සෞඛ්‍යට පවතින අයිතිය, ජීවනෝපාය අයිතිය, පිරිසිදු පරිසරයකට ඇති අයිතිය, ආදිවාසි ජනකොටස් සම්බන්ධ අයිතිවාසිකම් ආදියට සුවිශාල බලපෑම් එල්ල වී ඇත.

සාකච්ඡාව

ශ්‍රී ලංකාවේ මෙතෙක් ක්‍රියාත්මක වූ වන සංරක්ෂණ අඥා පනත්වලින් බහුතර පනත් සංඛ්‍යාවක් උල්ලංඝනය කරමින් වන සංරක්ෂණ දෙපාර්තමේන්තුවට අයත් අක්කර 2500 ක පමණ වනාන්තර ඉඩමක් මෙලෙස විල්පත්තු පදිංචි කිරීම් සහ මාර්ග ඉදිකිරීම්වල දී විනාශයට පත්කොට ඇත. මේ හේතු කරගෙන විල්පත්තු වනාන්තරය ආසන්නයේ පදිංචිව සිටි ශ්‍රී ලංකාවේ පුරවැසියන්ගේ මූලික අයිතිවාසිකම් රැසක් උල්ලංඝනය වී ඇති අකාරය දැක ගත හැකි ය. පොදුවේ ගත්විට ජීවිතය, සෞඛ්‍ය, ජලය, ආහාර, ජීවනෝපාය, සංස්කෘතිය, ස්වදේශික ඉඩම් අයිතිවාසිකම් සහ ආරක්ෂිත පරිසරය ආදිය පරිසර විනාශය හේතුවෙන් උල්ලංඝනයට ලක් වන විට මානව හිමිකම් නිතැතින්ම අභියෝගයට ලක් වේ.

යුද්ධයෙන් අවතැන් වූ මුස්ලිම් ප්‍රජාවන් නැවත පදිංචි කිරීමේ අවශ්‍යතාව අවධාරණය කරමින් කල්ලාරු වනාන්තරය එළිපෙහෙළි කොට අලුතින් ජනාවාස පිහිටුවීම සඳහා ඉඩම් වෙන් කිරීම සිදු කර ඇත්තේ නැවත පදිංචි කිරීම, සංවර්ධනය හා ආරක්ෂාව පිලිබඳ ජනාධිපති කාර්යය සාධක බලකායේ අධ්‍යක්ෂකගේ අංක PTF/NP/1 දරණ 2012/11/22/ දිනැති ලිපිය පදනම් කරගෙනය. ඒ අනුව 2013.10.15 වන දින එවකට කර්මාන්ත හා වාණිජ කටයුතු අමාත්‍ය රිෂාඩ් බදුර්දින මහතාගේ තීරණයක් අනුව “මරිච්චුකට්ටි සල්වතුර” මාර්ගයේ 23 හා 29 කිලෝමීටර් කණු අතර සීමාවෙහි මාර්ගය දෙපස මීටර් 250 ක වනාන්තර තීරයක් නිදහස් කොට එම කොටස ජනාවාස පිහිටුවීම සඳහා යොදා ගැනීමට තීරණය කර තිබූ අතර එවකට වන සංරක්ෂණ ජෙනරාල් කේ.පී.ආරියදාස මහතා විසින් මන්තාරම් දිස්ත්‍රික් ලේඛම් වෙත යොමු කරන ලද 2013.02.14 දින අංක EMDL/04/0208/11/2012 දරණ ලිපිය මගින් දැනුම් දී ඇත්තේ අක්කර 1080 ක හුමියක් නැවත පදිංචි කිරීම සඳහා යොදා ගන්නා ලෙසයි. නමුත් මෙම වනාන්තරය පළමුව නීති විරෝධීව එළිපෙහෙළි කිරීම ආරම්භ කරන ලද්දේ 2010 වසරේදී ය. 2012 වන විට එම වනාන්තරයෙන් විශාල ප්‍රදේශයක් එළිපෙහෙළි කොට මුඩු බිම් බවට පත්කොට තිබිණි. එම ප්‍රමාණය අක්කර 2500කි. එවකට මෙම හුමිය වන සංරක්ෂණ ආඥා පනතෙහි 20 වන වගන්තිය යටතේ පාලනය විය. “රජයට අයත් වනාන්තර එළිපෙහෙළි කිරීම, මාර්ග සකස් කිරීම, ස්ථිර හෝ තාවකාලික ජනාවාස ඉදි කිරීම, ඒවායේ පදිංචි වීම, වගාබිම් පිහිටුවීම, ගස් කපා ඉවත් කිරීම, යන ක්‍රියා සියල්ලක්ම නීති විරෝධීය.” මෙම පනත උල්ලංඝනය කරමින් විල්පත්තු වන සංහාරය සිදු කර තිබුනත් ඒ හා සම්බන්ධ කිසිදු අනුමත නිලධාරියෙකු හෝ ආයතනයක් මීට විරුද්ධව ක්‍රියා කර නැත. වාණිජ හෝ සංවර්ධන කටයුත්තක් අරමුණු කරගෙන වනාන්තර එළිපෙහෙළි කිරීමෙන් සිදුවන පරිසර හායනය වාතයේ ගුණාත්මකභාවය, ජල චක්‍රය, පසෙහි ස්ථාවරත්වය සහ දේශගුණික නියාමනයන්

කඩාකප්පල් කරනු ලබන අතර මෙයින් බලපෑමට ලක් වූ ප්‍රජාවන්ගේ සෞඛ්‍යයට අහිතකර බලපෑම් එල්ල කර ඇත.

එසේම 2009 අංක 22 දරණ සත්ත්ව සහ වෘක්ෂලතා අඥා පනතෙහි 9 අ(1) උප වගන්තිය අනුව “ජාතික වනෝද්‍යානයක මායිමේ සිට සැතපුම් එකක සීමාවේ පිහිටි රජයේ හෝ පෞද්ගලික ඉඩමක වනජීවී අධ්‍යක්ෂ ජෙනරාල්ගේ ලිඛිත අවසරයකින් තොරව කවර ආකාරයක හෝ සංවර්ධන ක්‍රියාකාරකමක් සිදු කල නොහැකි ය. එහි දී වනජීවී අධ්‍යක්ෂ ජෙනරාල් විසින් සිය අනුමැතිය ලබාදීමට පෙර පරිසර බලපෑම් ඇගයීමේ ක්‍රියාවලියක් කිරීමට නිර්දේශ කළහොත් එහි දී සකස් කරන වාර්තාව දින තිහක කාලයක් මහජන අදහස් සඳහා දින හැටක කාලයක් වනජීවී උපදේශක කමිටුවේ අදහස් සඳහා ද විවෘත කර තැබිය යුතුය.” නමුත් මෙම පනත ද මෙහි දී උල්ලංඝනය කර ඇති අතර වනාන්තර විනාශය හරහා පිරිසිදු, ආරක්ෂිත, සහ තිරසාර පරිසරයක් සඳහා ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව හරහා පිළිගෙන ඇති මූලික අයිතිවාසිකම් සියල්ල උල්ලංඝනය කර ඇත.

1980 අංක 47 දරණ සංශෝධිත ජාතික පරිසර පනතට අනුව ප්‍රකාශිත 1933 ජුනි 24 දින අංක 772/22 දරණ ගැසට් නිවේදනයට අනුව “හෙක්ටයාර් එකකට වැඩි වනාන්තර ඉඩමක් එළිපෙහෙළි කර වනාන්තර නොවන ප්‍රයෝජනයක් සඳහා යොදාගැනීමට ප්‍රථම හෝ පවුල් 100කට වැඩි ප්‍රමාණයක් එකවර පදිංචි කිරීමේ ව්‍යාපෘතියක් ක්‍රියාත්මක කිරීමට ප්‍රථම පරිසර බලපෑම් ඇගයීම් වාර්තාවක් සකස් කර ඒ සඳහා ලිඛිත පාරිසරික අනුමැතිය ලබා ගත යුතු ය.” නමුත් මෙවැනි කිසිදු අනුමැතියක් මෙහි දී ලබා ගෙන නොමැති අතර මෙලෙස විශාල රක්ෂිත එළිපෙහෙළි කරමින් ජනාවාස ඉදි කිරීම හේතුවෙන් මිනිස් ජීවිත දැඩි අනාරක්ෂිත තත්ත්වයකට මුහුණ පා ඇත. මෙලෙස විශාල අහස හුම් එළිපෙහෙළි කිරීම හේතුවෙන් අලි මිනිස් ගැටුම වර්ධනය වීම හරහා මිනිසුන්ගේ මූලික ම මානව අයිතිවාසිකමක් වන ජීවත්වීමේ අයිතියට ප්‍රහල අභියෝගයක් එල්ල වී ඇත. 1990 සිට 2000 දක්වා කාල පරාසය තුළ වනාන්තර එළිපෙහෙළි කිරීම ඇතුළු ක්‍රියාවලීන්වල ප්‍රතිඵලයක් වශයෙන් අලි ඇතුන්ගේ වාසස්ථාන විනාශවීමේ ප්‍රතිඵල අනුව වසරකට මියයන අලි ඇතුන් සංඛ්‍යාව 150 සීමාවේ පැවති අතර අලි ඇතුන්ගේ පහරදීම්වලින් වසරකදී මියයන මිනිසුන්ගේ ප්‍රමාණය 40 සීමාවේ පැවතියත් 2013 පමණ වන විට මෙය වර්ධනය තත්ත්වයක් පෙන්වුම් කරන අතර වසරකට මිය යන අලි ඇතුන්ගේ සංඛ්‍යාව 280 දක්වාත් මිනිස් මරණ සංඛ්‍යාව 80 දක්වාත් වර්ධනය වී ඇත. මෙය ප්‍රහල වශයෙන් මිනිස් අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය වූ අවස්ථාවක් වශයෙන් පෙන්වා දිය හැකිය.

මීට අමතරව පුරාවිද්‍යාත්මක වශයෙන් ද විල්පත්තු ජාතික වනෝද්‍යානය ඉහළ වටිනාකමක් උසුලයි. මහා ශිලා යුගයට නෑකම් කියන නූතන මානවයාගේ පූර්ව යුගය සනිටුහන් කරන ලක්ෂණ ගණනාවක් මෙයින් හමු වී ඇති අතර විජය රජු ලංකාවට ගොඩ බට තම්බපනි වෙරළ පිහිටා ඇත්තේ ද විල්පත්තු ජාතික වනෝද්‍යානය තුළය. ප්‍රාග් ඓතිහාසික මානවයා වාසය කල බවට සාධක වශයෙන් ඔවුන් භාවිත කල ගල් ආවුද කැබලි, පැරණි කෘෂිකාර්මික සාධක මෙම ප්‍රදේශයේ ජලය ආශ්‍රිතව සොයා ගෙන ඇත. මෙලෙස විශාල පුරා විද්‍යාත්මක වටිනාකමක් පවතින මෙම විල්පත්තු වනෝද්‍යානය එළිපෙහෙළි කොට ජනාවාස හා මංමාවක් තැනීම පුරා විද්‍යා අඥා පනතට පටහැනි ය. පුරා විද්‍යා අඥා පනතට අනුව

ප්‍රකාශිත 2000 ඔක්තෝබර් 04 වන අංක 1152/14 ගැසට් නිවේදනයට අනුව “පවුල් පදිංචි කිරීමේ ව්‍යාපෘතියක් ක්‍රියාත්මක කිරීමට ප්‍රථම පුරාවිද්‍යාත්මක හානි ඇගයීමක් සිදු කොට ඒ සඳහා පූර්ව ලිඛිත අනුමැතිය ලබා ගෙන අදාළ සංවර්ධන කටයුතු සිදු කල යුතු ය.” නමුත් කල් ආරු වනාන්තරය එළිපෙහෙළි කර ජනාවාස ව්‍යාප්ත කිරීමේ ව්‍යාපෘතිය ආරම්භ කිරීමට ප්‍රථම කිසිදු ආකාරයක පුරාවිද්‍යාත්මක හානි ඇගයීමක් සිදු කර ඒ සඳහා අනුමැතිය ලබා ගෙන නොමැත. ඒ අනුව පුරාවස්තු අඥා පනත සම්පූර්ණයෙන් ම උල්ලංඝනය කරමින් මෙම වන සංභාරය සිදු කොට ඇති බව නිරීක්ෂණය කල හැක.

මෙලෙස සිදු කර ඇති සුවිශාල වන සංභාරයේ දී වැව් අමුණු ඇතුළු ජල මූලාශ්‍ර විශාල ප්‍රමාණයක් විනාශ වී ගිය අතර මහා සංස්කෘතික අනන්‍යතා රැසක් හෙළි කරනු ලැබූ පුරාවිද්‍යාත්මක සාධක රැසක් විනාශයට පත් විය. එපමණක් නොව මෙලෙස අණපනත් රාශියක් උල්ලංඝනය කරමින් සිදු කල වන විනාශය හරහා ග්‍රාමීය සහ වනාන්තර මත යැපෙන ජන කොටස්වලට ඔවුන්ගේ සම්ප්‍රධායික ආහාර, ඉන්ධන, ඖෂධ ඇතුළු අදායම් ප්‍රභවයන් අහිමි කර ඇත. ඒ අනුව පාරිසරික අණපනත් ආදිය උල්ලංඝනය කරමින් සිදු කර ඇති මහා වන විනාශය හරහා පුරවැසියන්ගේ ජීවත්වීමේ අයිතිය ඇතුළු බොහෝ මූලික මානව අයිතිවාසිකම් අභියෝගයට ලක්ව ඇති ආකාරය සාකච්ඡාවට බඳුන් කල හැකි ය.

නිගමනය

විශ්ලේෂණයෙන් පෙන්වුම් කෙරෙනුයේ පාරිසරික විනාශය, විශේෂයෙන් වන විනාශය හුදෙක් පරිසර ගැටලුවකට පමණක් සීමා නොවී මානව හිමිකම් කෙරෙහි ද ගැඹුරින් අභියෝග කරනු ලබන බවයි. ශ්‍රී ලංකාවේ විල්පත්තු වන විනාශය සිද්ධි අධ්‍යනය වශයෙන් ගෙන සිදු කල මෙම පර්යේෂණය හරහා දක්නට ලැබෙන්නේ ආරක්ෂිත වනාන්තර එළිපෙහෙළි කිරීම, නීති විරෝධී ජනාවාස සහ නියාමනය නොකළ ඉඩම් භාවිතය හේතු කරගෙන ජෛව පද්ධති හායනයට ලක් වන බවයි. එසේ ම සෞඛ්‍ය සම්පන්න සහ ආරක්ෂිත සමාජ වටපිටාවක් ලැබීම සඳහා වර්තමාන සහ අනාගත පරපුරට පවතින අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය වී ඇති බව ද පැහැදිලි වේ. මීට අමතරව මහජනතාවගේ තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය ද මෙහි දී දැඩි ලෙස උල්ලංඝනය වී ඇති බව ඉහත සාකච්ඡාවෙන් තහවුරු විය. පුරවැසි සහභාගිත්වය සහ පාරිසරික ආරක්ෂාව පිළිබඳව පවතින ආඥා පනත් සහ ප්‍රතිපත්ති තුළ පවතින හිඬුස් ද මෙම සාකච්ඡාවේ දී පිළිබිඹු වන අතර වනාන්තර ඇතුළු ස්වභාවික පරිසරය ආරක්ෂා කිරීම මානව හිමිකම් ආරක්ෂා කිරීමක් ලෙස පෙන්වා දිය හැකි ය. ඒ අනුව ජීවත්වීමට ඇති අයිතිය, සෞඛ්‍ය, ජලය, නවාතැන් සහ සංස්කෘතික උරුමයන් ඇතුළු මූලික මානව අයිතීන් මෙම වන විනාශය මුල් කර ගනිමින් අභියෝගයට ලක්ව ඇති ආකාරය පැහැදිලිව පෙන්වුම් කල හැකි අතර අවසාන නිගමනය වනුයේ ස්වභාවධර්මය සහ මනුෂ්‍යයා වෙන් කල නොහැකි සේම පාරිසරික ආරක්ෂාව මානව ගරුත්වයෙන් ද වෙන් කල නොහැකි බවයි. එසේ ම පරිසර සංරක්ෂණ ප්‍රතිපත්ති නිර්මාණයේ දී ද මූලික මානව හිමිකම් මූලධර්ම ඒකාබද්ධ කරමින් තිරසාර අනාගතයක් වෙනුවෙන් ප්‍රතිපත්ති සම්පාදනය කල යුතු බවයි.

යෝජනා

- පවතින පාරිසරික සහ වන සංරක්ෂණ නීති දැඩි ලෙස ක්‍රියාත්මක කිරීම.
- පුරවැසියන්ගේ මූලික අයිතිවාසිකම් සහ පරිසර ප්‍රතිපත්ති ඒකාබද්ධ කරමින් පුරවැසි අයිතීන් තහවුරු කිරීම සඳහා විනිවිදභාවය, මහජන සහභාගිත්වය සහ වගවීම ඇතුළු මූලධර්ම ආරක්ෂා කිරීම.
- විල්පත්තු වනාන්තරය තුළ බලපෑමට ලක් වූ ප්‍රදේශ නැවත වගා කිරීම වැනි ප්‍රතිපත්ති ගෙන එමින් දිගු කාලීන පරිසර හානි වැලැක්වීම සඳහා ප්‍රතිපත්ති සම්පාදනය.
- විල්පත්තුව ඇතුළු වනාන්තරවල රක්ෂිත මායිම් නිසි පරිදි වෙන් කරමින් නීති විරෝධී ජනාවාසකරණයන් වළක්වාලීම.
- ආදිවාසී කණ්ඩායම් සහ වනාන්තර මත යැපෙන පදිංචිකරුවන් ඇතුළු ප්‍රාදේශීය ප්‍රජාවන් සංරක්ෂණය කරමින් මානව සහ වනජීවී සහජීවනය පිලිබඳ දැනුවත් කිරීමේ වැඩසටහන් ක්‍රියාත්මක කිරීම.

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ

Amnesty International. (n.d.). *Environmental and human rights reports*. <https://www.amnesty.org/>

Biodiversity Sri Lanka. (n.d.). *Forest reserve under threat: Wilpattu*. <https://biodiversitysrilanka.org/>

Ceylon Today. (2025). *Justice for Wilpattu: A landmark win*. <https://ceylontoday.lk/>

Department of Wildlife Conservation Sri Lanka. (n.d.). *Wilpattu National Park*. <https://www.dwc.gov.lk/>

Environmental Degradation: Challenges and Strategies for Mitigation. (2022).

Environmental Foundation Limited. (n.d.). *Wilpattu forest reserve clearing case*. <https://efl.lk/>

Hiru News. (2025). *Wilpattu environmental case ruling*. <https://www.hirunews.lk/>

Moran, E. F. (2018). *Human adaptability: An introduction to ecological anthropology* (4th ed.). Routledge.

Sustainability Directory. (n.d.). *Environmental justice theories*. Retrieved November 26, 2025, from <https://pollution.sustainability-directory.com/term/environmental-justice-theories/>

Sustainability Directory. (2025). *Environmental justice theories*. <https://pollution.sustainability-directory.com/term/environmental-justice-theories/>

United Nations Development Programme. (2006). *Human development report: Beyond scarcity – Power, poverty and the global water crisis*. <https://www.undp.org/>

Wikipedia contributors. (2025). *Wilpattu National Park*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Wilpattu_National_Park

Wildlife and Nature Protection Society. (n.d.). *Wilpattu conservation updates*. <https://www.wnpssl.org/>

ශ්‍රී ලංකාවේ රූපවාහිනී ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේදී ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂාවීම

නීතිඥ කළණි ඉරෝෂා ධර්මසිරි

**ජ්‍යෙෂ්ඨ කථිකාචාර්ය, ජනමාධ්‍ය අධ්‍යයන අංශය, ශ්‍රී පාලි මණ්ඩපය
කොළඹ විශ්වවිද්‍යාලය**

සන්නිවේදනය පිළිබඳ මානව දෘෂ්ටිකෝණ දියුණුව ගුටෙන්බර්ග් විසින් මුද්‍රණ යන්ත්‍රය සොයා ගැනීමත් සමග යම් පිබිදීමකට ලක් විය. දාහත්වන සියවස පමණ වන විට පුවත් පත් කලාවද ගොඩනැගුණි. අනතුරුව 19 සියවසේ මූලාරම්භයේ දී විද්‍යාඥයින් ශබ්ද මාධ්‍ය විද්‍යුත් මාධ්‍යයක් බවට පත්කිරීමට සමත් වීමත් සමග ගුවන්විදුලි මාධ්‍ය බිහිවිය. ගුවන්විදුලිය බිහිවීමෙන් ජනමාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රය තවදුරටත් මානවයාගේ තොරතුරු දැනගැනීම පහසු කරන්නක් බවට පත්විය. විසිවන සියවස මුල් භාගය වන විට ශ්‍රව්‍ය හා දෘශ්‍ය සංකලනයකින් යුතුව රූපවාහිනී මාධ්‍ය බිහි වූ අතර සන්නිවේදනය පිළිබඳ නව දෘෂ්ටියක් ඇති කිරීමට එය සමත් විය.

රූපවාහිනී මාධ්‍ය වත්මන් තොරතුරු මූලික සමාජයේ දී ප්‍රමුඛ ස්ථානයක් හිමි කරගත් ජනමාධ්‍යයකි. එහි පවතින ස්වභාවය හා සාධනීය ලක්ෂණ මත රූපවාහිනී මාධ්‍ය ජනයා අතර ජනප්‍රියත්වයට පත්ව තිබේ. මූලිකවම රූපවාහිනී මාධ්‍යයේ පවතින තාක්ෂණික ක්‍රියාදාමය ද එහි ජනප්‍රියභාවයට සාධක වී ඇත. මෙම මාධ්‍යය විද්‍යාවත්, කලාවත් සම්මිශ්‍රණය වූ මාධ්‍යයක් වශයෙන් හඳුනා ගත හැකිය.

රූපවාහිනී ජනතාවගේ ආත්මය ලෝකය සකස් කරන ප්‍රබලතම ජනමාධ්‍යයකි. මුළු ලොවම ගමක් බවට පත් කිරීමේ හැකියාව රූපවාහිනීය සතුව පවතියි. කුමන හෝ යුගයක ජනතාවගේ බුද්ධිමය දේපල වර්ධනය කරන ප්‍රධාන හේතුකාරක අතර ජනමාධ්‍ය පෙරටු ව සිටී. නවීන ලෝකය දැක හඳුනා ගැනීමට රූපවාහිනීය කවුළුවකි(ඇතුගල,2005).

රූපවාහිනීයේ ප්‍රධානතම වැඩසටහන් ශාන්තරයක් ලෙස ප්‍රවෘත්ති හඳුනාගත හැකිය. මිනිස් සම්භවයේ සිට අද්‍යතනය දක්වා මිනිස් ඉතිහාසය ක්‍රමික විකාශනය තුළ මිනිස්සුන්ට තොරතුරු දැනගැනීමේ අවශ්‍යතාවය ගොඩනැගී ඇත. එය ඉතිහාසයේ, වර්තමානය පමණක් නොව අනාගතයට ද බලපානු ලබයි . මිනිස් වර්ගයා ලොව පවතින්නේ කවර කාලයක් වන තෙක් ද ඒ කාලය වන තුරුම මිනිසුන්ගේ තොරතුරු දැනගැනීමේ පිපාසය නොසන්සිදේ. පසුකාලීනව තොරතුරු යන සංකීර්ණ පද්ධතියකට ඒකරාශී වූ අතර මිනිසුන්ට සමාජයේ එදිනෙදා සිදුවීම් පිළිබඳ සියලු තොරතුරු දැනගැනීමට නොහැකි විය. නමුත් ආර්ථික සමාජ දේශපාලනික වශයෙන් පුද්ගල ජීවිතයට වඩාත් වැදගත් තොරතුරු ප්‍රවෘත්තිය වශයෙන් පසුකාලීනව ගොඩනැගෙන්නට විය. පළමුවන සියවසේ තාක්ෂණික දියුණුව සමග ඉලෙක්ට්‍රොනික ජනමාධ්‍ය බිහිවීමත් සමග තොරතුරු දැන ගැනීමේ අවශ්‍යතාවය හා බැඳුණු ප්‍රවෘත්ති යන්න වඩාත් පුළුල් ලෙස අධ්‍යයනය කිරීමට ජනමාධ්‍යවේදීන්ට සහ විශේෂඥයන්ට සිදුවිය.

“ප්‍රවෘත්ති යනු සිත් ඇද ගන්නා සුළු හා සත්‍ය දෙයක් වේ. මෙහි අලුත් වශයෙන් සඳහන් විය දේ ශ්‍රාවකයා මීට පෙර අසා නොමැති ඔහුට සමීප ප්‍රවෘත්තියක යාවත්කාලීන කරුණක් වේ . එසේම අදාළ

තොරතුරු ශ්‍රාවකයාට ඇති බලපෑමේ ස්වභාවය එහිදී සිත් ඇදගන්නා සුළු බව වශයෙන් පෙන්වා දී තිබේ. සත්‍ය වශයෙන්ම දැක්වෙන්නේ අදාළ තොරතුරු කරුණු වශයෙන් නිවැරදි වීමයි"(කුමාරපේලි ,2006).

ප්‍රවෘත්තියක තිබිය යුතු වැදගත්ම දේ වන්නේ එහි අලුත් බවයි .වැදගත් බව ද (significance) ප්‍රවෘත්තියක අත්‍යවශ්‍ය අංගයකි. ප්‍රවෘත්ති අන්තර්ගතය කොටස් තුනක් යටතේ ගොඩනැගිය යුතුය. එනම් සිදුවීම (Incident), අදහස (Idea) සහ මතය (Opinion) වශයෙනි. විශේෂයෙන්ම ප්‍රවෘත්ති පිළිබඳ මිනිසා මෙතරම් උනන්දුවක් දක්වන්නට හේතුවක් වන්නේ ඒවායේ අන්තර්ගතය ඔවුන්ගේ ජීවිතවලට විවිධාකාරයෙන් බලපෑම් කරන නිසායි. අද ලොව පුරා දක්නට ලැබෙන වර්ධනය වන ප්‍රවෘත්ති දෙස බැලීමේදී ඒ පිටුපස ඇති යථාර්ථය පැහැදිලිව හඳුනාගත හැකිය. ප්‍රවෘත්ති තුළින් ග්‍රාහකයා වෙත ඉදිරිපත් කරන්නාවූ තොරතුරු සෘජු ලෙසම ග්‍රාහක ජීවන අවශ්‍යතාව තීරණය කරන ඔවුන්ගේ මතවාද හා දෘෂ්ටිවාද පෝෂණය කරන්නා වූ තොරතුරු සමුදායකි. ඒ අනුව ග්‍රාහකයන්ට ප්‍රවෘත්ති දැනගැනීමේ අවශ්‍යතාවය දැඩි ලෙසම පවතී .

සමාජයේ සිදු වන සියලු සංසිද්ධීන් ප්‍රවෘත්තියක් බවට පත් නොවේ. කිසියම් සිදුවීමක් ප්‍රවෘත්තියක් වීමට නම් එය අලුත් සිද්ධියක් වීම, යම් කාරණයක් තිබීම සහ එම වාර්තාව ලබන ප්‍රතිග්‍රාහකයෙකු සිටිය යුතුය(ජගත්චන්ද්‍ර, 2013). මෙම සාධක සියල්ල සම්පූර්ණ වූ විට එම සිදුවීම ප්‍රවෘත්තියක් බවට පත් වේ. එසේ නොමැති වූ විට එය හුදු සාමාන්‍ය තොරතුරක් පමණි. ප්‍රවෘත්තියක් වූ විට නිරතුරුව ම නව තොරතුරක් විය යුතුයි. පිළිනූ වූ දේ නැතිනම් යල් පැන ගිය දේ ප්‍රවෘත්තියක් නොවන අතර ජනමාධ්‍යය වාර්තා කරන දේ ජනතාවට වැදගත් විය යුතුය. එ මෙන්ම තොරතුරක් වූ පමණින් එය ප්‍රවෘත්තියක් නොවන්නේ එය වාර්තා වීම යන මුඛ්‍ය ලක්ෂණය මත තොරතුරු ප්‍රවෘත්තියක් බවට පත්වීම හේතුවෙනි. ජනමාධ්‍ය මගින් තොරතුරු ප්‍රවෘත්තියක් ලෙස ඉදිරිපත් කිරීමේ ක්‍රමවේදය තුළ එම වාර්තාව ලබා ගැනීම සඳහා ප්‍රතිග්‍රාහකයකු අනිවාර්ය වේ. එනම් ප්‍රවෘත්ති හරහා හුදෙක් තොරතුරු දැනුම් දීමට සීමා නොවේ. ඒ ප්‍රවෘත්ති ග්‍රහණය කර ගැනීමෙන් පසු ග්‍රාහකයා තුළ වර්යාමය වෙනසක් ඇති කිරීමට ප්‍රවෘත්තියකින් ආපේක්ෂිත ය.

එසේම ප්‍රවෘත්තියක් වූ විට එම තොරතුරෙහි වටිනාකමක් (News Value) තිබීම අත්‍යවශ්‍ය කරුණකි. පොදු මහජනතාවට හෝ අපේක්ෂිත ප්‍රවෘත්ති ග්‍රාහකයන්ට ප්‍රමාණාත්මක අදාළත්වය යම් සිද්ධියක ප්‍රවෘත්ති වටිනාකම තීරණය කරයි. එනම් සමාජයට බලපෑමක් කෙරෙන, ගැටුම් හෝ තම අවට සිදු වන දේ හෝ සමාජයේ ප්‍රසිද්ධ පුද්ගලයන් හා සම්බන්ධ දෑ හා සාමාන්‍ය සම්ප්‍රදායට පටහැනි දෑ යනාදියට ඉතා ඉහළ ප්‍රවෘත්ති වටිනාකමක් පවතී. ඒ අනුව ප්‍රවෘත්තිමය වටිනාකම තීරණය වීමෙහිලා බලපෑම, ආසන්න භාවය, කාලීනභාවය, ප්‍රකට පුද්ගලයින් හෝ ස්ථාන අසාමාන්‍ය බව පිළිබඳ ව මෙන්ම ගැටුම යන කරුණු බලපායි (වීරකෝන්,2006,).

ඉහත සඳහන් කරුණු පිළිබඳ නිරන්තර සැලකිලිමත්වීමෙන්, තරඟකාරී හා වඩා ප්‍රවෘත්තිමය වටිනාකමින් වැඩි, ප්‍රවෘත්ති අංග ඉදිරිපත් කිරීමට හා වඩා ප්‍රශස්ත ප්‍රවෘත්ති ප්‍රකාශයට පෙළගැස්මක් නිර්මාණය කරගැනීමට හැකිවේ. නූතන ලෝකයේ ප්‍රවෘත්තියක් යනු ලෝකයේ තත්පරයක් පාසා සිදුවන කෝටි

ප්‍රකෝටි සංඛ්‍යාත සංසිද්ධීන්ගෙන් ජනමාධ්‍යකරුවා තම මාධ්‍යය මාර්ගයෙන් ග්‍රාහකයා වෙත ඉදිරිපත් කෙරෙන්නොරතුරු පමණි. කවර වැදගත් සංසිද්ධියක් වුවත් එය ජනමාධ්‍ය මගින් එමෙන්ම ප්‍රවෘත්තියක අන්තර්ගතයේ කියවෙන ස්ථානය හෝ පුද්ගලයා ග්‍රාහකයා නිතර දැන ගැනීමට අපේක්ෂාවෙන් සිටින ජනප්‍රිය පුද්ගලයෙක් හෝ ස්ථානයක් සහිත ප්‍රවෘත්තියක් වීම වැදගත් ය. එමෙන්ම නිරතුරුව ම දකින පුවත් වල වටිනාකම හීන වී යයි. ප්‍රවෘත්තියක නිරතුරුවම අසාමාන්‍ය බව සුරැකිය යුතුය. අසාමාන්‍ය හෝ සාමාන්‍ය දෙයින් බැහැර වුණු සිදුවීම් වල පැතිකඩ ප්‍රවෘත්ති වල නිරන්තර අවධානයට ලක් වෙයි, එමෙන්ම වත්මන් ජනමාධ්‍ය තුළ බොහෝ විට ගැටුම් වාර්තාකරණය ග්‍රාහක ආකර්ශනීය ලබා ගැනීමේ නිර්ණායකයක් ලෙස යොදා ගනී. ඒ හරහා ප්‍රවෘත්තියකට වටිනාකමක් එකතු කරයි(ගුණසේකර,2019).

ප්‍රවෘත්තියක ග්‍රාහක විඥාණය කෙරෙහි සෘජු බලපෑමක් කරන ප්‍රබල සාධකයක් ලෙස ප්‍රවෘත්තියක අන්තර්ගතය හැඳින්විය හැකිය. ප්‍රවෘත්තියක හරය යනු සත්තාවයි. එනම්, ප්‍රවෘත්ති අන්තර්ගතයේ වටිනාකම තවදුරටත් තීව්‍ර කිරීමට ප්‍රවෘත්ති රචකයාගේ පෞද්ගලික ගති ලක්ෂණ, පසුබිම සහ අත්දැකීම් පරිසරය, වෘත්තීය පසුබිම සහ අත්දැකීම්, ආයතනික දෘෂ්ටිවාදය, වෘත්තීමය භූමිකා සහ ආචාරධර්ම සහ ප්‍රවෘත්ති රචකයා සේවය කරන ආයතනය තුළ ඔහුට හිමි බලය බලපානු ලබයි. මෙවැනි අවස්ථාවලදී ප්‍රවෘත්තියට හේතුවන පුද්ගල අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය විය හැකිය.

අයිතිවාසිකම් යනු ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදී සමාජයක වැදගත් කොන්දේසියක් ලෙස සලකනු ලැබේ. වර්තමානයේ ලෝකයේ බොහෝ ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදී රාජ්‍යවල අයිතිවාසිකම් යන්න ඉතා වැදගත් මාතෘකාවක් බවට පත්ව තිබේ. මිනිසාට පරිපූර්ණ ජීවිතයක් ගතකිරීම උදෙසා අයිතිවාසිකම් අත්‍යවශ්‍ය වේ. ඒ අනුව මිනිසාට සමාජගත ජීවිතයක් සාර්ථක අයුරින් පවත්වාගෙන යාමට අවශ්‍ය වැදගත් සංකල්පයක් ලෙස අයිතිවාසිකම් හඳුන්වාදිය හැකිය. ඒ අනුව වර්තමානයේ වෙන කවරදාකටත් වඩා ජාත්‍යන්තර ප්‍රජාව අයිතිවාසිකම් පිළිබඳව සැලකිල්ල යොමුකර තිබේ. අයිතිවාසිකම් සමාජයේ බිහිවීමටත් පෙර සිටම ජනතාව සතුව තිබුණි. එම අයිතිවාසිකම් ජනතාවට හිමිවූයේ මිනිසා සමාජයේ ජීවත්වන බැවිනි. සමාජය බිහිවී ඇත්තේ ද මෙම අයිතිවාසිකම් රැකීම සඳහාය. මෙම අයිතිවාසිකම්වල කිසියම් පරමාර්ථයක් ඇත. මිනිසාගේ පෞද්ගලිකත්වය සම්පූර්ණ කරගැනීමට අවශ්‍ය රටාව එමඟින් සැකසේ.

අයිතිවාසිකම් යනු නිදහසේ හෝ හිමිකමේ නෛතික, සමාජීය හෝ සදාචාරාත්මක මූලධර්ම වේ. එනම්, අයිතිවාසිකම් යනු යම් නීති පද්ධතියකට, සමාජ සම්මුතියකට හෝ සදාචාරාත්මක න්‍යායට අනුව මිනිසුන්ට අවසර දී ඇති හෝ මිනිසුන්ට ගෙවිය යුතු දේ පිළිබඳ මූලික සම්මත රීති වේ. නීතිය සහ ආචාර ධර්ම වැනි විෂයයන් තුළ, විශේෂයෙන්ම යුක්තිය පිළිබඳ න්‍යායන් තුළ අයිතිවාසිකම් අත්‍යවශ්‍ය වැදගත්කමක් දරයි. අයිතිවාසිකම් බොහෝ විට ශිෂ්ටාචාරයේ මූලික අංගයක් මෙන්ම සමාජයේ සහ සංස්කෘතියේ ස්ථාපිත කුළුණු වශයෙන් සලකයි.

නිදහස් රාජ්‍යයක් වශයෙන් ජන සමාජය සංවිධානය වූ පසු ආක්‍රමණයන්ගෙන් ආරක්ෂා වීමටත් රාජ්‍යයන්හි සාමය සහ නීති ගරුකත්වය ආරක්ෂා කිරීමටත් අවශ්‍ය විය. පෞද්ගලිකව ගත් විට පුද්ගලයාක් පොදුවේ ගත් විට සමස්ත සමාජයෙන් යහපත ආරක්ෂා කිරීම අවශ්‍ය විය. අයිතිවාසිකම්

පිළිබඳ සංකල්පය ආරම්භ වනුයේ මෙවැනි පසුබිමක් තුළ ය. අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ විවිධ වින්තකයින්, දාර්ශනිකයින් විවිධ අර්ථකථනයන් ඉදිරිපත් කොට තිබේ.

අයිතිවාසිකම් යනු මිනිසාට තම සමාජ ජීවිතය යහපත් අයුරින් පවත්වාගෙන යාමට අවශ්‍ය කොන්දේසිය ලෙස හැරල්ඩ් ජේ. ලැස්කි පෙන්වා දී ඇත. එසේම සමාජ ජීවිතයක් ගත කිරීමේ දී ඉටු කළ යුතු සමාජ කාර්යයන් සපුරාලීම සඳහා පුරවැසියන් තුළින් ඉදිරිපත් වන සාධාරණ ඉල්ලීම් අයිතිවාසිකම් වේ යනුවෙන් ජේ. සී. වයිල් පෙන්වා දෙයි. තවද යහපත් සමාජ ජීවිතයක් ගත කිරීමට අවශ්‍ය වන අනුන් අපෙනුන්, අප අනුන්ගෙනුන් අපේක්ෂා කරන සමාජ ඉඩ ප්‍රස්ථාවන් අයිතිවාසිකම් ලෙස හැඳින්විය හැකි බව හොබ්ස් දක්වයි (පෙරේරා,2001).

ඒ අනුව අයිතිවාසිකම් සම්බන්ධයෙන් දැකිය හැකි විශේෂ ලක්ෂණය වන්නේ අයිතිවාසිකම් වූ කලී හුදෙක් පුද්ගල මමත්වය වර්ධනය කර ගැනීම සඳහා පමණක් පවත්නා දෙයක් නොවන බවයි. අයිතිවාසිකම් කෙනෙකු භුක්ති විදිය යුත්තේ තමන්ගේ මෙන් ම සමස්ත සමාජයේ ද යහපත හා අභිවාද්ධිය ඇති වන අයුරිනි. නූතන ලෝකයේ අයිතිවාසිකම් යනු ඉතා වැදගත් සංකල්පයකි. ඒ හුදෙක් සංකල්පීය වශයෙන් පමණක් ම නොව, මානව පැවැත්ම ක්‍රියාකාරී වීමට අත්‍යවශ්‍ය ම කොන්දේසි වන බැවිනි. ලෝකයේ ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදී සෑම රාජ්‍යයක් තුළම එම කොන්දේසිවල වැදගත්කම තේරුම් ගනිමින් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවට පවා අයිතිවාසිකම් පරිච්ඡේදයක් ඇතුළත් කොට තිබේ.

අයිතිවාසිකම් යන සංකල්පය මුල් බැස ගෙන තිබුණේ බටහිර ශිෂ්ටාචාරය තුළය. ඒ අනුව 1215 “ මැග්නාකාටාර් මහාධිකරණ පත්‍රය” මානව අයිතීන් පිළිබඳ පළමු වැදගත් ප්‍රකාශනය විය. මානව අයිතිවාසිකම් නීතියෙහි පිබිදීම උදෙසා 17 වන 18 වන සියවසයන් හී තෝමස් හොබ්ස්, ජෝන් ලොක්, ජන් ජැක් වින් රුසෝ වැනි සමාජ සම්මුතිවාදී දාර්ශනිකයන්ගේ මත පදනම් විය (පෙරේරා,2001). ශ්‍රී ලංකාවේ 1972 පළමු ජනරජ ව්‍යවස්ථාවේ 6 වන පරිච්ඡේදයේ 18 වන වගන්තියේ උප වගන්තිවල මූලික අයිතිවාසිකම් දක්වා තිබෙන අතර 1978 දෙවන ජනරජ ව්‍යවස්ථාවේ 3 වන පරිච්ඡේදයේ දී මූලික අයිතිවාසිකම් අන්තර්ගත කොට තිබේ.

ශ්‍රී ලංකාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් මාතෘකාව පෙරට එන්නේ නිදහසින් පසු කාලයේදීය. “නමුත් නිදහසින් පසුව ලංකාවේ ක්‍රියාත්මක වූ සොල්බර් ව්‍යවස්ථාව තුළ මූලික අයිතිවාසිකම් සඳහා ලැබුණු ව්‍යවස්ථාමය විධිවිධාන සාකච්ඡා කිරීමේ දී සොල්බර් ව්‍යවස්ථාව තුළ කිසිදු විධිවිධානයක් මේ සම්බන්ධව ඇතුළත් නොවීය”(ආර්යසිංහ,2021). ඒ වෙනුවට සුළු ජාතීන්ගේ අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීමට විධිවිධාන සලසා දී තිබිණ. ඒ අනුව අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීම සඳහා මෙන් ම ආණ්ඩුවේ බලය අයුතු ලෙස යොදා ගැනීම වළක්වාලීම සඳහා ව්‍යවස්ථාව අර්ථකථනය කිරීමට මෙන් ම විධිවිධාන ආරක්ෂා කිරීමේ බලය සහිත ස්වාධීන අධිකරණයක් ස්ථාපිත කොට තිබිණ. මෙයට අමතරව විධිවිධාන රාශියක් අන්තර්ගත කොට තිබුණ අතර සොල්බර් ආණ්ඩුක්‍රමය පැවති දේශපාලන ක්‍රමවේදය ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදී බැවින් මානව අයිතීන් වඩාත් හොඳින් ආරක්ෂා වූ බව බොහෝ අයගේ පිළිගැනීමයි.

ශ්‍රී ලංකාව තුළ මූලික අයිතිවාසිකම්වලට නිල පිළිගැනීම ලබා දුන්නේ ප්‍රථම ජනරජ ව්‍යවස්ථාව මගිනි (විතානවසම්,2007). ඒ අනුව ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ (18) (1) වගන්තිය තුළ මූලික අයිතිවාසිකම්

අන්තර්ගත කොට තිබේ. නමුත් මෙම අයිතිවාසිකම් ප්‍රකාශනය වඩාත් පරිපූර්ණ එකක් ලෙස සැලකිය නොහැකිය.

ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවක් යනු කුමක්ද යන්න පිළිබඳ නිශ්චිත ගෝලීය අර්ථකථනයක් නැතහොත් පොදු නිර්වචනයක් මේ වන තෙක් ඉදිරිපත් වී නොමැත. ඒ සම්බන්ධයෙන් නිර්වචන විශාල සංඛ්‍යාවක් ඉදිරිපත් වී තිබෙනවා පමණක් නොව ඒවා අන්‍යෝන්‍ය වශයෙන් එකිනෙකට වෙනස් ආකාරයක් ද දැකගත හැක. ඇරිස්ටෝටල් ප්‍රකාශ කළ ආකාරයට රාජ්‍ය තුළ වාසය කරන පුරවැසියන් අතර පැවැතිය යුතු සබඳතාවයන්ගේ ස්වරූපය විධිමත්ව දක්වන ලේඛනය ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව වේ.

ඩයිසි දක්වන ආකාරයට "රාජ්‍ය ස්වාධිපති බලය බෙදා හැරීම විදහා දක්වන සියලුම ආකාරයේ සෘජු හා වක්‍ර නීතිය අඩංගු ලියවිල්ල ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව ලෙස නම් කළ හැකිය" (සොයිසා ,2003, පි,303).

සර් අයිවෝ ජෙකින්ග්ස් දක්වන ආකාරයට ආණ්ඩුවේ ප්‍රධාන අවයව වන ව්‍යවස්ථාදායක විධායක හා අධිකරණය සංයුක්ත වන ආකාරය, ඒවා සතු බලතල, ඒවා ක්‍රියාත්මක වන ආකාරය හා පුරවැසියන් අතර පවතින සම්බන්ධතාවය ස්වරූපය යනාදිය පිළිබඳව අදාල මූලික සිද්ධාන්ත දැක්වෙන ලේඛනය ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව ලෙස හැඳින්විය හැකිය (සොයිසා,2003).

ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවක මූලිකාංග නෛතික ස්වභාවයක් ගනී. නමුත් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවක ඇතුළත් විය යුතු දේශපාලන අංගයන් ද පවතින අතර ඒවා රාජ්‍යයේ දේශපාලන දර්ශනය අනුව තීරණය වේ. ශ්‍රී ලංකා ප්‍රජාතාන්ත්‍රික සමාජවාදී ජනරජ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව 1978 සැප්තැම්බර් 7 වන දිනදී ජාතික රාජ්‍ය සභාව විසින් ප්‍රඥාපනය කරන ලදී. මෙය ජනරජයක් වූ ශ්‍රී ලංකාවේ දෙවන ව්‍යවස්ථාව වන අතර, ලංකාව නමින් 1948 දී බ්‍රිතාන්‍යයේ නිදහස ලැබීමෙන් පසුව සම්මත කර ගත් තුන්වන ව්‍යවස්ථාවයි. එය වගන්ති 172 කින් හා ව්‍යවස්ථා සංශෝධන 22කින් සමන්විත වෙයි. 1833 කෝල්බෘක් කැමරන් ආණ්ඩුක්‍රමක්‍රම ව්‍යවස්ථාවෙන් ආරම්භ වූ ලංකාවේ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථා විකාශනය 1978 දෙවන ජනරජ ආණ්ඩුක්‍රමක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ විසි දෙවන සංශෝධනය වන තෙක් විවිධ සංශෝධනවලට ලක්වෙමින් පවතී. ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවක ප්‍රමුඛ කරුණක් ලෙස මූලික අයිතිවාසිකම් ප්‍රකාශනයක් අඩංගු වන අතර ශ්‍රී ලංකාවේ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව තුළ ද මූලික අයිතිවාසිකම් පරිච්ඡේදයක් ඇත.

මානව හිමිකම් සන්දර්භය තුළ පුරවැසියාට හිමි කර දී තිබෙන මූලික අයිතිවාසිකම් මෙරට ඉතිහාසයේ වැදගත් සන්ධිස්ථානයක් ලෙස දැකිය හැකිය. දෙවන ජනරජ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 3 වන පරිච්ඡේදයේ 10 වන වගන්තියේ සිට 16 වන වගන්තිය දක්වා මූලික අයිතිවාසිකම් පිළිබඳව දක්වා තිබේ. 3 වන පරිච්ඡේදය මගින් දක්වා ඇති අයිතිවාසිකම් සියලු මිනිසුන්ට භුක්ති විදිය හැකි අයිතිවාසිකම් හා පුරවැසියන්ට භුක්ති විදිය හැකි අයිතිවාසිකම් යනුවෙන් ප්‍රභේද දෙකකි. ව්‍යවස්ථාවේ 10,11,12-(1),12-(3),13වන වගන්ති එසේ සියලු පුරවැසියන්ට හිමි අයිතිවාසිකම් වේ (1978 ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 3 පරිච්ඡේදය). පුරවැසියන්ට භුක්ති විදිය හැකි අයිතිවාසිකම් වන්නේ 1978 ව්‍යවස්ථාවේ 3 වැනි පරිච්ඡේදයේ සඳහන් (12-(2),14-(2) යන අයිතිවාසිකම්ය. භාෂණයේ, රැස්වීමේ, සමාගමයේ, රැකියාවේ සහ යාම් ඊම් යනාදියේ නිදහස 14 වන වගන්තියේ දක්වා ඇති අතර ඒ යටතේ හිමි වන තවත් වැදගත් අයිතීන් පහත වේ.

අ) භාෂණයේ නිදහසට සහ ප්‍රකාශනය ඇතුළු අදහස් පළ කිරීමේ නිදහසට

ආ) සාමකාමී ව රැස්වීමේ නිදහසට

ඇ) සමාගමයේ නිදහසට

ඈ) වෘත්තීය සමිති පිහිටුවීමේ සහ වෘත්තීය සමිතිවලට බැඳීමේ නිදහසට

ඉ) එකලාව හෝ අන් අය හා සමඟ ,ප්‍රසිද්ධියේ හෝ පෞද්ගලිකව ,තම ආගම, ලබ්ධිය හෝ විශ්වාසය ඇදහීමෙන්, පිළිපැදීමෙන්, ප්‍රගුණ කිරීමෙන් සහ ඉගැන්වීමෙන් ප්‍රකාශ කිරීමේ නිදහසට

ඊ) එකලාව හෝ අන් අය හා සමඟ හෝ ස්වකීය සංස්කෘතිය භුක්ති විඳීමේ හා වැඩිදියුණු කිරීමේ නිදහසට සහ ස්වකීය භාෂාව භාවිතා කිරීමේ නිදහසට

උ)එකලාව හෝ අන් අය හා සමඟ යම් නීත්‍යානුකූල රැකියාවක, වෘත්තීයක, කර්මාන්තයක, වෙළඳ ව්‍යාපාරයක හෝ ව්‍යවසායක නියුක්ත වීමේ නිදහසට

ඌ) ශ්‍රී ලංකාව තුළ යාම ඊමේ නිදහසට සහ අහිමත ස්ථානයක වාසය කිරීමේ නිදහසට ,සහ

එ) ශ්‍රී ලංකාවට පෙරලා පැමිණීමේ නිදහසට හිමිකම් ඇත්තේ ය. (1978 ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 3 පරිච්ඡේදය, පි 6). වශයෙනි.

ජනමාධ්‍යය විසින් ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේ දී මූලික න්‍යායන් කිහිපයක් භාවිත කරයි. එසේ භාවිතයට ගැනෙන්න මූලික න්‍යායක් ලෙස W5 H1 සිද්ධාන්තය පෙන්වා දිය හැකිය. Ws පහ සහ එක H යනු කුමක්ද? ඒවා කවුද, කුමක්ද, ඇයි, කවදා ද, කොහේද සහ කෙසේද යන්නයි.Ws 5 සහ 1 H වැදගත් වන්නේ ඇයි? ඔබ ප්‍රශ්න හයටම පිළිතුරු දෙන තුරු ඔබේ කතාව සම්පූර්ණ නොවන බව මාධ්‍යවේදීන් තර්ක කරනු ඇත.

රූපවාහිනි ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේ දී රූපවාහිනි ප්‍රවෘත්ති තිර පිටපත ඉතා වැදගත් අංගයකි. ප්‍රධාන ප්‍රවෘත්ති විකාශයට සුදුසු වන පරිදි තිර පිටපත සැකැස්මේදී ඕනෑම රූපවාහිනි නාලිකාවක විශේෂ රැස්වීම් තුනක්වත් පවත්වනු ලබයි. එම රැස්වීම්වලදී දෛනික සිදුවීම් පිළිබඳ පෙළගැස්මක් සිදු කරනු ලබන අතර ඒ සඳහා අභ්‍යන්තර වාර්තාකරුවන්ගේ දෛනික වාර්තා, ප්‍රාදේශීය වාර්තාකරුවන්ගේ වාර්තා, අන්තර්ජාලයෙන් උපුටාගත් ඇතැම් වාර්තා, විදේශ පුවත් ඒජන්සි මගින් ලබාගත් වාර්තා යනාදී මේ සියල්ල පදනම් කරගනු ලැබේ. මෙම රැස්වීම් සඳහා ප්‍රවෘත්ති කණ්ඩායමේ සාමාජිකයින් හා ප්‍රවෘත්ති සාමාන්‍යාධිකාරීවරුන් හෝ ප්‍රවෘත්ති අධ්‍යක්ෂවරුන් සහභාගි වනු දැකගත හැකි ය. එහිදී දෛනික ප්‍රවෘත්ති පෙළගැස්ම (News Bulletin) සිදු කරයි. එහිදී ප්‍රවෘත්තිය කතාව Story වශයෙන් හඳුන්වනු ලැබේ. මෙම පෙළගැස්මේ දී ප්‍රවෘත්තිවල ප්‍රමුඛත්වයේ අනුපිළිවෙළ සඳහා බලපෑම් කරනු ලබන කරුණු කිහිපයක් හඳුනා ගත හැකි වේ. මාධ්‍ය හිමිකාරිත්වය, මාධ්‍ය ආයතනයේ අභ්‍යන්තරික න්‍යාය පත්‍ර, දේශපාලනික රුචි අරුචිකම්, වාණිජමය අරමුණු හෝ ව්‍යාපාරික සැලැස්ම සහ සංස්කෘතික සීමා හා

ආචාර ධර්මය කරුණු වශයෙනි. මෙම කරුණුවලට යටත්ව ප්‍රවෘත්ති සංස්කරණය සිදුවන අතර එය, සන්නිවේදන න්‍යායෙහි දොරටුපාල සංකල්පය අනුව සිදුවන බව පැහැදිලි වේ. (තංගරාජා, 2016).

ප්‍රවෘත්තිවල අන්තර්ගතය සැකැස්මේ දී නිරවද්‍යතාවය, නිරවුල් බව නා සමබරතාව යන සාධක පිළිබඳ අතිශය සැලකිලිමත් විය යුතුය. ඉන් ග්‍රාහකයාගේ මනසෙහි විශ්වසනීයත්වයක් හටගනී. මෙකී ලක්ෂණ වලින් තොර වූ පුවත් විකාශ ග්‍රාහකයාගෙන් දුරස්ථ වනු හා ප්‍රතික්ෂේප වනු හඳුනා ගත හැකි ය. (ගුණසේකර, 2010). යමෙකු යම් අදහසක් තොරතුරත් සංජානනය කිරීම සඳහා නිශ්චිත වූ සන්දර්භයක් සහිත අන්තර්ගතයන් හෙවත් සන්ධාරයක් (Content)) සහ නිශ්චිත ආකෘතියක් පැවතීම අනිවාර්ය කොන්දේසියකි. යම් පඨිතයක ආකෘතිය සහ අන්තර්ගතයේ පවතිනුයේ අවිශේෂීය සම්බන්ධයකි. ප්‍රවෘත්තියක අන්තර්ගතය පිළිබඳ අවධානය යොමු කිරීමේ ආකෘතිය යනු එම අදහසේ අර්ථය, තේරුම සංවිධිත කොට සංවිධානාත්මක කව ඉදිරිපත් කරනු ලබන ආකාරයයි.

පසුගිය වසර කිහිපය ඇතුළත දෛනික රූපවාහිනී ප්‍රවෘත්ති සංවේදීත්වය සමග බද්ධව පවතින අතර, ඇමරිකානු සමාජයේ ඒවා සංස්කරණයේ ඇතුළාන්තය (Inside edition)) හා දෘඪ පිටපත (Hard copy වශයෙන් ප්‍රචලිතව පවතී” (විල්සන්, (1998).රූපවාහිනී ප්‍රවෘත්තිවල පවතින තවත් සුවිශේෂීත්වයක් වන්නේ අදාළ ස්ථානයට ගොස් පළමුව වාර්තා කළ හැකි වීමයි. සාමාන්‍යයෙන් අප පෙරදින රාත්‍රී රූපවාහිනී වාර්තාකරණය මගින් නරඹන දෙය පසු දින පුවත්පත් වාර්තා මගින් කියවීමට අවස්ථාව උදාවේ” (Shrivastava, (1991). විද්‍යුත් මාධ්‍ය ඇසිදිසි නිසා වඩාත් හැඟීම් දනවන සුලුය. මේ නිසා විද්‍යුත් මාධ්‍ය මගින් දැඩි කම්පනයක් ඇති කළ හැක. රූපවාහිනිය ඇසිදිසි මාධ්‍යයක් වන නිසා මිනිසුන් වහා ප්‍රතික්‍රියා වලට නැඹුරු කරවයි (සමරනායක,2004).

රූපවාහිනී මාධ්‍යය ශ්‍රව්‍ය දෘශ්‍ය මාධ්‍යයකි. එම ශ්‍රව්‍ය දෘශ්‍ය ගුණාංගය හේතුවෙන් රූපවාහිනිය ප්‍රේක්ෂකයා මත වැඩි බලපෑමක් ඇති කරන බව විචාරකයෝ පෙන්වා දෙති. රූපවාහිනී ආයතනවල රඳා පැවැත්ම තීරණය වන්නේ සිය නාලිකාව දෙස බලා සිටින ප්‍රේක්ෂක සංඛ්‍යාව මතයි. එම නිසා රූපවාහිනී සෑම නාලිකාවක්ම ප්‍රේක්ෂකයා ආකර්ෂණය කිරීමට වැඩසටහන් නිෂ්පාදනය කරයි. සෑම නාලිකාවක්ම වර්ධනීය ප්‍රේක්ෂක මට්ටමක් අපේක්ෂාවෙන් දවස පුරාම විවිධ වූ වැඩසටහන් විකාශනය කරයි.

කිසිම නීතියක් මගින් හෝ කිසිම රජයේ නිලධාරියකුගේ ක්‍රියාවකින් හෝ සීමා කළ නොහැකි අයිතිවාසිකම් ඇත. එම අයිතීන් පරම අයිතීන් හෙවත් අනුලංඝනීය අයිතිවාසිකම් ලෙස හැඳින්වේ. ව්‍යවස්ථාවේ (10,11,13(3),) සහ ((13(4) වගන්ති එවැනි පරම අයිතීන් වේ. (ජයකුමාර්, 2006). සීමා කළ අයිතිවාසිකම් ලෙස ව්‍යවස්ථාවේ (12,13(3) හා 13(4) හැර සෙසු අයිතීන් හා 14 යන වගන්තිවල යම් යම් සීමාන් 15 වන ව්‍යවස්ථාව මඟින් දක්වා තිබේ.

එසේම මූලික අයිතිවාසිකම් පිළිබඳව දැකිය හැකි විශේෂ ලක්ෂණය වූයේ අයිතිවාසිකම් අධිකරණය මගින් ක්‍රියාවට නැංවීමට හැකි වීමයි. ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 17වන හා 126 වන වගන්තිය මඟින් අයිතිවාසිකම් කඩවීම සම්බන්ධයෙන් සොයා බලා තීන්දු දීමේ තනි හා අනන්‍ය වූ බලය ශ්‍රේෂ්ඨාධිකරණයට ලබා දී ඇත. එසේම ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 156වන වගන්තිය යටතේ ඇති කරන

ලද ඔම්බුඩ්ස්මන්වරයා, 1996 අංක 21 දරණ මානව හිමිකම් කොමිෂන් සභා පනත යටතේ පිහිටුවා ඇති මානව හිමිකම් කොමිෂන් සභාව සහ ශ්‍රී ලංකා පොලීසිය, ජාතික ළමා ආරක්ෂක අධිකාරිය, ශ්‍රී ලංකා කාන්තා කාර්යාංශය, රාජ්‍ය නොවන සංවිධාන යනාදිය ද මේ සම්බන්ධයෙන් වැදගත් වේ.

ඉහතින් දක්වා ඇති අකාරයට අයිතිවාසිකම් සම්බන්ධ පුරවැසියාට වැදගත් හිමිකම් රාශියක් හිමි වුවද ඒවා ප්‍රායෝගික තලයේ දී ආරක්ෂාවීම පිළිබඳව ද විමසිය යුතුය. වර්තමාන තොරතුරු මූලික කරගත් සමාජයේ විශේෂයෙන්ම රූපවාහිනී මාධ්‍ය තොරතුරු වාර්තාකරණයේදී තරගකාරී ලෙස ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණය සිදු කිරීම තුළ ප්‍රවෘත්තියක පවතින ගුණාත්මක භාවය හා ප්‍රවෘත්ති මූලධර්ම ආරක්ෂා නොවේ.

ශ්‍රී ලංකාවේ රූපවාහිනී මාධ්‍ය ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේදී මූලික අයිතිවාසිකම් අභියෝගයට ලක්වෙයි. උදාහරණයක් ලෙස සේයා සඳෙව්ම් ඝාතන සිද්ධිය, covid දෙවන රැල්ල ආරම්භක අවධියේදී සිදුකළ වාර්තාකරණය හා පැනනැගුණු මුස්ලිම් මෘතදේහ ආදාහනය සම්බන්ධයෙන් ප්‍රශ්නය මෙන්ම පාකිස්තානයේ දී ඝාතනය වූ ප්‍රියන්ත දියවඩන ඝාතනය ආශ්‍රිත සිද්ධිදාම වාර්තා කිරීමේ දී මාධ්‍ය ආචාර ධර්මීය කාරණා අනුව යමින් මූලික අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ කඩවීම් පෙන්වා දිය හැකිය.

විශේෂයෙන් සේයා සඳෙව්ම් ඝාතන සිද්ධියේදී ප්‍රධාන වශයෙන්ම “නිර්දෝෂී භාවයේ පූර්ව නිගමනය” එනම් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ (13) ((5)) ව්‍යවස්ථාව අභියෝගයට විය. එපමණක් නොව එහිදී සර්ව සාධාරණත්වයේ අයිතිවාසිකම් ද උල්ලංඝනය වූ අතර විටෙක අධිකරණ ක්‍රියාදාමයට හානිදායක වන වාර්තාකරණයක්ද සිදුවිය. එසේම (covid) පිළිබඳ වාර්තාකරණයේ දී ද පෞද්ගලිකත්වය වැනි කාරණා හුවා දැක්වීම තුළින් ආසාදිතයින් සමාජයේ යම් කොන් වීමකට ලක් කොට ඇත. කොවිඩ් මෘතදේහ සම්බන්ධ ප්‍රශ්නයේදී ද එක් ජන කොට්ඨාසයකට හානි වන පරිදි වාර්තාකරණයක් සිදු විය. ප්‍රියන්ත දියවඩන ඝාතනයට අදාළව මුල් අවස්ථාවේදී සිදු කළ සමහර වාර්තාකරණ දැවැන්ත ජනවාර්ගික ප්‍රශ්නය ක මූලාරම්භයට ආසන්නව පැවතුනත් covid තත්වය මත එය තරමක් යටපත් විය. මේ නිසා විශේෂයෙන් ශ්‍රී ලංකාවේ රූපවාහිනී පුවත් වාර්තාකරණයේ දී ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීම සම්බන්ධයෙන් වඩා සැලකිලිමත් බවකින් ආචාර ධර්මීය පදනමක් යොදා ගැනීමේ අවශ්‍යතාවයක් පවතී.

සේයා සඳෙව්ම් ඝාතන සිද්ධිය හා ඒ ආශ්‍රිත සිද්ධිදාමය රූපවාහිනී මාධ්‍ය වාර්තාකරණය ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් අභියෝගයට ලක්වීම විමසීමේදී සේයා සඳෙව්ම් ඝාතන සිද්ධිය මෙතෙක් එතෙක් මෙතෙක් බොහෝදෙනෙක් කම්පා කරන ලද සිද්ධියකි. කොටදෙනියාව පොලිස් වසමේ බඩල්ගම අකරන්ගහ පදිංචිව සිටි සේයා සඳෙව්ම් පස් හැවිරිදි දැරිය පැහැරගෙන ගොස් අතවර කොට මරා දැමීමේ සිද්ධිය ලංකාවේ ඉතාමත්ම ආන්දෝලනාත්මක සිද්ධියක් වශයෙන් සැලකිය හැකිය. විවිධ පාර්ශව මෙම ඝාතන පාදක කරගනිමින් හා ඉන් පසුව ඇති වූ සියලු සිද්ධීන් පිළිබඳව ඉතා දැඩිව අවධානයකින් යුතුව කටයුතු කරන ලදී. මෙහිදී ජනතාවට තොරතුරු සන්නිවේදනයේ ප්‍රධාන වාහකයා වන ජනමාධ්‍ය ක්‍රියාකාරීත්වය පිළිබඳව පෙරට වැඩි අවධානයක් යොමු කිරීමට සමත් විය. 2015 වසරේ සැප්තැම්බර් මස 11 වැනිදා සේයා සඳෙව්ම් දැරිය පැහැර ගැනීමට ලක්වූ අතර සැප්තැම්බර්

මස 13 වැනිදා ඇගේ නිරුවත් මළ සිරුර නිවසට තරමක් නුදුරින් වෙල් යායක ඇළ මාර්ගයක් අසබඩ තිබියදී සොයා ගනු ලැබීය. විවාදයකින් තොරවම මෙම සිද්ධිය පැහැදිලිව ළමා අපයෝජනයක් සම්බන්ධයෙන් සිදුකරන ලද වාර්තාකරණයකි(ගුණසේකර,2024).

විශේෂයෙන් ජනමාධ්‍ය මගින් සිදුකරනුයේ තොරතුරු වලින් තෝරා ගත් සමහර වාර්තා කිරීම්, අර්ථකථනය හා මත ප්‍රකාශ කිරීමයි. ලංකාවේ රූපවාහිනී මාධ්‍ය මෙම සිද්ධිය වාර්තාකරණය කිරීම, අර්ථකථනය කිරීම මෙන්ම ඒ පිළිබඳ මතවාද ඉදිරිපත් කරන ලදී. කෙසේ නමුත් ළමා අපයෝජන වැනි සිද්ධීන් වාර්තාකරණය කිරීමේදී විශේෂයෙන් රූපවාහිනී මාධ්‍ය අනෙකුත් සිද්ධි වාර්තාකරණය වඩා ඉතා අත්‍යවශ්‍ය සැලකිල්ලක් දැක්විය යුතුය. මක්නිසාද යත් එවැනි වාර්තාකරණ තුළින් සිද්ධියට සම්බන්ධ පාර්ශවයේ මෙන්ම බාහිර පාර්ශවයන්ගේද මූලික අයිතිවාසිකම් වලට ප්‍රබල අභියෝගයක් වන බැවිනි. ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ තුන්වන වන පරිච්ඡේදයේ (14) වන වගන්තිය (1) අ) ප්‍රකාරව යම්තේ තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය සාක්ෂාත් කරලීම උදෙසා රූපවාහිනීය මගින් සිදු කරනු ලබන කාර්යභාරය ඉතා ප්‍රශස්ත මට්ටමක පැවතියත් මූලික අයිතිවාසිකම් යටතේ ගැනෙන සමහර ව්‍යවස්ථාවන් යටතේ එහි හැසිරීම් කිසිසේත් එකඟ විය හැකි කාරණයක් නොවේ.

සේයා සදෙවිම් ඝාතනයේ දී කිසිදු ආචාරධර්ම රැකීමකින් තොරව මාධ්‍ය දැරියගේ පෞද්ගලික තොරතුරු වාර්තා කෙරුණි. මෙවන් වාර්තාකරණයක් මඟින් මියගිය දරුවා මෙන්ම ඇයගේ පවුලේ උදවිය ද දැඩි අපහසුතාවයන්ට පත්වේ. ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් පරිච්ඡේදය (12) වන ව්‍යවස්ථාවේ 2 උපවගන්තිය ප්‍රකාරව කිසිම පුරවැසියෙකු වර්ගය, ආගම, භාෂාව, කුලය, ස්ත්‍රී පුරුෂ භේදය, දේශපාලන මතය, ඔහු උපන් ස්ථානය යන භේදයන් මත හෝ ඉන් කවර භේදයක් මත හෝ වෙනස්කම්කට හෝ විශේෂයකට හෝ භාජනය නොවිය යුත්තේ යන මූලික අයිතිවාසිකම් යටතේ ගැනෙන වගන්තිය මෙවන් වාර්තාකරණයන් තුළින් අභියෝගකට ලක්වේ. මාධ්‍ය වාර්තා කළ ආකාරයට, සියල්ලෙහි අවසන් ප්‍රතිඵලය වූයේ, සේයාගේ දෙමව්පියන් අවමගුල් අවස්ථාවට එක්වූයේ ද පොලිස් ආරක්ෂාව මධ්‍යයේ වීමයි. එල්ල වූ පීඩනය කොතෙක් ද යත්, ඔවුන් 'මිනීමරුවන්' ලෙස සමාජය නම් කරන්නට වූයේ වගකීම් විරහිත ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේ ප්‍රතිඵලයක් වශයෙනි. නමුත් මෙවැනි සිදුවීමක් 2012 වර්ෂයේ දී ඉන්දියාවේ දී සිදු වූ අතර දිල්ලි හි දී ශිෂ්‍යාවක් සමූහ දූෂණයට ලක් වීම කලාපයේ මෙන්ම ලෝකය පුරා අවධානයට ලක්විය. ඒ අවස්ථාවේදී ඉන්දිය ජනමාධ්‍ය පොදු එකඟතාවයකට පැමිණි යේ සමූහ දූෂණය පිළිබඳ වාර්තා පළ කරනවා හැර දූෂණයට ලක් වූ ශිෂ්‍යාවගේ කිසිදු ඡායාරූපයක් පළ නොකිරීමටයි . නඩු විභාගයේදී අපරාධකරුවන්ට මරණ දඩුවම නියම වූයේ දූෂණයට ලක් වූ ශිෂ්‍යාවගේ එකඳු ඡායාරූපයක්වත් ප්‍රසිද්ධ නොවූ තත්වයක් තුළයි.

සේයා සදෙවිම් ඝාතනයේ තවත් එක් සිද්ධියක් වූයේ සැකකරුවන් පිළිබඳ ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයයි. මුලින්ම සැකකරුවන් ලෙස අත්අඩංගුවට පත්වූයේ දෙදරු පියෙක් හා 17 හැවිරිදි පාසල් සිසුවෙක් ය. ඔවුන්ගේ පෞද්ගලික තොරතුරු මාධ්‍ය මගින් ප්‍රසිද්ධ කෙරිණි. මෙහිදී පැහැදිලි නිරවද්‍යතාවය තහවුරු නොකරගත් තොරතුරු වාර්තාකරණය මෙන්ම ඊට සුවිශේෂී වටිනාකමක් දීම මත මහජන කෝපය හා සමාජ විරෝධය ඔවුන් වෙත එල්ල වන්නට විය. මේ භේද සාධකය මත ඔවුන්ට දූෂකයන් සහ මිනීමරුවන් යයි සමාජ විරෝධයක් ගොඩනැගුණි. ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් පරිච්ඡේදයේ (13) ව්‍යවස්ථාවේ 5 වගන්තිය ප්‍රකාරව වරදකරු යයි ඔප්පු කරන තෙක් සෑම

නැනැන්තකුම නිර්දෝෂී යැයි පූර්වමාන කළ යුත්තේය. යන වගන්තිය අභියෝගයට ලක් ව ඇති බව මේ පිළිබඳ අධ්‍යනය කිරීමේ දී පෙනී යයි. එපමණක් ද නොව ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ (12) ව්‍යවස්ථාවේ 2 වගන්තිය ද නැවත අභියෝගයට ලක් ව ඇත. සැකපිට අත්අඩංගුවට ගනු ලැබූ යොවුන් සිසුවකුගේ සියලු පුද්ගලික තොරතුරු ද ජනමාධ්‍ය වාර්තා කළේය. ඔහු නිවැරදිකරු වුවහොත් නිදහස් වූ පසුව සමාජයට මුහුණ දෙන්නේ කෙසේද? යන්න පිළිබඳ හැඟීමක් ජනමාධ්‍යවේදීන්ට නොවීය.

මේ අනුව ගත් කල මේ සිද්ධි දාමය දෙස අවධානය යොමු කිරීමේදී හැඟී යන ප්‍රධාන කාරණය නම් සේයාගේ ඝාතනය සම්බන්ධයෙන් පුවත් ගෙනා ඇතැම් මාධ්‍ය, ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් පිළිපැද්දේ ද? යන්නයි. මූලික පොලිස් විමර්ශනවලින් හෝ 'සත්‍යය යයි' තහවුරු නොවූ අපරාධමය කාරණයක්, 'සත්‍යයක් යයි හැඟෙන සේ' පළ කරන්නේ කෙසේ ද?, එසේ කිරීමට ඇති අවශ්‍යතාවය සහ අයිතිය කුමක් ද? යන්න මෙහි දී විමසිය යුතුය. මාධ්‍ය ඔස්සේ ගෙන ගිය අනාවරණයන් නිසා, සේයාගේ ඝාතකයා සොයා ගැනීමට වැඩි උනන්දුවක් සහ ඒ පිළිබඳ සමාජ අවදි කිරීමක් ඇතිවූ බව සත්‍යයකි. එසේ වුවත් අදාළ සිද්ධියේ රූපවාහිනී මාධ්‍ය ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයෙන් පවුල් තුනක සමාජ පැවැත්ම දරුණු අභියෝගයකට ලක් විය. සත්‍ය වශයෙන්ම මාධ්‍ය 'හදිසි නො වූවා නම්' මෙවැනි තත්ත්වයක් ඇති නො වන්නට ද ඉඩ තිබිණි. එම වාර්තාකරණය තුළින් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් පරිච්ඡේදය එන 11 ව්‍යවස්ථාව වන කිසිම නැනැන්තකු වද හිංසා වලට හෝ කෲර අමානුෂික හෝ අවමන් සහගත සැලකිල්ලකට නැතහොත් දඬුවම්කට යටත් නොකළ යුත්තේ ය. යන කාරණයද අභියෝගයකට ලක් වී ඇත. ඒ අනුව අදාළ ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයෙන් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් පරිච්ඡේදයේ (11), (12) (1) (2) මෙන්ම (13) (5) හා 14 (1) (උ) (ඌ) කඩ වී ඇත. මෙරට බොහෝ ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණ ගුණාත්මකභාවයෙන් අවම වීම,

ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් සම්බන්ධයෙන් පුරවැසියන් තුළ පවතින දැනුම ප්‍රමාණවත් නොවීම ද මීට හේතු විය හැකිය.

මේ නිසා ශ්‍රී ලංකාවේ රූපවාහිනී ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයේදී ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් අරක්ෂාවීමට නම් ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණයක දී නිරන්තර අභියෝගයට ලක්වන පෞද්ගලිකත්වය පිළිබඳ අයිතිය මූලික අයිතිවාසිකමක් ලෙස ඇතුළත් කළ යුතුය. එසේම ශ්‍රී ලංකාවේ රූපවාහිනී මාධ්‍ය සම්බන්ධයෙන් පොදු ආචාර ධර්ම පද්ධතියක් අවශ්‍යය. තවද මෙරට පෞද්ගලික රූපවාහිනී නාලිකා මූලික අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීම සම්බන්ධයෙන් ව්‍යවස්ථාපිත බැඳීමක් ඇති කළ යුතුය. එසේම පෞද්ගලික මාධ්‍ය ආයතන වුවද ප්‍රවෘත්ති විකාශයන් හිදී සිදු කරනු ලබන වාර්තාකරණයන්ගෙන් අභියෝගයට ලක්වන පුරවැසියන්ගේ මූලික අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීම උදෙසා වූ නීති පද්ධතියක අත්‍යවශ්‍යතාව පවතී.

එසේම පුරවැසියන්ට අවම වශයෙන් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් පිළිබඳව හෝ මූලික දැනුමක් ලබා දිය යුතුය. ප්‍රධානම මූලික අයිතිවාසිකමක් වූ තොරතුරු දැන ගැනීමේ අයිතිය උදෙසා ශ්‍රී ලාංකේය මාධ්‍ය, ප්‍රවෘත්තියක ගුණාත්මකභාවය එහි අන්තර්ගතය පිළිබඳව සැලකිල්ලක් දක්වන ප්‍රවෘත්ති මූලධර්ම ඇතුළත් කළ යුතුය. තවද මාධ්‍යවේදීන්ගේ පොදු සම්මුතියකින් ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ මූලික අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා වන මාධ්‍ය ආචාර ධර්ම පද්ධතියක් නිර්මාණය කිරීමටත්,

සෑම විටම ජනමාධ්‍යවේදීන් තම වෘත්තීයභාවය රැකගනිමින් පුරවැසි අයිතිවාසිකම් වලට ගරු කරමින් මාධ්‍ය කරණයේ නිරත වීමේ ද අවබෝධය ද ලබාදිය යුතුය.

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ නාමාවලිය

ආර්යසිංහ, කමල් (2002). ශ්‍රී ලංකා ආණ්ඩුක්‍රම විකාශනය හා වර්ධනය. කර්තෘ ප්‍රකාශනයකි.

ඇතුගල, ආර්යරත්න (2005) සමීප රූප, මරදාන ,රත්න පොත් ප්‍රකාශකයෝ.

කුමාරපේලි .ටී (2006).ප්‍රවෘත්ති විසරණ, නුගේගොඩ, සරසවි ප්‍රකාශකයෝ.

ගුණසේකර. එදිරිවීර (2019)රූපවාහිනි ප්‍රවෘත්ති න්‍යාය හා ව්‍යවහාර, කොළඹ 10, ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ

ගුණසේකර,එදිරිවීර (2014) ,ළමා ලිංගික අපරාධ,සංහතික මාධ්‍ය වාර්තාකරණය සහ නීතිය ,කොළඹ 10, ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ.

තංගරාජා.එස්.සී (2016).රූපවාහිනි ප්‍රවෘත්ති වාර්තාකරණය හා ආචාරධර්ම

ද සොයිසා,එම්. ඕ. ඒ (1993).දේශපාලන විද්‍යාවේ මූලික සිද්ධාන්ත, කර්තෘ ප්‍රකාශනයක්

පෙරේරා, ඇන්. ඇම්.(2001). ශ්‍රී ලංකා ප්‍රජාතාන්ත්‍රික සමාජවාදී ජනරජයේ නව ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ විවේචනාත්මක විශ්ලේෂණයක්. පරි: ටී. ජී. පියදාස, කෝට්ටේ: පිනිදිය ප්‍රකාශකයෝ.

විතානවසම්, අතුල (2007). ශ්‍රී ලංකාවේ ආණ්ඩුක්‍රමය හා දේශපාලනය, කර්තෘ ප්‍රකාශනයකි.

වීරකෝන් ,අයි (2006). රූපවාහිනි ප්‍රවෘත්තිකරණය, මරදාන, ඇස් ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ.

සමරනායක,එම්.(1998).ප්‍රවෘත්ති න්‍යාය හා භාවිතය (සංස්).පෙරේරා,එස්.(1998).පුවත්පත් කලා සමීක්ෂා ,ශ්‍රී ලංකා පුවත්පත් මණ්ඩලයේ ප්‍රකාශනයකි.

Shrivastava, K.M. (1991) News Reporting and Editing. Sterling Publishers Pvt. Ltd. India.

ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍යවේදීන්ගේ වෘත්තීය සහ පෞද්ගලික ජීවිත කෙරෙහි මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැරවල බලපෑම පිළිබඳ අධ්‍යයනයක්

එච්. එම්. දිනුක මලින්ද

BA (sp) Mass Media (Colombo), MSSC in Mass Communication (Kelaniya),

MA in Media Research (Colombo)

Publication officer, National Library and Documentation Service Board Sri Lanka,

dmherath1991@gmail.com

ආචාර්ය කුමේෂ් ප්‍රභාෂිණී ගමගේ

BA (sp) Mass Media (Colombo), MSSC in Mass Communication (Kelaniya), PhD (Wuhan)

Senior Lecturer, Sri Palee Campus, k.prabhashini@gmail.com

සංකෙෂ්පය

ලෝකයේ සෑම රටකම පොදු සමාජ සංසිද්ධියක් බවට පත්ව ඇති වැඩ බිමේ සිදුවන ලිංගික ප්‍රචණ්ඩත්වය අද වන විට සමාජය වෙනස් කිරීමේ ගාමක බලවේගයක් වන මාධ්‍ය ආයතන තුළින් ද වාර්තා වීම සුබල වී තිබේ. ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය ආයතනවල සේවය කරන මාධ්‍යවේදීන්ගේ ද අන්තර්ජාල ලිංගික හිරිහැර පුළුල් කර්ජනයක් ලෙස මතුවී ඇති අතර එය ඔවුන්ගේ වෘත්තීය ස්ථාවරත්වයට සහ පෞද්ගලික යහපැවැත්මට බලපාන කරුණක් වී ඇත. එබැවින් මේ තත්ත්වය ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය කර්මාන්තය තුළට කොතෙක් දුරට බලපෑම් සිදු කර ඇත් ද යන්න සම්බන්ධයෙන් මෙම පර්යේෂණය සිදු කරනු ලැබීය. මෙහි දී ප්‍රධාන වශයෙන් ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය මත පදනම් වූ ප්‍රචණ්ඩත්වය (Gender-Based Violence Theory/ GBV) න්‍යාය මත පදනම්ව මෙම පර්යේෂණය සිදු කරනු ලැබීය. එහි දී සමීක්ෂණ ක්‍රමවේදය මත පදනම්ව හිමබෝල නියැදුම් ක්‍රමය යටතේ මෙරට මාධ්‍ය ආයතන තුළ සේවය කරන මාධ්‍යවේදීන්ගේ 100 දෙනෙකු වෙත ප්‍රශ්නාවලියක් යොමු කර ලබා ගත් දත්ත SPSS මෘදුකාංගය භරහා විශ්ලේෂණය කරන ලදී. ප්‍රතිචාර දැක්වූවන්ගෙන් බහුතරයක් කියා සිටියේ මාර්ගගත හිරිහැර ඔවුන්ගේ පෞද්ගලික ජීවිතවලට (28%) සහ වෘත්තීය ප්‍රගතියට බලපාන බවයි. මෙහි දී 47.6%ක් වෘත්තීය අවස්ථා සමඟ සම්බන්ධ ලිංගික ඉල්ලීම් පිළිබඳ අත්දැකීම් ඇති බව සඳහන් කළේය. මෙවැනි බරපතල සිදුවීම් තිබියදීත්, ලැජ්ජාව, පළිගැනීමේ බිය, පද්ධති කෙරෙහි විශ්වාසයක් නොමැතිකම සහ රහස්‍යභාවය පිළිබඳ ගැටලු හේතුවෙන් බහුතරයක් සිදුවීම් වාර්තා කිරීමෙන් වැළකී ඇත. එබැවින් මාධ්‍යවේදීන්ගේ ආරක්ෂිතව, ගෞරවනීයව සහ සාධාරණ වෘත්තීය පරිසරයක් තුළ වැඩ කළ හැකි බව සහතික කිරීමට ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රය තුළ ශක්තිමත් නෛතික යාන්ත්‍රණයක සහ ඩිජිටල් ආරක්ෂණ යාන්ත්‍රණයක අවශ්‍යතාව මතුව තිබේ.

මූල පද - මාර්ගගත හිංසන, මාධ්‍යවේදීන්ගේ, ලිංගික අල්ලස්, ප්‍රවෘත්ති කාමර, යහපැවැත්ම

1.0 හැඳින්වීම

ලෝකයේ සෑම රටකම ලිංගික ප්‍රචණ්ඩත්වය පොදු සමාජ සංසිද්ධියක් බවට පත්ව තිබේ. මෙය සමාජයේ පවතින නව තත්වයක් ලෙස නිර්වචනය කළ නොහැක්කේ එය අතීතයේ සිටම පැවත ආ සංසිද්ධියක් බැවිනි. “ගෝලීය වශයෙන්, රැකියා ස්ථාන තුළ ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම්ව වෙනස් කොට සැලකීම සහ ලිංගික හිංසනයන්ගේ වර්ධනය දක්නට ඇත” (Kundu & Tabassum, 2023, p1). මේ සම්බන්ධයෙන් එක්සත් ජාතීන්ගේ ජනගහන අරමුදල (UNFPA) කරන ලද පර්යේෂණයකින් පෙනී යන්නේ සෑම කාන්තාවන් තිදෙනෙකුගෙන් එක් අයෙකු තම ජීවිත කාලය තුළ ලිංගික හෝ ශාරීරික හිංසනයට/ප්‍රචණ්ඩත්වයට මුහුණ දෙන බවයි (UNFPA, 2013). එබැවින් පසුගිය වසර කිහිපය තුළ #MeToo වැනි ව්‍යාපාර ඔස්සේ බොහෝ කාන්තාවන් සේවා ස්ථානවල සිදුවන හිංසන අත්දැකීම් ඉදිරිපත් කර ඇත.

කාන්තාවන් තම නිවසේ දී, රැකියාවේ දී සහ පොදුවේ සමාජය තුළ ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ වෙනස්කම්වලට මුහුණ දෙන අතර එමඟින් මූලික අයිතිවාසිකම් සහ මානව හිමිකම් පූර්ණ උල්ලංඝනය වීමක් සිදු වේ. මාධ්‍ය ආයතනවල සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් ද මෙවැනි සිදුවීම්වලට මුහුණ දෙන අතර, ඔවුන් ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ වෙනස්කම්වලට මුහුණ දෙනවා සේම ඔවුන්ගේ වෘත්තීයභාවයට අදාළ කටයුතුවල දී ප්‍රකාශනයේ නිදහසට ඇති අයිතිය උල්ලංඝනය කිරීමට ලක් දී ජීවිත විඳිති. අද්‍යයනය වන විට මෙකී ලිංගික හිංසන මාර්ගගත සහ නොබැඳි (Online & Offline) යන ආකාර ද්විත්වයෙන්ම සිදුවේ. “මෙම සංසිද්ධිය ඩිජිටල්කරණයේ සහ සමාජ මාධ්‍යයන්ගේ වේගවත් ව්‍යාප්තියත් සමඟ පැමිණි තවමත් දශකයක් හෝ දෙකක් පමණ පැරණි සංකල්පයක් වන බැවින් මේ සඳහා නිශ්චිත පදානුගත හැඳින්වීමක් ලබා දීමට අපොහොසත් වී තිබේ. එබැවින් මෙකී සංසිද්ධිය හැඳින්වීම සඳහා මාර්ගගත අපයෝජනය (Online abuse), මාර්ගගත හිරිහැර (Online harassment), මාර්ගගත ප්‍රචණ්ඩත්වය (Online violence), ලිංගික සබැඳි ප්‍රචණ්ඩත්වය (Gendered online violence), මාර්ගගත ස්ත්‍රී විරෝධය (Online misogyny) යන යෙදුම් උපයෝගී කර ගත හැකිය” (Kish, 2022).

මාධ්‍ය ආයතනයක් යනු සමාජය මෙහෙයවීමේ ගාමක බලවේගයක් වේ. ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය ආරක්ෂා කිරීමේ දී සහ මහජන කතිකාව හැඩගැස්වීමේ දී මාධ්‍යවේදියාගේ වෘත්තීයභාවය වැදගත් කාර්යභාරයක් ඉටු කරයි. නමුත් ශාරීරික, වාචික සහ මානසික, ලිංගික අපයෝජන සහ වෙනස්කම් කිරීම් යනු මාධ්‍ය තුළ කාන්තාවන් මුහුණ දෙන දෛනික යථාර්ථයක් බවට පත්ව තිබේ.

මාධ්‍යවේදීන්ට එරෙහි ලිංගික හිරිහැර ලොව පුරා වඩාත් දෘශ්‍යමාන වන ගැටලුවක් වන අතර එය ඩිජිටල් සන්නිවේදන සහ සමාජ මාධ්‍ය වේදිකා වර්ධනය වීමත් සමඟ තීව්‍ර වී ඇත. වර්තමානය වන විට ප්‍රවෘත්ති සොයා ගැනීමට, මාධ්‍ය අන්තර්ගතයට අදාළ දත්ත සහ තොරතුරු ලබා ගැනීමට මාධ්‍යවේදීන්ට අන්තර්ජාලය, ෆේස්බුක්, වට්ස්ඇප් සහ ටිට්ටර් වැනි සමාජ මාධ්‍ය පරිශීලනය කිරීමට සිදු වේ. මේ තත්වය මත මාධ්‍යවේදිනියන් මුහුණ දෙන නවතම තර්ජන අතර ඩිජිටල් ක්ෂේත්‍රය තුළ, විශේෂයෙන් සමාජ මාධ්‍ය සහ වෙබ් අඩවිවලින් එල්ල වන තර්ජන ප්‍රමුඛ වී තිබේ. මෙය අවදානම්, හානිකර, ස්ත්‍රී

පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ මාර්ගගත හිරිහැරවල සිට, ලිංගික ප්‍රචණ්ඩත්වය පිළිබඳ තර්ජන සහ විවාහ, ඉලක්කගත ප්‍රහාර දක්වා විහිදී ඇත. නූතනය වන විට කෘත්‍රිම බුද්ධි තාක්ෂණය භාවිතයෙන් ද්වේෂ සහගත වැරදි නිරූපණය දක්වා ඩිජිටල් ආරක්ෂක කඩ කිරීම් ද වර්ධනය වී තිබේ (Posetti & Storm, 2019, p.76). මෙම අභිසාරී අවදානම්වල ප්‍රතිඵලයක් ලෙස, මාධ්‍යවේදිනියන් සහ මාධ්‍ය සේවිකාවන් සිය වෘත්තීය තුළ දැඩි ගැටලු රාශියකට මුහුණ දෙමින් සිටිති. “The Association for Progressive Communication (APC) මාධ්‍යවේදිනියන් මාර්ගගත ප්‍රචණ්ඩත්වය සම්බන්ධයෙන් නිතර ඉලක්ක කරගත් කණ්ඩායම්වලින් එකක් ලෙස හඳුනාගෙන ඇත” (International Media Support, 2019, p12). පර්යේෂණවලින් පෙනී යන්නේ එහි ප්‍රතිඵලයක් ලෙස ඇතිවන බියජනක බලපෑම නිසා මාධ්‍යවේදිනියන් සිය සමාජ මාධ්‍ය ගිණුම්වලින් සහ වෘත්තීයයෙන් ඉවත් වන බවයි (Organization for Security and Cooperation in Europe, 2016). මේ සම්බන්ධයෙන් එක්සත් ජාතීන්ගේ සංවිධානය සහ අනෙකුත් සිවිල් සංවිධාන අවධානය යොමු කරමින් එහි බලපෑම පිළිබඳව පර්යේෂණ කිරීමටත්, ක්‍රියාමාර්ග සහ විසඳුම් ඉල්ලා සිටීමටත් කටයුතු කර තිබේ. එහි ප්‍රතිඵලයක් ලෙස “2016 සැප්තැම්බර් මාසයේ දී, එක්සත් ජාතීන්ගේ මානව හිමිකම් කවුන්සිලය (Human Rights Council) එකමතිකව මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ ආරක්ෂාව පිළිබඳ 33/2 යෝජනාව සම්මත කළ අතර, එහි ලිංගික හා ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ වෙනස්කම් කිරීම සහ ප්‍රචණ්ඩත්වය, බිය ගැන්වීම සහ මාර්ගගතව හා නොබැඳිව හිරිහැර කිරීම ඇතුළුව මාධ්‍යවේදිනියන්ට ඔවුන්ගේ කාර්යයේ යෙදී සිටිය දී සිදුවන ඕනෑම හිංසනයක් හෙළා දකින අතර එමඟින් මාධ්‍යවේදිනියන් මුහුණ දෙන ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය අනුව විශේෂිත තර්ජන පිළිබඳව කටයුතු කිරීමේ අවශ්‍යතාව ද ඉස්මතු කරයි” (Palm, 2024, p1 & United Nations, 2016).

ශ්‍රී ලංකාවේ සමාජ-සංස්කෘතික සන්දර්භය තුළ, ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය, ලිංගිකත්වය සහ හිරිහැර පිළිබඳ සාකච්ඡා සංවේදී හා අපකීර්තිමත් වන අතර මෙම ගැටලු විසඳීමට ගන්නා උත්සාහයන් තවදුරටත් සංකීර්ණ කර ඇත. ශ්‍රී ලංකා ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 12 වැනි වගන්තියට අනුව “කිසිම පුරවැසියකු වර්ගය, ආගම, භාෂාව, කුලය, ස්ත්‍රී පුරුෂභවය, දේශපාලන මතය හෝ උපන් ස්ථානය යන හේතු මත හෝ ඉන් කවර වූ හේතුවක් මත හෝ වෙනස්කමකට හෝ විශේෂයකට හෝ හාජන නොවිය යුත්තේ ය” (ශ්‍රී ලංකා ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව, ප්‍රතිශෝධිත මුද්‍රණය 2015, පි.4).

පසුගිය දශකය තුළ ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය කර්මාන්තය වේගවත් ඩිජිටල් පරිවර්තනයකට භාජනය විය. අන්තර්ජාලය, සමාජ මාධ්‍ය සහ ඩිජිටල් තාක්ෂණයේ දියුණුවත් සමඟ ප්‍රචාරණී සොයා ගැනීම් සහ බෙදාහැරීම් සඳහා ඩිජිටල් වේදිකා මත වැඩි වැඩියෙන් රඳා පැවතීමත් සමඟ, මාධ්‍යවේදිනියන් මාර්ගගත අපයෝජනයට ලක්වීමේ ප්‍රවණතාව වැඩි වී ඇත. “2021 වසරේ සම්පාදනය කරන ලද යුනෙස්කෝ වාර්තාවකට අනුව මාධ්‍යවේදිනියන්ට එරෙහි අන්තර්ජාල ප්‍රචණ්ඩත්වයේ වැඩිවීමක් දක්නට ලැබේ. මේ ප්‍රවණතාව ශ්‍රී ලංකාවේ ද දක්නට ලැබෙන අතර එවැනි ප්‍රහාර බොහෝ විට දේශපාලනික අභිප්‍රායන් නිසා සිදු වන බව ද එහි වැඩිදුරටත් සඳහන් වේ” (Paranamanna, 2022, p9) මෙවැනි හිරිහැර සිදුවීමට ප්‍රධාන හේතු ලෙස ඩිජිටල් වේදිකාවල නිර්නාමිකභාවය (Anonymity) සහ එමඟින් පහසුවෙන් ළඟාවීමට හැකිවීම නිසා සිදු වේ. එබැවින් මෙවැනි නෛතික බලාත්මක කිරීම් හමුවේ වුවත් ශ්‍රී ලංකා

ප්‍රවෘත්ති කාමරවල සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් මුහුණ දෙන මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර සම්බන්ධයෙන් ගවේෂණය කිරීම මෙම පර්යේෂණයේ මුඛ්‍ය අරමුණ යි.

2.0 සාහිත්‍ය විමර්ශනය

ලිංගික හිරිහැර සිදු කරනු ලබන්නේ ලිංගික අනුග්‍රහයන් සඳහා හුවමාරු කර ගනිමින් සේවයෝජකයකු, අධීක්ෂකවරයකු, කළමනාකරුවකු හෝ සම්පතමයකු බඳවා ගැනීම, උසස් කිරීම, පුහුණුව, විනය, සේවයෙන් පහ කිරීම, වැටුප් වර්ධක හෝ පවතින කාර්ය මණ්ඩල සාමාජිකයකුගේ හෝ රැකියා අයදුම්කරුවකුගේ වෙනත් ප්‍රතිලාභ ක්‍රියාවලියට බලපෑම් කරමිනි. ජාත්‍යන්තර කම්කරු සංගමයට (International Labor Organization) අනුව 'ලිංගික හිරිහැර' යනු කාන්තාවන්ගේ සහ පිරිමින්ගේ ගෞරවයට බලපාන, අනවශ්‍ය, පිළිගත නොහැකි, නුසුදුසු සහ ලබන්නාට අහිතකර ලෙස සලකනු ලබන සහ බිය ගැන්වීම, සතුරු, අස්ථායී හෝ ආක්‍රමණශීලී සේවා පරිසරයක් නිර්මාණය කරන ඕනෑම ක්‍රියාවක් වේ. ලිංගික හිරිහැර යනු ලිංගිකත්වය පමණක් නොව, ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ බල සම්බන්ධතා ක්‍රියාත්මක කිරීම ද වේ (Uggen et al., 2004). මෙකී ලිංගික හිරිහැර ප්‍රධාන වශයෙන් කොටස් 03කට බෙදා දැක්විය හැකිය. එනම්, භෞතික (ශාරීරික), වාචික සහ වාචික නොවන (මානසික) ලෙස ය.

නිදහසේ රැකියාවක් කිරීමේ අයිතිය සියලු මිනිසුන් සතු අන්සතු කළ නොහැකි අයිතිවාසිකමකි. මෙහි දී පුරුෂයන්ට මෙන්ම ස්ත්‍රීන්ට ද වෘත්තීයභාවය තුළ සමාන සැලකුම් ලැබීමට නෛතික හිමිකම් පවා පවතී. 1995 දරන ශ්‍රී ලංකාවේ දණ්ඩ නීති සංග්‍රහය (සංශෝධන) අංක 22 පනතේ 345 වැනි වගන්ති ප්‍රකාරව මෙන්ම 1978 ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ 12 වැනි වගන්තිය ප්‍රකාරව ද මෙය ශ්‍රී ලංකාව තුළ දැඩි දඬුවම් පැනවිය හැකි වරදකි. මෙකී බලපෑම්වලින් තොරව "මාධ්‍යවේදීන්ට තම වෘත්තීයභාවය තුළ කටයුතු කිරීම සඳහා ආරක්ෂාව (Safety), රැකවරණය (Protection) සහ ප්‍රකාශනයේ නිදහස (Freedom of expression) අවශ්‍ය වේ. නමුත් ගෝලීය වශයෙන්, මාධ්‍යවේදිනියන්ට ඒවා අහිමි වෙමින් පවතී. ජාත්‍යන්තර ස්ත්‍රීවාදී මාධ්‍ය විශ්ලේෂකයින්ට අනුව, මෙම හේතු නිසා කාන්තා වෘත්තිකයන් අමතර ආතතියට හා අන්තරායන්ට මුහුණ දෙනු ලබයි" (Kundu & Tabassum, 2023, p3).

මෙකී නොබැඳි (Offline/ Onsite) ගැටලුවලට අමතරව, මාර්ගගත (Online) හිරිහැර සහ තර්ජන ද මේ වන විට වර්ධනය වී තිබේ. ගෝලීය වශයෙන් සිදු කරන ලද පර්යේෂණවලින් පෙනී යන්නේ මාර්ගගත හිරිහැරවල බලපෑම මාධ්‍යවේදීන් තුළ කෝපය සහ කලකිරීමට හේතු වන බවයි. මේ නිසා මානසික අසහනයට පත්වීමත් සිය මාධ්‍ය වෘත්තීය කටයුතුවලින් මාධ්‍යවේදිනියන් ඉවත් වීමත් වේගවත් වී තිබේ (Kundu & Tabassum, 2023, p4). බොහෝ කලකට පෙර, පුවත්පත් කලාව සම්පූර්ණයෙන්ම පාහේ පිරිමි මූලික වෘත්තියක් විය. මාධ්‍යවේදිනියන් ව්‍යතිරේකයක් වූ හෙයින් කාන්තාවන් පුවත්පත් කලාවට පිවිසීම අදෛර්ශමත් කරන ලදී. අද වනවිට වැඩි වැඩියෙන් කාන්තාවන්, මාධ්‍යවේදිනියන් ලෙස සේවය කරති. සමහර රටවල වැඩ කරන මාධ්‍යවේදීන්ගෙන් බහුතරය කාන්තාවන් වන අතර වෘත්තියේ කාන්තාවන් සංඛ්‍යාව වැඩි වුවද, මාධ්‍ය තුළ ඔවුන්ගේ වටිනාකම් සහ හඬ සමානව නියෝජනය වීමට දිගු සටනක් පවතී. "මෑත කාලීන අන්තර්ජාල වේදිකාවල ද ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම්ව වෙනස් කිරීම සහ ලිංගික හිරිහැරවලට මුහුණ දීමට මාධ්‍යවේදිනියන්ට සිදුව තිබේ. කාන්තා මාධ්‍යවේදීන් විශාල

සංඛ්‍යාවක් ස්ත්‍රී දූෂණ, මිනීමැරුම්, ලිංගික හිරිහැර, ලුහුබැඳීම, කෲර අදහස්, ලිංගිකත්වය සහ තවත් බොහෝ දේ පිළිබඳ මාර්ගගත තර්ජනවලට මුහුණ දෙති. ජාත්‍යන්තර කාන්තා මාධ්‍ය පදනම (The International Women's Media Foundation) 2018 දී අනාවරණය කළ ආකාරයට ප්‍රතිචාර දැක්වූ කාන්තාවන්ගෙන් 63%ක් අවම වශයෙන් එක් වරක්වත් අපයෝජනයට ලක්ව ඇත. ලොව පුරා මාධ්‍ය වෘත්තිකයන් 1200ක් යොදාගෙන 2015 වසරේ දී International Center for Journalists (ICFJ) සහ යුනෙස්කෝව විසින් පවත්වන ලද තවත් සමීක්ෂණයකින් හෙළි වූයේ කාන්තාවන්ගෙන් 73%ක් මාර්ගගත අපයෝජන, හිරිහැර, තර්ජන සහ ප්‍රහාර අත්විඳින බවයි” (Kundu & Tabassum, 2023, p3).

සෑම මාධ්‍යවේදිනියන් දෙදෙනකුගෙන් එක් අයකු ඇමෙරිකා එක්සත් ජනපදය වැනි රටවල පවා සිය වෘත්තීය කටයුතු අතරතුර විවිධ ආකාරයේ ලිංගික හිංසන (Sexual harassment), විත්තවේගීය අපයෝජන (Emotional abuse), මාර්ගගත කරදර (Online nuisances) සහ වෙනත් ආකාරයේ ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ ප්‍රචණ්ඩත්වයන්ට (Gender-based violence) මුහුණ දී ඇත (Ferrier and Garud-Patkar, 2018; Mendes et al., 2018). ජාලගත යුගයේ මේ තත්ත්වය වඩාත් දරුණු වී තිබේ. “ 2014 දී, ලක්ෂ සංඛ්‍යාත tweets පරීක්ෂා කළ British think-tank Demos විසින් කරන ලද අධ්‍යයනයකින් හෙළි වූයේ, පිරිමින්ට සාපේක්ෂව කාන්තාවන් වැඩි අපයෝජනයන්ට ලක් වී ඇති බවයි. මේ අතර ජනමාධ්‍යවේදිනියන් ප්‍රමුඛ වී ඇති අතර මාධ්‍යවේදිනියන් සහ රූපවාහිනී ප්‍රවෘත්ති ඉදිරිපත් කරන්නන් ඔවුන්ගේ පිරිමි සගයන්ට වඩා දළ වශයෙන් තුන් ගුණයකින් අපයෝජනයට ලක් ව තිබේ” (Bartlett, et al., 2014). මාර්ගගත සහ නොබැඳි සැකසුම් දෙකෙන්ම රැකියාව ඇතුළත සහ පිටතදී සිදුවන හිරිහැර සහ වෙනස් කිරීම් පුවත්පත් කලාවේ කාන්තාවන්ට අහිතකර රැකියා පරිසරයක් නිර්මාණය කර තිබේ.

3.0 පර්යේෂණ ක්‍රමවේදය

මෙහි ප්‍රධාන පර්යේෂණ ක්‍රමවේදය ලෙස ‘සිද්ධි අධ්‍යයන ක්‍රමවේදය’ භාවිත කරන ලදී. ඒ යටතේ ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය ආයතනයන්හි ප්‍රවෘත්ති කාමර තුළ සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් මුහුණ දෙන මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර සහ ඒ තුළින් ඔවුන්ට සිදුවන අයහපත් බලපෑම සම්බන්ධයෙන් සොයා බලන ලදී.

3.1 දත්ත රැස් කිරීම

මෙහි දී ප්‍රමාණාත්මක දත්ත රැස් කිරීමේ ක්‍රමවේදය උපයෝගී කර ගෙන මෙරට මාධ්‍ය ආයතන තුළ ප්‍රවෘත්ති කාමරයන්හි සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන්ට විධිමත් ලෙස සකස් කරන ලද ප්‍රශ්නාවලියක් මාර්ගගත ක්‍රමය ඔස්සේ යොමුකරන ලදී. මෙහි දී පර්යේෂණ ආචාරධර්ම (Research ethic) අනුව කටයුතු කරමින් නියැදියට සහභාගී වූ මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ පෞද්ගලිකත්වය ආරක්ෂා කිරීමටත් අනන්‍යතාව සුරක්ෂිත කිරීමත් සිදු කරන ලදී.

3.2 නියැදිය

විද්‍යාත්මක පර්යේෂණයක් සිදු කිරීමට නම් විද්‍යාත්මක නියැදුම් ක්‍රමයක් අනුගමනය කළ යුතුය. මෙහි දී 'හිමබෝල නියැදි ක්‍රමය' (Snowball Sampling) මත පදනම්ව දත්ත රැස් කිරීම සිදුවිය. එනම්, ජනගහනයේ සෑම සාමාජිකයකුටම (ශ්‍රී ලංකාවේ සියලුම මාධ්‍යවේදිනියන්) නියැදිය තුළට ඇතුළත් කළ නොහැකි නිසා පෞද්ගලිකව දන්නා මාධ්‍යවේදිනියන් කිහිපදෙනෙකුට මෙම ප්‍රශ්නාවලිය යොමු කර ඔවුන් සමඟ සම්බන්ධ වී තවත් මාධ්‍යවේදිනියන් සම්බන්ධ කර ගෙන මෙම ප්‍රශ්නාවලිය පිරවීමට අවස්ථාව ලබා දෙන ලදී. මෙම පර්යේෂණය සඳහා 'හිමබෝල නියැදි ක්‍රමය' භාවිත කිරීමට හේතුව වූයේ ලිංගික හිරිහැර සහ ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය පිළිබඳ බලගතිකය සංවේදී ගැටලුවක් වීමයි. එබැවින් දත්ත රැස් කිරීමට අදාළ ප්‍රශ්නාවලිය තමන් විශ්වාස කරන අයකු විසින් යොමු නොකළහොත් පර්යේෂණයට සහභාගී වීමට බොහෝ පුද්ගලයින් අකැමැත්තක් දක්වන බැවින් අධ්‍යයනයේ සංජානනීය නීත්‍යානුකූලභාවය වැඩි කිරීමට මෙම නියැදුම් ක්‍රමය උපයෝගී කරගන්නා ලදී. ඒ අනුව මෙම ප්‍රශ්නාවලිය සඳහා මෙරට මාධ්‍ය ආයතනවල සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් 100 ගෙන් දත්ත ලබා ගත්තේය.

3.3 න්‍යාය හා සංකල්ප

ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ ප්‍රචණ්ඩත්ව (Gender-Based Violence/ GBV) න්‍යාය මඟින් හඳුන්වන්නේ කාන්තාවන්ට එරෙහිව සිදුවන ප්‍රචණ්ඩත්වය සහ හිරිහැර කිරීම පුරුෂයින්ට වරප්‍රසාද ලබා දෙන සහ කාන්තාවන් ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම්ව විවිධ කණ්ඩායම්වලට සීමාකරන අසමාන ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ බල ව්‍යුහයන් තුළ මුල් බැස ඇති බවයි. GBV යනු හුදෙක් තනි ආක්‍රමණශීලී ක්‍රියා ලෙස නොව ජීනාමූලික සම්මත, සංස්කෘතික අපේක්ෂා සහ ආයතනික අසමානතා මඟින් තහවුරු කරන ලද පද්ධතිමය සහ සමාජීය වශයෙන් ගොඩනගන ලද සංසිද්ධියක් ලෙස වටහාගෙන ඇත. මෙය භෞතික, මානසික, ආර්ථික හෝ මාර්ගගත විය හැකිය. පොදු සහ පෞද්ගලික ක්ෂේත්‍රවල කාන්තාවන්ගේ සංවලතාව, අධිකාරිය සහ සහභාගීත්වය පාලනය කිරීම, නිහඬ කිරීම හෝ සීමා කිරීමේ යාන්ත්‍රණයක් ලෙසද භාවිත කරනු ලබයි. එබැවින් GBV න්‍යාය හිරිහැර කිරීම ආදී හුදකලා සිදුවීම්වලට වඩා පුළුල් සමාජ බල-අසමතුලිතතාවක් ලෙස හඳුන්වයි. ඩිජිටල් අවකාශ නොබැඳිව පවතින ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ බල ගතිකත්ව ප්‍රතිනිෂ්පාදනය කර විස්තාරණය කරන බැවින් කාන්තාවන් ඉලක්කගත හිරිහැර, බිය ගැන්වීම් සහ ලිංගිකකරණය කළ ප්‍රහාරවලට ගොදුරු විය හැකිය. සමකාලීන මාර්ගගත අපයෝජන ආකාර තේරුම් ගැනීම සඳහා මෙම න්‍යාය අත්‍යවශ්‍ය වේ. මාධ්‍යවේදිනියන් ඉලක්ක කරගත් මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර යනු ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ ප්‍රචණ්ඩත්වයේ ඩිජිටල් ප්‍රකාශනයකි. ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රය තුළ මාධ්‍යවේදිනියන්ට තර්ජන, අපහාස වැනි ලිංගිකකරණය වූ මාර්ගගත ප්‍රහාරවලට ගොදුරු වේ. එබැවින් මෙම අධ්‍යයනය මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ වෘත්තීය භූමිකාවන්ට සහ පෞද්ගලික යහපැවැත්මට බලපාන ආකාරය විශ්ලේෂණය කිරීමට සහ ආයතනික සහ ප්‍රතිපත්ති මට්ටමේ ප්‍රතිචාර සඳහා වන අවශ්‍යතාව අවධාරණය කරයි.

4.0 දත්ත විශ්ලේෂණය

මෙම පර්යේෂණයේ දී ප්‍රශ්නාවලි ක්‍රමය උපයෝගී කර ගෙන රැසක් කර ගත් දත්ත SPSS 22 මෘදුකාංගය තුළින් විශ්ලේෂණය කරන ලදී. ඒ අනුව නියැදිය තුළ ජනවිකාස සාදක අනුව සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණයේ දී රාජ්‍ය හිමිකාරිත්වය සහිත මාධ්‍ය ආයතන නියෝජනය කරමින් මාධ්‍යවේදිනියන් 30 (30%)ක් සහ පෞද්ගලික හිමිකාරිත්වය සහිත මාධ්‍ය ආයතන නියෝජනය කරමින් මාධ්‍යවේදිනියන් 70 (70%) දෙනකු නියැදියට අයත් වූ අතර සමස්ත නියැදියෙන් 88 දෙනකු සිංහල භාෂාවෙන් ද 9 දෙනකු ඉංග්‍රීසි භාෂාවෙන් සහ 3 දෙනකු දමිළ භාෂාවෙන් සිය සේවය ලබා දෙනු ලබයි. සමස්ත නියැදිය තුළ වසර 1ට අඩු සේවා අත්දැකීම් සහිත මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ සිට වසර 20කට වැඩි අත්දැකීම් සහිත මාධ්‍යවේදිනියන් ද නියෝජනය වේ.

ඒ අනුව සමස්ත නියැදිය නියෝජනය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් සිය සේවා කාලය තුළ වෘත්තීමය කටයුතුවල දී ලිංගික හිරිහැරවලට මුහුණ දුන්නේද යන්න සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණය ප්‍රතිඵල පහත 4.1 වගුවේ දැක්වේ.

ලිංගික හිංසනයකට ලක්වූයේ ද යන්න	මාධ්‍ය ආයතනයේ හිමිකාරිත්වයේ ස්වාභාවය		
	රාජ්‍ය හිමිකාරිත්වය	පෞද්ගලික හිමිකාරිත්වය	සමස්ත එකතුව
ලිංගික හිංසනයකට ලක්විය	20%	46%	66%
ලිංගික හිංසනයකට ලක් නොවිය	8%	21%	29%
ලිංගික හිංසනයකට ලක් වූවාද කියා දැනුවත් නැත	2%	3%	5%
සමස්ත එකතුව	30%	70%	100%

4.1. වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

ඒ අනුව සමස්ත නියැදියෙන් 66%ක් සිය වෘත්තීයභාවය තුළ කිසියම් හෝ ලිංගික හිරිහැරයකට ලක්ව ඇති අතර සමස්ත නියැදියෙන් 29%ක් එවැනි හිංසනයකට ලක්ව නොමැති බව අනාවරණය විය. එසේම 5%කට ආසන්න ප්‍රමාණයක් එවැනි හිංසනයකට ලක්වූවාද කියා දැනුවත්භාවයක් නොමැති බවට පිළිතුරු ලබා දී තිබේ. මෙම දත්ත විශ්ලේෂණය අනුව වැඩිම ලිංගික හිංසනයන්ට ලක්ව ඇත්තේ පෞද්ගලික හිමිකාරිත්වය සහිත මාධ්‍ය ආයතනවල සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් (46%) වේ.

මෙකී දත්ත මාධ්‍ය ආයතනයේ ස්වාභාවය අනුව සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණය 4.2. වගුවේ සඳහන් වේ.

මාධ්‍ය ආයතනයේ ස්වාභාවය	මාධ්‍ය ආයතනයේ හිමිකාරිත්වයේ ස්වාභාවය			මාධ්‍යයේ ස්වභාවය අනුව ලිංගික හිරිහැර
	රාජ්‍ය හිමිකාරිත්වය	පෞද්ගලික හිමිකාරිත්වය	සමස්ත එකතුව	
පුවත්පත	26.2%	33.8%	60.0%	මුද්‍රිත මාධ්‍ය
සඟරාව	.0%	1.5%	1.5%	
ගුවන්විදුලිය	4.6%	6.2%	10.8%	විද්‍යුත් මාධ්‍ය
රූපවාහිනිය	1.5%	20.0%	21.5%	
වෙබ් මාධ්‍ය	3.1%	3.1%	6.2%	නව මාධ්‍ය
සමස්ත එකතුව	35.4%	64.6%	100.0%	සමස්ත එකතුව

4.2. වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

ඒ අනුව වාර්තා වූ සිදුවීම් අතරින් 61.5%ක් මූලික මාධ්‍ය (පුවත්පත් සහ සඟරා) තුළින් වාර්තා වී ඇති අතර 32.3%ක් විද්‍යුත් මාධ්‍ය තුළින් 6.2%ක් නව මාධ්‍ය (වෙබ් මාධ්‍ය) තුළින් වාර්තා වී තිබේ.

එසේ වාර්තා වන සිදුවීම් අතරින් 71.1%ක් මාධ්‍ය ආයතනවල අභ්‍යන්තර පාර්ශ්වයන්ගෙන් ද 18.4%ක් මාධ්‍ය ආයතන හා සම්බන්ධ බාහිර පාර්ශ්වයන්ගෙන් ද වාර්තා වී තිබේ. ඒ සම්බන්ධ දත්ත විශ්ලේෂණය ඇතුළත් 4.3 වගුව පහත දැක්වේ.

ලිංගික හිරිහැරයට වගකිව යුතු පාර්ශ්වය	ප්‍රතිචාර
	ප්‍රතිශතය
මාධ්‍ය සංවිධානයට සම්බන්ධ අභ්‍යන්තර පාර්ශ්වයකින්	71.1%
මාධ්‍ය ආයතනයට සම්බන්ධ බාහිර පාර්ශ්වයකින්	18.4%
එවැනි හිංසනයකට ලක්වූවාද කියා දැනුවත් නැත	10.5%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.3. වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

එමෙන්ම තමන් එවැනි ලිංගික හිංසනයකට ලක් වූයේ ද කියා නොදන්නා 10.5% පිරිසක් සිටින බව මෙම දත්ත විශ්ලේෂණයෙන් පෙනී යයි.

එමෙන්ම මාධ්‍යවේදිනියන්ට එල්ල වූ ලිංගික හිරිහැරවල ස්වාභාවය සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණයට අනුව බහුතරයක් මාධ්‍යවේදිනියන් වාචික ලිංගික හිරිහැරවලට ලක්ව ඇති බව අනාවරණය විය. එය 4.4 වගුවේ සඳහන් දත්ත විශ්ලේෂණයෙන් පෙනී යයි.

ලිංගික හිරිහැරයේ ස්වාභාවය	මාධ්‍ය ආයතනයේ ස්වාභාවය					සමස්ත එකතුව
	වැඩිම වූ	සඟරා	විද්‍යුත් මාධ්‍ය	රූපවාහිනිය	වෙබ් මාධ්‍ය	
ශාරීරික ලිංගික හිරිහැර	12.3%	6.8%	9.6%	16.4%	13.7%	21.9%
වාචික ලිංගික හිරිහැර	52.1%	28.8%	32.9%	43.8%	41.1%	84.9%
මානසික ලිංගික හිරිහැර	31.5%	17.8%	26.0%	31.5%	28.8%	57.5%
එවැනි හිංසනයකට ලක්වූවාද කියා දැනුවත් නැත	2.7%	2.7%	.0%	2.7%	2.7%	5.5%
සමස්ත එකතුව	60.3%	32.9%	38.4%	47.9%	46.6%	100.0%

4.4. වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

ඒ අනුව සමස්ත නියැදියෙන් රූපවාහිනි ප්‍රචාරක කාමර තුළ සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනියන් 16.4%කට ශාරීරික ලිංගික හිරිහැර සිදුව ඇති අතර එය අනෙකුත් මාධ්‍යයන්ට සාපේක්ෂව ඉහළ අගයකි. එහි දෙවනුවට වැඩිම අගයක් ලැබී ඇත්තේ වෙබ් මාධ්‍යයෙහි (13.7%) සේවය කරන මාධ්‍යවේදිනි සම්බන්ධයෙනි. එමෙන්ම වාචික ලිංගික හිරිහැර වැඩි වශයෙන් සිදුව ඇත්තේ පුවත්පත් මාධ්‍ය තුළ වන අතර ඒ සඳහා සමස්ත නියැදියෙන් 52.1%ක් ප්‍රතිචාර දක්වන විට රූපවාහිනි සහ වෙබ් මාධ්‍ය තුළ ද

වාචික ලිංගික හිරිහැර සිදුවන බවට පිළිවෙළින් 43.8%ක් සහ 41.1%ක් ප්‍රතිචාර දක්වා ඇත. මානසික වශයෙන් ලිංගික හිරිහැර සිදුවන බවට පුවත්පත් සහ රූපවාහිනිය යන මාධ්‍ය සඳහා සමස්ත නියැදියෙන් 31.5%ක් ප්‍රතිචාර දක්වන විට වෙබ් මාධ්‍ය සඳහා ද 28.8%ක් ප්‍රතිචාර දක්වා ඇත.

සමස්ත දත්ත විශ්ලේෂණය තුළ 21.9%කට ශාරීරික ලිංගික හිරිහැර සිදුව ඇති බව වාර්තා වන අතර 84.9%කට වාචික ලිංගික හිරිහැරත් 57.5%කට මානසික ලිංගික හිරිහැර සිදුව ඇති බව මෙම දත්ත විශ්ලේෂණය තුළින් පෙනී යයි.

එසේම ශාරීරික ලිංගික හිංසනය යටතේ ඔවුන්ට විදින්නට සිදුව ඇති හිංසනයන් සම්බන්ධ දත්ත විශ්ලේෂණය පහත 4.5 වගුවේ දැක්වේ.

ශාරීරික ලිංගික හිරිහැරයේ ස්වාභාවය	ප්‍රතිචාර ප්‍රතිශතය
අනවශ්‍ය ලෙස ශරීරය ස්පර්ශ කිරීම	25.3%
ලිංගික අතවර කිරීමට උත්සාහ කිරීම	6.1%
බලහත්කාරයෙන් තුරුලු කරගැනීම	19.2%
බලහත්කාරයෙන් සිප ගැනීම	11.1%
වෙනත්	26.3%
එවැනි හිංසනයකට ලක්වුවාද කියා දැනුවත් නැත	12.1%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.5. වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

මෙම දත්ත විශ්ලේෂණය අනුව නියැදියට අයත් මාධ්‍යවේදිනියන්ගෙන් බහුතරය අනවශ්‍ය ලෙස ශරීරය ස්පර්ශ කිරීම වලට ලක්වන අතර ඒ සම්බන්ධයෙන් සමස්ත නියැදියෙන් 25.3%ක් ප්‍රතිචාර දක්වා තිබේ. එසේම බලහත්කාරයෙන් තුරුලු කරගැනීම් සිදුවන බවට 19.2%ක් ප්‍රතිචාර දක්වන විට බලහත්කාරයෙන් සිප ගැනීමට උත්සාහ කරන බවට 11.1%ක් ප්‍රතිචාර දක්වා තිබේ. එසේම සමස්ත නියැදියෙන් 6.1%ක් බලහත්කාරයෙන් ලිංගික හැසිරීමට උත්සාහ කර ඇති බවට ද පිළිතුරු ලබාදී තිබේ.

එමෙන්ම වාචික ලිංගික හිරිහැරයන්ගේ ස්වාභාවය සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණය අනුව සමස්ත නියැදියෙන් 14.9%කට ලිංගිකත්වය සම්බන්ධ විහිලු සිදු කර ඇති බැව් අනාවරණය විය. එසේම පෞද්ගලික ලිංගික ජීවිතය ගැන ප්‍රශ්න කිරීම සහ මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ ඇදුම් සම්බන්ධයෙන් විවිධ ප්‍රකාශ සිදු කරන බවට සමස්ත නියැදියෙන් 10.7% බැගින් ප්‍රතිචාර දක්වා තිබේ. එමෙන්ම අසහ්‍ය විහිළු සිදු කරන බවට ද සමස්ත නියැදියෙන් 13.1%ක් ප්‍රතිචාර දක්වා ඇති බැව් මෙහි දී කැපී පෙනෙයි. මේ සම්බන්ධ සවිස්තර දත්ත ඇතුළත් 4.6 වගුව පහත දැක්වේ.

වාචික ලිංගික හිරිහැරයේ ස්වාභාවය	ප්‍රතිචාර ප්‍රතිශතය
ලිංගික ඉඟි හෝ යෝජනා	8.2%
ලිංගිකත්වයට යෝජනා කරන අදහස් හෝ විහිළු	14.9%
පෞද්ගලික හෝ ලිංගික ජීවිතය පිළිබඳ නුසුදුසු ප්‍රශ්න කිරීම්	10.7%
අසහ්‍ය ආකාරයෙන් ශාරීරික පෙනුම හෝ ශරීරය පිළිබඳ අදහස් දැක්වීම	11.0%

ඔබේ ඇඳුම් පැළඳුම් ගැන අදහස් දැක්වීම	10.7%
අසහන වචන භාවිත කිරීම	10.4%
අසහන විහිළු කිරීම	13.1%
නැවත නැවත අනවශ්‍ය ආලවන්ත හැඟීම් පෑම	8.2%
ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය හෝ ලිංගිකත්වයට අදාළ අපහාසාත්මක හෝ පහත් ප්‍රකාශ සිදු කිරීම	6.4%
වෙනත්	2.7%
එවැනි හිංසනයකට ලක්වුවාද කියා දැනුවත් නැත	3.7%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.6 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

එමෙන්ම මානසික ලිංගික හිරිහැරයන්හි ස්වාභාවය සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණයට අනුව බහුතරයක් මාධ්‍යවේදිනියන්ට 'ලිංගිකත්වය සම්බන්ධ ඕපාදූප පැතිරීම' නිසා දැඩි ලෙස පීඩා විඳින බව සමස්ත නියැදියෙන් 21.3%ක් ප්‍රතිචාර දැක්වීම තුළින් පෙනී යයි. මේ සම්බන්ධ සවිස්තර දත්ත විශ්ලේෂණය 4.7 වගුව තුළ සඳහන් වේ.

මානසික ලිංගික හිරිහැරයේ ස්වාභාවය	ප්‍රතිචාරය ප්‍රතිශතය
ඔබේ ශරීරය ගැන අන් අය සමඟ කතා කිරීම	18.9%
අවසරයකින් තොරව ඡායාරූප/වීඩියෝ ගැනීම	6.3%
සමාජ මාධ්‍ය හරහා දුරකථනයට ලිංගික/ අසහන ඡායාරූප එවීම	9.4%
ලිංගික සන්දර්භයක් සහිත බිය ගැන්වීම් හෝ තර්ජන	6.3%
ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය හෝ ලිංගිකත්වය මත පදනම්ව නින්දාවට පත් කිරීම හෝ පහත් කොට සැලකීම	13.4%
ලිංගික කටකතා හෝ ඕපාදූප පතුරුවා හැරීම	21.3%
වෙනත්	17.3%
එවැනි හිංසනයකට ලක්වුවාද කියා දැනුවත් නැත	7.1%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.7 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

මෙම දත්ත විශ්ලේෂණය තුළින් වැඩිදුරටත් පෙනී යන ආකාරයට මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ ශරීරය ගැන අනවශ්‍ය ආකාරයට කතා කිරීම සම්බන්ධයෙන් 18.9% දෙනෙකු පිළිතුරු ලබා දී ඇති අතර ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය හෝ ලිංගිකත්වය මත පදනම්ව නින්දාවට පත් කිරීම හෝ පහත් කොට සැලකීම සිදු කරන බවට සමස්ත නියැදියෙන් 13.4% දෙනෙකු පිළිතුරු ලබා දී ඇති බව පෙනී යයි. එමෙන්ම සමාජ මාධ්‍ය හරහා දුරකථනයට අසහන ඡායාරූප එවීම් සිදු කරන බවට ද සමස්ත නියැදියෙන් 9.4% දෙනෙකු පිළිතුරු ලබා දී ඇති බව පෙනී යයි. මෙකී මානසික ලිංගික හිරිහැර යන්න සෘජුවම අන්තර්ජාලය හෝ සමාජ මාධ්‍ය හරහා සිදු කරන ලිංගික ප්‍රචණ්ඩත්වය හා සම්බන්ධ වේ.

මෙකී ලිංගික හිරිහැරයන් සිදු කරන ස්ථාන සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණයේ ප්‍රතිඵල 4.8 වගුවේ දැක්වේ.

ලිංගික හිරිහැර සිදු කරන ලැබූ ස්ථාන	ප්‍රතිචාරය
	ප්‍රතිශතය
රැකියා ස්ථානයේ දී හමුවීමෙන් පසු (භෞතිකව)	60.2%
සමාජ මාධ්‍ය හරහා (මාර්ගගතව)	39.8%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.8 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

ඒ අනුව සමස්ත නියැදියෙන් 39.8%ක් මාර්ගගත ලිංගික හිංසනයන්ට ලක්ව ඇති අතර 60.2%ක් රැකියා ස්ථානයේ දී හමුවීමෙන් පසු එනම් භෞතිකව හමුවීමෙන් පසු කිසියම් ආකාරයක ලිංගික හිංසනයකට ලක්ව තිබේ.

සමාජ මාධ්‍ය හරහා (මාර්ගගතව) ලිංගික හිංසනයන් සඳහා භාවිත කරන ලද මාධ්‍ය සම්බන්ධ දත්ත විශ්ලේෂණය 4.9 වගුවේ දැක්වේ.

ලිංගික හිරිහැර සිදු කිරීමට යොදා ගන්නා ලද සමාජ මාධ්‍ය ජාල	ප්‍රතිචාරය
	ප්‍රතිශතය
ෆේස්බුක්	50.0%
වට්ස්ඇප්	43.3%
වෙනත්	6.7%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.9 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

මෙම දත්ත විශ්ලේෂණය අනුව බහුතරයක් මාධ්‍යවේදිනියන් ලිංගික හිරිහැරයන්ට ලක්ව ඇත්තේ Facebook සමාජ මාධ්‍ය මගින් වන අතර ඒ සඳහා සමස්ත නියැදියෙන් 50%ක් ප්‍රතිචාර දක්වන විට Whatsapp සමාජ ජාල මගින් 43.3%ක් ලිංගික හිරිහැරයන්ට ලක්ව ඇති බවට මෙහි දී අනාවරණය විය. ඊට අමතරව තවත් 6.7%ක් වෙනත් සමාජ මාධ්‍ය මගින් ලිංගික හිරිහැරයන්ට ලක්ව ඇති අතර එම වෙනත් සමාජ මාධ්‍ය ලෙස Email හෝ SMS වැනි කෙටි පණිවුඩ සේවා ආදිය මෙන්ම දුරකථන ඇමතුම් මෙහිදී පිළිතුරු ලෙස ලැබී තිබුණි. මෙම දත්ත විශ්ලේෂණය අනුව බලන විට බහුතරයක් මාධ්‍යවේදිනියන් ප්‍රධාන සමාජ මාධ්‍ය ජාල ද්විත්වයක් වන Facebook සහ Whatsapp මගින් ලිංගික හිරිහැරයන්ට ලක්ව ඇති බව අනාවරණය විය.

මෙම ලිංගික හිංසනයන්ට සම්බන්ධයෙන් අදාළ මාධ්‍යවේදිනියන් දැක්වූ ප්‍රතිචාර සම්බන්ධ දත්ත විශ්ලේෂණ 4.10 වගුවේ දැක්වේ.

ලිංගික හිංසනයන්ට සම්බන්ධයෙන් අදාළ මාධ්‍යවේදිනියන් දැක්වූ ප්‍රතිචාර	ප්‍රමාණය	ප්‍රතිශතය %
එම ඉල්ලීම්වලට හෝ බලපෑම්වලට විරුද්ධ විය	62	62.0%
එම ඉල්ලීම්වලට හෝ බලපෑම්වලට විරුද්ධ වීමට ශක්තියක් නොතිබුණි	13	13.0%

පිළිතුරු නොදුන් සංඛ්‍යාව	25	25.0%
සමස්ත එකතුව	100	100.0%

4.10 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

මෙම දත්ත විශ්ලේෂණයට අනුව සමස්ත නියැදියෙන් 62%ක් එකී ඉල්ලීම්වලට හෝ බලපෑම්වලට විරුද්ධ වන විට සමස්ත නියැදියෙන් 13%කට එසේ විරුද්ධ වීමට ශක්තියක් නොමැති බවට අනාවරණය විය. මෙවැනි ඉල්ලීමක් හෝ බලපෑමක් සිදු වූ පසු ඒ සම්බන්ධයෙන් වෙනත් පාර්ශ්වයක් දැනුවත් කළේ ද යන්න සම්බන්ධයෙන් සිදු කළ දත්ත විශ්ලේෂණය 4.11 වගුවේ දැක්වේ.

ලිංගික හිරිහැර සම්බන්ධයෙන් වෙනත් පාර්ශ්වයක් දැනුවත් කළේ ද යන්න	ප්‍රමාණය	ප්‍රතිශතය %
ඔව්	48	48.0%
නැත	5	5.0%
තරමක් දුරට	23	23.0%
පිළිතුරු නොදු සංඛ්‍යාව	24	24.0%
සමස්ත එකතුව	100	100%

4.11 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

තමන් අත්විඳින ලද ලිංගික හිරිහැර වාර්තා කළේද නැතහොත් ඒ පිළිබඳව කිසිවෙකුට දැනුම් දුන්නේද යන්න සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණයට අනුව, පිළිතුරු දුන් ප්‍රතිචාර දැක්වූවන්ගෙන් බහුතරයක් එනම් 48 දෙනෙකු (48%) සිදුවීම් කිසියම් පාර්ශ්වයකට වාර්තා කළ ඇති අතර අතිරේක ප්‍රතිචාර දැක්වූවන් 23 දෙනෙකු (23%) වාර්තා කළේ අර්ධ වශයෙන් හෝ අවිධිමත් ලෙස (තරමක් දුරට) තම අත්දැකීම් බෙදා ගන්නා ලදී. එය විධිමත් වාර්තාකරණයට වඩා අර්ධ වශයෙන් හෙළිදරව් කිරීමේ ප්‍රවණතාවක් පිළිබිඹු කරයි. ප්‍රතිචාර දැක්වූවන් 5 දෙනෙකු (5%) පමණක් මෙම ප්‍රශ්නයට ප්‍රතිචාර නොදැක්වූ අතර, මෙමගින් ප්‍රවෘත්ති කාමරවල ලිංගික හිරිහැර සාකච්ඡා කිරීම හා සම්බන්ධ සංවේදීතාව ඉස්මතු කරයි.

එසේ වාර්තා නොකිරීමට හේතු සම්බන්ධයෙන් සිදු කරන ලද දත්ත විශ්ලේෂණය 4.12 වගුවේ දැක්වේ.

ලිංගික හිරිහැර වාර්තා නොකිරීමට බලපෑ හේතු	ප්‍රතිචාරය ප්‍රතිශතය
පළිගැනීම් හෝ සෘණාත්මක ප්‍රතිච්ඡාක පිළිබඳ ඇති බිය	3.7%
වාර්තා කිරීමට නිසා මීට පෙර අත්විඳීමට සිදු වූ අහිතකර ප්‍රතිච්ඡාක	9.2%
පවුලේ සාමාජිකයන්ගෙන් එල්ල විය හැකි පීඩනය	1.8%
ලැජ්ජාව	11.0%
බලධාරීන් කෙරෙහි විශ්වාසයක් නොමැතිකම	9.2%
රහස්‍යභාවය හෝ පෞද්ගලිකත්වය පිළිබඳ ඇති බිය	16.5%
වෘත්තීය කීර්ති නාමයට හෝ වෘත්තීයට හානියක් සිදු වේයැයි සිතීම	21.1%
වාර්තා කළ යුතු ආකාරය හෝ ස්ථානය පිළිබඳ දැනුවත්භාවය	3.7%

නොමැතිකම	
වාර්තා නොකිරීමට අන් අයගෙන් එල්ල වන පීඩනය	8.3%
වෙනත්	15.6%
සමස්ත එකතුව	100.0%

4.12 වගුව - ක්ෂේත්‍ර සමීක්ෂණ (2025)

සමීක්ෂණය මගින් සහභාගිවන්නන් ලිංගික හිරිහැර සිදුවීම් වාර්තා කිරීමෙන් වැළකී සිටීමට බලපෑ හේතු ගවේෂණය කළ අතර එහි දී පුද්ගලික, සමාජීය සහ ආයතනික සාධකවල සංකීර්ණ අන්තර් ක්‍රියාකාරීත්වයක් අනාවරණය කර ගැනීමට හැකි විය. සමස්ත නියැදියෙන් බහුතරයක් මේ සම්බන්ධයෙන් කියා සිටියේ මෙකී සිදුවීම් වෙනත් පාර්ශ්වයකට වාර්තා කිරීම තුළ වෘත්තීය කීර්ති නාමයට හෝ වෘත්තීය දියුණුවට හානි විය හැකි නිසා (21.1%) එවැනි වාර්තා කිරීමක් නොකළ බවයි. එසේම රහස්‍යභාවය හෝ පෞද්ගලිකත්වය පිළිබඳ සැලකිලිමත් වීම ද කැපී පෙනෙන අතර, සහභාගිවන්නන් 16.5% මේ සඳහා පිළිතුරු ලබා දී තිබේ. අනෙකුත් කැපී පෙනෙන සාධක අතර ලැජ්ජාව පිළිබඳ හැඟීම් (11.0%), වාර්තා කිරීමේ යාන්ත්‍රණ සමඟ පෙර සෘණාත්මක අත්දැකීම් (9.2%) සහ වාර්තාකරණ පද්ධති හෝ අදාළ බලධාරීන් කෙරෙහි විශ්වාසයක් නොමැතිකම (9.2%) ඇතුළත් විය. ඊට අමතරව, වාර්තා නොකිරීමට අන් අයගෙන් එල්ල වූ පීඩනය සම්බන්ධයෙන් ප්‍රතිචාර දැක්වූවන්ගෙන් 8.3%ක් පිළිතුරු ලබා දී ඇති අතර 3.7%ක් පමණ පළිගැනීම් හෝ අහිතකර ප්‍රතිච්ඡාදන පිළිබඳ බිය නිසාත් තවත් 3.7%ක් වාර්තා කිරීමේ ක්‍රියා පටිපාටි පිළිබඳ ප්‍රමාණවත් දැනුවත්භාවය නොමැති වීම සහ පවුලෙන් එල්ල විය හැකි පීඩනය නිසා 1.8%ක් වාර්තා නොකළ බව සඳහන් කළේය. සාමූහිකව ගත් කල, මෙම සොයාගැනීම්වලින් පෙනී යන්නේ ආයතනික වාර්තාකරණ යාන්ත්‍රණයන් තුළ ව්‍යුහාත්මක උග්‍රතා සහ සමාජ-සංස්කෘතික පීඩන යන සාධක ද්විත්වයන් අපකීර්තිය, වෘත්තීය ප්‍රතිච්ඡාදන පිළිබඳ බිය සහ අන්තර් පුද්ගල බලපෑම මාධ්‍යවේදිනියන්ට එල්ල වන ලිංගික හිරිහැර විධිමත් ලෙස වාර්තා කිරීමට ඇති කැමැත්ත සීමා කරන බවයි. මෙම සොයා ගැනීම්වලින් පෙනී යන්නේ මාධ්‍යවේදිනියන් යම් ආකාරයක සහයෝගයක් ලබා ගැනීමට උත්සාහ කළ ද විධිමත් වාර්තාකරණයට පැහැදිලි බාධක ඇති බවයි.

5.0 නිගමන සහ යෝජනා

5.1 නිගමන

මෙම අධ්‍යයනයෙන් අනාවරණය වූයේ මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර ශ්‍රී ලංකාවේ මාධ්‍යවේදිනියන්ට බලපාන බරපතල හා පුළුල් කරුණක් වී ඇති බවයි. පර්යේෂණයේ දත්තවලින් පෙනී යන්නේ මෙකී හිරිහැර වාචික සහ මානසික යන සියලුම ප්‍රධාන ආකාර හරහා සිදුවන නමුත් එය බහුලව දක්නට ලැබෙන්නේ ඩිජිටල් සන්නිවේදන නාලිකා විශේෂයෙන් Facebook සහ Whatsapp වැනි සමාජ මාධ්‍ය වේදිකා මගින් බවයි. මේ තුළින් මාධ්‍ය ආයතන තුළ ගැඹුරින් මුල් බැසගත් ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය පිළිබඳ බල අසමතුලිතතාවන් ඉස්මතු කරයි.

පර්යේෂණයේ සොයාගැනීම් තවදුරටත් පෙන්නුම් කරන්නේ බොහෝ මාධ්‍යවේදිනියන්ට මෙකී හිරිහැර නිසා දිගුකාලීන චිත්තවේගීය ආතතිය, විශ්වාසය නැතිවීම, කීර්ති නාමයට හානි වීම සහ ඔවුන්ගේ

පෞද්ගලික ජීවිතයට බාධා ඇති කරන බවයි. වෘත්තීය පසුබැඹීම, ආයතනික අක්‍රියතාව, රහස්‍යභාවය නොමැතිකම සහ සංස්කෘතිකව අපකීර්තිය පිළිබඳ ඇති බිය නිසා වින්දිතයින්ට සිදුවීම් වාර්තා කිරීම අධෛර්යමත් කිරීමට, නෛතික සහන ලබා ගැනීමට නොහැකි වීම සහ මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර සාමාන්‍යකරණය කිරීමට හේතු වී තිබේ. සමස්තයක් වශයෙන්, මෙම පර්යේෂණයෙන් නිගමනය කරන්නේ මාර්ගගත ලිංගික හිරිහැර ඩිජිටල් ආරක්ෂණ ගැටලුවක් සහ ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත පදනම් වූ ප්‍රචණ්ඩත්වය පිළිබඳ ගැටලුවක් වී ඇති බවයි.

5.1 යෝජනා

- ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය, කර්තෘ සංසඳ ප්‍රතිපත්ති මාලාව, පුවත්පත් ආචාරධර්ම පද්ධති වැනි බලාත්මක ලේඛන සකස් කිරීමේ දී/ යාවත්කාලීන කිරීමේ දී මාධ්‍යවේදිනියන්ට සිය වෘත්තීය කරගෙන යාමේ දී මතුවන මෙවැනි හිංසනමය ක්‍රියා වැළැක්වීමට අවශ්‍ය සංශෝධන සිදුකළ යුතුය.
- මාධ්‍යවේදිනියන්ට සිදුවන ලිංගික හිරිහැර මැඩපැවැත්වීමටත් පැමිණිලි විභාග කිරීමටත් මාධ්‍යවේදිනියන්, වෘත්තීය සමිති සහ සිවිල් සමාජය සමඟ සාකච්ඡා කර රාජ්‍ය හෝ ස්වාධීන ආයතනයක් පිහිටුවා ජාතික මාධ්‍ය ආචාරධර්ම පද්ධතියක් ස්ථාපිත කිරීම.
- ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාව සහ ආරක්ෂක පියවර තහවුරු කිරීම සඳහා මාධ්‍ය ආයතනයන්හි ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය පිළිබඳ සොයා බැලීම (විගණනය) සහ විනිවිදභාවය සහ වගවීම දිරිගැන්වීම සඳහා එහි ප්‍රතිඵල ප්‍රසිද්ධ කිරීම.
- මෙකී වගවීම තවත් තහවුරු කිරීමට අපොහොසත් වුවහොත් අදාළ ආයතනයට විරුද්ධව නෛතික ක්‍රියාමාර්ග ගැනීම, දඩ ගැසීම, මාධ්‍ය හැඳුනුම්පත් නිකුත් නොකිරීම වැනි දඬුවම් පැනවිය යුතුය.
- වින්දිතයන් වන මාධ්‍යවේදිනියන්ගේ පෞද්ගලිකත්වය (නිර්නාමිකත්වය) ආරක්ෂා කිරීමටත් යුක්තිය ඉටු කිරීමටත් නීති ආධාර ලබා දීම ඇතුළු විධිමත් නීති පද්ධතියක් ස්ථාපිත කිරීම.
- මාධ්‍ය ආයතන තුළින් වාර්තා වන මෙවැනි සිදුවීම් නිරීක්ෂණය කරන මධ්‍යගත, රහස්‍ය ජාතික දත්ත පද්ධතියක් නිර්මාණය කිරීම.
- මාධ්‍යවේදිනියන්ට ඩිජිටල් ආරක්ෂාව සම්බන්ධයෙන් දැනුවත් කිරීමේ වැඩසටහන් ක්‍රියාත්මක කිරීම. නීතිමය පසුබිම නොදැන සිටීම ද මෙවැනි සිදුවීම් වසන් කිරීමට ප්‍රධාන හේතුවක් බැවින් මෙහි දී තාක්ෂණික පාර්ශ්වය මෙන්ම නෛතික පාර්ශ්වය සම්බන්ධයෙන් දැනුවත් කිරීමට කටයුතු කළ යුතුය.
- සමාජ ජාලා ආයතන සමඟ ඒකාබද්ධ වී මාර්ගගත වේදිකා මඟින් සිදුවන ලිංගික හිංසන ක්‍රියා වැළැක්වීමට අවශ්‍ය නීති සම්පාදනය කිරීම.
- අන්තර්ජාලය හෝ සමාජ මාධ්‍ය මඟින් සිදුවන ලිංගික හිංසන වාර්තා කිරීමට සහ ක්‍රියාත්මක වීම සඳහා ක්ෂණික ක්‍රියාත්මක වීමේ සේවාවක් බලමුළුගැන්වීම.

- මාධ්‍ය ක්ෂේත්‍රයේ තනතුරු සඳහා බඳවා ගැනීම/ උසස් වීම් ලබා දීමේ දී ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය ගැන නොසිතා කුසලතා මත පදනම් වූ, විනිවිදභාවයෙන් යුත් බඳවා ගැනීම් සහ ප්‍රවර්ධන පිළිවෙත් හඳුන්වා දීම.
- ශ්‍රී ලංකාවේ ජනමාධ්‍ය අධ්‍යාපනය විෂය නිර්දේශ සඳහා සමානාත්මතාවය, සේවා ස්ථාන අයිතිවාසිකම් සහ ලිංගික හිරිහැර වැළැක්වීම පිළිබඳ අනිවාර්ය පුහුණුව ඇතුළත් කිරීම.

ආශ්‍රිත මූලාශ්‍ර

- Bartlett, J., Norrie, R., Patel, S., Rumpel, R., & Wibberley, S. (2014). *Misogyny on Twitter*. Demos. https://www.demos.co.uk/files/MISOGYNY_ON_TWITTER.pdf
- Blumell, L. E., Mulupi, D., & Arafat, R. (2023). *The impact of sexual harassment on job satisfaction in newsrooms*. Taylor & Francis.
- Byerly, C. M. (2011). *Global report on the status of women in the news media*. International Women's Media Foundation.
- Coalition For Women in Journalism. (2021, May). *First quarterly report*. <https://www.womeninjournalism.org/reports>
- Feldner, C. (2019). *Why violence against female journalists must end*. <https://opencanada.org/why-violence-against-female-journalists-must-end>
- Ferrier, M., & Garud-Patkar, N. (2018). Trolldusters: Fighting online harassment of women journalists. In J. R. Vickery & T. Everbach (Eds.), *Mediating misogyny* (pp. 311–332). Springer.
- Joshi, K. K. (2023). *Abuse and harassment of female journalists in Karnali*. Research Management Cell, Kailali Multiple Campus, Far Western University.
- Kish, C. (2022). *Gendered online harassment of women journalists: A review of research, employment laws and gender equality policies for Scotland*. Engender.
- Kundu, P., & Bhuiyan, M. M. H. (2021). Online harassment of women journalists in Bangladesh: Forms, reactions, and consequences. In S. Jamil, B. Çoban, B. Ataman, & G. Appiah-Adjei (Eds.), *Handbook of research on discrimination, gender disparity, and safety risks in journalism* (pp. 1431–1466). IGI Global.
- Kundu, P., & Tabassum, M. (2023). Harassed and hushed: Bangladeshi women journalists' experiences of gender discrimination and sexual harassment. *Athens Journal of Mass Media and Communications*. <https://doi.org/10.30958/ajmmc.X-Y-Z>

- Mendes, K., Ringrose, J., & Keller, J. (2018). #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2), 236–246.
- Organization for Security and Co-operation in Europe. (2016). *Countering online abuse of female journalists*. <http://www.osce.org/fom/220411?download=true>
- Palm, M. (2024). *Safety of women journalists: Intersectional feminist media development*.
- Paranamanna, L. (2022). *Equally safe: Towards a feminist approach to the safety of journalists*. ARTICLE 19.
- Park, J. (2006, May–June). Promoting gender equality in the newsroom: Some challenges. *Media Monitor*.
- Posetti, J., & Storm, H. (2019). *Violence against women journalists – Online and offline*. International News Safety Institute.
- Posetti, J., Shabbir, N., Maynard, D., Bontcheva, K., & Aboulez, N. (2021). *The chilling: Global trends in online violence against women journalists* (Research discussion paper). UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377223>
- Rao, S., & Rodny-Gumede, Y. (2020). Gazing past the glass ceiling: Indian and South African female journalists' perceptions of their role and power in the newsroom. *Global Media and Communication*, 16(1), 57–74.
- Simorangkir, D. N. (2020). Work-related sexual harassment and coping techniques: The case of Indonesian female journalists. *Media Asia*, 47(1–2), 23–33.
- Sri Lanka Press Institute. (2021, May). *Model guideline for safety of women journalists in Sri Lanka*.
- Tomar, R. (2017). Hindi print women journalists' experiences of misogynistic virtual spaces in Madhya Pradesh. In *National Dialogue on Gender-based Cyber Violence*. School of Media & Communication, Jagran Lakecity University.
- Uggen, C., & Blackstone, A. (2004). Sexual harassment as a gendered expression of power. *American Sociological Review*, 69(1), 64–92.
- Zhou, P. (2015). *Gendered experiences of women journalists in male-dominated spaces: A focus on the print media industry in Zimbabwe* (Doctoral dissertation, University of Pretoria).
- ශ්‍රී ලංකා ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව (ප්‍රතිශෝධිත මුද්‍රණය 2015). ශ්‍රී ලංකා රජයේ මුද්‍රණ දෙපාර්තමේන්තුවේ මුද්‍රණය කරන ලදී.

ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය, අයිතිවාසිකම් හා මාධ්‍ය වාර්තාකරණය

සමන්තිකා ප්‍රියදර්ශනී

ජනසන්නිවේදන අධ්‍යයනාංශය, කැලණිය විශ්වවිද්‍යාලය.

ඊමේල් ලිපිනය - samanthish@kln.ac.lk

හැඳින්වීම

ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය (gender) පිළිබඳ සංකල්පය සමාජානුයෝජනය මත ඉගෙන ගන්නා සමාජ විද්‍යාත්මක හා මානව විද්‍යාත්මක සංකල්පයකි. සමාජ හා සංස්කෘතික සාදක මත ගොඩනගන ලද වැඩ පැවරීමක් මත ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය සකස් වෙන අතර සමාජ සංස්කෘතික සාදක, කාලය, වයස, සම්ප්‍රදාය, ආර්ථික, භූගෝලීය හා පාරිසරික සාදක මත සමාජයෙන් සමාජයට එය වෙනස් වේ. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පිළිබඳ ස්ථිර සාදක නොමැති අතර ස්ත්‍රීන් හා පුරුෂයන් අතර බල සම්බන්ධතා කෙරෙහි සමාජයේ මුල්බැස ගත් විශ්වාස, ආකල්ප හා සම්ප්‍රදායන් වැනි සමාජ ඒකකෘතීන් (stereotypes) මත පදනම් වන නමුත් වෙනස් කළ හැකි සමාජ සංකල්පයකි.

යහපත් දේශපාලන සංස්කෘතියක් සඳහා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී නියෝජනය වැදගත් කාර්යභාරයක් ඉටු කරයි. සිවිල් අයිතිවාසිකම් වල සමාජීය සහ නීතිමය පිළිගැනීම තිබුණ ද, ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය මත පදනම් වූ දේශපාලන නියෝජනය හා නායකත්වය තුළ සාධනීය භාවිතයක් වත්මන් ශ්‍රී ලාංකේය සමාජය තුළ දක්නට ලැබෙන්නේ අවම වශයෙනි. මහජන මතය ගොඩනැගීමට හා මහජන මතයට බලපෑම් කිරීමට මාධ්‍යට ඇත්තේ ධනාත්මක ශක්‍යතාවකි. මාධ්‍ය ඔස්සේ ගොඩනගන ප්‍රවාද ස්ත්‍රීයගේ මෙන්ම පුරුෂයන්ගේද නායකත්ව භූමිකා කෙරෙහි බලපායි. මාධ්‍ය වාර්තා හුදු ප්‍රාග්ධනය මූලික කරගත් ලාභ අපේක්ෂාවට වඩා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී සංවේදී වාර්තාකරණයක් කිරීමේ වැදගත්කම මෙහිදී සාකච්ඡා කරනු ලැබේ. ස්ත්‍රීපුරුෂ සමාජභාවී අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ සමාජය දැනුවත් කිරීම මාධ්‍ය වගකීමක් වන අතර ස්ත්‍රීපුරුෂ සමාජභාවී සංවේදී ප්‍රශ්න පිළිබඳව දැනුවත් කිරීම, මාධ්‍ය වාර්තාකරණයට බලපාන ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පිළිබඳ ඒකාකෘති (gender stereotypes) හි ස්ත්‍රීය සම්බන්ධ වාර්තා කරනයේ දී සිදුවන වෛෂයිකකරණය (objectification) සහ ලිංගිකකරණය (sexualization) අතර සම්බන්ධතාවය පිළිබඳව පැහැදිලි අවබෝධයකින් මාධ්‍ය වාර්තාකරණය කළ යුතුය.

ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය (Gender)

ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය (sex) නොහොත් ලිංග හේදය ජීව විද්‍යාත්මක බෙදීමකි. එය උපතින්ම හිමි ජීව විද්‍යාත්මක කරුණකි. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය (gender) ජීව විද්‍යාත්මක නොවන සමාජ සම්බන්ධතා නිසා සකස් වී ඇති සමාජ ලක්ෂණයකි. මිනිසුන්ගේ වර්ගයාවන් ස්ත්‍රී හා පුරුෂ ලෙස වර්ගීකරණය වැඩ බෙදීම 'බලය' මත පදනම් වේ. එසේම එම වැඩ බෙදීම ස්වභාවික ලෙස දක්වයි. ඉටු කළ හැකි කාර්ය කොටස් වුවද රාමුවෙන් පිට නොපනින අතර පිට පැනීම සමාජ අවඥාවට ලක් වේ. විශ්ව සාධාරණ ලෙස පෙනී සිටියද එය සංස්කෘතියෙන් සංස්කෘතියට හා කාලයෙන් කාලයට වෙනස් වන සංකල්පයකි.

පුරුෂ මූලික සංස්කෘතිය විසින් පුරුෂයා හා ස්ත්‍රීය අර්ථ දක්වා ඇත්තේ ඒකාකෘති (stereotypes) සහිතවය. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී ඒකාකෘති ලෙස 'පුරුෂයා' සමාජ සත්ත්වයෙක්, දැඩි ශක්තිමත්, ලිංගික ප්‍රභාරකයා, තාර්කිකයා, විශ්ලේෂණකාරී, ප්‍රවණ්ඩයා, ආවේගශීලී, පහසුවෙන් සසල නොවන හා නායකත්වය දරයි වැනි අදහස් රාමුගත කරන අතර 'ස්ත්‍රීය' පවුල් සත්ත්වයෙක්, මුදු මොලොක්, ලාමක, ලිංගිකව පීඩනයට ලක්වන, හැඟීම්බරයා ,පරිසර හිතකාමී, ඉවසිලිවන්තව දරා ගන්නා හා පහසුවෙන් සසල වන යටත් වැසියකු ලෙස ප්‍රවාද නිපදවා ඇත. ලාංකේය ව්‍යවහාර තුළ තිබෙන 'ගැහැණිය ගොම්මන් කාලයේ ඇවිදීම සුදුසු නැත','සිසි වන උවන ඉඟ සුඟ ගත හැකි මිටින','ගැහැණුන්ගේ පින් කුණු මුල්ලේ', 'ගැහැණුන්ගේ නුවණ හැඳිමිටේ දිගඳු'වැනි අතිශය සාම්ප්‍රදායික සමාජ ඒකාකෘති වලින් ඔබ්බට කාන්තාව දේශපාලනයට සුදුසු නොවේ, කාන්තාවන්ට ඡන්දය දීම සුදුසු නැත වැනි සක්‍රීය ලෙස සමාජ සංවර්ධනයට දායක වන සමකාලීන ස්ත්‍රීයගේ නිදහස මෙන්ම අයිතිවාසිකම් පැහැර ගැනීමට මෙම ඒකාකෘතික ප්‍රවාද සමත් වී ඇත. සමාජ අර්ථ පද්ධතිය යනු කථිකාමය (discursive) ගොඩනැගීමකි. කථිකාව හරහා ඓතිහාසිකව කෙනෙකුගේ ලිංගිකත්වය අනන්‍යතාවක් (identity) බවට පත් කරන බවයි (Buttler, 1990).

කාන්තාව

මිචෙල් ෆුකෝ (Michel Foucault) නම් දාර්ශනිකයා කාන්තාව කියා කෙනෙක් පවතින්නේ නැත යනුවෙන් ප්‍රකාශ කර ඇත. ඔහු දක්වන්නේ, "කාන්තාව යනු කවුද?" යන ප්‍රශ්නයට ජීව විද්‍යාවට පමණක් පිළිතුරු දිය නොහැකි බවයි. ඒ වෙනුවට, බලය සහ දැනුම ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ ආත්මීයත්වයන් හැඩගස්වන ආකාරය අනුව එය තේරුම් ගත යුතුය. 'කාන්තාව' යන සංකල්පයට අදාළ මිචෙල් ෆුකෝ ගේ සෘජු හා නිශ්චිත ප්‍රකාශයක් ඔහුගේ "ලිංගිකත්වයේ ඉතිහාසය" (*The History of Sexuality*-1978) පොතේ බලය, ශරීරය සහ ලිංගිකත්වය පිළිබඳ විශ්ලේෂණයේ පැහැදිලි කරයි. ඔහු ලිංගික කාණ්ඩ ස්වභාවිකකරණය කිරීම විවේචනය කරන අතර "ලිංගිකත්වය" යන සංකල්පය ලිංගිකත්වය මත බලය ක්‍රියාත්මක කිරීම වසන් කිරීමට භාවිත කරන ව්‍යුහයක් බව තර්ක කරයි.

"The notion of sex brought about a fundamental reversal; it made it possible to invert the representation of the relationships of power to sexuality, causing the latter to appear, not in its essential and positive relation to power, but as being rooted in a specific and irreducible urgency which power tries as best it can to dominate" (Foucault, 1978, p. 155).

මෙයින් අදහස් කරන්නේ 'කාන්තාව' වැනි ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය සහ ලිංගික කාණ්ඩ ස්වභාවික සාරය නොවන නමුත් බල සම්බන්ධතා හරහා නිෂ්පාදනය කරණ හා නියාමනය කරනු ලබන්නක් බවයි. ස්ත්‍රීවාදී අර්ථකථනය මගින් ෆුකෝ දන්වන්නේ කාන්තාවන්ගේ ශරීර පිරිමින්ගේ භෞතික හැකියාවන් මත පදනම් වූ සම්මතයන් හරහා පහත් ලෙස විනිශ්චය කර ඇති බවත්, ජීව විද්‍යාව සමාජ ලක්ෂණ වලට කඩා වැටී ඇති බවත්, එය ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී සමාජ ගොඩනැගීමක් සාදන බවයි. එනම්

සංස්කෘතිය විසින් ඇයව නිර්මාණය කරන බවයි. පිරිමි බව හා ගැහැණු බව භාෂාව හා සංස්කෘතිය විසින් ගොඩනංවන ලද්දකි (Foucault, 1978, p. 155).

ජුඩිත් බට්ලර් (Judith Butler) ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය සංස්කෘතික ගොඩනැංවීමකි. පිරිමිකම හා ගැහැණුකම සමාජය විසින් පවරන දෙයක් නම් එය ගැහැණිය මෙන්ම පිරිමියා ද පීඩාවට පත් කරයි. තමන් තුළ සත්‍ය වශයෙන් (agency) පවතින්න මග හැර කෘත්‍රීමව අභිනයෙන් රඟ දැක්වීම නැතිනම් ව්‍යාජ අභිනය (performativity) නම්. මෙම අන්‍යයන් විසින් තමන්ට පැවරූ අන්‍යතාව සිනමාව ඇතුළු සමාජානුයෝජන ආයතන නිතර ඉදිරිපත් කිරීම (repetitive action) තුළ තහවුරු කර ඇත. සමාජ අර්ථපද්ධතිය මඟින් විරුද්ධාභාෂය (paradox of subjection) සහිත යටත් කිරීමකට ස්ත්‍රීයව නතු කර ගෙන ඇත (Buttler, 1990).

ප්‍රංශ ජාතික ස්ත්‍රීවාදිනියක වූ සිමෙන් ඩි බුවර් ගේ (Simone de Beauvoir) *The Second Sex* ග්‍රන්ථයේ 'ස්ත්‍රීය වූකලී උපත ලැබුවා නොව නිෂ්පාදනය කරනු ලැබුවාය' (One is not born a women, but becomes one) යන අදහස ඉදිරිපත් කරමින් දක්වන්නේ ස්ත්‍රීය සිය ජීව විද්‍යාත්මක ශරීරය නිසා ස්ත්‍රීයක් බවට පත් වනවා නොව සමාජයේ සමාජානුයෝජන ආයතන විසින් ඇයව ස්ත්‍රීයක් බවට පත් කරනු ලබන බවයි. සමාජය විසින් දෙනු ලබන අන්‍යතාවකට අනුගත වීමකි. 'කාන්තාව' යනු කලින් තීරණය කළ ජීව විද්‍යාත්මක කාණ්ඩයක් නොව ඉතිහාසය සහ අත්දැකීම් මඟින් හැඩගැසුණු සමාජීය හා සංස්කෘතික නිර්මාණයක් යන අදහස ඉදිරිපත් වේ. ඇය ස්ත්‍රීය ගේ පැවැත්ම (existence) පිළිබඳව ප්‍රශ්න කරයි. ස්ත්‍රීයට උචිත ප්‍රධාන ගතිලක්ෂණ ස්ත්‍රීය වෙත ආරෝපනය කිරීම තුළින් ශතවර්ෂ ගණනාවක් තිස්සේ පුරුෂයන්ට සාපේක්ෂව ස්ත්‍රීන් බලහත්කාරයෙන්ම ද්විතීක ස්ථානයකට ඇද දමන ලද බව පෙන්වා දෙයි (Beauvoir, 1974).

ශ්‍රී ලංකාවේ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී භාවිතය

ශ්‍රී ලංකාවේ ස්ත්‍රී පුරුෂ අසමානතාවයේ පුළුල් සන්දර්භයක් තුළ පිහිටා ඇත. ශ්‍රී ලංකාවේ ජනගහනයෙන් 52% ක් කාන්තාවන් වන අතර, ප්‍රධාන තීරණ ගැනීමේ ක්ෂේත්‍රවල ඔවුන් දැඩි ලෙස අඩු නියෝජනයක් ලබා ඇති අතර, පාර්ලිමේන්තු ආසනවලින් 9.7% ක් සහ ආයතනික අංශයේ ජ්‍යෙෂ්ඨ කළමනාකරණ භූමිකාවන්ගෙන් 8.8% ක් පමණක් දරයි.

ශ්‍රී ලංකාවේ ජන හා සංඛ්‍යාලේඛන දෙපාර්තමේන්තුව විසින් නිකුත් කරන ලද 2023 ශ්‍රම බලකා සමීක්ෂණ වාර්ෂික වාර්තාව මඟින් ශ්‍රී ලංකාවේ ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පදනම් කරගත් ශ්‍රම බලකාය සහභාගීත්වය පිළිබඳ සවිස්තරාත්මක විශ්ලේෂණයක් සපයයි. ඒ අනුව ආර්ථික වශයෙන් ක්‍රියාකාරී ජනගහනය මිලියන 8.1 ක් පමණ වූ අතර, පිරිමින් 66.5% ක් සහ කාන්තාවන් 33.5% ක් ඇතුළත් විය. ආර්ථික වශයෙන් අක්‍රිය ජනගහනයට පිරිමින් 28.6% ක් සහ කාන්තාවන් 71.4% ක් ඇතුළත් විය. මෙය රට පුරා කාන්තා සහභාගීත්වයට වඩා ශ්‍රම බලකායේ පිරිමි සහභාගීත්වය සැලකිය යුතු ලෙස ඉහළ බව පෙන්නුම් කරයි. ශ්‍රම බලකා සහභාගීත්ව අනුපාතය (LFPR) අඛණ්ඩ ස්ත්‍රී පුරුෂ පරතරයක් පෙන්නුම්

කරයි. 2023 හතර වන කාර්තුවේදී පිරිමි LFPR 67.4% ක් වූ අතර කාන්තා LFPR 29.4% ක් විය. මෙම පරතරය මැන වසරවලදී ස්ථාවරව පැවතුන අතර, පිරිමි සහභාගීත්වය සැමවිටම කාන්තා සහභාගීත්වයට වඩා සැලකිය යුතු ලෙස ඉහළ ය. වයස් කාණ්ඩය අනුව, වයස අවුරුදු 40-44 අතර පිරිමි සහභාගීත්වය 94.5% ක් වන අතර, කාන්තා සහභාගීත්වය වයස අවුරුදු 35-39 අතර උපරිමයට ළඟා වන නමුත් සමස්තයක් ලෙස බෙහෙවින් අඩු මට්ටමක පවතී. සියලුම වයස් කාණ්ඩවල කාන්තාවන් අතර විරැකියා අනුපාත ඉහළ මට්ටමක පවතින අතර, තරුණ විරැකියාව සහ කාන්තා විරැකියාව ජාතික විරැකියාවට අසමානුපාතිකව දායක වේ. උදාහරණයක් ලෙස, කාන්තා විරැකියා අනුපාත පිරිමින් අතර 3.1% ට සාපේක්ෂව 6.8% ක් තරම් ඉහළ අගයක් ගන්නා බව නිරීක්ෂණය විය. උගත් පිරිමින් හා සසඳන විට උගත් කාන්තාවන් වැඩි විරැකියා අනුපාතවලට මුහුණ දෙන බව වාර්තාවෙන් ඉස්මතු කරයි. එසේම ආංශික හා වෘත්තීය ව්‍යාප්තිය අනුව කාන්තාවන්ට ඉහළ අධ්‍යාපනික ජයග්‍රහණ හිමිවන නමුත් තවමත් අඩු සහභාගීත්වයක් සහ ඉහළ විරැකියාවකට මුහුණ දෙන බව පෙන්නුම් කරන අතර එය ශ්‍රී ලංකාවේ ශ්‍රම වෙළඳපොළේ ව්‍යුහාත්මක ස්ත්‍රී පුරුෂ අසමානතාවයන් පිළිබිඹු කරයි (Department of Census and Statistics, 2024).

මෙම සොයාගැනීම් මගින් ශ්‍රම බලකා සහභාගීත්වය, රැකියා අවස්ථා සහ විරැකියාවේ අඛණ්ඩ ස්ත්‍රී පුරුෂ විෂමතා අවධාරණය කරන අතර, සමාජීය භූමිකාවන් සහ රැකවරණ වගකීම් දායක සාධක ලෙස දක්වා ඇත. කාන්තා ශ්‍රම බලකා සහභාගීත්වය පිරිමින්ට වඩා සැලකිය යුතු ලෙස අඩු මට්ටමක පවතින අතර, ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය මත පදනම් වූ අභියෝග ඔවුන්ගේ ආර්ථික සහභාගීත්වයට සහ වෘත්තීය ප්‍රගතියට බලපායි. 1977 න් පසු ලංකාවේ ඇති වූ විවෘත ආර්ථික ප්‍රතිපත්තිය කෘෂි ආර්ථිකය නොවන නගර වලට කේන්ද්‍ර වීම හා සංක්‍රමණික සේවා වලට යොමු වීම සිදු විය. ඇගයුම් කර්මාන්ත ශාලා සඳහා නගර වලටත්, තේ කර්මාන්තය සඳහා මෙන්ම විදේශ සේවා සඳහා කාන්තාවන් යොමු වීමද 80 දශකයේ ප්‍රවණතා විය. නිදහස් අධ්‍යාපනය තුළ ස්ත්‍රී පුරුෂ හේදයකින් තොරව සැමට අධ්‍යාපන අවස්ථා හිමි වීම තුළ එතෙක් සීමා සහිත වරණයන් සහ අවස්ථා හිමිව සිටි කාන්තාවන් සමාජ ඒකකයක වලට අභියෝග කරමින් ඉදිරියට එම දැකිය හැක. ගුරු, හෙද, ගෘහ සේවිකා වැනි ක්ෂේත්‍ර වලට සීමා වී තිබූ ස්ත්‍රී ශ්‍රමය විවිධ කර්මාන්ත හා වෘත්තීය ක්ෂේත්‍ර වලට යොමු වූයේ එතෙක් 'පිරිමි වැඩ' හා 'ගැහැණු වැඩ' ලෙස සමජානුයෝජනය තුළ ශ්‍රමය සම්බන්ධ ඒකකයක වලට අභියෝග කරමිනි. නමුත් පිරිමින් කරන වැඩ ප්‍රමාණය හා සාපේක්ෂව ගැහැණුන් වැටුප් නොලබා පවුල හා තම සමාජයට කරන වැඩ ප්‍රමාණය අති විශාලය. එසේම ස්ත්‍රී පුරුෂ ශ්‍රමය සඳහා ගෙවන වැටුප පිළිබඳ විෂමතා මෙන්ම ස්ත්‍රීන් ගේ රැකියා අවස්ථා, උසස්වීම් හා පුහුණු අවස්ථා පිළිබඳව සමාජයේ පවතින්නේ සෘණාත්මක තත්ත්වයකි. රැකියා ස්ථානයේ කාන්තාවන් අඩු පිළිගැනීමක් මෙන්ම ස්ත්‍රී ශ්‍රමය අවතක්සේරු කර ඇති බව සැලකීමට බොහෝ හේතු තිබේ. එක් හේතුවක් වන්නේ ස්ත්‍රී පුරුෂ වැටුප් පරතරයයි. මෙම වැටුප් පරතරය ලොව පුරා බොහෝ රටවල පවතින අතර කාන්තාවන්ට එරෙහි වෙනස්කම් කිරීම සහ පක්ෂග්‍රාහීත්වය ඇතුළු විවිධ සාධක නිසා ඇති විය හැක. තවත් හේතුවක් වන්නේ නායකත්ව හෝ විධායක ශ්‍රේණියේ තනතුරු සඳහා කාන්තාවන් ගේ අඩු නියෝජනයයි. ශ්‍රම බලකායෙන් අඩක් කාන්තාවන් වුවද කාන්තාවන් තවමත් අඩු නියෝජනයක් ලබා ඇති අතර, පුරුෂමූලික දෘෂ්ටිවාද සහිත සමාජයක ඔවුන්ගේ දායකත්වයන් සඳහා පිළිගැනීම හා නිසි තැන ලබා දීම සාධනීය මට්ටමක නොපවතී.

සමාජයේ ස්ත්‍රී නායකත්ව භූමිකා අපේක්ෂාව සාම්ප්‍රදායික ස්ත්‍රී පුරුෂ භූමිකාවන් සමඟ ගැටෙන අතර, එය විදුරු සිවිලිමක් (glass ceiling) වැනි නොපෙනෙන බාධක ස්ත්‍රී නායකත්වයේ දැඩි ඇගයීම් සහ ප්‍රගතිය සීමා කරන අතර නායකත්ව භූමිකාවන් සාක්ෂාත් කර ගැනීම සඳහා කාන්තාවන් බොහෝ විට පිරිමින්ට වඩා දැඩි ප්‍රමිතීන්ට යටත් කරනු ලැබේ. එහිදී මාතෘත්වය ද සැලකිය යුතු බාධකයක් ලෙස දක්වා ඇති අතර, මාතෘ නිවාඩු, ඔසප් වීම හෝ ගර්භනී බව වැනි කාන්තා ප්‍රශ්න සහ අනෙකුත් පවුලේ වගකීම් අධික ලෙස පැවරීම කාන්තාවන් බොහෝ විට අවතක්සේරු කරනු ලබන අතර නායකත්ව අවස්ථා වලින් බැහැර කරනු ලැබේ. තවද, බොහෝ කාන්තාවන් මුහුණ දෙන ද්විත්ව හෝ ත්‍රිත්ව වැඩ පැවරීම් (double or triple shifts) වන දරුවන් රැකබලා , දරුවන්ගේ පෝෂණය, වයෝවෘද්ධ දෙමාපියන් හා වැඩිහිටියන් රැකබලා ගැනීම මෙන්ම නිවසේ ආහාර පිසීම පිරිසිදුකිරීම හා ස්වාමියාගේ කටයුතු හේතුවෙන් ඇතිවන වැඩ අධික වීම, ඔවුන්ට නායකත්ව තනතුරුවලට නැගීම සහ ඒවායේ රැඳී සිටීම දුෂ්කර කළ හැකිය. කාන්තා නායකත්ව තම වෘත්තීය ජීවිතය තුළ අද්විතීය බාධකවලට මුහුණ දෙන අතර බොහෝ විට අධික ලෙස වැඩ කරන අතර අඩුවෙන් පැසසුමට ලක්වන බව හඳුනා ගනු ලැබේ.

එසේම පුරුෂයන් හා සමාන සුදුසුකම් තිබියදීත් ඉහළ නායකත්ව භූමිකාවන්ට කාන්තාවන්ට ප්‍රවේශ වීම සීමා කරයි. කාන්තා නායකත්ව පක්ෂග්‍රාහීත්වයට, ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවයට නැඹුරු වූ අපේක්ෂාවන්ට සහ විවිධ ලිංගිකවාදී සංකේතවාදයට මුහුණ දෙන අතර එමඟින් ඔවුන්ගේ නායකත්ව අත්දැකීම් සහ වෘත්තීය සංවර්ධනය සඳහා ඇති අවස්ථා අවමවේ.

දේශපාලන නායකත්වය

බොහෝ රටවලට සාපේක්ෂව ශ්‍රී ලංකාවේ කාන්තාවන්ට දේශපාලන අයිතිවාසිකම් ඉක්මනින්ම ලැබුණි. 1931 දී බ්‍රිතාන්‍ය යටත් විජිත පාලනය යටතේ කාන්තාවන්ට ඡන්ද අයිතිය ලබා දුන් අතර, ඔවුන්ට ඡන්දය දීමට සහ මැතිවරණයට ඉදිරිපත් වීමට ඉඩ සැලසුණි. 1948 දී ශ්‍රී ලංකාව නිදහස ලැබූ විට මෙම අයිතිවාසිකම් තහවුරු විය (Inter-Parliamentary Union, 2020).

කාන්තා දේශපාලන අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ ශ්‍රී ලංකාවේ ප්‍රගතිශීලී ඉතිහාසය පිළිබිඹු කරයි. ලොව ප්‍රථම කාන්තා අගමැතිනිය වූ සිරිමාවෝ බණ්ඩාරනායක ප්‍රමුඛ වේ. ඇය වාර තුනක් (1960-1965, 1970-1977 සහ 1994-2000) සේවය කළ අතර ශ්‍රී ලංකාවේ සමාජ-දේශපාලන භූ දර්ශනය හැඩගැස්වූ පුරෝගාමී චරිතයක් විය. ඇගේ ධුර කාලය තුළ 1972 දී නව ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවක් සමඟ ලංකාව ශ්‍රී ලංකා ජනරජයක් බවට පරිවර්තනය විය. ඇය ප්‍රධාන කර්මාන්ත ජනසතු කිරීම සහ ඉඩම් ප්‍රතිසංස්කරණ ඇතුළු සමාජවාදී ප්‍රතිපත්ති අනුගමනය කළ අතර, විශේෂයෙන් නොබැඳි ජාතීන් අතර ජාත්‍යන්තර රාජ්‍ය තාන්ත්‍රික කටයුතුවල වැදගත් කාර්යභාරයක් ඉටු කළාය. ශ්‍රී ලංකාවේ කාන්තා හා ළමා කටයුතු අමාත්‍යාංශය ඇතුළුව කාන්තාවන් සහ ළමයින් කෙරෙහි අවධානය යොමු කළ ආයතන ද බණ්ඩාරනායක විසින් ස්ථාපිත කරන ලදී. ඇගේ දේශපාලන උරුමය ඇගේ පවුල හරහා විහිදී ගිය අතර, ඇගේ දියණිය වන්දිකා බණ්ඩාරනායක කුමාරතුංග 1994 සිට 2005 දක්වා ශ්‍රී ලංකාවේ පළමු

කාන්තා ජනාධිපතිනිය ලෙස සේවය කළ අතර, රටේ දේශපාලන නායකත්වය තුළ කාන්තාවන්ගේ භූමිකාව තවදුරටත් තහවුරු කළේය.

2024 පාර්ලිමේන්තුව ශ්‍රී ලංකා ඉතිහාසයේ වැඩිම කාන්තා නීති සම්පාදකයින් සංඛ්‍යාවක් නියෝජනය කරන අතර, කාන්තා මන්ත්‍රීවරුන් 22 දෙනෙකු සිටින අතර, එය NPP යුගය ඇතුළු මෑත කාලීන ආණ්ඩු යටතේ ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය ඇතුළත් කිරීමේ ක්‍රමයෙන් ප්‍රගතියක් පෙන්නුම් කරයි. NPP රජය ඇතුළු සමකාලීන දේශපාලන සන්දර්භයන් යටතේ කාන්තා සහභාගීත්වයේ නව ප්‍රගතියක් සනිටුහන් කරමින් 2024 දී ආචාර්ය හරිනි අමරසූරිය ශ්‍රී ලංකාවේ තුන්වන අගමැතිනිය බවට පත් විය (Parliament.lk, 2025).

කාන්තා මැතිවරණ නියෝජනයේ සැලකිය යුතු හිඩැස් පියවා ගැනීමට සහ වැඩි ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවයක් ලබා ගැනීමට ශ්‍රී ලංකාව ධනාත්මක පියවර කිහිපයක් ගෙන තිබේ. එවැනි එක් පියවරක් වන්නේ පළාත් පාලන මට්ටමින් කෝටාවක් හඳුන්වාදීම සහ පළාත් මට්ටමින් කෝටාවක් සහිත නව මැතිවරණ ක්‍රමයකි. ශ්‍රී ලංකා පාර්ලිමේන්තුවේ කාන්තා නියෝජනය 2021 දී 5.3% ක් පමණ වන අතර එය දකුණු ආසියාවේ අඩුම අගයන් අතර වන අතර ගෝලීය සාමාන්‍යය වන 25.4% ට වඩා බෙහෙවින් අඩුය. ඊට වෙනස්ව, ඉන්දියාවේ පාර්ලිමේන්තුවේ කාන්තා නියෝජනය 15% ක් පමණ වන නමුත් තවමත් දේශපාලන නායකත්වයේ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය සමඟ අරගල කරයි. ශ්‍රී ලංකාවේ පළාත් පාලන ආයතනය 25% ක කාන්තා කෝටාවක් හඳුන්වා දුන් අතර එමඟින් ප්‍රාදේශීය මට්ටමින් කාන්තා නියෝජනය සැලකිය යුතු ලෙස වැඩි විය, නමුත් අභියෝග තවමත් සැලකිය යුතු දේශපාලන බලපෑමේ පවතී. නියෝජනය වැඩිදියුණු කිරීම සඳහා නීතිමය සහ ප්‍රතිපත්තිමය උත්සාහයන් නොතකා කාන්තාවන්ගේ දේශපාලන භූමිකාවන් සීමා කරන සමාජීය සහ ව්‍යුහාත්මක බාධක රටවල් දෙකම ප්‍රදර්ශනය කරයි (IFES, 2022).

අයිතිවාසිකම්

අයිතිවාසිකම් මානව ගරුත්වයේ විශ්ව ප්‍රමිතිය නිරූපණය කරන අතර සියලුම මනුෂ්‍යයන් පංතිය, ලිංගභේදය, වර්ගය, වර්ණය, වයස, ජනවර්ගය, ආගම, දේශපාලන මතය, ලිංගික නැඹුරුවහෝ විශ්වාසයන් හා වෙනත් කරුණු නොසලකා තම අයිතිවාසිකම් භුක්ති විඳීමට අයිතිය ඇත. මානව අයිතිවාසිකම් ඔහු හෝ ඇය මනුෂ්‍යයකු යන්න පදනම් කොට ගෙන එක් එක් පුද්ගලයා සතුව තිබෙන හා උපතින්ම හිමිකම් කියන මූලික හා ස්ථිර අයිතිවාසිකම් වේ. අයිතිවාසිකම් මානව ගරුත්වය, සමානාත්මතාව, නිදහස හා සාමයේ විශ්ව ප්‍රමිතියයි. 1948 වර්ෂයේ සකස් කළ මානව හිමිකම් පිළිබඳ විශ්ව ප්‍රකාශනය (UDHR) මෙන්ම 1966 දී සිවිල් හා දේශපාලන අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ ජාත්‍යන්තර සම්මුතිය (ICCPR) මෙන්ම ආර්ථික, සමාජ හා දේශපාලන අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ ජාත්‍යන්තර සම්මුතිය (ICESC) ජාත්‍යන්තර මානව හිමිකම් සඳහා මූලික පදනම සපයයි.

කාන්තා අයිතිවාසිකම් ද මානව අයිතිවාසිකම් වේ. මිනිස් අයිතීන්, වගකීම්, සමාජ තත්ත්වය හා සම්පත් භුක්ති විඳීමේ හැකියාව ලිංගිකත්වය මත තීරණය නොවේ. ලොව සෑම කාන්තාවක්ම පුරුෂ පක්ෂයට

වඩා නොයෙක් ආකාරයේ හිංසනයන්ට හා අයිතිවාසිකම් කඩවීම් වලට ලක් වේ. 'සමානාත්මතාව' යන පදයට විවිධ අර්ථකථන ඇති අතර නීතිය අනුව සියලු දෙනා සමානය. ශ්‍රී ලංකාව තුළ ලිංගික හා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කරගෙන කරනු ලබන හිංසනය මානව හිමිකම් උල්ලංඝනයක් ලෙස පිළිගෙන ඇති අතර එවැනි හිංසනයන් වැළැක්වීම සඳහා ජාතික හා ජාත්‍යන්තර වශයෙන් වන නීති හා ප්‍රතිපත්ති වලට එකඟතාවය පල කර ඇත. ශ්‍රී ලංකාවේ ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාව මඟින් ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය මත පදනම්ව සිදුකරන වෙනස් කොට සැලකීම් නිරූපිත වශයෙන්ම තහනම් කොට තිබේ. නීතිය ඉදිරියේ සියලු දෙනා සමාන බවත් නීතියෙන් සියලු දෙනාට සමාන ආරක්ෂාවක් ලබා දෙන බවටත් 12(2) සහ 12(3) යන ආණ්ඩුක්‍රම ව්‍යවස්ථාවේ වගන්ති මඟින් තහවුරු කර ඇත. 1993 වසරේ ශ්‍රී ලංකා රජය පිළිගත් කාන්තා ප්‍රඥප්තියේ ද කාන්තාව සම්බන්ධයෙන් දැනට බලපවත්නා ජාතික ක්‍රියාකාරී සැලසුමෙහි ද ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය පදනම් කරගෙන වෙනස් කොට සැලකීමට රාජ්‍යයක් ලෙස එරෙහි වන බවට සඳහන් වේ. 1995 දී සංශෝධනය වූ දණ්ඩනීති සංග්‍රහය තුළ ජාත්‍යන්තර පිළිගැනීමට අනුව යමින් හා වඩාත් පුළුල් මට්ටමෙන් ලිංගික හා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කරගෙන කරනු ලබන හිංසනයේ නියෙලෙන්නන්ට එරෙහිව නීතිමය විධිවිධාන ඇතුළත් කර ඇත. 2005 අංක 34 දරණ ගෘහස්ථ හිංසනය වැළැක්වීමේ පනත ද නීති මඟින් මෙම ලිංගික හා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කරගෙන කරනු ලබන හිංසනයට පිළියම් යෙදීමට ගත් සාධනීය මට්ටමේ මැදිහත් වීම්ය.

මෙයට අමතරව දැනට ක්‍රියාත්මක ජාතික තරුණ ප්‍රතිපත්තිය, ගෘහස්ථ හිංසනය වැළැක්වීම සඳහා වන ජාතික සැලැස්ම, ජාතික මානසික සෞඛ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය, පුද්ගල වෙළඳාමට එරෙහි ප්‍රතිපත්තිය, පවුල පිළිබඳ ජාතික ප්‍රතිපත්තිය, ජාතික මානසික සෞඛ්‍ය ප්‍රතිපත්තිය, ජාතික මානව හිමිකම් සැලැස්ම සහ ලිංගික හිංසනය සඳහා වන නීති සංග්‍රහයක් සඳහා වන මාර්ගෝපදේශනය ආදියෙහි ලිංගික හා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කරගෙන කරනු ලබන හිංසනයට පිළියම් යෙදීමේ ක්‍රමෝපායන් ජාතික මට්ටමෙන් සැලසුම් කර ඇත.

1989 ළමා අයිතිවාසිකම් ප්‍රඥප්තිය, 1993 එක්සත් ජාතීන්ගේ කාන්තාවන්ට එරෙහි හිංසනය තුරන් කිරීමේ ප්‍රකාශය මඟින් ද යළි යළිත් අවධාරණය කර ඉස්මතු කරන්නේ ලිංගික අපයෝජන ඇතුළු සියලු ආකාරයේ ප්‍රචණ්ඩත්වයන් හා හිංසා කිරීම් වලින් ආරක්ෂා කර ගැනීමේ වැදගත් කමයි.

මානව හිමිකම් සාක්ෂාත් කර ගැනීම සඳහා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය මූලික වන අතර එය ගැහැණු ළමයින් සහ කාන්තාවන් ඇතුළු සියලු සමාජයට ප්‍රතිලාභ ලබා දෙන අභිලාෂයකි. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවයේ විශ්වීය වාසි හොඳින් ලේඛනගත කර ඇති අතර, ජාත්‍යන්තර රාමු කිහිපයක් මානව හිමිකම් සහ තිරසාර සංවර්ධනය සඳහා එහි කේන්ද්‍රීයභාවය තහවුරු කර ඇත. උදාහරණයක් ලෙස, 1995 දී රටවල් 189 ක් විසින් ඒකමතිකව සම්මත කරන ලද සහ ගැහැණු ළමයින්ගේ සහ කාන්තා සමානාත්මතාවය සහ යුක්තිය ඉදිරියට ගෙන යාම සහ ආරක්ෂා කිරීම සඳහා තවමත් ශක්තිමත්ම ගෝලීය සම්මුතිය වන බීජිං ප්‍රකාශනය (Beijing Conference) සියලු ජනතාවගේ යහපැවැත්ම ඇති කරන බව හඳුනා ගනී. සමානාත්මතාවය පිළිබඳ පොරොන්දුව තිබියදීත්, ඒ කරා යන ප්‍රගතිය මන්දගාමී, බිඳෙනසුලු, වර්ධක සහ ආපසු හැරවිය හැකි ය. ලෝකයේ සෑම කලාපයකම, ගැහැණු ළමයින් සහ කාන්තාවන් තවමත් දුප්පත්, නූගත්, කුසගින්නෙන් පෙළෙන, සෞඛ්‍ය සම්පන්න නොවන, නායකත්ව

තනතුරුවල අඩු නියෝජනයක් ඇති, නීත්‍යානුකූලව සීමා කර ඇති, දේශපාලනිකව ආන්තිකකරණයට ලක් වූ සහ ප්‍රවණ්ඩත්වයෙන් තර්ජනයට ලක්ව ඇති බවට වැඩි ඉඩක් ඇති බව හඳුනා ගැනුණි (UNDP, 2013).

ලිංගික හා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කරගෙන කරනු ලබන හිංසනය මානව හිමිකම් උල්ලංඝනය කිරීමකි. කාන්තාවන් හා පුරුෂයන් අතර බල සබඳතාවන් හි ඇති අසමතුලිතභාවය විවිධ සමාජ සංස්කෘතික සම්මතයන් හා භාවිතයන් තුළින් හිංසනය ගොඩනැගෙයි. වයස, ලිංගික අනන්‍යතා, පන්තිය, කුලය, ජන වර්ගය, අධ්‍යාපනය, සහ ආගම නොතකා පුද්ගලික හෝ පොදු යන ඕනෑම සන්දර්භයක ලිංගික හෝ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කර ගත් හිංසනය ඇති විය හැක. හිංසනය විවිධ ස්වරූප ගන්නා අතර කාන්තාවන් මෙන්ම පුරුෂයන් ශාරීරික, ලිංගික, මානසික, චිත්තවේගී, සමාජ සුබසිද්ධියට බලපෑම් කිරීම ඒ යටතට ගැනේ. හිංසනය වැලැකීමට කොන්දේසි විරහිතව එකඟතාවය පල කළ ජාත්‍යන්තර ප්‍රඥප්ති ගණනාවකට ශ්‍රී ලංකාව අත්සන් තබා ඇත. ඒ අතරින් 1979 කාන්තාවන්ට එරෙහිව සියලු ආකාරයේ වෙනස්කම් තුරන්කොට දැමීමේ එක්සත් ජාතීන්ගේ ප්‍රඥප්තිය (CEDAW) හෙවත් සීඩෝ ප්‍රඥප්තිය කැපී පෙනේ. 'පුරුෂයන්ට සමාන වන පදනමකින් අයිතිවාසිකම් හා නිදහස භුක්තිවිඳීමට කාන්තාවන්ට ඇති හැකියාව බරපතල ලෙස සීමා වන ආකාරයේ වෙනස්කොට සැලකීම්' වශයෙන් මෙම ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පදනම් කරගත් වෙනස්කම් යන්න හඳුනාගෙන ඇත. කාන්තාවන්ට එරෙහි සියලු ආකාරයේ වෙනස්කොට සැලකීම් යනු ස්ත්‍රී පුරුෂභාවය මත බැඳුණු අගයන්, ධර්මතාවන් හෝ ඒකකෘතීන් මත වෙනස්කිරීම, බැහැර කිරීම හෝ විශේෂ සැලකිල්ලට භාජනය කිරීම යන්න ඇතුළත් වේ. 1980 දී ලංකාව සීඩෝ ප්‍රඥප්තියට අත්සන් කළ අතර 1981 සිට එය බලාත්මක විය.

මෙයට අමතරව ගබ්සා කිරීම (abortion), ව්‍යාභිචාර (incest), සංස්කෘතික අයිතිවාසිකම් (cultural rights), ස්ත්‍රී දූෂණ (rape), ශාරීරික ස්වයක්තතාව (bodily integrity) හා බරපතල ලිංගික අපයෝජන (Grave sexual abuse) ආදිය කෙරෙහි ජාතික මට්ටමේ විධිවිධාන යොදා ඇත.

ශ්‍රී ලංකාවේ කාන්තාවන්ට හා ගැහැණු ළමයින්ට බහුලව සිදුවන හා සිදුවිය හැකි හිංසනය වන්නේ ලිංගික අතවරයි. කාන්තාවන්ට එරෙහි සියලු ආකාරයේ වෙනස්කම් තුරන් කිරීමේ සීඩෝ ප්‍රඥප්තියේ 11 වන වගන්තියේ හා එක්සත් ජාතීන්ගේ කාන්තා හිංසනයට එරෙහි නිර්දේශ අංක 19 හි 'ලිංගික අතවර' යන්න 'කෙනෙකුගේ ආරාධනයකින් තොරව ලිංගිකත්වය මූලික කර ගත් හැසිරීම්, වචන හෝ ක්‍රියාවෙන් සිදුකරන හා ලිංගික මුහුණුවරක් ගන්නා ඉඟි බිඟි, අදහස්, නිරුවත් ඡායාරූප පෙන්වීම සහ ලිංගික බලපෑම් යනාදිය ලිංගික අතවර ගණයට වැටේ'. 1995 අංක 22 දරණ දණ්ඩනීති සංග්‍රහයේ 345 වගන්තියට කරන ලද සංශෝධනය අනුව පොදු ස්ථීන වල හා රැකියා ස්ථාන වල සිදුවන ලිංගික අතවර දඬුවම් ලීය හැකි වරදකි. දණ්ඩනීති සංග්‍රහය අනුව සේවා ස්ථානයක හෝ අන් යම් ස්ථානයක අධිකාරිය සහිත පුද්ගලයෙක් වචනයෙන් හා ක්‍රියාවෙන් ලිංගික බලපෑම් කරන්නේ නම් ඒ සියල්ල ලිංගික අතවර යන වරදට ඇතුළත් වේ.

සමානාත්මතාව (gender equality) හා සම සාධාරණත්වය (gender equity)

සමාන සැලකිල්ල යනු එකම ආකාරයේ සැලකීම නොවන අතර සංවර්ධන ක්‍රියාවලියක ලගා කර ගත යුතු ප්‍රතිඵල වල සමානාත්මතාව අවධාරණය කෙරේ. සමානිත්මතාව ස්ත්‍රී පුරුෂ දෙපාර්ශවයටම පොදුවේ හිමිවිය යුතු සමාන අයිතීන්, සමාන වගකීම්, සමාන අවස්ථා හා සමාන සැලකිලි වේ. සමානාත්මතාව යනු එහි ප්‍රතිඵලයයි. සම සාධාරණත්වය යනු ස්ත්‍රී පුරුෂ දෙපාර්ශවයටම සාධාරණ විය යුතු ක්‍රියාදාමයයි. නැතිනම් සමසාධාරණ යනු සමානිත්මතාව ලගා කර ලැබීමේ මාර්ගයයි. ගරුත්වයෙන් යුතු වැඩ පරිසරයක් තුළ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවීය සමානාත්මතාව ලගා කර ගැනීමේදී සේවා නියුක්තියේදී සමාන අවස්ථා හා සැලකිලි ලැබීම, සමාන වැඩ සඳහා සමාන වැටුප් හා නිවාඩු , ආරක්ෂා සහිත වැඩ පරිසරයක්, සමාන පුහුණු අවස්ථා හා සේවා තත්ත්ව ඇගයීම් හා අර්ථාන්විත වූ වෘත්තීය වර්ධනයකට සමාන අවස්ථා ලැබීම ආදිය මෙන්ම විශේෂයෙන් විවාහය හෝ මාතෘත්වය පදනම් කොට ගෙන ස්ත්‍රීන්ට වන වෙනස්කම් වළක්වාලීම හා ගර්භනීභාවය හෝ ප්‍රසූත නිවාඩු ආදිය ද සැලකිල්ලට ගැනේ. එසේම කාන්තා සංවේදී වාර්තාකරණයන්, පුහුණු, පහසුකම්, සම්පත් හා සමාජ ආරක්ෂණ විධික්‍රම ඔස්සේ සමානතාව ලගාකර ගත හැකිය. නිදර්ශන ලෙස දේශපාලන නායකත්වය සම්බන්දයෙන් ගත් විධික්‍රමයක් ලෙස 'කෝටා ක්‍රමය' භාවිත කිරීම දැක්විය හැක.

1908 දී ඇමරිකා එක්සත් ජනපදය තුළ කාන්තාවන් සාධාරණ වැටුප්, සාධාරණ වැඩමුර හා ඡන්ද අයිතිය ඉල්ලා පෙළ ගැසුණු අතර 1909 පෙබරවාරි 28 වන දින ඇමරිකාවේ දී මුල්ම කාන්තා දිනය සමරන ලදී. පසුකාලීනව කාන්තාවන් ගේ වැඩ කිරීමේ අයිතිය, ඡන්ද අයිතිය, වෘත්තීය පුහුණුව ලැබීමේ අයිතිය, මහජන නියෝජනයේ අයිතිය හා කාන්තාවන්ට එරෙහි අසාධාරණකම් නවත්වන ලෙස ඉල්ලා කාන්තා දිනය සමරන ලදී. 1911 න් පසු ජාත්‍යන්තර කාන්තා දිනය කම්කරු කාන්තාවන්ගේ අයිතීන් දිනා ගැනීම පිණිස පෙළ ගැසුනි. මාතෘත්වය ආරක්ෂා කිරීම සම්බන්ධ ජාත්‍යන්තර කම්කරු සංවිධාන යේ 1919 අංක 3 දරණ සම්මුතිය (Maternity Protection Convention) වැඩ කරන කාන්තාවන් දම්බන්ධයෙන් මාතෘ ආරක්ෂාව සඳහා දරු ප්‍රසූතියට පෙර හා පසු නිවාඩු ලබා ගැනීම වෛද්‍ය ප්‍රතිකාර ලබා ගැනීම හා මාතෘ නිවාඩු කාලයේ දී ආදායම එලෙසම ලැබීම සහතික කිරීම තහවුරු කරන ලදී. මෙයට අමතරව 1951 අංක 100 දරණ සමාන වේතන පිලිබඳ ජාත්‍යන්තර කම්කරු සංවිධාන සම්මුතිය (Equal Remuneration Convention) , 1954 දී සම්මත වූ එක්සත් ජාතීන්ගේ කාන්තා දේශපාලන අයිතිවාසිකම් පිලිබඳ සම්මුතිය, 1959 දී බලහත්කාරයෙන් ශ්‍රමය ලබා ගැනීම පිටුදැකීම පිලිබඳ සම්මුතිය (Convention Concerning the abolition of Forced Labour), 1962 දී විවාහයට කැමැත්ත දීමේ විවාහ වීමේ සහ විවාය ලියාපදිංචි කිරීමේ අවම වයස් සීමාව සම්මුතිය සම්මත විය (Convention on Consent to marriage, Minimum Age for Marriage and registration of marriage), 1962 දී බලාත්මක වූ අධ්‍යාපනයේ දී වෙනස්කොට සැලකීමට එරෙහි සම්මුතිය (Convention against Discrimination in Education) ද මෙහිලා වැදගත් වේ.

ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පිළිබඳ මාධ්‍ය වාර්තාකරණය

සමාජයේ පොදු ක්‍රියාකාරීත්වය පුරුෂාධිපත්‍ය (male superiority) මත පදනම්ව ක්‍රියාත්මක වන බැවින් මාධ්‍ය තුළ තොරතුරු වාර්තාකරණය සිදුවන්නේ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී ඒකාකෘති (gender stereotype) තුළය. නැතිනම් මාධ්‍ය ක්‍රියාකාරීත්වය තුළ ද පුරුෂකේන්ද්‍රීය (male dominate) සාම්ප්‍රදායික මතවාද අගය කරමින් කටයුතු කරයි. බොහෝ විට එමඟින් කාන්තාවන් ආන්තිකරණය ලක් වන අතරම ඇය මත පුරුෂ බැල්මක් (male gaze) ද ක්‍රියාත්මක වේ. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය පිළිබඳ සංවේදී වාර්තාකරණය මඟින් පිරිමින් මෙන්ම කාන්තාවන් ද එක හා සමානව අගය කරන්නට හා සාම්ප්‍රදායික සමාජ මතවාද වෙනස් කරන්නට හැකියාව ලැබේ. එසේම තොරතුරු වාර්තාකරණයේ දී වඩා යාවත් කාලීන, පරිපූර්ණ හා යථාර්ථවාදී දැක්මක් ගොඩනැංවීම අත්‍යාවශ්‍යය. නිදර්ශනයක් ලෙස පැරණි බෞද්ධ සාහිත්‍යයේ ස්ත්‍රීයක් 'විශාඛා' ව මෙන් ලැසි ගමනින් යා යුතු බව දක්වා තිබූ ද 'සුසැට බරණින් සැරසිලා නා කපනා වැහි වහින වෙලේ - විශාඛා තොමෝ පැමිණි විලාසෙන් මට ඉන්නට බැ නිසංසලේ' යනුවෙන් නූතන ගීතය ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී ඒකාකෘති වලට අභියෝග කරයි.

ස්ත්‍රී පුරුෂ අසමානතාවයන්ට සංවේදී වන අයුරින් මාධ්‍ය අන්තර්ගතයන් නිෂ්පාදනය කිරීම හා කාන්තාවන් හා පිරිමින් සාධාරණ ලෙස මාධ්‍ය තුළ නිරූපනය කිරීම නූතන අවශ්‍යතාවයකි. ස්ත්‍රීය සම්බන්ධයෙන් සමාජය තුළ සෘණාත්මක දෘෂ්ටිවාදයක් පවතී (ideological blindness). පුරුෂමූලික සමාජයක සාම්ප්‍රදායිකව ස්ත්‍රීය යටපත් වීම හා එය එසේ විය යුතු යැයි විශ්වාසය කිරීමේ භාවිතයක් දැකිය හැකි අතර පිරිමි උසස් බවට දෘෂ්ටිවාදයක් සමාජය තුළ මෙන්ම ස්ත්‍රීය තුළ ද වේ.

ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ ඒකාකෘති ඉවත් කිරීමෙන් සහ කාන්තාවන්ගේ ගැටළු සුළු කොට සැලකීම, කාන්තාවන් පිළිබඳ සෘණාත්මක ආචරණය හා පක්ෂග්‍රාහී හෝ භාවානිෂය ලෙස සංවේදීකරණය කළ මාධ්‍ය වාර්තාකරණයෙන් වැළකී සිටීම කාලීන අවශ්‍යතාවයකි. ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ සාධාරණ නිරූපණයේ දී තොරතුරු මූලාශ්‍ර තෝරා ගැනීමේදී හා කතාන්දර ගොඩනැංවීමේ දී ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවය හා බැඳුණු ඒකාකෘති ඉවත් කිරීම වැදගත් වේ.

මාධ්‍ය ආචරණය තුළ කාන්තාවන් සහ පිරිමින්ගේ සමතුලිත නියෝජනය, සමාජයේ සැබෑ සංයුතිය සහ විවිධ මානවීය අත්දැකීම් පිළිබිඹු කිරීම. මාධ්‍ය වාර්තාකරණයකට අදාළව මූලාශ්‍ර හෝ ආධ්‍යානයන් තෝරා ගැනීමේදී සමාජයේ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී ක්‍රියාකාරකම් හා අදහස් නිවැරදිව පිළිබිඹු කිරීම. විශේෂයෙන් සාම්ප්‍රදායිකව පුරුෂයන් ආධිපත්‍ය දරන විද්‍යාව, දේශපාලනය, ආර්ථික විද්‍යාව, ක්‍රීඩාව හා තාක්ෂණය වැනි විෂයන් පිළිබඳ වාර්තාකරණයේ දී මෙය වඩාත් සැලකිලිමත් විය යුතුය. මාධ්‍ය වාර්තාකරණයේ දී සෑම මාතෘකාවක් ගැනම කාන්තාවන් හා පිරිමින්ගෙන් සමාන අදහස් විමසීම, මාධ්‍යයට නොපෙනෙන ජනප්‍රිය නොවන කතා වලට සංවේදී වීම, කාන්තාවන්ගේ ප්‍රකාශිත හා අප්‍රකාශිත තොරතුරු ආචරණය කිරීම, කාන්තා ප්‍රශ්න සම්බන්ධයෙන් විකල්ප අර්ථකථන සොයා බැලීම හා සමබරව වාර්තාකරණය, මාධ්‍ය අන්තර්ගතය පිළිබඳ විශේෂඥයන් ලෙස කාන්තා සහභාගීත්වය ඉහළ නැංවීමට කටයුතු කිරීම හා මාධ්‍ය ආචාරධර්ම (media ethics) පිළිබඳව සැලකිලිමත් වීම වැදගත් වේ.

විශේෂයෙන් මාධ්‍ය වල කාන්තාවන් සහ ගැහැණු ළමයින් පිළිබඳ සෘණාත්මක ඒකාකාරී වාර්තාකරණ රටා මෙන්ම ජිනෛලික සම්මතයන් ඒකාකාරී වලට යටත් වේ. කාන්තාවන්ගේ පුළුල් දායකත්වයන් පිළිබඳ ගෞරවනීය වාර්තාකරණය වෙනුවට අපකීර්තියට පත් කිරීම හා ආන්තිකරණය දැකිය හැකිය. කාන්තාවන්ට සහ ගැහැණු ළමයින්ට එරෙහි හිංසනය සුළුකොට තැකීම බහුලව දැකිය හැකි අතර ප්‍රවණත්වය සාමාන්‍යකරණය කරයි.

ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවයක් වැරදි ලෙස නිරූපණය නොකරන හෝ බැහැර නොකරන ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ සාධාරණ ලෙස නිරූපණය වන අයුරින් භාෂාව භාවිතය අවධානයට ලක් විය යුත්තකි. ලිංගික සංවේදී භාෂා භාවිත කිරීම හා විශේෂයෙන් පුරුෂමූලික භාෂා භාවිතය පිළිබඳ අවධානය වැදගත්ය.

සිංහල භාෂාවෙන් ස්ත්‍රී දූෂණය සඳහා ගැටළු සහගත හා අපහාසාත්මක යෙදුම් භාවිතය. ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය මත පදනම් වූ ප්‍රවණත්වය පිළිබඳ මාධ්‍ය ආචරණය බොහෝ විට කාන්තාවන් සහ ගැහැණු ළමයින් හානිකර ආකාරවලට රාමු කරන, වෙනස් කොට සැලකීමේ ඒකාකාරී ශක්තිමත් කරන සහ සමාජය තුළ ඔවුන්ගේ තවදුරටත් කොන් කිරීමට හේතු අපකීර්තිමත් භාෂාවක් භාවිත කරයි. නිදසුනක් ලෙස සිංහල මාධ්‍ය ආයතන බොහෝ විට දූෂණය සඳහා “දූෂණයා” (දූෂිත) හෝ “කෙලෙසීම” (අපිරිසිදු) යන යෙදුම භාවිත කිරීම දැකිය හැකිය. එයින් ගම්‍ය වන සරල හැඟවුම වන්නේ ‘දිවි ගලවා ගත් තැනැත්තා’ නැතිනම් ‘වින්දිතයා’ කිලිටි හෝ දූෂිත බවයි. එයට අමතරව, ලිංගික ශ්‍රමිකයින් විස්තර කිරීම සඳහා “ගණිකා” (ගණිකාව) වැනි අපහාසාත්මක යෙදුම් භාවිතා කිරීම කාන්තාවන් අපකීර්තියට පත් කිරීමකි. ඒ සඳහා ‘ලිංගික ශ්‍රමිකයා’ වැනි නාමකරණයක් භාවිතා කිරීම වඩා උචිතය. සිංහල මාධ්‍ය තුළ මෙවැනි අපකීර්තිමත් සහ අපහාසාත්මක භාෂාවක් භාවිත කිරීම හානිකර ඒකාකාරී ශක්තිමත් කරන අතරම කාන්තාවන් අඩු වටිනාකමක් සහිත පුද්ගල කොට්ඨාශයක් ලෙස සමාජය තුළ කොන් කිරීමට හේතු වේ.

මෙම දීර්ඝකාලීන හා අඛණ්ඩව මාධ්‍ය මගින් සිදු වන වැරදි නිරූපණය ඔවුන්ගේ මූලික අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය කරන අතරම ඔවුන්ගේ යහපැවැත්ම සහ සමාජ ස්ථාවරය අනතුරේ හෙළන අතර විනාශකාරී සමාජ සම්මතයන් සහ සංජානන සමාජය තුළ ගැඹුරින් මුල් බැස ගැනීමට හේතු වේ. සාමාන්‍යයෙන් ස්ත්‍රීය හා පිරිමියා නියෝජනය වන පොදු සර්ව නාම පදයක් ලෙස ‘ඔහු’ (He) භාවිතය. (බබා/ ළමයා / මානව / බල්ලා/ අලියා) යන්න භාවිත කරයි. එම භාෂාමය පුරුද්ද තීරණ ගැනීමේ දීද සැබෑ ලෙසම ස්ත්‍රීය නිරූපණය නොවීමේ පුරුද්දක් බවට (habit of seen) සාමාන්‍යකරණයකට හා ප්‍රමිතියක් (standard) බවට පත් වීම. (Decision making - male point of view) බවට පත් කිරීමේ පදනම සකස් කරයි. පිරිමියා තුළ ස්ත්‍රීය අත්තර්ගත බව සිතීමේ අවිඥානිකව පුරුද්ද (human experience - male experience standard) නිසා සහාපති, කැමරාශිල්පියා, ජනාධිපති, පොලිස් නිලධාරියා වැනි පුද්ගල නාම හැඳින්වීමට ස්ත්‍රී ලිංග පදය භාවිත නොවන තරම්ය. සමාජයේ භාවිත විවාහයෙන් පසු ස්වාමියාගේ වාසගම භාර්යාව හැඳින්වීම සඳහා යෙදීමක් (Mr and Mrs) ඇයගේ භාරකරු ලෙස පිරිමියා අර්ථකථනය කිරීමක් සම්ප්‍රදාය වී ඇත. මාධ්‍ය වාර්තාකරණයේ දී ද ස්ත්‍රීන්

බැහැර කරන, වැරදි ලෙස නිරූපනය කරන හෝ අපහාසාත්මක භාෂාවන් බැහැර කිරීම කාලීනව වැදගත් වන්නේ සමාජ මතවාද ගොඩනැගීමට හා වෙනස් කිරීමට මාධ්‍ය සතු සුවිශේෂ බලය නිසාය.

මාධ්‍ය මගින් ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය මත පදනම් වූ ප්‍රචණ්ඩත්වය, කාන්තා අයිතිවාසිකම් සහ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය ප්‍රවර්ධනය කරන ප්‍රතිපත්ති වැනි මාතෘකා ඇතුළුව ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතා ගැටලු අනාවරණය කිරීම හා සාකච්ඡා කිරීම මාධ්‍යයේ කාර්යභාරයකි. නිදසුනක් ලෙස ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී සංවේදී මාතෘකා (ළමා විවාහ, කන්‍යාභාවය, ලිංගික අපයෝජනය, ලිංගික හිංසනය) තෝරාගෙන සමාජ කටීකාවක් නිර්මාණය කිරීමට හැකිය. නමුත් බොහෝ විට කාන්තාවන්ට සහ ගැහැණු ළමයින්ට එරෙහි හිංසනය නිතරම සුළු කොට සලකන අතර, ලිංගික හිංසනය වැනි සිදුවීම්වල බරපතලකම අවතක්සේරු කරයි. ලිංගික හිංසනයේ බරපතලකම මතු කිරීම වෙනුවට සංවේදී නොවන හා හිංසනය සාමාන්‍යකරණය කරන සංස්කෘතියක් පවත්වාගෙන යාමට දිරි ගන්වයි.

මාධ්‍ය භූමිකාවන්හි කාන්තාවන් බලගැන්වීමට සහාය වීම සහ බොහෝ විට අඩු නියෝජනයක් සහිත කණ්ඩායම් ඇතුළුව ප්‍රචණ්ඩ මූලාශ්‍ර අතර විවිධත්වය ප්‍රවර්ධනය කිරීම අරමුණයි. එහි දී ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය හා සම නියෝජනය, සහ ගෘහස්ථ ප්‍රචණ්ඩත්වය සහ ගැටුම් ආශ්‍රිත ලිංගික ප්‍රචණ්ඩත්වය වැනි සංවේදී ගැටලු වගකිවයුතු ලෙස ආවරණය කරන්නට, නිශ්චිත ප්‍රතිපත්ති අනුගමනය කිරීමට මාධ්‍ය සංවිධාන දිරිමත් කළ යුතුය.

මාධ්‍ය තුළ සංවේදනය කරන ලද ඒකාකෘති මෙන්ම කාන්තාවන් සම්බන්ධ අපරාධ පිළිබඳ වාර්තාකරණය එවැනි කාන්තාවන් සංවේදී කිරීමට සහ සෘණාත්මකව කාන්තාවන් පමණක් ඉස්මතු කිරීමට නැඹුරු වේ. එම වාර්තා සංවේදනයට වඩා සංවේදීකරණයට ප්‍රමුඛත්වය දෙන වාණිජවාදී අරමුණකින් සිදුකරයි. ලිංගික අපයෝජන සිද්ධීන්වලදී විශේෂයෙන් කාන්තාවන්ට සහ බාල වයස්කාර දරුවන්ට එරෙහිව වින්දිතයින්ට දොස් පැවරීම විශේෂයෙන් සිංහල මාධ්‍යවල බහුලව දක්නට ලැබේ. මෙම ආකාරයේ වාර්තාකරණය කාන්තාවන්ට සහ ගැහැණු ළමයින්ට එරෙහි හිංසනය සාමාන්‍යකරණය කිරීමට පමණක් නොව, ලැජ්ජාව සහ නිහඬතාවයේ සංස්කෘතියක් පවත්වාගෙන යාමට දිරිගන්වමින් ශ්‍රී ලංකාවේ කාන්තාවන් සහ ගැහැණු ළමයින් සම්බන්ධයෙන් පවතින අවදානම් තව තවත් වර්ධනය කරයි.

ශ්‍රී ලංකාවේ කාන්තාවන් සහ ගැහැණු ළමයින් පිළිබඳ සදාචාර විරෝධී සහ හානිකර වාර්තාකරණය සැලකිය යුතු අභියෝගයක් ලෙස පවතී, ඔවුන්ගේ අයිතිවාසිකම් උල්ලංඝනය කරමින්, හානිකර සමාජ සම්මතයන් ශක්තිමත් කරමින් සහ සෘණාත්මක ඒකාකෘති පවත්වාගෙන යයි. මෙම වාර්තාකරණ සංස්කෘතිය කාන්තාවන්ට සහ ගැහැණු ළමයින්ට සමාන අවස්ථා මඟහරිනවා පමණක් නොව ඔවුන්ට එරෙහි හිංසනය ද සාමාන්‍යකරණය කරයි.

මාධ්‍ය වාර්තාකරණයේදී ස්ත්‍රී පුරුෂ අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කිරීමට හා ප්‍රවර්ධනයට අදාළව උවදානන යොමු කළ යුතු ප්‍රධාන කරුණු කිහිපයකි.

- මාධ්‍ය වාර්තාකරණයේ සමානාත්මතාව හා සමසාධාරණ නියෝජනය (gender equity and equality)

- ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය මත පදනම් වූ සෘණාත්මක නිරූපණයන් හා ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී ඒකාකාරී (stereotypes) තුරන් කිරීම.
- ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ ගැටලු ආවරණය කිරීම විවිධ ස්ත්‍රී පුරුෂ අනන්‍යතා ඇතුළත් කිරීම, කාන්තාවන්ගේ ප්‍රකාශනයේ නිදහස සහතික කිරීම සහ ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී ඒකාකාරීත් සම්බන්ධයෙන් ධනාත්මක වෙනස්කම් සිදු කිරීමට මහජනයා දැනුවත් කිරීම ආදියට මාධ්‍ය සක්‍රියව දායක විය යුතුයි.
- ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය හා වෘත්තීය අයිතිවාසිකම් පිළිබඳ දැනුවත් කිරීම
- ලිංගිකත්වය මත පදනම් වූ අපහාස කිරීම්, අපයෝජන, හිංසනය සහ ප්‍රචණ්ඩත්වයට එරෙහි වීම.
- මාධ්‍ය ආචාරධර්ම (Media Ethics) ශක්තිමත් කළ යුතුය.
- මාධ්‍යවේදීන් මෙන්ම මාධ්‍ය ආයතන ප්‍රධානීන් සඳහා පුහුණුව, උපදේශනය, අගය කිරීමකළ යුතුය.
- වාණිජ අරමුණු සඳහා මාධ්‍ය ආබ්‍යාන තුළ ස්ත්‍රීය නියෝජනය හා නිරූපණයලිංගිකකරණය වීම හා නිෂ්ක්‍රීය වස්තු කරණයකට පත් වීම හා පිරිමි බැල්ම (male gaze) තුළ සංකේතනය සඳහා ආචාරධර්මය මැදිහත් වීම සඳහා මාධ්‍ය නියාමනය කිරීම.
- ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී නියෝජනය ප්‍රවර්ධනය කිරීම ඉලක්ක කරගත් ජාතික මාධ්‍ය ප්‍රතිපත්ති සහ මාධ්‍ය ව්‍යාපාර ක්‍රියාත්මක කිරීම.

සමාලෝචනය

මාධ්‍ය ලාභ උපයන කර්මාන්තයකි. ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ සමාජීය දෘෂ්ටිකෝණ හා මහජන මතය හැඩගැස්වීමේදී මාධ්‍ය පුද්ගල සංජානනට සෘජු හා වක්‍ර බලපෑම් සිදු කරයි. ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය මත පදනම් වූ සෘණාත්මක මාධ්‍ය නිරූපණයන් බොහෝ මාධ්‍ය වාර්තාවල දැකිය හැකිය. සමකාලීන මාධ්‍ය අන්තර්ගතයන් සාම්ප්‍රදායික ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ ඒකාකාරීත් තව දුරටත් ආරක්ෂා කරන අතර එම සමාජීය විශ්වාසයන් ශක්තිමත් කරන ප්‍රවාද නිපදවයි. මෙම නිරූපණයන් ලිංගිකත්වය, හිරිහැර, ප්‍රචණ්ඩත්වයට දායක වන අතර කාන්තාවන්ගේ පුද්ගලික හා වෘත්තීය අභිලාසයන් යටපත් කරයි. කාන්තාවන් වෛෂයිකකරණය සහ ලිංගිකකරණය කරන නිරූපණයන් සමාජ සංස්කෘතික පරමාදර්ශ අභ්‍යන්තරීකරණයට බලපෑම් කරයි. ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය සහ යහපැවැත්ම ප්‍රවර්ධනය කිරීම සඳහා මෙම නිරූපණයන් සම්බන්ධ ආමන්ත්‍රණය කිරීමේ වැදගත්ය.

ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය පිළිබඳ සංවේදී වාර්තාකරණය ස්ත්‍රී පුරුෂ සමානාත්මතාවය ඇති කිරීමට, හානිකර සංස්කෘතික සම්මතයන්ට අභියෝග කිරීමට සහ වගකිවයුතු මාධ්‍ය නියෝජනය හරහා මහජන ආකල්ප සහ සංජානන වෙනස් කිරීමෙන් අයිතිවාසිකම් ආරක්ෂා කරන සාධාරණ සමාජයක් ගොඩනැගීමට දායක වේ. මාධ්‍ය ආචාරධර්ම, මාධ්‍ය අධ්‍යාපනය, මාධ්‍ය වෘත්තීයභාවය මෙන්ම මාධ්‍යය වෙත සක්‍රීය බලපෑම් කණ්ඩායමක් ලෙස මාධ්‍ය ග්‍රාහකයින් හා ජනමත නායකයන් සංවිධාන ඒකාබද්ධ කිරීමෙන් මෙම ස්ත්‍රී පුරුෂ සමාජභාවී සංවේදීතාවයකින් යුත් අයිතිවාසිකම් සුරකින සමාජයක් ගොඩනැගීමට අවකාශය ලැබේ.

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථ

- Beauvoir, S. de. (1974). *The second sex* (H. M. Parshley, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1949)
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality: Volume 1. An introduction.* (R. Hurley, Trans.). New York: Pantheon Books.
- Padovani, C., & Bozzon, R. (2020). Gender and Media Policy. In *International Encyclopedia of Human Geography* (2nd ed.). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-409548-9.12204-4>
- Global Study: Gender Equality and Media Regulation. (2021). Fojo Media Institute. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1734313/FULLTEXT01.pdf>
- Gallagher, M., et al. (2010). Who Makes the News? Global Media Monitoring Project 2010. World Association for Christian Communication.
- Santoniccolo, F., Trombetta, T., Paradiso, M. N., & Rollè, L. (2023). Gender and media representations: A review of the literature on gender stereotypes, objectification and secularization. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(10), 5770. <https://doi.org/10.3390/ijerph20105770>
- Mulvey, L. (1975). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen*, 16(3), 6-18. <https://doi.org/10.1093/screen/16.3.6>
- Department of Census and Statistics. (2024). Labour force survey – Annual report 2023. <https://www.statistics.gov.lk/LabourForce/StaticInformation/AnnualReports/2023>.
- Then & Now: Women's Representation in Parliament. (2025, April). Manthri.lk. <https://manthri.lk/en/blog/posts/then-now-women-s-representation>
- Institute of Policy Studies of Sri Lanka. (2022). Sri Lanka's economic crisis: An opportunity to advance gender equality [Policy insights]. <https://www.ips.lk/wp-content/uploads/2022/11/SRI-LANKAS-ECONOMIC-CRISIS-AN-OPPORTUNITY-TO-ADVANCE-GENDER-PARITY.pdf>
- Department of Census and Statistics. (2024). *Labour Force Survey – Annual Report 2023*. Ministry of Finance, Economic Stabilization and National Policies. <https://www.statistics.gov.lk/LabourForce/StaticInformation/AnnualReports/2023>
- de Jesus Correia, T., & Schaurich dos Santos, A. (2024). Female leadership in global organizations: Challenges and perspectives. *MUST Reviews*, IX, 278-???. MUST University. <https://mustedu.com/female-leadership-in-global-organizations-challenges-and-perspectives/>
- Inter-Parliamentary Union. (2020). Sri Lanka | Parliament | Historical data on women.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2013). *The struggle for equal political representation of women in Sri Lanka*. <https://www.undp.org>
- International Foundation for Electoral Systems (IFES). (2022). Women's political representation in Sri Lanka.

The Modern Approach of the Supreme Court of Sri Lanka in Relation to the Protection of Human Rights

Sandarekha Jayasundara

Lecturer, The Department of Legal Studies, The Open University of Sri Lanka

ksjay@ou.ac.lk

Introduction

This article examines the modern approach of the Supreme Court of Sri Lanka in the protection of human rights. It explores the constitutional and legal framework, historical evolution, and key features of modern jurisprudence. The analysis draws upon landmark decisions and evaluates how the Court has shaped the landscape of human rights protection through innovative interpretations, procedural flexibility, and broader engagement with international standards.

What mean ‘Human Rights’?

Human rights are rights we have simply because we exist as human beings. They are not granted by any state. These universal rights are inherent to every human being, regardless of nationality, sex, national or ethnic origin, color, religion, language, or any other status. (Article 02, UDHR) The Universal Declaration of Human Rights (UDHR), adopted by the UN General Assembly in 1948, was the first legal document to set out the fundamental human rights to be universally protected. The UDHR, together with the other 2 covenants named the International Covenant for Civil and Political Rights (ICCPR), and the International Covenant for Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) create the International Bill of Rights. States have obligations and duties under international law to respect, protect and fulfill human rights. The obligations of the states mean that States must refrain from interfering with or curtailing the enjoyment of human rights, protect individuals and groups against human rights abuses and that States must take positive action to facilitate the enjoyment of basic human rights. As individuals, while we are entitled to our human rights, we should also respect and stand up for the human rights of others.

Constitutional and Legal Framework for Human Rights Protection in Sri Lanka

Human rights are the rights that belong to all human beings irrespective of their nationality, race, caste, creed, gender, etc. They are universal and absolute. The fundamental rights are the basic rights of the citizens of a country, which are incorporated in to the constitution. They are specific to a particular state. Fundamental rights are enforceable by the court of law in the relevant state. The states can adopt human rights into their constitution as fundamental rights.

Fundamental rights have been referred to as the “conscience of the Constitution” or the “soul of the Constitution” (V.D. Mahajan,1986)

It is of interest that the British-given 1947 (Soulbury) Constitution did not have a comprehensive bill of rights include a provision designed to prevent discrimination on the ground of race or religion and infringement of religious freedom. (Section 29(2) of the 1947 Constitution)

The 1972 Constitution of Sri Lanka introduced a fundamental rights chapter to the constitution for the first time in Sri Lanka (Article 18(2)). However, it didn’t introduce a mechanism to enforce fundamental rights by the court of law. The 1972 Constitution did not provide for special mechanism for the enforcement of fundamental rights.

When it comes to the 1978 Constitution introduced a fundamental rights chapter to foundational legal framework for human rights protection in Sri Lanka (Chapter III of the Constitution). Articles 10 - 14 enshrine fundamental rights, which include freedom of thought, conscience and religion (Art. 10), freedom from torture (Art. 11), equality and equal protection of the law (Art. 12), freedom from arbitrary arrest and detention (Art. 13), and freedoms of speech, assembly, association, occupation, and movement and right to information (Art. 14).

The Supreme Court exercises exclusive jurisdiction over fundamental rights applications through Articles 17 and 126, enabling individuals to directly petition to the Supreme Court in cases of infringement by executive or administrative action. The Supreme Court has the authority to receive applications from persons seeking remedy for the infringement by executive or administrative action of any of the fundamental rights enshrined in the Constitution. Article 17 speaks of infringement of fundamental rights by executive or administrative action. (Article 17 & 126) If it finds that a violation has occurred, the Court can order compensation and recommendations.

Although Sri Lanka follows a dualist approach in international law, where treaty obligations must be incorporated into domestic legislation to become legally enforceable (*Nallarathnam v Singharasa*). The Supreme Court has increasingly invoked international human rights standards, when interpreting constitutional rights. This demonstrates the Court's willingness to broaden the scope of rights protection in line with international standards. Thus, the constitutional framework, though structurally limited, provides the Supreme Court with significant authority in shaping human rights protection through judicial interpretation and activism.

Expansive Interpretation of Fundamental Rights

The Supreme Court of Sri Lanka has adopted modern approaches in interpreting human rights under the current constitutional framework. Supreme Court decisions reflect a move away from narrow textualism toward broader, more purposeful interpretations.

Article 12(1) (right to equality) has been applied to a wide range of administrative injustices, making it one of the most flexible grounds for fundamental rights litigation. The Supreme Court interprets rights in light of human dignity, recognizing that the Constitution must be a "living document." This expansive approach gives the Court flexibility to address new and complex human rights issues.

In the case of *Sachith Prabath Wijeratna v Police Inspector B.S. Chandrasiri and Others* SC/FR/365/2020 decided on 10.02.2025 Samayawardhana J. stated that,

"The Preamble to our Constitution assures "equality" and "fundamental human rights" that guarantee "the dignity" of the People of Sri Lanka. This underscores the importance of the constitutional value of "dignity" in interpreting other rights, including the right to equality, the right not to be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, and, by extension, the right to life."

In this judgment, the Supreme Court, referred to key international human rights instruments such as the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the Convention Against Torture, and the Torture Act No. 22 of 1994. In doing so, the Court clarified that "torture" includes not only the infliction of physical pain but also mental pain, provided the pain inflicted was severe and intentional. This demonstrates the

modern judicial approach of the Supreme Court of Sri Lanka, where international human rights standards guide domestic adjudication.

“Right to life, which has been interpreted in relation to freedom from torture or cruel, inhuman or degrading treatment and the right not to be punished with death or imprisonment except by order of a competent court made in accordance with procedure established by law. The court's interpretation aims to bring in the fundamental right to life, emphasizing the importance of life as a prerequisite for exercising other rights. This approach reflects the court's active role in ensuring the effective meaning of fundamental rights in the context of the Sri Lankan Constitution.” (SC/FR/365/2020)

Article 12(1) of the Constitution seeks to guarantee two fundamental principles of equality: equality before the law and equal protection of the law. While both principles promote equality and non-discrimination, equality before the law emphasizes the uniform application of laws, whereas equal protection of the law emphasizes the uniform application of legal protections and remedies.

In Sachith Prabath Wijeratna v Police Inspector B.S. Chandrasiri and Others SC/FR/365/2020
Samayawardhana J. stated at 24, 25

“Equality before the law and equal protection of the law cannot be understood or applied in a purely abstract or strictly literal sense. Not all persons shall be treated alike, but all persons similarly circumstanced shall be treated alike. Equality must be ensured among equals, not unequals. Any attempt to ensure the latter would defeat the very purpose that Article 12(1) seeks to achieve. Classification among persons in itself does not violate Article 12(1), provided that the classification is not arbitrary but founded on an intelligible differentia and bears a rational nexus to the objective it seeks to achieve.” (*Palihawadana v. Attorney General* [1978-79-80] 1 Sri LR 65 at 68-69)

The contours of the right to equality have evolved over the years. As Kodagoda J. explained in *Wijeratne v. Sri Lanka Ports Authority and Others* (SC/FR/256/2017, SC Minutes of 11.12.2020), we have progressively moved away from the “reasonable classification doctrine” to an “expansive and more progressive definition of the concept of equality, founded upon the concept of ‘substantive equality’, aimed at protecting persons from arbitrary, unreasonable, malicious, and capricious executive and administrative action.” (SC/FR/365/2020)

Kirahandi Yeshin Nanduja De Silva v Sumith Parakramawansha and Others (SC FR Application No. 50/2015) is refreshing in that it offers a much needed interpretation of the right to access education in Sri Lanka as an aspect of the right to equality. In this case Priyantha Jayawardena J. stated that,

“... although the Constitution does not recognize a fundamental right to education assurance to all persons of the right to universal and equal access to education at all levels have been recognized as a directive principle in the Constitution. Thus, the Government is obliged take into consideration the Directive Principles of State Policy when enacting laws and taking action regarding governance. (Article 27(2) (h) of the Constitution)”

Hence, it is apparent that although the Constitution states that Directive Principles do not impose legal rights and they are not enforceable; our courts have given effect to Directive Principles as long as they do not conflict with other Articles of the Constitution. Referring to this judgement it can be seen that it offers a broad interpretation of the right to access education in Sri Lanka as an aspect of the right to equality.

Although the right to life is not expressly recognized as a fundamental right in our constitution, the Supreme court stated in the case, *Sriyani Silva V Iddamalgoda, Officer-In-Charge, Police Station Paiyagala and Others* ([2003] 2 Sri L.R 63) that right is impliedly recognized in some of the provisions of Chapter III of the Constitution. In this case, Fernando J. held that Article 126(2) must be interpreted expansively.

“I hold that Article 11 (read with Article 13(4)), recognizes a right not to deprive of life - whether by way of punishment or otherwise - and, by necessary implication, a right to life. That right must be interpreted broadly, and the jurisdiction conferred by the Constitution on this Court for the sole purpose of protecting funda- 43o mental rights against executive action must be deemed to have conferred all that is reasonably necessary for this Court to protect those rights effectively.”

According to the interpretation given by the Supreme Court in this judgement, Article 13(4) provides that no person shall be punished with death or imprisonment except by order of a competent court. That is to say, a person has a right not to be put to death because of wrongdoing on his part, except upon a court order. That provision means that a person has a right to live, unless a court orders otherwise. Thus Article 13(4), by necessary implication, recognizes that a

person has a right to life can be deprived of only under a court order. With the broad interpretation of the Judgement delivered by Honorable Justice Mark Fernando the Right to Life is now recognized as a fundamental right.

Article 126(4) of the Constitution gives the Supreme Court the power “to grant such relief or make such directions as it may deem just and equitable in the circumstances” in fundamental rights cases.

The case decided on 01.09.2025 *Kamaldeen Ilham Ahmed v IP Weerakoon, Acting Officer – in Charge and Others* (S.C. (F.R.) Application No. 87/2023) the supreme court have exercise its just and equitable jurisdiction and we can see the judicial activism of modern approach of the supreme court in relation to fundamental rights cases. In this case, Janak De Silva, J. held that,

“In the exercise of the just and equitable jurisdiction of this Court direct, the Inspector General of Police to issue a direction to all Police Officers directing that when a minor is arrested, the mother or father (or in their absence a close relative) of the minor be granted access to the minor before he is produced before the Magistrate and in any event, within 6 hours of the arrest.”

In this case, the 1st Petitioner was a minor aged 16 years an alleged theft of jewellery. The child was arrested and taken into custody without a reasonable suspicion and tortured with a view to extracting a confession. In addition to the violation of article 11 and 13 of the child the court decided that, the 2nd Petitioner (mother of that child) was subjected to mental torture by the forgoing circumstances and the 1st Respondent has infringed the fundamental rights of the 2nd Petitioner guaranteed by Article 11 of the Constitution.

“While the Court is mindful of the symbolic impartiality represented by Lady Justice, the principle of human dignity requires that such instances of emotional trauma, particularly involving a minor and his parent, are not overlooked. The psychological impact on the 2nd Petitioner, arising from the events as presented, cannot be disregarded.” (S.C. (F.R.) Application No. 87/2023)

Public Interest litigations

The concept of public interest litigation was developed by Indian Supreme Court (Mathan, 2014). However, recent judgments by our courts indicate that the Supreme Court is becoming

increasingly receptive to public interest claims and it has gained success in the field of environmental protection, sustainable development.

Bulankulama and Others V. Secretary, Ministry of Industrial Development and Others (2000)

3 Sri LR.244 is a landmark public interest litigation case in Sri Lanka. In this case the court held that individual petitioners have standing to pursue their rights in terms of Articles 17 and 126(1) of the Constitution. They are not disqualified on the alleged ground that it is a "public interest" litigation. The court is concerned with the rights of individual petitioners even though their rights are linked to the collective rights of the citizenry of Sri Lanka, rights they share with the people of Sri Lanka. [(2000) 3 Sri LR.244]

This case was initiated by local villagers and activists who were concerned about the proposed large-scale phosphate mining project in Eppawala, which was expected to exhaust the region's phosphate reserves and have a detrimental impact on the environment and local agriculture. The case emphasized the importance of sustainable development and the right of citizens to a clean and healthy environment. The Supreme Court ruled that the proposed agreement infringed the petitioners' fundamental rights under Article 12(1) 14(l)(g) and 14(l)(h) of the Constitution, and it granted relief to the petitioners based on the imminent infringement of their rights. The case serves as a significant example of how the judiciary uphold the public interest litigations in Sri Lanka.

In this case Amarasinghe J. stated that,

“Human beings are at the centre of concerns for sustainable development. They are entitled to a healthy and productive life in harmony with nature (Principle 1, Rio De Janeiro Declaration). In order to achieve sustainable development, environmental protection shall constitute an integral part of the development process and cannot be considered in isolation from it. (Principle 4, Rio De Janeiro Declaration). In my view the proposed agreement must be considered in the light of the foregoing principles”

This judgment also referred to the Stockholm and Rio De Janeiro Declarations, although these instruments are considered “soft law” and are not legally binding, they nevertheless provide influential guidance for environmental protection and sustainable development. Further, the Supreme Court discussed the Hungary v. Slovakia case, highlighting Judge Weeramantry’s opinion and cites religious texts to emphasize that several religions speak of the need to protect

the environment and follow sustainable development. Significantly, the Court adopted the trustee doctrine, observing that the government acts as a trustee of natural resources on behalf of the people, and examined whether a breach of this trust had occurred in a manner that violated the fundamental rights.

“Government” is a “trustee”, and whether there has been a breach of trust, but whether in the circumstances of the instant case, the rights of the petitioners guaranteed by Articles 12(1), 14(1)(g) and 14(1)(h) of the Constitution have been violated. Finally, in this case, the Supreme Court declared that an imminent infringement of the fundamental rights of the petitioners guaranteed by Articles 12(1), 14(1)(g) and 14(1)(h) has been established.

Ravindra Gunawardena Kariyawasam v. Central Environmental Authority and Others (SC FR 141/2015) known as the Chunnakam case, the Court of Appeal addressed critical issues of environmental degradation, industrial pollution, and state accountability. This landmark judgment set a powerful precedent in holding authorities responsible for violating constitutional rights to a clean and healthy environment. The case highlights the growing role of public interest litigation in Sri Lanka’s legal landscape and marks a turning point in enforcing environmental justice for affected communities.

In response to the environmental concerns raised by the residents of the affected area, Dr. Ravindra Gunawardena Kariyawasam, representing the Centre for Environment and Nature Studies, filed a Fundamental Rights petition as a public interest litigation. The petitioner states that he files this application in the public interest and on behalf of the residents of the Chunnakam area. The petition alleged that the respondents have violated the fundamental rights guaranteed to the petitioner and to the residents of the Chunnakam area by Articles 12 (1) of the Constitution.

The petitioner states that the respondent’s thermal power station uses “heavy oil” to fire its generator sets and complains that “the disposal of petroleum wastage” from the respondent’s thermal power station has caused “massive environmental pollution” by the oil contamination of groundwater and wells and other water sources in the Chunnakam area. The petitioner accuses the respondents of having “failed to take effective steps to resolve the issues” and also accuses the CEA of colluding with the 8th respondent and permitting the 8th respondent’s thermal power station to operate without an Environmental Protection License.

Prasanna Jayawardena J. stated that,

“it seems to me that when Article 12 (1) guarantees that “All persons are equal before the law and are entitled to the equal protection of the law”, it vests in the residents of the Chunnakam area a constitutionally guaranteed right to be protected by the provisions of the National Environmental Act to 52 the same extent that residents elsewhere in the country would be protected by the same Act....Therefore, an arbitrary or unreasonable failure on the part of the CEA and the BOI to perform their duties under the National Environmental Act and the regulations made thereunder which causes loss, damage and inconvenience to the residents of the Chunnakam area, will entail a violation of their rights guaranteed by Article 12 (1). ”

The Court held that the environmental degradation infringed upon the fundamental rights of Chunnakam residents. It emphasized that access to clean water is integral to the right to equality and equal protection under the law and is inherent in Article 27 (2) (c) of the Constitution. The court criticized the Central Environmental Authority (CEA) and the Board of Investment (BoI) for their failure to regulate and monitor the power plant’s environmental compliance, thereby breaching their public trust responsibilities. The Court applied the ‘Polluter Pays’ principal Principle 16 of the Rio Declaration, directing the Northern Power Company to compensate affected residents. This principle asserts that those responsible for pollution should bear the costs of managing it to prevent damage to human health or the environment. The Court discussed the evolving nature of environmental law and the role of the judiciary in bridging the gap between statutory law and fundamental rights. The Court stated that legislative reforms may be needed to clarify and enforce environmental rights more directly.

“I direct the 8th respondent to pay compensation in a sum of Rs.20 million to offset at least a part of the substantial loss, harm and damage caused to the residents of the Chunnakam area by the contamination of groundwater in the Chunnakam area and of soil in the vicinity of the 8th respondent’s thermal power station. Article 126 (4) of the Constitution vests ample jurisdiction in this Court to make the aforesaid Order, which is just and equitable in the circumstances of this case.” (SC FR 141/2015)

Although Sri Lankan courts are not legally bound by Indian jurisprudence, in this case, the Court also referred to several Indian Public Interest Litigation decisions and drew upon the progressive

concepts developed by the Indian Supreme Court in expanding access to justice and strengthening environmental and human rights protection.

“In Vellore Citizens Welfare Forum Vs. Union of India [at para. 12], the Supreme Court of India observed “The ‘Polluter Pays’ principle has been held to be a sound principle by this Court” and went on to state “The ‘Polluter Pays’ principle as interpreted by this Court means that the absolute liability for harm to the environment extends not only to compensate the victims of pollution but also the cost of restoring the environmental degradation.”. (SC FR 141/2015)

The Chunnakam case reinforces the judiciary’s role in upholding environmental rights and holding polluters accountable. Although the Constitution does not explicitly recognize the right to a healthy environment, the Court affirmed it as an integral part of the right to equality and right to life, marking an important shift in how fundamental rights are interpreted. The case was filed by an environmental activist, not directly affected residents. The Court’s willingness to entertain the petition shows its openness to public interest litigation.

In the case, *Centre for Environmental Justice (Guarantee) Ltd. v Anura Satharasinghe & Others Case No. C.A. (Writ) 291/2015* (Wilpattu forest case) the petitioner, Centre for Environmental Justice Ltd, claimed that the government-approved clearing, development, and occupation of land in designated forest reserves for the resettlement of internally displaced persons (IDPs) violated the Forest Conservation Ordinance, and requested relief. The Petitioner is a company limited by guarantee and a non-profit organization having as its objectives, the protection and preservation of nature and environment and the promotion of the concepts of environmental justice and good governance in the interests of the general public.

The Court ordered the Conservator General of the Department of Forest Conservation to implement a tree planting program in “any area equivalent to the reserved area”. With regards to costs of planting the trees, the Court provided an overview of the polluter pays principle and pointed to case precedent in Sri Lanka holding that the community should not have to bear the cost of environmental damage. In response to procedural objections from respondents, the Court stated, among other things, that in public interest litigation, procedural concerns “should not be allowed to compromise the rights of the community at large.” Therefore, this case serves as a significant example of how the judiciary uphold the public interest litigations in Sri Lanka.

Procedural Flexibility and Access to Justice

The procedural requirements for filing a case under the fundamental rights of Sri Lanka are outlined in Article 17 and Article 126 of the Constitution. This article allows that petitions that allege an infringement or imminent infringement of their fundamental rights within one month of the violation. One month rule, *locus standi*, remedy only against administrative or executive action are the procedural requirements.

Namasivayam v Gunawardena (1989 1 Sri L R 394), the objection was taken on behalf of the respondents that the application was filed out of time. The court held that,

“Article 126(2) must be given a generous and purposive construction. A literal interpretation, of the period of limitation will defeat the petitioner's right to his Constitutional remedy. To make the remedy under Article 126 meaningful to the applicant, the one month prescribed by Article 126(2) should be calculated from the time that he is under no restraint. If this liberal construction is not adopted for petitions, under Article 126(2) the petitioner's right to his constitutional remedy under Article 126 can turn out to be illusory. The one month prescribed by Article 126(2) applies to the case of the applicant having free access to his lawyers and to the Supreme Court.”

In the case *Saman v. Leeladasa and Another* objection was taken that the petition filed was out of time as more than one month has elapsed. The court emphasized that, there are two independent reasons why this contention cannot succeed. A remand prisoner cannot contact a lawyer with the same ease and facility as other persons and additional time has necessarily to be spent to sending messages to or in awaiting a visit from, a relative, who would then have to contact a lawyer. The period of time necessary would depend on the circumstances of each case.

Article 126(2) of the constitution provides that such an application may be made by such person himself or by an attorney-at-law on his behalf. Therefore, a petitioner can complain of the violation only of his or her own fundamental rights and not of the fundamental rights of any other person. The petition can be filed by a petitioner alleging his own rights to have been violated or by an Attorney-at-Law acting on such petitioner's behalf. The locus standi rule was strictly administered by Sri Lankan courts.

In the case, *Somawathie V. Weerasinghe and Others* [(1990) 2 Sri L.R. 121] that alleged serious violations of fundamental rights, the court chose to adopt the more restrictive or literal approach in its interpretation of Article 126 of the Constitution. In this case the petitioner was complaining of the violation of her husband's fundamental rights secured by Articles 11 and 13 of the Constitution. Amerasinghe. J stated that,

“How should the word of this provision of the Constitution (Article 126(2)) be construed? It should be construed according to the intent of the makers of the Constitution. Whereas in the Article before us. The words are in themselves precise and unambiguous, and there is no absurdity, repugnance or inconsistency with the rest of the Constitution; the words themselves do best declare that intention. No more can be necessary than to expound those words in their plain, natural, ordinary, grammatical and literal sense.”

The court ordered that, wife had no locus standi to maintain the application behalf of her husband in this case.

But in the case, *Sriyani Silva V Iddamalgoda, Officer-In-Charge, Police Station Paiyagala and Others* ([2003] 2 Sri L.R 63) Supreme Court read Articles 11, 13(4) and 126(2) widely enabling the lawful heirs and/ or dependents to bring an action where death has occurred as a result of violation of Article 11. The petitioner is the widow of a husband who died of torture by the police and that prevented him from seeking relief personally under Article 126(2). With this judgement we can see that the interpretation of *locus standi rule* become broad with the purposive construction of Article 126(2) read with Article 4(d) of the Constitution.

Conclusion

The Supreme Court is a protector and guarantor of fundamental rights. The purpose of the fundamental rights jurisdiction is to safeguard the human rights and the dignity of the people in a country, and this analysis demonstrates that the Supreme Court of Sri Lanka has increasingly embraced significant and forward approach. Its broad and purposive interpretations beyond the literary interpretation, procedural flexibility, reference to international human rights standards, and protection of the public interests reflect a progressive judicial activism in fundamental rights jurisdiction that upholds human dignity and strengthens the rights of individuals in Sri Lanka .

References

- The Constitution of Sri Lanka 1978
- The Universal Declaration of Human Rights (UDHR)
- Bulankulama and Others V. Secretary, Ministry of Industrial Development and Others (2000) 3 Sri LR.244
- Ravindra Gunawardena Kariyawasam v. Central Environmental Authority and Others (SC FR 141/2015)
- Sachith Prabath Wijeratna v Police Inspector B.S. Chandrasiri and Others SC/FR/365/2020
- Kirahandi Yeshin Nanduja De Silva v Sumith Parakramawansha and Others (SC FR Application No. 50/2015)
- Sriyani Silva V Iddamalgoda, Officer-In-Charge, Police Station Paiyagala and Others ([2003] 2 Sri L.R 63)
- Samararatne, D. (2020) Judicial Protection of Fundamental Rights. *Sri Lanka: State of Human Rights*, 110-137.
- Mathan, K. (2014) Right To Constitutional Remedies- A Study Of Constitutional Arrangements to Protect Fundamental Rights In Sri Lanka. *Proceedings of Jaffna University International Research Conference*,439-443
- Mahajan, V.D. (1986). Constitutional Law of India (6th Ed.) Lucknow: Eastern Book Co.

ADVANCING WORKPLACE EQUITY FOR INDIVIDUALS WITH DWARFISM IN SRI LANKA: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Fernando MBIN⁵, Ranasinghe RPDN⁶

ABSTRACT

People with disabilities generally experience poorer health, lower educational achievements, fewer economic opportunities, and higher rates of poverty than those without disabilities. Individuals with dwarfism, also referred to as little people, can be defined “an adult height of 4 feet, 10 inches (147cm) or less.”^[1] They often encounter unique and persistent barriers within Sri Lanka’s workplace framework. This research paper aims to discuss the discrimination experienced by individuals with dwarfism in all workplaces in Sri Lanka. It further seeks to identify the existing legal framework, its gaps, and this research will suggest recommendations for an inclusive legal reform. This research paper adopts a qualitative methodology. Combining both doctrinal and non-doctrinal legal research methodologies. From a doctrinal perspective, this will involve an in-depth analysis of the Constitutions, statutory instruments, and various documents, including journal articles, commission reports, cases and internet sources. A non-doctrinal methodology will be employed through semi-formal interviews with individuals with dwarfism, educators, and policymakers. This study will identify that systemic neglect of the needs of people with dwarfism in the workplaces in Sri Lanka stems from discriminatory attitudes, a lack of special facilities, and inadequate special training. Consequently, this research will highlight a neglected area within the workplace legal framework of Sri Lanka. It will also utilize a comparative legal research methodology, which involves comparing Sri Lanka's legal framework with that of other jurisdictions, specifically focusing on the United States' legal framework regarding this area.

Keywords: Dwarfism, workplace, Equality, Sri Lanka, United States

1. INTRODUCTION

Disability rights have become a central issue in contemporary human rights discourse, with international frameworks urging greater inclusion and non-discrimination in all spheres of life. Among various disability groups, persons with dwarfism represent one of the least studied and most marginalized communities, particularly in the employment context. Their experiences of discrimination intersect with social stigma, physical limitations arising from inaccessible workspaces, and widespread public misconceptions.

---

⁵ Lecturer (On Contract) *Department of Legal Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, The Open University of Sri Lanka*

⁶ Lecturer (Probationary) *Department of Legal Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, The Open University of Sri Lanka*

Studies on dwarfism are still less available than those with other disabilities such as deafness, Blindness, and mental disorders. The rare or lack of attention on dwarfism is due to the Condition is rare to compare to other disorder or disabilities. The most common form of dwarf is Achondroplasia where it only happened 1 in 25000 people in the world (Heider et al., 2013)⁷

In Sri Lanka, despite the ratification of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD)⁸, workplace inclusion for individuals with dwarfism remains largely unaddressed in policy and law. While dwarfism is a recognized medical condition, its social consequences such as bullying, ridicule, and exclusion, extend beyond the physical disability itself and shape employment outcomes in significant ways.

This research paper aims to fill the scholarly gap by examining how Sri Lankan law accommodates or fails to accommodate the workplace rights of people with dwarfism. A comparative analysis with the United States offers insight into legal reforms and policy interventions that can be applied to strengthen the Sri Lanka's disability rights regime.

2. BACKGROUND AND LITERATURE REVIEW

2.1 Understanding Dwarfism as a Disability

Dwarfism is typically defined as a medical condition resulting in short stature, usually due to genetic or developmental factors. The most common form is achondroplasia. However, dwarfism is not merely a medical condition; it has profound social implications. Studies show that individuals with dwarfism face discrimination related to visibility, stereotypes, mockery, and social exclusion, which often translate into workplace disadvantages.⁹

2.2 Social Perceptions and Workplace Stigma

Literature highlights that short stature is frequently associated with infantilization, assumptions of incompetence, and limited leadership potential. Employers may assume that individuals with dwarfism cannot perform physically demanding tasks or may hesitate to make workplace adjustments.

These kinds of actions can be lead for limited job offers, Workplace harassment and most of the time they are lack of promotional opportunities

Research by disability rights organisations shows that such discriminatory assumptions—not the disability itself are the primary reason individuals with dwarfism remain underemployed.

2.3 Literature review

---

⁷ Zaida Nor, Zainudin “The challenges and adaption in career for the dwarfs: A literature review”(2021,vol 11 , International Journal of Academic research in Business and social sciences.

⁸ Protection of the rights of persons with disabilities Act No. 28 of 1996

⁹ “Achondroplasia” <https://medlineplus.gov/genetics/condition/achondroplasia/> accessed on 22nd of November 2025

Scholars such as Arlene S. Kanter, Anna Lawson and Lisa Waddington argue that disability inclusion requires proactive measures beyond non-discrimination clauses. Key principles include facilitating them with reasonable accommodation, accessibility, protection from harassment and recognition of unique disability-related needs.

Most of the scholars are arguing that these types of people with dwarfism need both physical and mental satisfaction during their worktimes. Especially social stigma in workplaces lead them to not to do any work of any type as they are mentally being bullied.

3. INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK

There is no international convention especially which is on dwarfs alone. But all international conventions related with disability rights laws are applicable as individuals with dwarfism are recognized as group of people which with physical disabilities.

Under UN convention on the rights of persons with disabilities (CRPD-2006) define the word disability and accordingly people with dwarfism are under that as they have physical impairments. Article 1 of the above convention mention protect and promote rights of persons with disabilities as the purpose of enacting this convention. In the light of this purpose following Articles can be considered to relates with disability groups including people with dwarfism.

In its Article 2 Reasonable accommodation in work condition is a mandatory requirement which must be fulfilled the employers. General principle such as autonomy, non-discrimination is Setout in Article 3 of the convention.

Relating to the people with dwarfism Article 9 is providing an essential requirement on accessibility. Since dwarfism is a physical inability these groups of people need special accessibility facilities in workplaces depending on the nature of the work and the workplace in which they contribute. In transportation when they attend to the work and off it can be noticed most of them are facing challengeable situations.

Under the Article 27 it assures that right to work on equal basis, no employment discrimination. According to that as people with dwarfism also considered as disable groups they should be treated in the same manner how other disability groups are treated.

As this convention aims at eliminating physical barriers and limitations dwarfs can be included.

In addition to the above convention Universal Declaration of Human Rights (UDHR-1948) can be applied as it relates with equal dignity, non-discrimination and right to work¹⁰.

ICCPR and ICESCR are other two conventions which discuss and mention about the right to work and non-discrimination in workplaces. Articles of these two conventions provide right to work as a fundamental freedom of all persons including those with disabilities.¹¹

---

¹⁰ Article 1, 2 and 3 of UDHR

In 2002 ILO Code of practice on managing Disability in the workplace requires non-discrimination, anti-harassment and employers must remove the physical and attitudinal barriers.

Sustainable Development Goals (SDGs-2015) confine relevant goals and among them 8 and 11 goals are related with equal workplace requirements for all persons including disability groups.

4. LEGAL FRAMEWORK IN SRI LANKA

Sri Lanka is bound by several international human rights instruments that create obligations to protect the rights of persons with disabilities including those with dwarfism.

4.1 Constitutional Provisions

Sri Lanka's Constitution does not explicitly recognize disability as a protected ground under Article 12(2). However, Article 12(1) guarantees equality before the law, and Article 12(4) allows affirmative action for disadvantaged groups.

The absence of disability as an express protected category creates enforcement challenges, particularly for individuals whose disability is visible but not socially acknowledged. It was such as dwarfism.

4.2 The Protection of Rights of Persons with Disabilities Act No. 28 of 1996

This Act is the primary legislation on disability rights in Sri Lankan legal regime and it Section 23 Prohibits the actions of discrimination against persons with disabilities in employment. In Section 24 relates with requirement for accessibility in public buildings and its Section 25 Penalties for violations. But this section is rarely enforced in Sri Lankan practical situations.

This Act was amended with requirement which strengthens the powers of the national council and clarifies offences and penalties. Before the amendment to the Act there was no terminological way to have complaints or any other relation activities regarding social injustice happen to disable groups including people with dwarfism in workplaces. As this amendment it strengthens this mechanism to a certain length.

Act No.25 of 1992 Visual Handicapped Trust Fund Act although not directly about dwarfism as above Acts discussed this Act also relates with welfare services and vocational programme which covers the disability groups including dwarfism persons.

4.3. Sri Lankan Regulations

Gazette Extraordinary No.1467/15(17October 2006)

---

¹¹ International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR- 1966) Article 2,7,26
International Covenant on Economic Social and Cultural Rights (ICESCR-1966) Article 6,7,11,12

This gazette notification was made under the protection of the rights of persons with disabilities Act. This provides accessibility of public buildings with ramps, handrails, accessible sanitary facilities as binding legal requirements.

This is crucial for persons with dwarfism as they mostly struggle in accessing challenges in workplaces. It makes a discrimination if they were not being allowed to have these accessible facilities.

Under the Gazette Extraordinary No.2215/30(2021) more updated the accessibility standards including building access, safety rails aligning with the CRDP Article 09.

In addition to the above-mentioned main Acts and Regulations Although the National policies and not much binding there are several national policies can be applied in this regard in protection workplace equality of persons with dwarfism.¹²

Despite of the laws and regulations in above Acts and regulations Human Rights Commission of Sri Lanka Act No.21 of 1996 can hear disability discrimination complaints, Shop and office employees Act protect the right of every worker without any differentiate upon disabilities. Another important thing is Local Governments Acts which requires accessibility requirements for building approvals. It provides a meaningful strategic implementation way to protect the disability group's needs.

5. GAPS IN DOMESTIC LEGAL REGIME

Sri Lankan legal framework does not define or categorize specific disabilities such as dwarfism. People with dwarfism requires special needs when comparing to other disability groups as they are short most of the times shelves or any other furniture's in workplaces are not compatible with their physical structure. Consequently, they face many challenges in working in workplaces. Although law reflects that all necessary requirements are binding in relation to their needs, this type of equipment accessibility within the workplace is still to be upgraded.

Also, it lacks clear standards for reasonable accommodation, enforcement mechanisms are weak. As there are so many implementation Challenges in various level.

Furthermore, despite legal protection, individuals with dwarfism face lack of targeted employment programmes such as inaccessibility in workplaces (high counters, tall desks, inaccessible shelves) as discussed. Without having procedural framework for implementation and reviewing the process or insights existing laws will not be practical. The National Secretariat for Persons with Disabilities provides some assistance, but dwarfism-specific issues are seldom prioritized.

---

¹² National Policy on Disability for Sri Lanka (2014)

6. COMPARATIVE ANALYSIS - UNITED STATES LEGAL FRAMEWORK

United State of America is an example of providing considerable laws and implementation mechanism regarding protecting the rights of the people with dwarfism.

Under the Americans with Disabilities Act (ADA) 1990 it defines disability broadly and includes dwarfism as a recognized physical impairment when compared to the Sri Lankan Law.

Furthermore, it mandated key obligations on employers including Non-discrimination during recruitment, hiring, and promotion, Provision of reasonable accommodation, Prohibition of, harassment and retaliation, Mandatory accessibility. Accordingly, under the ADA, employers must adjust Workstations (height modifications), Tools and equipment and Scheduling (if mobility issues exist).

The main feature of this is any employer who is Fail to accommodate can lead to substantial legal liability. This obligation on employers covers all the governmental and private institutions in USA. Accordingly, the mechanism of enforcement of this Act is stronger under Equal Employment Opportunity Commission (EEOC) of USA. When there is any violation of obligation under this Act Federal courts can intervene and hear the cases under their jurisdiction.

Under the legal framework of United States of America, it has set out state-level , regional level human rights bodies and under these institutions' workplace equality violation Fundamental right cases¹³ are often heard including people with short structures although not directly discussed about the people with dwarfism. A woman with dwarfism was denied a job as a waitress because of her height. Holding this case U.S. District court ruled that height-based rejection can violate a ADA¹⁴. As a result Individuals with dwarfism in the U.S. have successfully litigated cases involving, hostile work environments, denial of reasonable accommodation and height-related discrimination. In contrast with Sri Lankan statutes and practice USA has defined the term "Dwarfism".

7. KEY WORKPLACE CHALLENGES EXPERIENCED BY INDIVIDUALS WITH DWARFISM IN SRI LANKA

7.1 Barriers in Recruitment and Hiring

Employers may engage in informal discrimination, especially during physical observations at interviews. Stereotypes about physical capability influence hiring decisions regardless of the job's actual requirements.

7.2 Physical Accessibility Issues

---

¹³ US Airways, Inc v. Barnett (2002)

A.J.T.V.Osseo Area Schools (2025)

¹⁴ EEOC V. Restaurant Company of America(1997)

Most workplaces are in Sri Lanka designed for average-height individuals, including door handles and switches placed too high office furniture not adjustable, machinery and tools inaccessible. These barriers significantly limit participation in workplaces.

7.3 Workplace Harassment and Social Exclusion

Mockery, inappropriate comments, or isolation can amount to hostile work environments. Unlike in the U.S., Sri Lanka lacks clear workplace anti-harassment guidelines for disability-based bullying.

7.4 Limited Career Progression

Promotions often depend on perceptions of leadership presence. Height-based biases translate into assumptions of immaturity or lack of authority.

8. DISCUSSION

The comparative analysis demonstrates a significant gap between Sri Lanka and the U.S. in disability rights enforcement. While Sri Lanka has ratified international conventions and enacted the Disabilities Act, its framework remains largely symbolic.

As this research paper analysis lack of clear definition of disability, absence of legal recognition of dwarfism, inadequate enforcement mechanisms, insufficient workplace guidelines and low public awareness are the main gaps that can be noticed in Sri Lankan legal framework relating to workplace equality regarding people with dwarfism.

In contrast, the U.S. model shows the benefits of strong enforcement, clear employer duties, and judicial interpretation.

9. RECOMMENDATIONS FOR THE SRI LANKAN LEGAL FRAMEWORK.

Improving the legal and policy environment for individuals with dwarfism in Sri Lanka requires a holistic, multi-dimensional approach that addresses the structural, institutional, and attitudinal barriers experienced by this group. Although Sri Lanka has taken steps to recognise the rights of persons with disabilities, the existing framework remains insufficiently responsive to the specific needs of individuals with dwarfism. A key recommendation is the development of explicit legal recognition for dwarfism within Sri Lanka's disability legislation. At present, the laws are drafted broadly and do not identify dwarfism or short stature as a distinct form of physical impairment requiring accommodation. Clarifying this within statutory provisions would remove ambiguities and strengthen the enforceability of rights for individuals with dwarfism. By defining dwarfism as a recognised disability—similar to the broader interpretation under the Americans with Disabilities Act (ADA)—Sri Lanka would provide a clearer foundation upon which individuals may seek protection, remedies, and reasonable adjustments in their daily environments.

Another important reform is the establishment of a clear legal duty for employers, service providers, and public institutions to provide reasonable accommodations. Sri Lanka's current legal framework lacks specific obligations requiring workplaces to adjust tools, redesign seating and workstations, or provide height-modified equipment for individuals with dwarfism. Introducing a statutory duty to accommodate would significantly reduce workplace disadvantages and institutional exclusion. Such an obligation should be supported by practical guidelines for employers and public administrators, enabling them to understand what accommodations are expected and how they can be implemented with minimal disruption. This approach would also reflect the comparative strength of the U.S. model, in which reasonable accommodation is a central pillar of disability protection and is enforceable through federal mechanisms.

Institutional reform is equally important. The current mechanisms for addressing disability discrimination, such as the Human Rights Commission of Sri Lanka (HRCSL), are limited in their capacity to provide timely, specialised, and enforceable remedies. Establishing a specialised Disability Rights Tribunal or empowering the HRCSL with greater authority to investigate and adjudicate disability-related complaints would provide a more effective enforcement pathway. A specialised body would also build technical expertise, allow for faster resolutions, and create a more predictable and accessible system for individuals seeking justice. This would bring Sri Lanka closer to models like the Equal Employment Opportunity Commission (EEOC) in the United States, which provides focused oversight of disability-based complaints.

Public awareness remains a critical dimension. Legal reforms alone cannot eliminate discrimination if society continues to hold stigmatic attitudes toward individuals with dwarfism. Public education programmes—through schools, universities, workplaces, and media platforms—can play a transformative role in dismantling myths, stereotypes, and prejudices. Such programmes should go beyond portraying individuals with dwarfism as objects of pity; instead, they should highlight their capabilities, contributions, and rights as members of society. Increased visibility and representation can shift attitudes and cultivate a culture of respect and inclusion.

Finally, Sri Lanka would benefit from adopting more proactive policies to promote equal participation in employment. This includes encouraging public institutions to introduce affirmative action measures designed to increase employment opportunities for individuals with dwarfism and other physical disabilities. Supported employment programmes, training opportunities, and workplace diversity initiatives can help bridge the systemic gap between legal rights and practical outcomes. Strengthening monitoring mechanisms and conducting periodic reviews of employment patterns would ensure that progress is measured and challenges are identified early.

10. CONCLUSION

Individuals with dwarfism represent one of the most marginalised and often overlooked groups within Sri Lanka's labour force and broader society. Despite the presence of disability-related statutes, the absence of targeted protections, comprehensive accessibility standards, and consistent enforcement results in persistent discrimination and exclusion. The comparative analysis with the United States illustrates that meaningful protection requires not only strong legislative frameworks but also deliberate enforcement, employer duties, and societal commitment to equality. If Sri Lanka is to uphold the principles of dignity, equality, and inclusion embedded in the Constitution and the UNCRPD, it must adopt a more inclusive and proactive approach to disability governance. By strengthening laws, improving institutional mechanisms, enhancing accessibility, and fostering public awareness, Sri Lanka can ensure that differences in physical stature do not hinder full and equal participation in employment or society.

References

CASES

1. EEOC v Restaurant Company of America (Hooters Case) (US District Court, 1997).
2. Gloeckner v Davol Inc 82 F.3d 114 (5th Cir 1996).
3. Palmer v Circuit Court of Cook County 117 F.3d 351 (7th Cir 1997).
4. US Airways Inc v Barnett 535 US 391 (2002).
5. Tudor v Whitehall Central School District (2nd Cir, 2025).

INTERNATIONAL CONVENTIONS

1. United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) (2006).
2. Universal Declaration of Human Rights (1948).
3. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (1966).
4. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) (1966).
5. ILO Code of Practice on Managing Disability in the Workplace (2002).
6. Sustainable Development Goals (2015).

SRI LANKAN LEGISLATION

1. Protection of the Rights of Persons with Disabilities Act No. 28 of 1996.
2. Protection of the Rights of Persons with Disabilities (Amendment) Act.
3. Google
4. Visual Handicapped Trust Fund Act No.25 of 1992.
5. Gazette Extraordinary No. 1467/15 of 17 October 2006 (Accessibility Regulations).
6. Gazette Extraordinary No. 2215/30 of 2021 (Updated Accessibility Standards).
7. Human Rights Commission of Sri Lanka Act No.21 of 1996.

8. Shop and Office Employees (Regulation of Employment) Act.
9. Local Government Building Regulations (Accessibility Provisions).

UNITED STATES LEGISLATION

1. Americans with Disabilities Act (ADA) 1990.
2. ADA Amendments Act (ADAAA) 2008.
3. Equal Employment Opportunity Commission (EEOC) Guidelines.

BOOKS AND ACADEMIC ARTICLES

1. Kanter AS, The Development of Disability Rights under International Law (Routledge 2015).
2. Lawson A and Waddington L, 'Disability and Non-discrimination Law in the EU' (Hart Publishing 2018).

WEBSITES

1. United Nations OHCHR – CRPD Documents:<https://www.ohchr.org/en/treaties/crpd>
2. UN DESA – Disability Portal:<https://www.un.org/development/desa/disabilities/>
3. EEOC Official Website:<https://www.eeoc.gov>
4. ADA National Network:<https://adata.org>

The Invisible Frontline: Rethinking Civilian Protection in Cyber Warfare

A.M.S.M.K.A Mandakini Aththanayake

The Open University of Sri Lanka

Lecturer, Department of Social Studies

mandakiniaththanayake@gmail.com

Abstract

“Human rights are not a privilege conferred by government. They are the entitlement of every human being by virtue of their humanity” - Mother Teresa. *In this digital era, where conflicts unfold in invisible frontlines of digital platforms, it highlights the urgency to rethink the above reminder by Mother Teresa. Cyber wars expose civilians to silent, borderless, and invisible forms of threats. As power-hungry states weaponize codes to disrupt critical infrastructure facilities, communication networks, financial systems, and even personal data, victims who are the majority of civilians find themselves on this invisible frontline of modern conflicts. This article urges the need to rethink the existing human rights frameworks and international humanitarian norms that struggle to address the complex, borderless, and technologically sophisticated challenges posed by military cyber operations. Drawing on interdisciplinary insights from cyber politics, international relations, and human rights law, the objective of the paper is to investigate cyber warfare to understand how civilians are affected in digital conflicts. This will answer the main research question on how cyber warfare impacted the human rights of civilians. It calls for a reconceptualization of state responsibilities, enhanced global norms, and tailored human rights accountability mechanisms. Protecting civilians today requires acknowledging that the battlefield has shifted, and that human dignity must be safeguarded not only in physical spaces but also across the expansive and vulnerable architecture of cyberspace. Recognizing this invisible frontline is essential for informing future research, shaping effective policy, and advancing human rights protection in the digital era.*

Keywords – Civilian Protection, Cyberwars, Human rights, IHL

Introduction

Man waged wars throughout history to be the top in the “game of power”. People who waged wars using swords, now waging wars using drone strikes, which do not require manpower, reflect that the technology has powered this game to shift and evolve. Advantages in the cyber wars are obtained through damaging computer systems of the opponents, which is a cyber attack, or through collecting sensitive information, which is cyber espionage or exploitation. Cyberwars refer to efforts performed by conflicting parties to obtain an advantage over their enemies in cyberspace through the use of various technological tools and people-based approaches (Lin, 2012). The development of technology, electronics, and communication has all widened the cyberwars. Various players, including nation states, individuals, organised crime groups, and terrorist groups, have access to these tools and tactics.

Cyber wars use both technological and human-focused methods (Robinson et al., 2015). Technological attacks require **access** to a system, a **vulnerability** to exploit, and a **payload** to carry out harmful actions. Human-based techniques target insiders through deception, bribery, or coercion, while defenses rely on training, monitoring, and incentives to prevent risky behavior. Offensive operations take two forms: **Cyber attacks**, which disrupt, damage, or destroy systems or data (e.g., denial-of-service attacks, Stuxnet), and **cyber exploitation**, which secretly gathers information without affecting system performance (Mens, 2013).

The increased media coverage of cyber warfare has only served to raise public awareness that cyberspace is becoming a battlefield. Not to protect civilians against cyber wars. The internet world is altering human rights standards, with global and regional bodies developing new remedies to online human rights infractions. The UN General Assembly and Human Rights Council have passed resolutions on surveillance, hacking, and artificial intelligence, reaffirming that international law applies in cyberspace and urging states and private actors to uphold rights such as equality, non-discrimination, freedom from violence, and free expression. Digital technologies now serve a dual purpose: they facilitate participation, association, and access to knowledge while simultaneously creating new areas for discrimination, violence, and exclusion. The United Nations has produced Norms for Responsible State Behaviour in Cyberspace, which affirm that state acts online are governed by international law. These norms seek to improve

world peace and security while increasing individual safety. They also advocate for proactive governmental cooperation to protect human rights and foster a "open, secure, stable, and accessible" digital environment.

Existing international human rights legislation (IHRL) covers cybersecurity, including freedom of expression, access to information, privacy, equality, and security, although cyberspace contains numerous private actors not previously covered by IHRL. A global UN cybercrime convention is now being negotiated, although states disagree on how strongly human rights should be safeguarded in it. Cyber operations during armed conflict are likewise governed by the international humanitarian law (IHL). The UN Human Rights Council's Periodic Review (UPR), in which states examine each other's human rights performance, has the potential to increase cyber accountability. Some UPR recommendations already address cybersecurity regulations, and the number is projected to expand as cyber-related problems increase. The United States joined the International Covenant on Civil and Political Rights in September 1992, which includes two rights that may apply to the cyber realm. Article 17 (protecting privacy and reputation) may apply to cyber operations aimed at harming an individual's reputation, such as falsifying computer-based records of transactions or revealing private information. Article 19, which protects the right to seek information, may apply to cyber attacks that prevent individuals from accessing the Internet or other media services. The type and targets of a cyber assault may also affect other rights, including the right to life, health, and nourishment.

As cyberspace becomes an extension of the modern battlefield, the protection of human rights can no longer be treated as an afterthought. International norms now make clear that states must uphold fundamental freedoms online just as they do offline. Understanding this intersection between cyber conflict and human rights is essential for shaping responsible, accountable, and rights-respecting cybersecurity governance.

Literature Review

Lin (2012) defines 'cyber conflict' as operations aimed either at damaging adversaries or stealing sensitive information. According to Robison et al (2015), cyber operations can include technology-based interventions like denial-of-service attacks, malware deployment, or clandestine information

gathering, and human-centered strategies targeting insiders. Also, cyber wars pose significant risks targets civilian infrastructure facilities such as power grids, hospitals, and water systems pose significant risks to human life and well-being. The International Committee of the Red Cross (ICRC) in 2021 has stressed that civilian protection must extend into cyberspace, asserting that state obligations under International Humanitarian Law are not suspended by the digital nature of the battlefield. Furthermore, Sohail (2019) highlights the difficulty in identifying cyber operations, as many attacks are routed through proxies or carried out anonymously, complicating accountability for civilian injury. State and non-state actors use cyberspace to obtain strategic advantages in times of war. Durojaye and Raji (2022) illustrate how state-sponsored cyber actors are increasingly targeting critical infrastructure, aiming to disrupt national services and undermine civilian confidence, whereas Roy et al., (2021) claim that reconnaissance activities, systematic intelligence gathering prior to an attack, enable precise and often covert interventions. According to Derbyshire et al. (2022), hacktivist groups blur the distinction between activism and cyber warfare, generating disruptions comparable to state-level cyber operations. These developments highlight the importance of legal clarity, effective defence mechanisms, and normative frameworks in preventing civilian damages.

Gisel, Rodenhäuser, & Dörmann, 2021 mention that the legal framework governing cyber warfare is evolving but remains critical for civilian protection. Further, he mentions that the IHL applies to cyber operations conducted during armed conflicts, and it should emphasize the principles of distinction, proportionality, necessity, and precaution in cyber warfare. The Tallinn Manual, a renowned expert-driven reference, lays out how existing international law, including the use of force under jus ad bellum, applies to cyber operations. It defines the parameters under which cyber activities may be considered armed attacks and examines the consequences for civilian protection. Lin (2012) and Droege (2012) argue that classic IHL principles must evolve to handle cyber-specific difficulties such as the intangible nature of digital attacks, multi-jurisdictional vulnerabilities, and the possibility of indirect civilian harm. International human rights law (IHRL) overlaps with cyber conflict. Articles 17 and 19 of the ICCPR safeguard privacy and the right to information, both of which may be infringed during cyber operations that disrupt communications or leak sensitive data (ICRC, 2021).

IRC (2021) mentions that the emerging policy discussions reflect persistent worries about legal gaps and normative shortcomings. The ICRC and other international organisations urge for voluntary state rules to protect cyberspace's security, stability, and accessibility while minimising civilian harm. Ayalew (2019) emphasises the importance of properly protecting civilians in cyber conflict, such as identifying civilian objects, establishing proportionality thresholds, and explaining the roles of states and non-state actors. Furthermore, Droege (2012) adds that the interconnected nature of cyber warfare, which includes

espionage, sabotage, and information operations, complicates compliance and enforcement. According to the International Committee of the Red Cross (2021), the humanitarian dimension of cyber warfare is important because even non-destructive attacks, such as data manipulation, service disruption, or monitoring, can have serious effects on civilian life, health, and access to crucial services. According to Gisel, Rodenhäuser, and Dörmann (2021), accountability mechanisms must adapt to the specific aspects of cyberspace, such as attribution issues, asymmetric capabilities, and the internet's worldwide reach. These variables combine to make civilian protection in cyber conflict a top issue, necessitating integrated methods that incorporate legal frameworks, technical protections, policy instruments, and international collaboration.

However, limitations remain: empirical case studies of civilian harm are still limited, definitions are debated, and many sources are institutional or think tank analyses rather than peer-reviewed empirical research. This is not surprising given that cyber warfare is still fairly new and normally classified. This review will be significant since it demonstrates that the essential legal and normative foundations for civilian protection in cyber warfare already exist. It also illustrates that reputable scholarship and institutional analysis recognise the special hazards associated with cyber operations and suggest practical solutions. This review provides a strong argumentative foundation for the research to build on the legal consensus, identify gaps, and make policy or technological recommendations.

Methodology

This study adopts a qualitative, desk-based research methodology, analysing scholarly literature, international legal instruments, and policy documents to examine the intersection of cyber warfare and human rights. It applies '**Realist Theory**' from the International Relations domain, which posits that states act primarily in pursuit of power and security, to interpret why states engage in cyber operations and how these actions impact human rights online. By combining theoretical insights with the analysis of UN resolutions, the IHL, the study evaluates how power dynamics in cyberspace influence state behaviour, the protection of civilians, and the development of norms for responsible and accountable cybersecurity governance.

Theoretical Framework: Realist Perspectives in Cyber Warfare

Realist theory in international relations emphasises nations as major actors in an anarchic international system driven by the quest for power and security. Classical realism holds that states act to maximise their relative power in order to survive, frequently putting strategic goals ahead of ethical or humanitarian concerns (Morgenthau, 1948; Waltz, 1979). In the context of cyber warfare, this viewpoint explains why nations invest in offensive and defensive cyber capabilities.

Unlike traditional military instruments, cyber operations provide low-cost, high-impact leverage for states seeking a comparative advantage. According to realist theory, nations are encouraged to build capabilities that can disrupt opponents' infrastructure, collect intelligence, and influence adversary decision-making while reducing their own susceptibility. From this perspective, civilian networks and key digital infrastructure may become targets because they indirectly contribute to an adversary's military or economic power. Prioritising strategic advantage in an anarchic environment creates inherent contradictions with civilian protection, since humanitarian considerations may take a back seat to state interests.

In addition, realism gives a framework for analysing the escalating dynamics of cyber conflict. States may respond to cyber attacks with defensive or retaliatory actions, potentially causing cascade repercussions that imperil citizens. The pursuit of relative benefits and deterrent techniques in cyberspace can thereby exacerbate hazards for civilians who are non-combatants. Realists believe that civilian suffering is an unavoidable outcome of strategic rivalry, demanding strong preventive measures, technical protections, and international conventions to manage risk while maintaining state security objectives.

Including realism into civilian protection discourse might provide insights for policy and strategic planning. Recognising that nations act for survival and relative advantage, humanitarian actors and politicians can interpret protective measures as mutually reinforcing and contributing to strategic stability. Realist-informed solutions, therefore, do not deny civilian protection but rather contextualise it within the strategic calculus of state behaviour, providing a pragmatic lens for integrating law, policy, and technology safeguards into conflict resolution.

Results and discussion

1. Civilian Vulnerability in Cyber Warfare

The digitalisation of modern society has turned civilians from passive viewers to highly exposed actors in war situations. Cyber operations enable actors to disrupt key infrastructure remotely, circumventing traditional battlefield limits. Unlike traditional warfare, which frequently limits damage to certain geographic areas, cyber warfare has the ability to influence populations well beyond the current combat zone. The repercussions extend beyond immediate disruption; they can cause cascading failures that damage numerous layers of social, economic, and governmental institutions.

Vulnerability places that are frequently targeted

- Hospitals
  - Energy grids
  - Water plants
  - Transportation
-
- Physical dimensions which can cause non-physical damages

These outcomes demonstrate that cyber attacks extend the risk horizon for civilians, blurring the traditional boundaries between battlefield and homefront. Aside from infrastructure, civilians face informational and social vulnerabilities. Personal and sensitive information kept in government, healthcare, and corporate systems can be stolen, modified, or disclosed, resulting in privacy violations, financial loss, and reputational harm. Identity theft, blackmail, or the public disclosure of private information can destabilise communities, instill fear, and erode public trust in institutions. Vulnerable people, such as the elderly, marginalised groups, and technologically illiterate communities, are especially vulnerable to harm because they may lack the resources or skills to adequately respond to cyber occurrences.

The following pie chart represents the Distribution of Sectors Targeted in Cyberattacks. Highlighting part is that from the distribution, 17.3% are civilians who are fighting in an invisible front line.

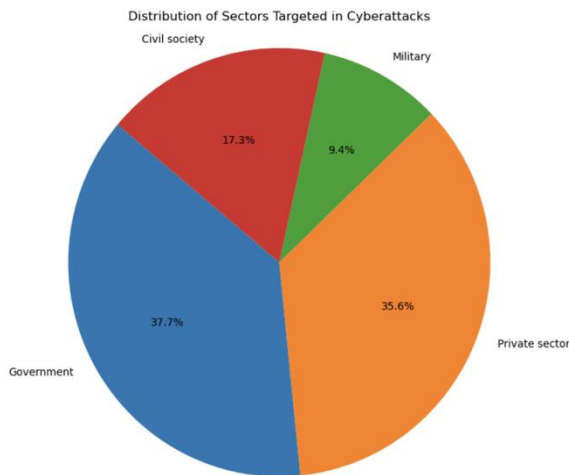

Figure 01:

Source: Eltamawy, S. (2024). *Cyber Warfare and Its Impact on the Private Sector during Geopolitical Tensions* - Sami Eltamawy. <https://doi.org/10.13140/rg.2.2.13101.60644>

These facts highlight the importance of civilian protection in the digital age, which must take into account multidimensional hazards.

2. Defining civilian objects and harm in a Cyber War

One of the major challenges in cyber warfare is identifying civilian objects. In conventional wars, distinguishing between military and civilian targets is frequently simple, focusing on the physical characteristics of the object. In cyberspace, it is very difficult since the harm does not directly affect civilians and is always non-physical. This can take place as interruptions in service, data manipulation, and loss of access to critical platforms can jeopardise health, livelihoods, and social cohesion. This form of harm calls into question existing humanitarian frameworks, necessitating a rethinking of terms like "attack," "object," and "civilian harm" in cyberspace.

Under International Humanitarian Law (IHL), civilian objects are defined negatively as anything that is not a military purpose (ICRC, 2016). The Tallinn Manual 2.0 applies this principle to the cyber domain, stating that infrastructure such as hospitals, financial systems, water treatment plants, electric power grids, and telecommunications networks are civilian objects unless they are used for military purposes (Schmitt, 2017). This interpretation is consistent with the ICRC's opinion that digital systems critical to civilian life are protected in the same way as physical civilian property (ICRC, 2020). In practice, cyber operations blur the distinction between civilian

and military applications because many devices are dual-purpose. A national telecommunications network, for example, may service both civilian and military customers. Tallinn Manual experts advocate a functional test: an object becomes a military target only if its utilisation provides a clear military advantage (NATO, 2017). This guideline aims to prevent overbroad targeting, particularly of essential infrastructure, where the risk of indiscriminate harm is considerable.

The convergence of IHL and IHRL indicates that cyber operations must include both physical and non-physical effects on civilians. This includes assessing the threats to critical services, digital infrastructure, public health, and social stability (Tikk, Kaska, & Vihul, 2010). States are responsible not only for avoiding direct strikes on civilian targets, but also for anticipating cascading damage throughout interconnected networks. Furthermore, accountability is complicated by attribution issues, the presence of non-state actors, and network interdependence on a global scale. Nonetheless, current legal frameworks oblige nations to take reasonable steps to investigate damaging cyber operations and provide remedies to harmed civilians (UN Human Rights Council, 2014). As cyber risks evolve, protecting civilians necessitates both technological measures and strong legal and rights-based control procedures.

3. Human Rights Implications

Cyber warfare has significant human rights concerns. Interruptions in digital services may jeopardise access to education, health, and public services. For example, an assault that disables an internet-based public health system may cause vaccination campaigns to be delayed or emergency communication to be hampered, disproportionately affecting vulnerable groups who especially the elderly and children. Unauthorised access to personal information jeopardises privacy, freedom of expression, and individual security. These findings show that cyber operations can violate fundamental rights even in non-combat circumstances, highlighting the importance of incorporating human rights protection into cyber conflict administration.

The figure below shows the number of worldwide political cyber attacks recorded per sector in 2023 and 2024. Analysing this, we can understand how critical these sectors are and that citizens couldn't sustain without these facilities. The highest number of cybercrime incidents are in Critical infrastructure, state institutions/political systems, and Education that are highly valuable to common people.

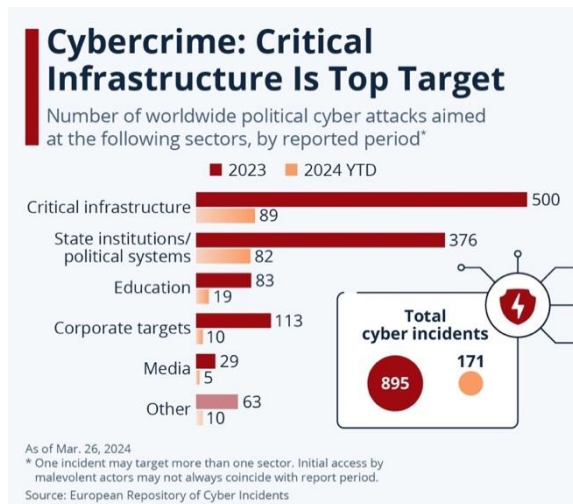

Figure 02:

Source: Zandt, F. (2024, March 26). *Infographic: The Sectors Most Targeted by Cybercrime*. Statista Daily Data; Statista. <https://www.statista.com/chart/31985/number-of-cyber-attacks-recorded-per-sector/?srsltid=AfmBOoqST-prFSAr5Io6SSn9QoPPCvN1oiuOa9LIBYzHv-wS24ip8uJa>

Furthermore, the distribution of cyber risk is asymmetric. Marginalised and vulnerable communities, women, children, and the elderly are particularly exposed to the negative effects of limited access to technology, a lack of digital competence, and systemic inequalities. As a result, protecting people in cyberspace involves both broad-based approaches and targeted interventions to overcome disparities in vulnerability.

Human rights issues in cyber conflict are complicated, affecting both the digital economy and governance. Because online platforms are critical for commerce, economics, and civic engagement, attacks on them can have far-reaching consequences. Disruptions to financial networks or internet services can generate economic instability, erode trust in institutions, and exacerbate disparities. As a result, civilian protection measures must take into account socioeconomic aspects in order to ensure the continuity of key digital services and fair access.

4. Operational Measures for Civilian Protection

Before carrying out or authorising cyber operations, states must assess the possible impact for civilians, particularly how disruptions to digital infrastructure may impair the ‘right to life’, health, water, food, and security. The UN Human Rights Committee (2018) emphasises that

authorities must take reasonable precautions to prevent foreseeable dangers to life, even in technologically mediated contexts. This requires that cyber planners analyse potential civilian dependencies (e.g., hospitals, water purification, and emergency services), assess the human rights impact of losing key digital services, and examine cross-border effects on populations in interconnected networks. Such assessments ensure compliance with IHRL obligations of prevention and risk mitigation. Cyber operations must exclude systems whose disruption could violate essential human rights, such as:

- **Health systems** (impacting the right to health - ICESCR Art. 12)
- **Water and sanitation systems** (right to water - UN GA, 2010)
- **Social security, welfare, and financial systems** (right to social protection)
- **Civil registry and identity systems** (right to recognition before the law (ICCPR Art. 16)

According to the ICRC (2020), attacks on infrastructure indispensable to civilian survival risk breaching both IHL and IHRL, even when no physical destruction occurs. Therefore, operational doctrine must classify these systems as protected objects and restrict cyber operators from targeting them, even for indirect military effects. Cyber operations may cause **cascading, long-range, and unpredictable effects**, such as nationwide energy failures or compromised medical records. Under IHL proportionality rules, these indirect consequences must be factored into planning (Tallinn Manual 2.0, Rule 51). IHRL complements this by requiring states to prevent actions that might disproportionately interfere with rights such as health, education, privacy, or livelihood (OHCHR, 2020). Effective accountability is fundamental to IHRL. States must investigate unlawful cyber operations and provide remedies to affected civilians (UN Human Rights Council, 2014). Operational measures include: maintaining logs and audit trails of cyber activities, documenting decision-making and legal review processes, establishing mechanisms for reporting civilian cyber harm, and ensuring transparency where disclosures do not compromise national security. These measures uphold the right to an effective remedy (ICCPR Art. 2) and support civilian trust in state institutions.

5. Integration of Human-Centered and Ethical Approaches

The integration of human-centered and ethical approaches is widely seen as a critical prerequisite for protecting civilians in cyber warfare. Because cyber operations have a significant impact on

civilian life via healthcare, energy, transportation, economics, and digital identities, ethical frameworks help to ensure that human well-being takes precedence over strategic or technological considerations. International Humanitarian Law and International Human Rights Law already require the protection of civilians, but ethical models offer a layer of normative advice that prioritises dignity, autonomy, and social impact (ICRC, 2020; UN OHCHR, 2020).

Ethical monitoring techniques ensure that cyber operations adhere to both legal and normative requirements. These methods could include independent review panels, human rights impact assessments, and multidisciplinary evaluations comprising technologists, lawyers, and ethicists (Wagner, 2020). Ethical review improves compliance with IHRL responsibilities, particularly the need to prevent arbitrary interference with rights like privacy, health, and access to information (UN OHCHR, 2020). States can avoid operations with disproportionate civilian consequences by incorporating human rights issues into the planning process.

A human-centered approach acknowledges that modern civilisations rely on sophisticated, interconnected digital systems. Disruptions in one sector, such as telecommunications or electricity, can cause cascade failures in healthcare, transportation, and public safety (Tikk, Kaska, & Vihul, 2010). Ethical planning necessitates mapping civilian dependence and identifying vulnerable populations, such as the elderly, people with disabilities, and children, whose rights may be disproportionately impacted. This is consistent with the IHRL principles of equality and nondiscrimination (UN HRC, 2018), ensuring that cyber measures do not increase existing vulnerabilities.

Human-centered protection goes beyond state commitments and includes building civilian resilience. Digital literacy campaigns, community preparedness initiatives, and institutional capacity building assist civilians in identifying cyber dangers, recovering from disruptions, and accessing reliable information (UN GGE, 2015). These initiatives support human rights requirements in areas such as education, information access, and public involvement. Ethical communication also demands that states to avoid misinformation and maintain transparency in order to foster trust, reduce panic, and protect civilians' rights to knowledge.

Even in the absence of physical harm, cyber operations can inflict psychological discomfort, fear, and social alienation. Ethical systems acknowledge psychological well-being as a necessary

component of human dignity. Disinformation, identity theft, hospital-targeted ransomware, and online coercion can all infringe on individuals' rights to dignity, privacy, and personal security (OHCHR, 2020). A human-centered approach encourages states to anticipate non-physical repercussions and design activities that do not cause unnecessary civilian distress or community destabilisation.

Effective civilian protection in cyber warfare cannot be based entirely on technology protections. It necessitates the simultaneous application of IHL safeguards, IHRL duties, and ethical reasoning that prioritises persons over systems. This integrated approach assures that digital operations have no disproportionate impact on human life, rights, or dignity, while also promoting long-term, rights-based cyber governance (Schmitt, 2017). Finally, including ethical and human-centered concepts into cyber operations is critical for minimising harm, increasing resilience, and encouraging responsible use of digital technology during war.

Conclusion

Rethinking civilian protection in cyber warfare necessitates placing cyber activity squarely within the context of international human rights law. While cyber operations occur in an intangible domain, the effects on civilians are profoundly physical, social, and psychological. Attacks that disrupt hospitals, contaminate digital health records, shut down water systems, or manipulate public information directly threaten IHRL rights, including the right to life (ICCPR, Art. 6), the right to health (ICESCR, Art. 12), the right to privacy (ICCPR, Art. 17), and the right to information and freedom of expression (ICCPR, Art. 19). These rights do not vanish merely because the battlefield has moved online; rather, they become even more important as civilians rely more on digital systems for survival and participation in society. Applying human rights legislation to cyber warfare improves civilian protection by requiring nations to take positive actions such as preventing foreseeable harm, regulating private cyber actors, securing key infrastructure, and providing remedies when rights are infringed. These obligations supplement international humanitarian law but go beyond armed conflict, addressing gaps where cyber operations occur in "**grey zones**" below the threshold of war. Under IHRL, nations must ensure that cyber actions, whether offensive or defensive, do not cause arbitrary disruption of key services or disproportionate harm to civilian populations.

Human rights-based governance necessitates transparency, accountability, and scrutiny. States must analyse the human rights implications of cyber capabilities before deployment, disclose vulnerabilities responsibly, and ensure that impacted civilians have access to justice and effective remedies. Improving digital literacy, encouraging public engagement in cyber governance, and strengthening resilience in civilian infrastructure are all human-rights requirements, not mere policy choices. Finally, including the International Human Rights Law in all levels of cyber strategy elevates civilian protection from a technological concern to a legal and moral obligation. As cyber operations alter the realities of modern combat, protecting civilian rights becomes the defining criterion for responsible state behaviour. A truly protected cyber ecosystem is one in which human dignity leads technological power, ensuring that the invisible battlefield never becomes a place where human rights are silently undermined.

References

- Ayalew, Y. E. (2015). Cyber Warfare: A New Hullabaloo under International Humanitarian Law. *Beijing Law Review*, 06(04), 209–223. <https://doi.org/10.4236/blr.2015.64021>
- Bouke, M., & Abdullah, A. (2023). *Turnkey Technology: A Powerful Tool for Cyber Warfare*. ArXiv.org. <https://arxiv.org/abs/2308.14576>
- Cyber and information operations*. (2024, January 2). International Committee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/cyber-and-information-operations>
- Cyber warfare and international humanitarian law: The ICRC's position What limits does the law of war impose on cyber attacks?* (n.d.). <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/2013/130621-cyber-warfare-q-and-a-eng.pdf>
- Derbyshire, R., Selck-Paulsson, D., van, & Burton, J. (2025). *From Protest to Power Plant: Interpreting the Role of Escalatory Hactivism in Cyber Conflict*. ArXiv.org. <https://arxiv.org/abs/2509.05104>
- Durojaye, H., & Raji, O. (2022). *Impact of State and State Sponsored Actors on the Cyber Environment and the Future of Critical Infrastructure*. ArXiv.org. <https://arxiv.org/abs/2212.08036>
- Get off my cloud: cyber warfare, international humanitarian law, and the protection of civilians*. (2012, June 30). International Review of the Red Cross. <https://international-review.icrc.org/articles/get-my-cloud-cyber-warfare-international-humanitarian-law-and-protection-civilians>

ICRC. (2021). *Cyber operations during armed conflicts* [Review of *Cyber operations during armed conflicts*].

International humanitarian law and cyber operations during armed conflicts. (2020). *International Review of the Red Cross*, 102(913), 481–492. <https://doi.org/10.1017/s1816383120000478>

Lin, H. (2012). Cyber conflict and international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 94(886), 515–531. <https://doi.org/10.1017/s1816383112000811>

Mačák, K. (n.d.). *From the Vanishing Point Back to the Core: The Impact of the Development of the Cyber Law of War on General International Law*. Retrieved November 30, 2025, from <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Art-09-The-Impact-of-the-Development-of-the-Cyber-Law-of-War-on-General-International-Law.pdf>

Melzer, N. (n.d.). *Cyberwarfare and International Law*. Retrieved November 30, 2025, from <https://undir.org/files/publication/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>

Mens, Y. (2013). Iran : Stuxnet, Flame, Shamoon... la guerre mise en vers. *Alternatives Internationales*, N° 59(6), 28–28. <https://doi.org/10.3917/ai.059.0028>

Robinson, M., Jones, K., & Janicke, H. (2015). Cyber warfare: Issues and challenges. *Computers & Security*, 49(49), 70–94. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2014.11.007>

Stoddart, K. (2022). *Cyberwarfare: Threats to Critical Infrastructure*. Springer Nature.

Sohail, H. (2022). Fault Lines In The Application Of International Humanitarian Law To Cyberwarfare. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*.

Twenty years on: International humanitarian law and the protection of civilians against the effects of cyber operations during armed conflicts. (2021, March). International Review of the Red Cross.

Urs, P., Dias, T., Coco, A., & Akande, D. (n.d.). *The International Law Protections against Cyber Operations Targeting the Healthcare Sector*. Retrieved November 30, 2025, from <https://www.elac.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2023/04/ELAC-Research-Report-International-Law-Protections-against-Cyber-Operations-Targeting-the-Healthcare-Sector.pdf>

Yang, Y.-T., & Zhu, Q. (2025). *Toward a Multi-Echelon Cyber Warfare Theory: A Meta-Game-Theoretic Paradigm for Defense and Dominance*. ArXiv.org.

Gender Equality and Sexual Rights in Sri Lanka (2020–2025): A Social-Justice Analysis

R.P.S.T. Rajapaksha^{1,*}

¹Department of Sociology, Postgraduate Institute of Humanities and Social Science, University of Peradeniya, Sri Lanka.

*Corresponding author: sajanitharuka123@gmail.lk

This article presents a discussion and critical analysis of existing literature on gender equality, sexual rights, and social justice, synthesizing current research and offering reflections on key challenges in the field. The terms “gender equality”, “sexual rights” and “social justice” consist of the little discussed and poorly understood combination of the concept of “rights” within the Sri Lankan society. Based on a technical consultation on gender equality, sexual rights and social justice following working definitions were devised. According to UNESCO, gender equality means that the rights, responsibilities, and opportunities of individuals will not depend on whether they are born male or female. It emphasizes that women and men, boys and girls, have equal rights, opportunities, and the same ability to realize their full human rights and contribute to society. Similarly, WHO defining sexual rights are a set of human rights that enable individuals to make free and responsible decisions about their sexuality, free from coercion, discrimination, and violence. They include the right to bodily autonomy, access to information and education, the right to choose a partner, engage in consensual sexual relations, and pursue a satisfying sexual life. Whereas, according to The United Nations (UN) social justice is an "underlying principle for peaceful and prosperous coexistence within and among nations," which means a world where societies are based on equality, solidarity, human rights, and the dignity of every human being. It is further understood as the fair distribution of economic growth and the fair treatment of all people regardless of their background. Key principles include equity (recognizing different needs), access to resources and opportunities, participation in society, protection of human rights, and valuing diversity.

Given these definitions, it is worth questioning whether we are currently in a position to fully realize these rights. If there is any hope of reducing the physical and mental violence committed by members of the human race on each other in general, then there is hope also for attaining

gender equality, sexual rights and social justice. Otherwise, these are very difficult to achieve as a nation. Whether Sri Lankan laws and policies support sexual rights, gender equality or restrict and punish certain sexual practices and relationships is of crucial concern. This is where rights and concepts of social justice come in. Therefore, This article presents a discussion and critical analysis of existing literature on gender equality, sexual rights, and social justice.

Questions about who can engage in sexual activity and at what age continue to be highly contested. While many people remain sexually faithful to a single partner throughout their lives, this is not universal, as sexual infidelity occurs in both marriages and non-marital relationships. Only a few countries have decriminalized homosexuality, and even fewer recognize same-sex marriage. There are also ongoing efforts to secure recognition and acceptance for transgender and transsexual individuals worldwide, though progress varies by country. The social acceptance of sexual minorities and non-heterosexual orientations remains limited, and achieving widespread legitimacy continues to be a long and challenging process (Berer, 2004).

Despite the existence of international and national human rights norms and standards, achieving true gender equality remains a challenge in many countries. Much of the discourse on gender equality by scholars, researchers, and governmental and non-governmental organizations tends to focus primarily on women. However, gender equality encompasses all genders, including men, and should address the rights, opportunities, and responsibilities of everyone. Focusing exclusively on one gender does not fully uphold the principle of human justice or equality; a comprehensive approach that considers all genders is necessary to achieve meaningful and equitable social outcomes. This paper used comparative national experiences on law and policy to argue that the failure to adopt an indivisibility of rights approach in relation to gender equality and sexual rights.

In Sri Lanka, there has been relatively limited discussion on gender equality, sexual rights, and social justice, despite these being important and highly relevant research areas. While the country has enacted laws and policies addressing sexual harassment, the prevalence of sexual harassment and gender-based violence remains high. Moreover, the concepts of gender equality, sexual rights, and social justice are not yet fully understood or embraced by the general population. This raises the question of how these ideas can be effectively promoted and internalized within Sri Lanka's existing cultural framework. This secondary research aims to

explored the available literature on these areas, assess the extent to which they have been discussed, and identify potential steps and strategies for promoting greater awareness and understanding.

Gender equality and sexual rights are fundamental human rights. According to UNFPA, women have the right to live with dignity and free from fear. Gender equality is also essential for development and poverty reduction, as empowered women positively impact the health and productivity of families and communities, benefiting future generations. However, despite substantial evidence showing that women's empowerment is key to realizing human rights, alleviating poverty, fostering development, and addressing critical global challenges, gender equality remains an unfulfilled goal.

UNFPA have shown that addressing gender equality and women's empowerment requires strategic interventions at all levels of programming and policy making. They marked key issues including Reproductive health, Economic Empowerment, Educational empowerment, Political empowerment and addressing social and gender norms. Worldwide, women carry out three to ten times more unpaid care and domestic responsibilities than men. Although they make up 70 percent of the global paid care workforce, they hold only 25 percent of leadership positions within the sector. Based on current progress, it is estimated that the world is at least 91 years away from achieving equal sharing of unpaid care work between men and women, as traditional gendered divisions between paid labor and reproductive work continue. Women's political participation, an important measure of gender equality has also shown little advancement (UNFPA, 2022).

Deputy Inspector General Renuka Jayasundara of the Sri Lanka Police reported a significant rise in sexual harassment cases in 2024, stating that 2,785 incidents were officially recorded (EconomyNext, 2025). However, she emphasized that due to pervasive underreporting, this figure likely underestimates the true scale of the problem. Among these reported incidents, household-related violence accounted for the largest share (1,852 cases), followed by cyber harassment (348), harassment in public spaces (289), road harassment (176), and office-based harassment (70). These data illustrate how sexual violence in Sri Lanka pervades multiple dimensions of social life from the private domain to public, online, and professional spaces highlighting both the prevalence and diversity of gendered harassment. Technological solutions are increasingly being integrated into Sri Lanka's gender-based violence response framework. As

noted by the National Transportation Commission Chairman, D. B. Witharana, authorities have initiated the development of a mobile safety application for girls and women to combat sexual violence. This initiative suggests growing recognition of the need for accessible, real-time reporting tools within high-risk environments such as public transportation. Moreover, the move aligns with international trends that leverage digital platforms to reduce barriers to reporting and enhance institutional accountability (EconomyNext, 2025).

According to the police report, more sexual-harassment cases are being reported by women than by men. However, there are no cases recorded that involve non-heterosexual individuals. This raises an important question: Are there truly no such cases, or are existing cases not being reported according to the victims' actual sexual identities? If the latter is true, it may be necessary to add a new reporting category for non-heterosexual cases, as accurate reporting is essential for protecting the rights and safety of all individuals.

Izzath and Kodikara (2022) report that most of the victims in their study were women, while all the perpetrators were men. The incidents largely involved severe offences, including rape and serious sexual abuse. Although conviction rates were similar for cases with male and female victims both at around 21% the dropout rate was significantly higher for female victims, at 47% compared to 29%.

According to Fonseka and Schulz (2018) a growing body of research from Sri Lanka shows that women have faced a wide spectrum of gender-specific harms during the country's conflict and in the years that followed. Transitional justice is now widely acknowledged within the WPS framework and academic debates as an area where integrating stronger gender perspectives is essential for achieving more meaningful outcomes. Scholars argue that gender-sensitive approaches can significantly enhance peacebuilding, reconciliation, and transitional justice efforts. In Sri Lanka's post-war environment, the challenges confronting women are tied to systemic problems within the justice system, state institutions, and entrenched patriarchal norms. As they contend, achieving truly transformative change will require broad institutional reforms alongside focused transitional justice measures.

According to Goonesekere (2011).we in South Asia must understand the idea of substantive equality in light of our own historical experiences. Although interpretations of equality have

evolved largely in Western contexts, this does not make the concept “Western.” Instead, these developments offer valuable insights that help us adopt and apply fundamental human rights principles to advance gender justice in our region. Substantive equality may have emerged from Western legal and political thought, but it has become rooted in South Asia through our constitutions and our commitments under international law. He further argue we should appreciate the innovative contributions especially from Western feminists that have shaped this concept, seeing them as part of a shared global legacy aimed at promoting gender justice. The historical evolution of substantive equality in the West also shows that discriminatory attitudes persisted there for centuries, justified through arguments similar to those still seen in parts of South Asia. These developments played a crucial role in dismantling the notion that sex-based discrimination is acceptable.

Since adopting constitutional equality clauses, South Asian countries have generally not taken the same approach as some Southeast Asian nations, which have enacted specific Gender Equality laws. Introducing such legislation, however, creates an important opportunity to define discrimination in line with the principles of substantive equality. Broad legal measures of this kind, along with formal equality provisions, remain vital in South Asia for addressing gender bias and advancing gender justice more effectively.

Over the period 2020–2025, Sri Lanka has made significant policy commitments to gender equality and sexual rights, but substantial gaps remain in practice, particularly for marginalized populations such as LGBTQ+ individuals. The Multi-Sectoral National Action Plan (NAP) on Sexual and Gender-Based Violence (SGBV) 2024–2028 is a promising development, as it explicitly includes people with “diverse gender identities and sexual orientations” in its vision of a violence-free life (Ministry of Women, Child Affairs & Social Empowerment & UNFPA, 2025). However, these policy frameworks coexist with structural, legal, and social barriers that limit the realization of sexual rights in Sri Lanka.

According to UNFPA, one of the most glaring tensions lies between constitutional commitments and lived realities. While Sri Lanka’s constitution guarantees non-discrimination based on sex, many legal provisions remain discriminatory or fail to protect sexual minorities effectively. As the UNFPA’s 2025 report argues, gender-discriminatory laws, policies, and institutional practices continue to undermine the rights and safety of women, girls, and the LGBTQIA+

community. For example, there is no explicit legal protection against harassment on the basis of sexual orientation or gender identity, and same-sex sexual activity remains criminalized under outdated penal code provisions. These legal lacunae demonstrate that formal commitment to gender equality does not always translate into equal protection under the law.

Social norms and stigma further compound these legal deficiencies. According to a UN Women report, nearly half of Sri Lankan women believe in traditional gender hierarchies such as male superiority or female obedience which undermine women's sexual autonomy (UN Women, 2024). Such beliefs are not harmless: they support a culture in which sexual harassment, both in private and public spheres, is normalized. That normalization is borne out in data: more than 90 percent of women in Sri Lanka report experiencing sexual harassment in public transport at least once in their lives (Sri Lanka Mirror, 2024). These deeply held social attitudes create barriers to meaningful gender equality, because even when formal policies exist, they are undermined by everyday practices. Critically, these social and structural dynamics disproportionately affect sexual minorities LGBTQ+ individuals from reporting abuse or seeking justice, contributing to their continued marginalization.

The absence of non-discrimination protections for non-heterosexual persons also raises serious concerns about social justice. Without explicit legal recognition, experiences of harassment, violence, and marginalization remain invisible in official statistics. This invisibility undermines national efforts to create a truly inclusive SGBV response. For instance, despite the NAP's inclusive language, implementation efforts will likely fail if institutions do not transform their structures, train personnel, and collect disaggregated data by sexual orientation and gender identity.

The lack of disaggregated data is itself a structural injustice: without reliable data on gender minorities, policies risk being blind to the needs of some of the most vulnerable. Incorporating sexual orientation and gender identity into official reporting mechanisms police records, national surveys, and SGBV monitoring frameworks would be a critical step forward. This data would provide visibility for non-heterosexual victims, guide resource allocation, and enable accountability in both public and private sectors.

Another important dimension is public health and education. Stigma and misinformation hinder access to sexual health education and protection for sexual minorities. As noted in public commentary and educational critiques, there remains a pervasive myth that same-sex identities inherently correlate with disease risk, which undermines effective health interventions (Ceylon Today, 2025). To address this, Sri Lanka's education system must integrate comprehensive, rights-based sexual education that is inclusive of diverse identities. Such curricula should emphasize consent, sexual autonomy, and equality, thus equipping young people with the knowledge and values needed to dismantle harmful norms.

Gender equality and sexual rights in Sri Lanka have undergone notable policy attention between 2020 and 2025; however, a substantial disparity persists between policy commitments and the lived experiences of women and girls. Despite constitutional guarantees of equality, gender-based violence (GBV) and sexual harassment remain widespread social and public-health concerns, disproportionately affecting females across multiple sectors of society. According to the Women's Well-Being Survey conducted by the Department of Census and Statistics and UNFPA, one in four Sri Lankan women have experienced physical or sexual violence in her lifetime, most often at the hands of intimate partners (DCS & UNFPA, 2020). These statistics underscore the deep-rooted cultural and structural challenges that inhibit the realization of gender equality.

Public spaces in Sri Lanka continue to be unsafe for many women. Reports indicate that over 90 percent of Sri Lankan women have experienced some form of sexual harassment when using public transport, reflecting the normalization of gendered violence in everyday life (Sri Lanka Mirror, 2024). Such pervasive harassment highlights a major social-justice issue: women's freedom of movement is significantly restricted, limiting their access to education, employment, and public participation. Moreover, the prevalence of harassment indicates that existing strategies such as awareness campaigns and limited enforcement have not effectively disrupted the cultural acceptance of misogynistic behaviour.

A contributing factor to ongoing violence is the persistence of gender-discriminatory attitudes and legal gaps. A comprehensive UNFPA study found that Sri Lanka retains several outdated laws and social norms that indirectly perpetuate discrimination against women (de Silva & Jayaweera, 2025). For example, marital rape is still not criminalized, except in cases of judicial

separation, and inconsistent legal definitions of sexual offences weaken women's access to justice. Such legal shortcomings create systemic vulnerabilities, allowing perpetrators to act with relative impunity. The UN Women B30 Report further highlights that nearly half of women in Sri Lanka endorse traditional patriarchal beliefs such as male leadership and female submissiveness which reinforce gender inequality and normalize violence (UN Women, 2024). In such an environment, gender equality initiatives must confront not only legal reform but deeply entrenched social attitudes.

Efforts to address gender-based violence have gained momentum through policy advancements. The Multi-Sectoral National Action Plan (NAP) on Sexual and Gender-Based Violence (2024–2028) establishes a coordinated approach involving health, legal, social, and community sectors to strengthen prevention and response mechanisms (Ministry of Women, Child Affairs & Social Empowerment & UNFPA, 2025). The NAP aims to reduce violence, improve survivor support, and enhance institutional accountability. While promising, successful implementation requires substantial financial resources, multi-agency collaboration, and continuous monitoring areas in which Sri Lanka has historically struggled. Policy documents alone cannot generate change without consistent enforcement, trained personnel, and sustained political commitment.

Another critical area influencing male and female gender equality is education. Research highlights that gaps in Sri Lanka's education system reinforce gender stereotypes and fail to provide comprehensive and rights-based sexuality education (Ceylon Today, 2025). This absence contributes to misinformation about sexual rights and consent, which can perpetuate patterns of harassment and abuse. Schools remain essential spaces for shaping gender attitudes, and therefore, educational reforms must include training for teachers, integration of gender-sensitive content, and student protection protocols. Without such systemic transformation, gender inequality will replicate itself across generations.

Economic empowerment also plays a central role in advancing gender equality. Although women's labor-force participation has remained stagnant at around 30 percent for decades, studies show that barriers include workplace harassment, unsafe travel conditions, and discriminatory hiring practices (UNDP, 2024). These constraints have direct implications for Sri Lanka's economic development. Women often avoid certain workplaces or shifts because they fear harassment, particularly in male-dominated sectors. Consequently, gender inequality is not

merely a social issue but also an economic one. A justice-centered approach requires addressing workplace discrimination, enforcing sexual-harassment policies, and ensuring safe transportation options for female workers.

Access to justice remains a major obstacle for female survivors of violence and harassment. In many cases, women do not report incidents due to fear of retaliation, social stigma, or lack of confidence in legal processes. The United Nations Human Rights Council (2023) noted that delays in investigations, insensitive questioning, and secondary victimization further discourage survivors from pursuing legal remedies. Additionally, capacity gaps within police and judicial institutions limit effective prosecution. Judicial reforms, such as specialized GBV units and gender-sensitivity training for law enforcement, are essential to improve trust and accountability. In 2024, Sri Lanka hosted a regional judicial knowledge exchange focused on improving access to justice for GBV survivors, reflecting progress at the institutional level (UNDP, 2024).

Community and societal engagement are equally critical. Preventing violence requires shifting social norms that justify or excuse male dominance. Public campaigns, civil-society activism, media engagement, and grassroots mobilization can help transform attitudes. The UN in Sri Lanka (2024) launched public marches against gender-based violence, signaling growing national awareness. However, social transformation is slow, and patriarchal norms continue to resist change. For true gender equality, interventions must target families, schools, workplaces, and communities simultaneously.

The period from 2020 to 2025 shows a complex landscape where legal and policy progress coexists with persistent cultural norms and structural barriers. From a social-justice perspective, gender equality in Sri Lanka requires addressing the root causes of inequality, ensuring institutional accountability, reforming discriminatory laws, enhancing education, and empowering women economically. The protection of women and girls is not only a human-rights obligation but also essential for social and national development.

Social acceptance of sexual minorities and non-heterosexual identities remains very limited in countries like Sri Lanka. When discussing human rights, sexual rights, and gender equality, it is essential to recognize the challenges faced not only by men and women, but also by people who fall into “other” gender categories. In Sri Lanka, official documents rarely, if ever include

options beyond “male” and “female.” This omission reflects a significant national limitation. There is a strong need to include an “other” category whenever gender information is collected or discussed, as this ensures that all individuals are acknowledged and represented. Negative attitudes about gender diversity are widespread on social media, often overshadowing positive or supportive views. When such discrimination and exclusion persist, the protection of human rights is inevitably undermined.

Existing literature and reported cases focus extensively on women’s subordination and the various forms of harassment and challenges they face at home, in the workplace, and in public spaces. However, there is very little discussion about men and how they respond when they experience unfair treatment. Likewise, the difficulties and discrimination faced by individuals in the “other” gender category receive very limited attention, and are often not even considered. Much of the public discourse tends to fixate on *why* people in the “other” category are the way they are, rather than addressing the gender equality and sexual rights they are entitled to as citizens of Sri Lanka. Once again, the question of social justice becomes central yet it is frequently overlooked in conversations about gender and sexuality. Despite improvements in policy frameworks, the lived experiences of women show that Sri Lanka continues to grapple with widespread sexual harassment, unequal power dynamics, and insufficient institutional support. Sustainable progress will depend on political will, robust implementation mechanisms, and societal commitment to redefining gender relations. The journey toward male female gender equality and sexual rights is ongoing, and the next decade will be crucial for determining whether Sri Lanka moves toward genuine social justice or remains constrained by entrenched inequality.

References

Berer, M. (2004). Sexuality, rights and social justice. *Reproductive Health Matters*, 12(23), 1–3.

Ceylon Today. (2025, August 18). *Addressing the gaps in Sri Lanka’s state education system*.

De Silva, M., & Jayaweera, A. (2025). *Gender discrimination in Sri Lanka: Law, policy and practice*.

UNFPA Sri Lanka.

Department of Census & Statistics, & United Nations Population Fund. (2020). *Women’s Well-being*

Survey 2019. DCS & UNFPA.

EconomyNext. (2025, March 8). *Sri Lanka reports 2,785 cases of sexual harassment against women.*

Retrieved from

<https://economynext.com/sri-lanka-reports-2785-cases-of-sexual-harassment-against-women-209066/>

Fonseka, B., & Schulz, E. (2018). *Gender and transformative justice in Sri Lanka*. Working Paper 18/2018. Centre for Policy Alternatives / Women, Peace and Security.

Goonesekere, S. W. E. (2011). *The concept of substantive equality and gender justice in South Asia*. UN Women.

Izzath, M. H. M. A., & Kodikara, S. (2022). *Attrition of cases of sexual offences from the criminal justice system of Sri Lanka: A pilot study*. *Medico-Legal Journal of Sri Lanka*, 10(2), p10.

Malsirini de Silva & Avishka Jayaweera. (2025). *Gender Discrimination in Sri Lanka Law, Policy and Practice*. UNFPA Sri Lanka.

Ministry of Women, Child Affairs & Social Empowerment [Sri Lanka], & UNFPA. (2025). *Policy Framework and Multi-Sectoral National Action Plan to Address Sexual and Gender-Based Violence (SGBV) 2024–2028*.

Rodrigo, A. (2023, June 8). *Sri Lanka's police, health workers mostly violate rights of LGBTQ community – report*.

Sri Lanka Mirror. (2024). *Prime Minister Harini speaks on gender-based violence*.

United Nations Human Rights Council. (2023). *Compilation on Sri Lanka, Report State No. JS2 (UPR)*.

United Nations Development Programme. (2024). *Gender equality in Sri Lanka*. UNDP Sri Lanka.

United Nations Human Rights Council. (2023). *Universal Periodic Review: Sri Lanka –*

Joint Submission 2.

United Nations in Sri Lanka. (2024). *Toward a safer Sri Lanka: Hundreds march to end gender-based violence.*

UN Women. (2024). *B30 report: Sri Lanka.* United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.

Menstrual Rights under Climate Stress: Lessons from India and Nepal for Gender-Sensitive Disaster Management

L.M.S. Navodya

Department of Social Studies, the Open University of Sri Lanka

Abstract

In the 21st century, climate change has emerged as a multiplier of threats. Among the threats generated by climate-induced disasters is the amplification of gender inequalities, with profound yet understudied implications for menstrual rights. Despite being a natural biological process, menstruation remains a phenomenon significantly shaped by cultural stigma and taboo restricting a range of rights of female adolescents to experience a dignified menstruation. This context is reflected in many countries within South Asia. Thus, focusing on the case studies of India and Nepal, this paper explores how climate-driven disasters further erode the menstrual rights of women and girls. The study uses a qualitative secondary methodology relying on sources such as academic literature, institutional reports and documented case studies. The findings depict that menstruation is not merely a hygienic issue but a health issue that is intrinsically linked to the human rights framework. The discussion, including the case studies reveals that climate-induced disaster outcomes such as infrastructure damage, supply chain breakdowns, displacement and such intersect with pre-existing cultural stigma and result in deepening period poverty and associated health crises directly related to a range of human rights.

Keywords: Menstrual Rights, Human Rights, Climate Change, South Asia

Introduction

During the 2021 monsoon floods in Nepal's far-western region, adolescent girls were reported hiding blood-soaked cloths in plastic bags for days because floodwaters had destroyed their latrines and isolation huts. Similar accounts emerged from Bihar and Assam in India, where girls walked far to find water to wash during menstruation. These stories capture a wider, systemic issue: climate disasters do not occur in isolation—they infringe the fundamental human rights denying adolescent girls and women their safety, dignity and hygienic menstrual care. As climate-induced disasters intensify in South Asia, climate change is amplifying inequalities while

creating new threats to menstrual rights, bodily autonomy and overall well-being of adolescent women and girls.

Menstruation, commonly called as the ‘period’, is a natural and healthy process wherein the uterus sheds blood and tissue through the vagina, typically lasting for 2 to 5 days each month, with a normal menstrual cycle spanning for 21-35 days where 20 to 60 mL blood is lost (Setayesh Valipour et al., 2024). According to UNICEF (n.d.) 1.8 billion people across the world menstruate including adolescent women, girls, transgender men and non-binary persons. In the statement issued at the 50th session of the Human Rights Council on menstrual hygiene management, human rights and gender equality, menstrual rights were interpreted as the rights of all menstruators to have access to adequate information and education on menstrual hygiene; sanitary products; water; sanitation; disposal facilities; competent and empathetic care and a progressive environment that sees menstruation as a positive and healthy phenomenon (WHO, 2022). As highlighted in the statement and by Setayesh Valipour et al (2024), menstrual rights are being increasingly embraced and discussed within the broader framework of human rights and sexual and reproductive health rights.

Climate change, generally defined as the long-term change in global weather patterns caused by ecologically harmful human actions such as deforestation, has emerged as one of the most powerful global drivers of gender inequalities, particularly those related to health, dignity and safety of women and girls and gender-diverse individuals. Across the literature, climate change has been described as a ‘multiplier of vulnerabilities’, a phenomenon that deepens pre-existing discrimination rooted in poverty, socio-economic marginalization and inequitable gender norms (Muralidharan et al., 2025). While its impact on health and livelihoods is well documented, its specific consequences for menstrual rights remain largely absent from the popular climate discourse.

Widely across South Asia, menstruation remains a taboo topic shaped by deep-rooted cultural stigma. In many Indian communities, menstruating girls and women are barred from kitchens, temples and community events while also being denied of adequate access to affordable sanitary products and Water, Sanitation and Hygiene (WASH) facilities. In Nepal, these challenges are deepened by practices such as ‘Chhaupadi’ which involves the exclusion of menstruating women and girls to sheds or isolated places regardless of the repeated legal bans. While these cultural

and social stigmas take a serious toll on the menstrual dignity and autonomy of menstruating women and girls of these communities, the backdrop of intensifying climate change exacerbates the humanitarian crisis. Natural disasters such as floods, droughts, heatwaves and displacement disrupt access to clean water, menstrual products and sanitary facilities, making safe menstrual management even more difficult. Thus, in India and Nepal, menstruation exists as a crisis at the intersection of cultural stigma and climate vulnerability - creating a layered human rights crisis that demands urgent scholarly and policy attention.

Methodologically this research paper follows a qualitative approach relying on secondary data extracted from academic studies, reports of international organizations and media-based case narratives to examine how climate change affects menstrual rights using the case studies from India and Nepal.

This inquiry is both relevant and urgent since South Asia is one of the world's most climate-affected regions, while India and Nepal together represent millions of menstruating individuals whose rights and well-being remain significantly under-acknowledged in climate policy. The exploration of the case studies thus highlights how climate change transforms a biological process into a site of compounded vulnerability thereby revealing urgency of prioritizing gender sensitive and rights-based disaster management.

Climate Change and Gendered Vulnerabilities: A Global Overview

Climate change has been globally recognized as a phenomenon that disproportionately affects genders, often discussed in relation to its impact on women and girls. This disproportionate impact is emphasized in discourse and literature as to how it deepens pre-existing structural inequalities that restrict or limit the access of women and girls to resources, decision-making power, mobility and safety. Furthermore, as highlighted by UN Women (2025), women in many regions bear a disproportionate responsibility to secure food, water and fuel for their families and thereby, are conditioned to work harder and travel farther as a result of these resources getting scarce due to climate change, ultimately increasing the risk they are subjected to and restraining their adaptive options. Also, highlighting the role of climate change as a multiplier of threats, when these divisions of labour intersect with structural and institutional inequalities such as unequal access to land, education, technology and monetary capital, it results in restraining the opportunities for women to adapt or recover from climate shocks (Rao et al., 2016; UN Women,

2025). For instance, Rao et al. (2016) in their analysis of semi-arid regions in Africa and Asia emphasize that the limited access to assets, decision making processes and livelihood diversification options restricts the ability of women to effectively respond to climatic stress. Globally, climate-induced disasters like floods, droughts, heatwaves, etc increase the exposure of women and girls to violence, displacement and additional health risks that particularly associate menstrual hygiene, preventable diseases and adverse pregnancy outcomes.

Menstrual Rights as Human Rights

In the contemporary world, menstrual rights have been increasingly recognized as a fundamental human rights issue instead of a mere physical hygiene matter or a socio-cultural taboo. The WHO's statement cited in the introduction is one of the major international calls for the recognition of menstrual rights as a human rights concern. According to WHO (2022), menstruation is a natural phenomenon that spans the life course from menarche to menopause including physical, psychological and social dimensions. Thus menstrual rights from such a human rights standpoint means that every individual who menstruates has adequate access to safe and affordable sanitary products; information; education about menstrual hygiene and proper WASH and disposal infrastructure facilities; competent and empathetic healthcare and an environment that embraces menstruation as a normal life phenomenon ensuring full participation of menstruators in social, educational and economic life (WHO, 2022).

Thus, when these humanitarian conditions are not met, it results in the denial of dignified menstruation leading to the violation of a range of human rights. As explained by the HRW (2017), the lack of access to sanitary napkins, private toilets, clean water, etc can undermine the rights of women and girls to health, sanitation, education and non-discrimination. According to the United Nations Population Fund (2025), inadequate Menstrual Hygiene Management (MHM) can result in daily cycles of stigma, discrimination and deprivation especially for those belonging to poverty stricken and marginalized communities.

Furthermore, Sood et al. (2022) highlight that according to a recent systemic review of global evidence, a cross-cutting human rights framework for MHM is vital in order to ensure the dignity, equality and well-being of menstruating women and girls worldwide.

In sum, positioning ‘menstrual rights’ in the broad human rights paradigm, reframes menstruation from a mere hygienic issue in the private sphere to a globally applicable health concern intrinsically linked to a range of human rights. And the denial of those rights would be violations of fundamental rights that deserve redress through policy, law and social change.

Climate Change and Menstrual Rights

Menstruation remains an unpopular topic in the climate change discourse and its disproportionate gendered vulnerabilities. Climate change undermines menstrual management in multiple interlinked ways - restricting access to sanitation and hygiene, menstrual products, health and sanitation.

Rapid on-set natural disasters like floods, cyclones, wildfires and slow on-set processes like heatwaves, salinization, drought and air pollution result in disrupting all essentials for menstrual management. For instance, as Ipas (2024) explains, in regions hit by droughts, storms or floods: clean water would be scarce to manage menstruation; supply-chain breakdowns would further limit the availability of sanitary products and displacements to shelters and camps would erase privacy, making safe and dignified menstruation nearly impossible. According to them, these disruptions which exacerbate period poverty would lead women and girls to shift to unsafe alternatives, increasing risks of infections while undermining dignity.

Moreover, climate change deepens structural inequalities and social vulnerabilities which includes gender and intersectional discrimination. As explained by Ipas (2024), women and girls in impoverished or rural communities already affected by period poverty are more likely to experience worsened sanitary conditions when disaster strikes. While forced migration or displacement caused by climate-driven disasters could deepen period poverty, it could also increase the exposure to gender-based violence and exploitation where menstrual needs would often be ignored during humanitarian relief. Furthermore, inequity would be perpetuated given that sustainable period product alternatives such as reusable cloth pads, menstrual cups, etc often remain inaccessible in resource-poor or disaster-affected areas (Liera & Duca, 2023).

Apart from the indirect impacts of climate change on menstrual rights, it can also worsen menstrual and reproductive health directly. According to Muralidharan et al. (2025), a recent scoping study had found that apart from worsening period poverty, climate change could also

affect menstrual cycles, cause menstrual disorders and worsen menstrual health conditions of women and girls in climate-affected contexts.

These pathways thus depict how climate change can turn biological processes like menstruation into processes of heightened risk, indignity and ultimately human rights violations.

Regional Context: Menstruation, Culture and Vulnerability in South Asia

Menstruation for long and even today remains a highly stigmatized topic in most of South Asia often associated with taboos, myths and shame deeply shaping the experiences of menstruating individuals.

Mangala (2022) explains how in many parts of South Asia menstruation is considered impure - beliefs arising from long-standing religious and cultural traditions. As explained, these myths have resulted in discrimination such as barring women and girls from kitchens, religious spaces or communal activities during their periods. According to Stephens and Adeniyi (2024), the taboos associated with periods not only restrict the physical mobility of women and girls but also the open discussion about periods which has resulted in many South Asian girls entering menarche with little or no information about the natural phenomenon. They further mention that according to South Asian studies, a significant proportion of South Asian girls get to know about menstruation only after their first period. Furthermore, the shame associated with menstruation has resulted in unhygienic practices such as using damp cloths because of trying to dry them secretively (Nguyen, n.d.).

In terms of access to period products and essential infrastructure, South Asia remains to be a region heavily affected by period poverty (Stephens & Adeniyi, 2024). For instance, according to Mangala (2022), a large number of girls and women in South Asia rely on reusable folded cloths instead of sanitary napkins where in India only, 77% of women use old cloths which are reused and 88% use newspapers or dried leaves to accelerate absorption which has a significant impact on their health due to causing health concerns such as fungal and bacterial infections and even vaginal cancers in worst cases.

Furthermore, as highlighted by Nguyen (n.d.), the lack of clean, private toilets and safe disposal facilities especially in low-income and urban areas also undermine menstrual hygiene greatly. This therefore affects the right to health and the right to live in dignity of women and girls.

Consequences of menstrual stigma and low menstrual hygiene management would also be girls missing school or being dropouts; having anxiety attacks and being restricted from participating in religious and social events (Aryal, 2018; Mangala, 2022). In India, 23% of girls drop out of school as they begin menstruating due to the shame associated and lack of access to period products which thereby deny their right to education (Mangala, 2022).

While some governments and non-governmental organizations (NGOs) in the region have attempted to aid in MHM by initiatives like distributing low-cost pads, running awareness campaigns and working to destigmatize menstruation, entrenched cultural norms and social stigma have often blocked the effective reach of them - failing to reach rural and marginalized communities (Mangala, 2022; Stephens & Adeniyi, 2024).

These entrenched stigma, poverty and infrastructural deficits associated with menstruation does not mean that South Asia is only vulnerable to social and gendered vulnerabilities associated with menstruation. Climate-induced disasters can cause additional stressors that would deepen the pre-existing sanitary and social vulnerabilities associated with menstruation as already highlighted in the previous sections. Thus, studying menstruation in India and Nepal under climate stress is not merely about environmental vulnerability but is also about understanding the intersection of climate, culture, inequality and gendered health vulnerability in South Asia.

Cases Studies and Discussion - India and Nepal

India - Climate Change, Menstruation and Local Responses

Studies on the impact of climate change on the menstrual needs of women and girls in India depict that damage to WASH during disasters deepen menstrual crises. Natural disasters like cyclones, floods, etc in India destroy toilets, contaminate water supplies and leave relief centers (typically overcrowded schools or makeshift camps) with inadequate, shared and unclean latrines as emphasized by the witness accounts of the survivors of Cyclone Amphan who shared how they used pieces of cloths for days during menstruation with only a few filthy toilets and one tubewell for hundreds of people, eventually leading to vaginal infections (Fatimah, 2023). As cited by Fatimah (2023), medical practitioners and activists in India have associated such unhealthy shelter conditions with sustained post-disaster infections among women.

As in many other countries, climate-induced disasters result in supply cuts and affordability issues related to period products. As highlighted by Fatimah (2023), the damage caused by floods and storms break local markets and distribution points leading affected women to borrow sanitary products on credit or use cloths due to the closure of shops or lost income leading to worsen period poverty in the areas.

Amidst all the climate-driven menstrual challenges in India, Civil Society Organizations (CSOs) and grassroots groups in India have and are working towards minimizing the negative impact and ensuring the menstrual rights of the affected women and girls. Eco Femme (2018) discusses how organizations and grassroots groups in Assam, Kerala and Odisha have piloted 'period friendly' shelters, menstrual kit distribution, safe and protected drying spaces and community awareness. These initiatives have greatly supported in significantly minimizing the menstrual harm during emergencies. Eco Femme furthermore describes how their initiatives such as flood relief and washable-pad programmes in Kerala depicted how reusable period options and menstrual awareness could be used during disaster recovery to ensure menstrual dignity while managing waste and remaining affordable for marginalized communities. Despite all the great efforts, Eco Femme highlights that such initiatives are rarely embedded in official disaster response plans and rely on NGO capacity and donor funding. Pokhrel (2025) supports this argument by emphasizing how journalistic investigations and NGO analyses reiterate that mainstream Indian disaster preparedness and humanitarian standard operating procedures omit menstrual health from core relief checklists despite repeated calls to standardize menstrual supplies and gender-sensitive WASH contingency planning in literature and media reporting.

Nepal - Menstruation, Culture and Climate Fragility

In addition to the experiences shared by women and girls in disaster-affected South Asian countries, the cultural stigma associated with menstruation is worsening the crisis for the menstruating women and girls in Nepal. Despite being legally banned by the Supreme Court of Nepal in 2005 and recognized as a harmful cultural practice by the National Plan of Action against Gender-Based Violence in Nepal in 2010, in parts of rural Western Nepal women are still forced out to separate huts outside their villages known as 'Chhaupadi'. When this cultural practice coincides with monsoon floods, landslides, etc, women forced out are increasingly exposed to a range of diseases such as hypothermia, animal attack, injury, sexual violence or

inability to reach proper menstrual care - causing menstrual seclusion to clash with disaster safety (UN Women, 2017).

Adhikari (2019) furthermore highlights that criminalization of these practices without proper social change creates enforcement gaps since according to reports and studies this practice continues in areas where beliefs and local sanctions remain strong and where community level behavioural change has not materialized despite legal changes.

Highlighting how harmful cultural practices deepen the impact of climate-driven disasters on menstrual rights, the UN Women (2017) furthermore relates the story of a girl in Nepal with the replaced name Kapetha Fhatri who has been banished to 'Chhaupadi' as soon as she started menstruating cutting off contact with her family, denying nutritious food and from accessing clean water sources and attending school since menstruation was considered impure.

Apart from the cultural stigma that impacts deepen the menstrual crisis in Nepal during disasters, geography and logistics equally contribute to worsen the situation. Nepal's mountainous terrain holds vulnerability in the remote settlements where roads and bridges are easily damaged by landslides and flash floods thereby slowing relief and the damaged latrines and interrupted water sources would remain unusable for a long time, worsening MHM for extended periods after disasters (Niroula, 2024; Renewable World, n.d.).

Apart from the violations of menstrual rights, literature does also cite about the initiatives undertaken by governmental and non-governmental parties to safeguard the menstrual rights of the Nepalese menstruating girls and women. For instance, the United Nations Family Planning Association (UNFPA) during the floods which followed the monsoon rains from 11-13 July 2019 in Nepal supported ensuring the menstrual rights of the affected by supporting District Disaster Management Committees and local governments to assess the situation on ground, collect relevant data and identify adolescent girls among the affected population and thereby as of 30th August 2019 managed to provide over 6500 girls and women with Dignity kits that included hygiene supplies for two months (UNFPA, 2019). According to UNFPA (2019) they have also established three Women Friendly Spaces in Rautahat, Sarlahi and Mohattari — the most affected districts in Province 2, which provided the girls and women safe spaces to seek support, receive information and participate in recreational activities.

Furthermore efforts have been made to abolish harmful menstrual traditions like ‘Chhaupadi’. For instance, organizations like The Karuna Trust runs the project ‘Safe Menstruation Instead of Stigmatization’ where they engage with village communities, religious leaders, traditional healers, mothers in laws and all stakeholders to discourage ‘Chhaupadi’ while educating about safe menstruation, supplying hygiene kits, integrating menstrual education in schools and upgrading or building WASH facilities in rural or affected areas (The Karuna Trust, n.d.).

Comparative Case Study Discussion

When comparing how climate-induced disasters affect the menstrual rights of women and girls in both India and Nepal, it is clear that the mechanism of how the impact occurs is significantly similar. The core causal chain observed is such that climate-driven disasters damage WASH and disrupt supply chains which would then collapse privacy and access to menstrual products which then makes MHM unsafe and undignified while making women and girls to embrace unhealthy menstrual practices which then leads to health risks. Amidst this, the cultural taboo associated with menstruation in both countries deepen the MHM crisis deepened by natural disasters restricting the right to education and opportunities apart from the right to be free from needs and wants, to health and dignity.

The case studies also depict that the cultural practices associated with menstruation in each country can also determine the scale and type of harm during natural disasters. In Nepal Chhaupadi transforms a period of seclusion to a life threatening situation during disasters while in India the widespread shame associated with menstruation and market fragility lead to extreme levels of period poverty worsened by disaster outcomes like displacement. Thus, the same climate shock resulting in outcomes of different intensity due to cultural and logistic reasons, emphasize the importance of making disaster planning both gender-sensitive and culturally informed.

In addition, both countries relate stories of initiatives undertaken to ensure menstrual rights during and post disaster situations. Regardless of the various gaps in those initiatives, the menstrual kits, safe menstruation awareness programmes, women-centered shelter designs, etc demonstrate low-cost and effective measures to safeguard menstrual rights at the time of climate emergencies.

The comparative evidence furthermore depicts that menstrual rights in climate affected settings are best protected by initiatives and policies that integrate all aspects such as geography, resources, gendered population and culture. Such policies would thus combine climate-resilient WASH infrastructure, relief guaranteeing focus on menstrual needs, community engagement to tackle cultural stigma around menstruation and gender responsive logistics.

Conclusion

In conclusion, by using the case studies of India and Nepal, this research discussed how climate change impacts the menstrual rights of women and girls. It depicted that menstrual rights are inseparable from the broader human rights framework encompassing the conditions required to ensure a safe period including access to clean water, adequate period products, awareness on menstrual health, infrastructure, dignity and bodily autonomy. The case studies reflect the overall picture in South Asia where menstruation is embedded with cultural stigma, silence and restrictive cultural norms. Furthermore, the discussion made it explicit how these entrenched stigma and taboos are deepened by climate-induced disasters which then also intensifies the violation of menstrual rights such as the right to be free from want, right to health and right to education. The research in addition depicted emerging models of resilience through its discussion of a range of initiatives undertaken in India and Nepal to safeguard menstrual rights of the affected during hours of climate crisis. Overall, the findings emphasize that menstrual rights must emerge as a core component of climate justice. The case studies from India and Nepal highlight that unless climate responses emerge gender-sensitive by addressing silent gendered emergencies such as menstrual needs, climate change will continue intensifying persisting gender inequalities.

References

Adhikari, R. (2019, January 14). *Destroy 'period huts' or forget state support: Nepal moves to end practice*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2019/jan/14/destroy-period-huts-or-forget-state-support-nepal-moves-to-end-practice-chhaupadi>

Aryal, S. (2018). *Menstrual hygiene: A silent need during disaster recovery*. Practical Action Publishing. <https://practicalactionpublishing.com/article/2790/menstrual-hygiene-a-silent-need-during-disaster-recovery>

Eco Femme. (2018). *Menstruation relief after floods in Kerala*.
<https://ecofemme.org/menstruation-relief-flood-kerala/>

Fatimah, M. (2023). *India: How is climate change impacting menstrual health?*
<https://www.dw.com/en/india-how-is-climate-change-impacting-menstrual-health/a-65761484>

HRW. (2017). *Menstrual hygiene is a human rights issue*.
<https://www.hrw.org/news/2017/08/27/menstrual-hygiene-human-rights-issue>

Ipas. (2024). *How the climate crisis harms menstrual hygiene for women and girls*.
<https://www.ipas.org/news/how-the-climate-crisis-harms-menstrual-hygiene-for-women-and-girls/>

Karuna Trust. (n.d.). *Safe menstruation instead of stigmatisation in Western Nepal*.
<https://karuna.org/our-projects/safe-menstruation-instead-of-stigmatisation-in-western-nepal/>

Liera, C., & Duca, L. (2023). *Understanding the environmental impacts of menstrual health and hygiene practices*. Stockholm Environment Institute. <https://www.sei.org/features/qa-understanding-the-environmental-impacts-of-menstrual-health-and-hygiene-practices/>

Balancing Public Health and Human Rights: A Comparative Analysis of Sri Lanka and India in the Context of Global Health Crises

M.A.S. Nethmini

The Open University of Sri Lanka

sayurinethmini97@gmail.com

Abstract

Public health and human rights are not inherently conflicting concepts, particularly because the right to health is itself recognized as a fundamental human right. However, especially during global health crises, public health measures adopted by states can be considerably restricted individual human rights beyond the right to health. Therefore, contradictions can be arised between collective rights on public health and individual human rights. Existing literature has examined this tension primarily through the lens of the COVID-19 pandemic, yet similar challenges arise in other global health emergencies such as Ebola and Monkeypox. Addressing this gap, this research critically analyses the approaches that states should adopt to balance public health imperatives with the protection of individual human rights and identifies the legal standards that ought to guide such balancing. Using a doctrinal research methodology, the research evaluates the international human rights framework, which permits certain rights to be limited on public health grounds. Accordingly, this paper argues that, even though there are established criteria in international instruments to assess the legality of public health limitations, the research reveals that during the pandemic period Sri Lankan state measures have failed to meet the requirement of proportionality, undermining the legitimacy of such limitations, in comparison to the Indian approach. Therefore, this research paper recommends that Sri Lankan government and judiciary have responsibility to apply proportionate approach and right based approach when assessing restrictions imposed in the name of public health and there should be international mechanism to examine the legality such public health limitations.

Keywords: Public health, Human rights, Global Health Crises, State Obligations, Proportionality, Rights based approach

Introduction

Human rights and public health are considered as complementary concepts rather than conflicting concepts. (Gostin and Mason, 2020) According to international instruments including International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESR), states have positive responsibility to safeguard public health and enhance the physical and mental well-being of the people. However, public health restrictions like lockdown, quarantines, mandatory testing and vaccination policies and digital surveillance can seriously affected to individual rights including privacy, education, freedom of movement, livelihood and personal autonomy.(Orzechowski, Schochow and Steger, 2021) Global health crises have repeatedly shown this. As a result, an inherent tension emerges between the state's duty to protect public health and its responsibility to respect, protect, and fulfil fundamental human rights.

The majority of previous literature in this regard have been limited to the COVID – 19 pandemics. However, this tension is not limited to COVID -19 and other worldwide health crises like the Ebola outbreaks and the more recent monkeypox crises, have shown comparable tension. Therefore, there is a literature gap in knowledge about how states should balance conflicting interests across various emergencies rather than limiting on COVID 19.

The analysis of this paper is structured in four parts. The first part examines recent global health crises and identifies the individual human rights most affected by public health measures. The second part evaluates the existing international human rights framework that governs human rights limitations for public health purposes. The third part of analyses considers How Sri Lankan government measures have failed to meet the requirement of proportionality, undermining the legitimacy of such limitations during the pandemic comparatively with Indian perspectives. The fourth part critically assesses the principles that should guide decision-making by Sri Lankan government and Judiciary when determining the legitimacy of rights limitations imposed in the name of public health.

1. Most Affected human rights by public health Measures during recent global health crises

Global health crises of Twenty first century have brought to light the intricate relationship between preserving individual human rights and public health. Although states have both moral and legal responsibility to prevent the spread of infectious diseases, emergency measures often

limit basic liberties. The most well-researched example of this tension is the COVID-19 pandemic, but previous and subsequent crises, such as the Ebola outbreaks and the monkeypox emergency, show that comparable difficulties occur in various settings.

1.1 COVID-19 and Its Impact on Human Rights

A variety of public health measures have been implemented in response to the COVID-19 pandemic, including isolation orders, mandatory quarantine, vaccination requirements, curfews and digital surveillance systems. Several Human rights Concerns about informed consent, bodily autonomy, and the right to privacy in medical records were raised by mandatory vaccination laws, requirements for isolation and quarantine, which were frequently enforced by law, severely restricted people's freedom of movement, their liberty and security, and their right to a living when they were unable to work. (Orzechowski, Schochow and Steger, 2021)

The mandatory requirement for cremation of death bodies, which prevented Muslim families from compliance to religious burial customs, was one of the most contentious COVID-19 measures implemented in some nations, including Sri Lanka. International human rights organizations strongly questioned validity of this policy for interfering with religious freedom, cultural identity, and the right to dignity for the deceased. (People's Rights Group, 2021) The controversy highlighted how measures lacking scientific justification or cultural sensitivity can severely undermine human rights and public trust. As a result of lockdowns and business closures, most social and economic rights were severely impacted, and worldwide millions of children lost their right to education. (Sandra Fredman, 2021). These restrictions revealed the range of rights impacted by strict public health measures, even though they were implemented to stop the spread of viruses.

1.2 Ebola and Monkeypox: Patterns of Rights Restrictions

Health emergencies, like Ebola in West Africa also resulted in enforcing limitations on freedom of movement. In areas with already precarious health systems, mandatory quarantines, curfews, and military-enforced lockdowns were prevalent, impacting rights to personal liberty, freedom of movement, and access to healthcare. The rights to equality and dignity were further weakened by stigma and discrimination. (Durojaiye and Gladys Mirugi-Mukundi , 2015) Similar concerns about non-discrimination, data security, and privacy were brought up by the international

response to the monkeypox outbreak. Contact-tracing practices and targeted public health messaging run the risk of perpetuating stigma against particular communities, which could have an impact on rights to equality and nondiscrimination. (UNDP, 2024)

Freedom of movement, individual liberty and security, right to data security and privacy, right to work and livelihood, right to education, Freedom of religion and cultural rights, Equality and non-discrimination in the right to health are the rights most impacted by these worldwide health crises are. (Judith Bueno de Mesquita, Anuj Kapilashrami, & Benjamin Mason Meier , 2021)

2. International Human Rights Framework Governing Restrictions on Rights for Public Health Purposes

International human rights instruments are allowed to state parties to restrict individual rights to safeguard public health, but these restrictions must follow requirements for necessity, legality, proportionality, and nondiscrimination (Ponta, 2020). The normative foundation permitting governments to impose limits during health emergencies is outlined in several soft laws and hard law international instruments. The Universal Declaration of Human Rights (UDHR), the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights (ICESCR), the Siracusa Principles, WHO's International Health Regulations (IHR 2005) (Meier, Huffstetler, Habibi, 2020), and the WHO Pandemic Treaty Adopted by the 78th World Health Assembly on 20 May 2025 are all examined in this part.

2.1 Universal Declaration of Human Rights (UDHR)

UDHR, as a soft law instrument provides the foundational framework for modern human rights norms. Article 29(2) of UDHR explicitly permits limitations on rights when “In the exercise of his rights and freedoms, everyone shall be subject only to such limitations as are determined by law solely for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare in a democratic society.” (UDHR, 1948) However, the UDHR has not defined the scope or criteria for such limitations, which has granted interpretive discretion to States.

2.2 International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)

The ICCPR provides a structured limitation framework. Many rights, including Article 12- freedom of movement, Article 17 – right to privacy, and Article 21 -freedom of assembly can be restricted for the protection of public health, provided the restrictions are lawful, necessary, and proportionate. Additionally, Article 4 permits states to derogate from certain obligations during public emergencies threatening the life of the nation. The Human Rights Committee (HRC) has repeatedly emphasized that: derogations must be officially declared, strictly required by the situation, and must not be discriminatory. Notably, non-derogable rights such as the right to life, freedom from torture, and freedom of religion's inner forum remain protected even during health crises. (CCPR General Comment No. 29)

2.3 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)

According to Article 12 of the ICESCR, states require to protect public health and recognize the state's obligation to prevent, control, and treat epidemic diseases. This positive obligation forms part of the justification for restrictive measures such as lockdowns or vaccinations. However, General Comment No. 14 emphasis that limitations on ICESCR rights, for example, restrictions affecting work, education, or cultural life must meet criteria of legality, necessity, proportionality, and scientific justification. (General Comment No.14, 2000) The ICESCR framework thus seeks a balance between protecting public health and preventing arbitrary or excessive interference with social and economic rights.

2.4 Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Rights (1984)

The UN Economic and Social Council adopted Siracusa Principles to offer authoritative interpretive guidance on how states should implement limitations under the ICCPR. They have become the global standard for evaluating the legitimacy of restrictions imposed during emergencies, including pandemics. Key requirements include Legality, Legitimate Aim, Necessity, Proportionality, Scientific Evidence, Non-Discrimination, Limited Duration Measures. The principles were widely referred during COVID-19 by courts, academics, and UN bodies to assess lockdowns, quarantines, mandatory vaccination, and religious limitations.

2.5 WHO International Health Regulations (IHR 2005)

IHR is the main tool for global health governance. It gives nations the authority to enact public health measures to stop the spread of cross-border diseases, but it specifically mandates that these measures be grounded in scientific principles, carried out with the least amount of restriction, and respectful of human rights, gender equality, and human dignity (Art. 3). The COVID-19 pandemic exposed flaws in spite of these precautions, such as uneven compliance, onerous travel restrictions, protracted quarantines, and a lack of international accountability. (Orzechowski, Schochow and Steger, 2021)

2.6 WHO Pandemic Treaty (2025)

The Pandemic Treaty aims to strengthen global preparedness and response to future pandemics. Key human-rights-related elements under negotiation include proportional restrictions that comply with human rights law, equitable access to medical countermeasures, transparency in decision-making, global cooperation on surveillance and data protection, preventing discriminatory or arbitrary public health measures. The draft treaty seeks to clarify obligations that were ambiguous under the IHR, especially concerning balancing public health with civil liberties but 60 ratifications are needed to be enforced. (Extera, Fariab and Cordeirod, 2025)

According to the above analysis, it is clear that international human rights instruments and global health frameworks recognize that certain individual rights may be restricted for the protection of public health. However, these instruments do not permit unrestricted state power. They establish strict criteria to ensure that any limitation remains consistent with human rights standards. Across the ICCPR, ICESCR, the Siracusa Principles, and the WHO regulatory framework, a common set of safeguards emerges measures must be necessity, legality, proportionality, and nondiscrimination to the level of risk. These requirements are designed to maintain a balance between collective public health protection and the protection of individual rights, ensuring that emergency responses do not become tools for arbitrary or excessive rights restrictions.

3. Domestic Fundamental Rights (FRs) Framework Governing Limitations on FRS for Public Health

In this part of the analysis aims to comparatively examine Sri Lankan and Indian legal framework on balancing public health measures and restrictions on fundamental rights. The reason for this jurisdictional selection is, as a multicultural state, Sri Lanka had to suffered from many of legal loopholes during the pandemic period and comparatively, as a multi religious country Indian government and judiciary followed positive balancing approach. Therefore, this part of the analysis will be comparatively examined the Sri Lankan and Indian approached adopted during the pandemic period.

3.1 The Legal Framework and Judicial Perspectives of Sri Lanka

Article 15 (7) of the 1978 Constitution of Sri Lanka emphasizes that, “The exercise and operation of all the fundamental rights declared and recognized by Articles 12, 13(1), 13(2) and 14 shall be subject to such restrictions as may be prescribed by law in the interests of national security, public order and the protection of public health or morality, or for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others, or of meeting the just requirements of the general welfare of a democratic society. For the purposes of this paragraph “law” includes regulations made under the law for the time being relating to public security”. (Article 15 (7) ,The Constitution of Sri Lanka, 1978)

Article 15(7) of the constitution, on the other hand, is a vague and ambiguous provision that permits the government to impose limits without considering international standards such as necessity, proportionality, and nondiscrimination. Despite being a state party to the ICCPR and having enacted enabling legislation, Sri Lanka's constitutional, legislative, and judicial frameworks have not accepted the ICCPR's standards. Especially, during the pandemic period of Sri Lanka, quarantine orders, mandatory cremation regulations, movement restrictions were introduced through regulations, circulars and military directives. (CPA, 2021) As a result, the crucial question of whether these actions were "Prescribed by Law" as required by Article 15(7) and international norms emerged.

Furthermore, according to international standards, restrictions measures should be fulfilling the requirement of necessity. In particular, the mandatory cremation policy was criticized for being inconsistent with WHO guidelines and lacking clear scientific justification. It demonstrates that Sri Lankan government measures were not satisfied the necessity requirement as well. According to the proportionality requirement, restrictions must be proportionate to the risk. Many of the Sri Lankan measures included island wide curfews, military checkpoints and restrictions that disproportionately affected daily wage earners and religious minorities. (Hettiarachchi , Attanayake , Wijesinghe, 2022) Because some of the restrictions imposed by the government were used discriminatorily to the political advantage of the ruling party, the Sri Lankan judiciary's involvement in reviewing the legality, necessity, and proportionality of state actions was likewise limited.

3.2 The Legal Framework and Judicial Perspectives of India

Comparatively, India has adopted more elaborated constitutional framework on fundamental rights and a positive and stronger approach for judicial review. Article 19 of the Indian constitution has identified certain fundamental rights including right to assemble peacefully and without arms, right to move freely throughout the territory of India, right to privacy, right to practice any profession or to carry on any occupation, trade or business can be restricted based on the interest of public health and public order.

However, Articles 19 (2) (3) (4) (5) and (6) of the emphasizes that “reasonable restrictions on the exercise of any of the rights conferred by the said sub-clauses either in the interests of the general public or for the protection of the interests of any Scheduled Tribe”. Since, Indian Constitution provide clear constitutional standards, such as legality and reasonability, to guarantee the constitutionality of the restricted measures, in contrast to Article 15 (7) of the Sri Lankan Constitution. Based on this, one may conclude that the Indian constitutional framework has incorporated some of the international treaties' restrictions criteria.

The judiciary of India also follow progressive approach in the process of judiciary review of the legality of government actions. In the *Modern Dental College and Research Center and Ors. v State of Madhya Pradesh and Ors* (2016) and *Puttswamy v Union of India and Other* (2017), Indian supreme court has consistently applied the test of proportionality to decide the legality of

restrictions imposed by Indian government. Similarly, in the case of *Muhammed Haleem K.K. v. State of Kerala* (2020), even high court of Kerala identified mandatory burial policy can be violated freedom for religion of Muslim community and acknowledged the important of respecting religious freedom during pandemic periods as well.

In contrast, Judiciary of Sri Lanka did not follow similar approach to determine the legality of mandatory restrictions policies imposed by the government. Therefore, Indian legal framework and judicial approach demonstrate grater compliance with international criteria governing rights limitations during public health emergencies.

4. Conclusion

The COVID-19 pandemic may not be the last worldwide health emergency to occur in the future. Therefore, in order to accomplish collective public health rights, individual human rights must be restricted. Individual human rights may be restricted based on public health, according to criteria identified by international instruments such as the ICCPR, ICSE, Siracusa principles, and WHO international health regulations. However, these instruments have stressed that restrictions should be implemented using international standards, primarily legality, necessity, proportionality, and non-discrimination.

However, several state parties failed to guarantee the proportionality and non-discriminative nature of their restriction measures in the global context, particularly during the COVID-19 pandemic, Ebola, and monkeypox situations. As a result, the WHO Pandemic Treaty was drafted to improve the proportionality of the decision-making process and to prevent discriminatory public health actions at the worldwide level. However, the treaty is currently in draft form and requires 60 ratifications in order to be enforced. The enforcement of the treaty will take a long period, depending on the ability of sovereign states to uphold their responsibilities.

There is a disconnect between Sri Lanka's current legal system and worldwide standards, despite the fact that international standards have previously been created. Sri Lanka's legislative and constitutional frameworks have yet to specify those requirements. During the previous epidemic, even Sri Lanka's judiciary did not use such standards to assess whether government activities were lawful. Additionally, the government may use utilitarianism as justification for limits, but it must preserve proportionality between restrictive measures and objectives. Every choice should

be made using a rights-based framework, independent of political considerations. In contrast, India's legal system and judiciary have taken a constructive stance toward international standards. In order to guarantee the appropriate balance between public health initiatives and people's fundamental rights, this research paper suggests that Sri Lanka's legal system and court embrace international standards to the Sri Lankan Legal framework.

References List

- Bueno de Mesquita, J., Kapilashrami, A., & Meier, B. M. (2021). *Human rights dimensions of the COVID-19 pandemic* (Background Paper 11). The Independent Panel for Pandemic Preparedness and Response. <https://theindependentpanel.org/wp-content/uploads/2021/05/Background-paper-11-Human-rights.pdf>
- Centre for Policy Alternatives. (2021). *A commentary: Legal and policy issues related to the COVID-19 pandemic in Sri Lanka*. <https://www.cpalanka.org/wp-content/uploads/2021/12/A-Commentary-Legal-and-Policy-Issues-related-to-the-COVID-19-Pandemic-in-Sri-Lanka.pdf>
- Den Exter, A., Faria, P. L., & Cordeiro, J. V. (2025). Adoption of the first global pandemic agreement: Advancing preparedness for future public health emergencies. *Portuguese Journal of Public Health*, 43(2), 65–70. <https://karger.com/pjp/article-pdf/43/2/65/4393515/000546833.pdf>
- Durojaiye, E. T., & Mirugi-Mukundi, G. (2015). The Ebola virus and human rights concerns in Africa. *African Journal of Reproductive Health*, 19(3), 19–26. https://www.researchgate.net/publication/293174447_Ebola_and_Human_Rights_The_Ebola_Virus_and_Human_Rights_Concerns_in_Africa
- Fredman, S. (2021). *A human rights approach: The right to education in the time of COVID-19*. Right to Education Initiative. https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Fredman%2C%20S_the%20right%20to%20education%20in%20the%20time%20of%20Covid19_Oct2021_EN.pdf
- Gostin, L. O., & Meier, B. M. (2020). *Global health and human rights*. Georgetown University Law Center.

<https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3345&context=facpub>

- Hettiarachchi, C. A., Attanayake, C. D., & Wijesinghe, S. S. (2021). Law of ‘isolation’ and its legitimacy of practice in Sri Lanka in relation to COVID-19: A legal review. *Journal of the College of Community Physicians of Sri Lanka*. <https://jccpsl.sljol.info/articles/8466/files/submission/proof/8466-1-31069-1-10-20220518.pdf>
- International Commission of Jurists. (1984). *The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights*. American Association for the International Commission of Jurists.
- Meier, B. M., Huffstetler, H. E., & Habibi, R. (2020). Human rights must be central to the International Health Regulations. *Health and Human Rights Journal*. <https://www.hhrjournal.org/2020/08/26/human-rights-must-be-central-to-the-international-health-regulations/>
- Orzechowski, M., & Schochow, M. (2021). *Balancing public health and civil liberties in times of pandemic*. https://www.researchgate.net/publication/348590676_Balancing_public_health_and_civil_liberties_in_times_of_pandemic/link/600679e8a6fdccdc86452d5/download
- People’s Rights Group. (2021). *Sri Lanka’s double pandemic: State-sanctioned forced cremations during the COVID-19 pandemic*. People’s Rights Group.
- Ponta, A. (2020). Human rights law in the time of the coronavirus. *American Society of International Law Insight*, 24(5). <https://www.asil.org/insights/volume/24/issue/5/human-rights-law-time-coronavirus>
- United Nations Development Programme (UNDP). (2024). *Addressing mpox (monkeypox): Effective science and human-rights-based responses*. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-11/undp-usc-addressing-monkeypox-effective-science-and-rights-based-responses-ii.pdf>

From Catcalling to Violence: Understanding Street Harassment Against Women through a Human Rights Lens

M.S.D.Fernando

Department of Legal Studies, the Open University of Sri Lanka

msdfe@ou.ac.lk

Street harassment ranging from catcalling and sexually suggestive comments to stalking, unwanted touching, and other intrusive conduct in public spaces has become a widespread yet insufficiently addressed form of gender-based violence in Sri Lanka, undermining women's dignity, equality, and freedom of movement. The core problem examined in this study is the absence of a coherent, rights-based legal framework capable of preventing, regulating, and remedying street harassment, as existing Penal Code provisions and institutional policies cover only limited aspects of the behavior. Accordingly, the research aims to assess the nature and prevalence of street harassment in Sri Lanka, evaluate domestic statutory and policy mechanisms, conduct a comparative analysis of progressive international models such as the Philippines' Safe Spaces Act, the UK's 2023 public-harassment offence, and India's evolving jurisprudence, and finally apply a human-rights framework to propose reforms for Sri Lanka. Using doctrinal legal analysis supported by case law, statutory interpretation, human-rights instruments, and comparative legal study, the research finds that Sri Lanka lacks a comprehensive definition and targeted remedies for public-space harassment, leading to under-reporting and inconsistent enforcement. Comparative jurisdictions demonstrate that explicit criminalization, administrative penalties, accessible reporting mechanisms, and prevention-focused policy interventions significantly strengthen protection. The study concludes that Sri Lanka urgently requires a unified, human-rights-centered legal and policy framework to effectively safeguard women from street harassment and ensure safe, equitable access to public spaces.

Keywords: street harassment, gender-based violence, human rights, women's Rights

INTRODUCTION

Street harassment has emerged as one of the most pervasive yet under-recognized forms of gender-based violence in Sri Lanka. Although the phenomenon manifests in seemingly “ordinary” behaviors such as whistling, catcalling, lewd gestures, sexual comments, stalking, photographing women without consent, or deliberate physical contact in public transport, it creates a climate of fear, intimidation, and humiliation that profoundly limits women’s autonomy and freedom of movement.[1] The normalization of these behaviors in Sri Lankan society, coupled with a deeply rooted culture of victim-blaming and silence, enables harassment to persist as an everyday violation of women’s dignity and equality.[2] Despite being a widespread problem, street harassment remains inadequately addressed by existing legal frameworks because Sri Lanka’s statutory provisions were not designed to confront the full range of contemporary public-space harassment experienced by women.

The problem is aggravated by the absence of a clear legal definition of “street harassment”, inconsistent enforcement of existing offences under the Penal Code, and limited preventive mechanisms.[3] While Sri Lanka has criminal provisions covering outraging modesty, insulting the modesty of a woman, using obscene words, and causing annoyance in public places, these offences are narrow, outdated, or require a high evidentiary threshold, resulting in most incidents going unreported.[4] The lack of a targeted legal response stands in contrast with Sri Lanka’s constitutional guarantees of equality, non-discrimination, and personal security under Articles 10–17 of the Constitution,[5] as well as obligations under CEDAW and the ICCPR, which require the State to protect women from gender-based violence in all spaces.[6] Street harassment is therefore not merely a social inconvenience but a human-rights concern that undermines women’s substantive equality and access to public life.

The research problem addressed in this study, therefore, is the inadequacy of Sri Lanka’s domestic legal framework in effectively preventing, regulating, and remedying street harassment through a human rights-centered approach. This introduction establishes that street harassment is not a trivial behavioral issue but part of a continuum of gender-based violence that can escalate into sexual assault and physical violence if left unchecked. The findings of this research indicate that Sri Lanka urgently requires a standalone legal and policy framework that defines and addresses street harassment using criminal, administrative, and preventive mechanisms, aligned with international human rights obligations.

LITERATURE REVIEW

Street harassment has increasingly been conceptualized in global feminist scholarship as part of the broader continuum of gender-based violence that restricts women's autonomy in public spaces. Kelly's seminal work on the "continuum of sexual violence" emphasizes that seemingly minor acts such as catcalling or unwanted comments are not isolated behaviors but constitute the first stage of escalating violence.[7] This theoretical lens has been widely adopted by later scholars, including Vera-Gray, who argues that everyday intrusions force women to modify their behavior, changing routes, adjusting clothing, or avoiding public transport, which significantly curtails their right to the city. [8] Sri Lankan feminist researchers echo these concerns, showing that harassment in buses and streets produces a climate of fear that limits women's participation in economic, educational, and public life. [9] Kodikara highlights that the invisibility and normalization of such behavior in Sri Lanka stem from cultural attitudes that trivialize harassment as "teasing," preventing legal and institutional acknowledgment.[10]

International human-rights scholarship frames street harassment as a violation of women's rights to equality, non-discrimination, dignity, and freedom of movement. The UN Special Rapporteur on Violence Against Women identifies public-space harassment as a form of gender-based violence that States must prevent, investigate, and punish under due diligence obligations.[10] Human rights scholars argue that States breach CEDAW obligations when they fail to adopt comprehensive legal frameworks addressing all forms of gender-based violence in public and private spaces.[11] This perspective supports interpreting street harassment not merely as a criminal-law problem, but as a structural human-rights issue requiring legislative, educational, and institutional reforms.

Legal scholarship on Sri Lanka reveals that the country's existing Penal Code provisions, mainly sections 345 (sexual harassment), 371A (assault with intent to outrage modesty), and 410 (annoying public places), are insufficient to capture the full spectrum of non-physical harassment.[12] De Silva argues that the requirement of physical contact or explicit sexual intent in certain offences excludes verbal and psychological forms of harassment, leaving victims without effective remedies.[13] Moreover, scholars note that public transport is a particularly unsafe space for women due to overcrowding, limited reporting mechanisms, and weak enforcement.[14] Comparative legal research also shows Sri Lanka lagging behind jurisdictions that have already adopted modern public-harassment laws. The Philippines' Safe Spaces Act

criminalizes catcalling, stalking, and gender-based online harassment, establishing administrative penalties and mandatory education programmes.[15]UK scholarship applauds the 2023 Serious Offences Act amendment introducing a standalone public harassment offence, which has reframed street harassment as a serious criminal harm.[16] Indian legal discourse similarly explores how judicial interpretations of Articles 14, 15, and 21 of the Indian Constitution have expanded protections against harassment under the right to equality and personal liberty.[17] Literature consistently identifies two major gaps: first, an absence of a clear legal definition of street harassment, and second, the inadequacy of purely criminal-law responses without complementary preventive measures. Feminist scholars insist on integrated approaches combining law, urban design, community education, and gender-sensitive policing.[18]Human-rights scholars emphasize that States must implement systemic reforms, not sporadic enforcement, to fulfil their due diligence This review demonstrates that Sri Lanka’s limited and outdated legal provisions fail to reflect global best practices or modern understandings of gender-based harassment, justifying the need for comprehensive legislative and policy reform.

SRI LANKA’S LEGAL FRAMEWORK ON STREET HARASSMENT

Street harassment in Sri Lanka is regulated only indirectly through scattered provisions of the Penal Code, the Police Ordinance, and certain transport regulations, none of which provide a comprehensive definition or framework addressing gender-based harassment in public spaces.[19] The principal statutory provision relied upon in most complaints is section 345 of the Penal Code, which criminalizes “sexual harassment,” defined as unwelcome sexual advances, requests for sexual favors, or other physical or verbal conduct of a sexual nature that interferes with a person’s dignity.[20] While this provision appears broad, judicial interpretation has tended to focus on physical contact or explicit sexual conduct, leaving many forms of verbal, non-verbal, and psychological harassment outside its scope.[21] For example, repeated catcalling, staring, following a woman, or making obscene gestures may not always satisfy the threshold of “verbal or physical conduct of a sexual nature,” particularly when the conduct is subtle or disguised as humor.[22]

Section 345A, introduced through amendments, extends liability to “assault or criminal force with intent to outrage modesty,” yet the courts have consistently required proof of intentional humiliation or physical contact.[23] In *Attorney General v Hikkaduwa Withanage Chamara*, the High Court reiterated that “outraging modesty” demands a demonstrable sexual intention, which

creates difficulties in prosecuting forms of street harassment where intent is ambiguous or inferred from context.[24] Similarly, section 410 of the Penal Code, which penalizes causing “annoyance” in public places, is frequently invoked in complaints of harassment on buses, streets, and universities.[25] However, as courts have noted, the offence is non-sexual in nature and does not specifically protect women from gender-based harassment.[26] This reliance on general nuisance provisions undermines the visibility of harassment as a gendered harm and results in minimal penalties.

In addition to the Penal Code, the Police Ordinance (sections 77–79) provides mechanisms to address disorderly, indecent, or insulting behaviour in public places. [27] These provisions empower police officers to arrest individuals engaging in obscene language or gestures, but again, they are gender-neutral and lack the specificity needed to address street harassment. The National Transport Commission Act and Sri Lanka Transport Board regulations contain rules requiring the maintenance of safety and decency in public transport, but these are administrative provisions without clear enforcement protocols or penalties tailored to harassment.[28] As a result, women’s complaints in buses and trains often end without formal investigation, with officers relying on mediation or mere warnings.

Constitutionally, Sri Lanka provides a strong theoretical basis for protecting women against harassment through the fundamental rights to equality (Article 12), non-discrimination, personal security (Article 13), and freedom of movement (Article 14).[29] However, the Supreme Court has been reluctant to expand constitutional litigation into areas of everyday harassment. In *Kamalawathie v Officer in Charge, Police Station, Matale*, the Court acknowledged that State inaction can amount to a violation of personal liberty, but similar reasoning has rarely been extended to gender-based harassment in public spaces.[30] Moreover, the absence of a constitutional remedy for private-actor violence unless linked to State failure creates additional gaps in addressing day-to-day harassment committed by individuals.

Sri Lanka’s international obligations further highlight deficiencies in domestic law. Under CEDAW General Recommendation No. 35, States must criminalize and prevent all forms of gender-based violence, including harassment in public spaces.[31] The ICCPR, to which Sri Lanka is a party, protects the rights to dignity, equality, and liberty, imposing positive duties on States to ensure effective remedies for gender-based harms. Despite these obligations, Sri Lanka has not adopted a standalone public-harassment law, unlike several Asian and European jurisdictions. The CEDAW Committee has repeatedly expressed concern about Sri Lanka’s

insufficient legal framework on violence occurring in public spaces, emphasizing the need for statutory reform and gender-sensitive policing.[32]

Recent discussions on legal reform have not led to substantial change. The Online Safety Act 2024, while addressing cyber-harassment, does not extend to offline public harassment, leaving a critical gap between online and physical spaces.[33] Furthermore, the lack of uniform complaint mechanisms, the absence of training for police officers, and social stigma associated with reporting continue to obstruct access to justice.[34] Overall, Sri Lanka's fragmented legal structure fails to recognize street harassment as a standalone human-rights issue, resulting in inconsistent enforcement, weak deterrence, and inadequate protection for women.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

International experience demonstrates that the effective regulation of street harassment requires a combination of explicit statutory definitions, graduated penalties, administrative mechanisms, and preventive measures. The Philippines provides one of the most comprehensive approaches through the Safe Spaces Act (Republic Act No. 11313) of 2019, which explicitly criminalizes gender-based harassment in streets, public transport, and online spaces.[35] The law covers catcalling, wolf-whistling, sexual comments, persistent following or staring, unwanted gestures, and non-consensual touching. [36] Importantly, the Act imposes criminal penalties for severe offences and administrative sanctions, such as fines and mandatory education programs, for minor acts.[37] It also obliges local government units to establish anti-harassment desks and mandates gender sensitivity training for law enforcement, recognizing that harassment is both gendered and systemic. This multi-layered approach emphasizes the importance of prevention, rapid response, and education, alongside legal sanction, providing a model for jurisdictions seeking to protect women in public spaces.

The United Kingdom has also moved to strengthen protections against street harassment. While verbal harassment has historically been addressed under the Public Order Act 1986,[38] recent legislative reforms culminated in the Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023, which establishes a standalone public-harassment offence.[39] Under this Act, conduct directed at someone because of their sex that causes harassment, alarm, or distress is punishable regardless of physical contact.[40] The law explicitly recognizes non-verbal and verbal harassment, allowing courts to consider the context of the behavior and the effect on the victim. The legislation further emphasizes preventive measures, such as police training, public

awareness campaigns, and reporting mechanisms, thereby creating a holistic approach that combines criminalization with proactive societal interventions.

India provides a complementary example, with street harassment addressed under the Indian Penal Code through provisions such as Sections 354, 354A, 354D, and 509, which cover assault, sexual harassment, stalking, and insulting the modesty of a woman.[41] Judicial interpretation has extended these provisions to recognize constitutional rights under Articles 14, 15, and 21, which protect equality and personal liberty. In *Vishaka v State of Rajasthan*, the Supreme Court laid down comprehensive guidelines to address workplace sexual harassment, a principle subsequently invoked in some public-space contexts.[42] Despite these measures, legal scholars note that enforcement remains inconsistent, statutory definitions are fragmented, and minor verbal harassment often escapes sanction.[43] Indian law therefore illustrates that constitutional interpretation can supplement statutory law, but legislative clarity is essential for effective protection in public spaces.

Comparative analysis suggests several lessons for Sri Lanka. First, legislation should clearly define street harassment to include verbal, non-verbal, and psychological forms. Second, graduated penalties for minor and severe offences allow proportional responses and improve enforceability. Third, administrative mechanisms such as anti-harassment desks, reporting portals, and rapid-response teams enhance accessibility to justice. Fourth, preventive measures, including police training, public awareness campaigns, and gender-sensitive urban planning, reduce harassment before it occurs. Fifth, laws should explicitly recognize street harassment as a violation of equality, dignity, and freedom of movement, fulfilling State obligations under international instruments such as CEDAW and the ICCPR. The Philippines' Safe Spaces Act exemplifies a successful integration of criminal, administrative, and preventive measures, the UK's 2023 legislation highlights the value of context-specific gendered interpretation, and India demonstrates how constitutional remedies can complement statutory law. A hybrid model drawing lessons from these jurisdictions could guide Sri Lanka in developing a standalone legal and policy framework to protect women effectively in public spaces.

HUMAN-RIGHTS ANALYSIS OF STREET HARASSMENT IN SRI LANKA

Street harassment in Sri Lanka is not merely a social nuisance; it constitutes a violation of fundamental human rights, including the rights to equality, dignity, personal security, and freedom of movement. Women frequently experience harassment in public spaces such as buses, streets, markets, and educational institutions, and these experiences often compel them to restrict their movements, avoid certain areas, or alter their behavior to minimize risk.[44] Such patterns represent a structural infringement of women's right to liberty and security, guaranteed under Article 13 of the Constitution of Sri Lanka, as well as their freedom of movement under Article 14.[45] The pervasive nature of harassment underscores that these violations are systemic rather than isolated, demonstrating the failure of existing legal and institutional mechanisms to protect women effectively in everyday public life.

International human-rights law reinforces this perspective. Sri Lanka, as a State Party to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) and the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), is obliged to take all appropriate measures to prevent, investigate, and punish acts of gender-based violence, including harassment in public spaces. [46] The CEDAW Committee, in its General Recommendation No. 35, explicitly identifies sexual harassment, including public-space harassment, as a form of gender-based violence that violates women's human rights and demands proactive legislative and institutional measures.[47] Similarly, the UN Special Rapporteur on Violence Against Women emphasizes that States must adopt a rights-based, preventive approach rather than relying solely on reactive criminal law. [48] These obligations position street harassment not only as a criminal-law concern but also as a human-rights issue, requiring comprehensive, systemic remedies.

Sri Lanka's domestic legal framework, however, currently fails to fulfil these obligations. Although the Penal Code criminalizes sexual harassment (section 345) and related offences such as "outraging modesty" (section 345A) or causing annoyance in public places (section 410), courts have interpreted these provisions narrowly, typically requiring physical contact or demonstrable sexual intent.[49] Such limitations leave common forms of street harassment, such as verbal abuse, gestures, or stalking in crowded spaces, largely unaddressed. Additionally, the absence of dedicated complaint mechanisms, combined with social stigma and low trust in law enforcement, results in under-reporting, further undermining women's access to justice. [50] Consequently, women's human-rights protections are incomplete, and everyday violations continue largely unchecked.

The human-rights implications extend beyond the individual to broader societal consequences. Harassment restricts women's participation in public life, education, and employment, creating gendered disparities in access to economic and social opportunities.[51] Fear of harassment can also have psychological effects, including anxiety, hypervigilance, and diminished self-confidence, which collectively undermine women's dignity and agency. A human-rights approach, therefore, demands that legislative reform, enforcement strategies, and public awareness campaigns operate in tandem to safeguard women's physical safety, psychological well-being, and social freedoms. Comparative experience from jurisdictions such as the Philippines, the UK, and India demonstrates that explicit statutory recognition, combined with preventive and educational measures, is critical to fulfilling these rights.[52]

In conclusion, the human-rights lens underscores that street harassment in Sri Lanka is a systemic violation of women's fundamental freedoms. Existing laws are insufficiently comprehensive or effectively enforced, and social attitudes continue to normalize harassment. A human-rights-based reform agenda must include clear legal definitions, specialized enforcement mechanisms, public awareness initiatives, and support services for victims. By aligning domestic law with international obligations under CEDAW and the ICCPR, Sri Lanka can move towards ensuring that women enjoy equal protection, dignity, and freedom of movement in all public spaces.

CHALLENGES AND BARRIERS IN ADDRESSING STREET HARASSMENT IN SRI LANKA

Despite the existence of statutory provisions criminalizing certain forms of harassment, Sri Lanka faces a multitude of challenges that hinder effective protection of women in public spaces. One significant barrier is the narrow scope and interpretation of existing laws, such as sections 345 and 345A of the Penal Code, which require proof of physical contact or explicit sexual intent.[53] This narrow interpretation excludes many forms of verbal, non-verbal, and psychological harassment, such as catcalling, leering, or persistent following in public spaces, leaving victims without adequate legal remedies. Consequently, women often perceive the law as ineffective or inaccessible, discouraging them from reporting incidents and perpetuating a culture of impunity.[54]

Social and cultural attitudes further exacerbate the problem. Patriarchal norms and victim-blaming practices often trivialize harassment as "teasing" or unavoidable behavior, contributing to widespread underreporting.[55] Many women fear social stigma, reputational damage, or

retaliation if they come forward, especially in tightly knit communities where privacy is limited. This cultural environment reinforces the invisibility of harassment and signals to perpetrators that such behavior will not be punished.[56]

Institutional and procedural barriers also impede the enforcement of laws. Police officers and law enforcement personnel often lack specialized training to handle gender-based harassment complaints sensitively and effectively.[57] Reporting mechanisms are fragmented, and many police stations do not maintain dedicated units to address harassment or provide support services to victims. This results in delayed investigations, minimal deterrence, and a perception that complaints are futile.[58] In addition, public transport systems, which are common sites of harassment, remain inadequately monitored, and transport authorities lack clear protocols to address or prevent harassment on buses and trains.[59]

Legal and administrative fragmentation presents another challenge. Unlike jurisdictions such as the Philippines, which have enacted comprehensive anti-harassment laws with clear definitions, penalties, and administrative enforcement mechanisms, Sri Lanka relies on a patchwork of provisions scattered across the Penal Code, the Police Ordinance, and transport regulations. [60] The absence of a standalone street-harassment statute means that responses are inconsistent and dependent on ad hoc judicial interpretation. Moreover, recent reforms like the Online Safety Act 2024, while significant for cyber harassment, do not extend to offline public spaces, leaving a critical gap in protection.[61]

Finally, the lack of public awareness and preventive initiatives contributes to the persistence of harassment. Most citizens, including men and law enforcement officials, are unaware of the psychological and human-rights implications of street harassment, which limits societal pressure for reform.[62] Without public education campaigns and community engagement, efforts to combat harassment remain largely reactive, addressing incidents only after they occur rather than preventing them.

In summary, the barriers to addressing street harassment in Sri Lanka are multifaceted, encompassing legal, cultural, institutional, and procedural dimensions. The narrow scope of laws entrenched social attitudes, inadequate enforcement mechanisms, fragmented legal frameworks, and limited public awareness collectively hinder effective protection for women. Addressing these challenges requires a comprehensive, multi-pronged strategy, combining legislative reform, enforcement enhancements, public education, and preventive measures to ensure that women's rights to equality, dignity, and freedom of movement are fully realized.

RECOMMENDATIONS

Addressing street harassment in Sri Lanka requires a comprehensive, multi-layered strategy that integrates legal reform, administrative measures, public awareness, and preventive approaches. Firstly, there is an urgent need to enact a standalone law on street harassment, explicitly covering verbal, non-verbal, psychological, and physical forms.[63] Such a law should include graduated penalties for minor and severe offences, ensuring proportionality and enforceability, similar to the Philippines' Safe Spaces Act 2019 and the UK Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023.[64] By recognizing street harassment as a violation of women's dignity and freedom of movement, the law would align domestic provisions with CEDAW and ICCPR obligations.[65]

Secondly, institutional and enforcement mechanisms must be strengthened. Police officers should receive specialized training in gender sensitivity, and dedicated anti-harassment units should be established in police stations and transport authorities.[66] Accessible complaint mechanisms, rapid-response teams, and victim support services, including counselling and legal assistance, are essential to ensure practical protection and encourage reporting.[67]

Thirdly, public awareness and education campaigns should address cultural attitudes that normalize harassment. Community-based programs, school curricula, and media campaigns should emphasize respect, women's rights, and the legal consequences of harassment.[68] Urban planning and transport design should incorporate gender-sensitive measures, such as well-lit public spaces, CCTV surveillance, and safe waiting areas.[69] These preventive measures complement legal sanctions and contribute to the creation of safer public environments.

Finally, Sri Lanka should draw lessons from comparative jurisdictions. The Philippines demonstrates the effectiveness of integrating criminal, administrative, and preventive strategies. The UK highlights the importance of recognizing verbal and non-contact harassment. India illustrates how constitutional guarantees can supplement statutory law. By adopting a hybrid model that integrates these lessons, Sri Lanka can ensure a coherent, holistic framework that effectively protects women in public spaces.[70]

CONCLUSION

Street harassment in Sri Lanka is a serious human-rights violation, infringing on women's rights to equality, dignity, and freedom of movement. Despite existing legal provisions, such as sections 345 and 345A of the Penal Code, laws remain fragmented, narrowly interpreted, and

insufficiently enforced.[71] Cultural norms, procedural barriers, and social stigma further hinder effective protection and discourage reporting.[72]

This research demonstrates that addressing street harassment requires a rights-based, multi-pronged approach. Legal reform, robust enforcement mechanisms, public awareness initiatives, and preventive measures must operate in tandem to create meaningful change. Lessons from the Philippines, the UK, and India illustrate that combining criminalization, administrative support, preventive education, and constitutional safeguards can produce effective legal and social deterrents.[73]

Implementing these recommendations will not only fill existing gaps in Sri Lanka's legal framework but also foster a broader societal transformation, making public spaces safer, equitable, and respectful for all citizens. Ultimately, the protection of women from street harassment is a matter of both legal obligation and social justice, requiring coordinated action from the State, communities, and civil society.

References

1. UN Women, *Safe Cities and Safe Public Spaces Report* (2022).
2. Centre for Equality and Justice (CEJ), *Barriers to Reporting Gender-Based Violence in Sri Lanka* (2021).
3. N. Kodikara, 'Everyday Harassment in Sri Lanka's Public Transport' (2019) 12 *Sri Lanka Journal of Women's Studies* 45.
4. Penal Code of Sri Lanka ss 345, 346, 364E, 410, 486.
5. Constitution of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka (1978), arts 10–17.
6. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, *General Recommendation No 35* (2017).
7. Liz Kelly, *Surviving Sexual Violence* (Polity Press 1988).
8. Fiona Vera-Gray, *The Right Amount of Panic: How Women Trade Freedom for Safety in Public Spaces* (Policy Press 2018).
9. Centre for Equality and Justice, *Understanding Gender-Based Harassment in Public Spaces in Sri Lanka* (2020).
10. N. Kodikara, 'Harassment in Sri Lankan Public Transport: A Socio-Legal Critique' (2019) 12 *Sri Lanka Journal of Women's Studies* 45.
11. UN Special Rapporteur on Violence Against Women, *Report on Violence in Public Spaces* (A/HRC/26/38, 2014).
12. CEDAW Committee, *General Recommendation No 35 on Gender-Based Violence* (2017).
13. Penal Code of Sri Lanka, ss 345, 371A, 410.
14. Indira de Silva, 'Revisiting Sexual Harassment Laws in Sri Lanka' (2021) 4 *Colombo Law Review* 112.

15. Women and Media Collective, *Safe Travel for Women and Girls* (2018).
16. Republic Act No. 11313 (Philippines Safe Spaces Act 2019).
17. UK Public Order Act 2023 (Amendment introducing Public Harassment Offence).
18. *Delhi Domestic Workers Union v State of Delhi* AIR 1990 SC 232; *Vishaka v State of Rajasthan* (1997) 6 SCC 241.
19. Penal Code of Sri Lanka; Police Ordinance (No 16 of 1865).
20. Penal Code s 345.
21. Indira de Silva, 'Revisiting Sexual Harassment Laws in Sri Lanka' (2021) 4 *Colombo Law Review* 112.
22. Jayaweera and Gunawardena, *Women's Experiences in Public Spaces* (CEJ 2020).
23. Penal Code s 345A.
24. *Attorney General v Hikkaduwa Withanage Chamara* HC 289/17 (2018).
25. Penal Code s 410.
26. *Fernando v OIC Maradana* (2006) SC FR 114/05.
27. Police Ordinance ss 77–79.
28. National Transport Commission Act No. 37 of 1991; SLTB Passenger Conduct Regulations (2012).
29. Constitution of Sri Lanka (1978) arts 12–14.
30. *Kamalawathie v OIC, Police Station, Matale* [1992] 2 SLR 393.
31. CEDAW Committee, *General Recommendation No 35* (2017)..
32. CEDAW Committee, *Concluding Observations on Sri Lanka* (2023).
33. Online Safety Act No 09 of 2024.
34. Women and Media Collective, *Safe Travel for Women and Girls* (2018).
35. Republic Act No 11313, "Safe Spaces Act" (2019), s 3–5.
36. *Ibid* s 3.
37. *Ibid* ss 11–15.
38. UK Public Order Act 1986 (as amended).
39. Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023, s 1–2.
40. Law Commission of England & Wales, *Report on Street Harassment* (2022).
41. Indian Penal Code ss 354, 354A, 354D, 509.
42. *Vishaka v State of Rajasthan* (1997) 6 SCC 241.
43. Nivedita Menon, *Seeing Like a Feminist* (Zubaan 2012).
44. Centre for Equality and Justice, *Understanding Gender-Based Harassment in Public Spaces in Sri Lanka* (2020).
45. Constitution of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka (1978) arts 13–14.
46. CEDAW (1979); International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (1966).
47. CEDAW Committee, *General Recommendation No. 35 on Gender-Based Violence Against Women* (2017).
48. UN Special Rapporteur on Violence Against Women, *Report on Violence in Public Spaces* (A/HRC/26/38, 2014).
49. Penal Code of Sri Lanka ss 345, 345A, 410; *Attorney General v Hikkaduwa Withanage Chamara* HC 289/17 (2018).

50. Women and Media Collective, *Safe Travel for Women and Girls* (2018).
51. N. Kodikara, 'Harassment in Sri Lankan Public Transport: A Socio-Legal Critique' (2019) 12 *Sri Lanka Journal of Women's Studies* 45.
52. Republic Act No 11313 (Philippines Safe Spaces Act 2019); Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023 (UK); *Vishaka v State of Rajasthan* (1997) 6 SCC 241 (India).
53. Penal Code of Sri Lanka ss 345, 345A; *Attorney General v Hikkaduwa Withanage Chamara* HC 289/17 (2018).
54. Indira de Silva, 'Revisiting Sexual Harassment Laws in Sri Lanka' (2021) 4 *Colombo Law Review* 112.
55. Centre for Equality and Justice, *Understanding Gender-Based Harassment in Public Spaces in Sri Lanka* (2020).
56. Women and Media Collective, *Safe Travel for Women and Girls* (2018).
57. UN Special Rapporteur on Violence Against Women, *Report on Violence in Public Spaces* (A/HRC/26/38, 2014).
58. Ibid.
59. N. Kodikara, 'Harassment in Sri Lankan Public Transport: A Socio-Legal Critique' (2019) 12 *Sri Lanka Journal of Women's Studies* 45.
60. Republic Act No 11313 (Philippines Safe Spaces Act 2019); Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023 (UK).
61. Online Safety Act No 09 of 2024.
62. Republic Act No 11313, "Safe Spaces Act" (Philippines, 2019), ss 3–5; Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023 (UK), ss 1–2.
63. Ibid.
64. CEDAW Committee, *General Recommendation No. 35 on Gender-Based Violence Against Women* (2017); ICCPR arts 2, 3, 7, 17.
65. UN Special Rapporteur on Violence Against Women, *Report on Violence in Public Spaces* (A/HRC/26/38, 2014).
66. Women and Media Collective, *Safe Travel for Women and Girls* (2018).
67. Fiona Vera-Gray, *The Right Amount of Panic: How Women Trade Freedom for Safety in Public Spaces* (Policy Press 2018).
68. N. Kodikara, 'Harassment in Sri Lankan Public Transport: A Socio-Legal Critique' (2019) 12 *Sri Lanka Journal of Women's Studies* 45.
69. Ibid;
70. Republic Act No 11313 (Philippines Safe Spaces Act 2019); Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023 (UK); *Vishaka v State of Rajasthan* (1997) 6 SCC 241 (India).
71. Penal Code of Sri Lanka ss 345, 345A; *Attorney General v Hikkaduwa Withanage Chamara* HC 289/17 (2018).
72. Women and Media Collective, *Safe Travel for Women and Girls* (2018); Centre for Equality and Justice, *Understanding Gender-Based Harassment in Public Spaces in Sri Lanka* (2020).

73. Republic Act No 11313 (Philippines Safe Spaces Act 2019); Protection from Sex-Based Harassment in Public Act 2023 (UK); *Vishaka v State of Rajasthan* (1997) 6 SCC 241 (India).